

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NESİB DEDE
HAYATI, ESERLERİ, EDEBİ KİŞİLİĞİ
ve
RİŞTE-İ CEVÂHİR
(İnceleme-Metin-İndeks)

HAZIRLAYAN
GÜRDAL SEMEN

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ÂDEM CEYHAN

MANİSA
2006

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NESİB DEDE
HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ KİŞİLİĞİ
ve
RİŞTE-İ CEVÂHİR
(İnceleme-Metin-İndeks)

HAZIRLAYAN
GÜRDAL SEMEN

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ÂDEM CEYHAN

MANİSA
2006

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Konu:

Üniv.Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: SEMEN

Adı: GÜRDAL

**Tezin Türkçe adı: NESİB DEDE, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve
RİŞTE-İ CEVÂHİR**

Tezin Yabancı adı:

Tezin yapıldığı

**Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Yılı:2006**

Diğer kuruluşlar:

**Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans (X)
2- Doktora
3- Tıpta uzmanlık
4- Sanatta yeterlilik**

**Dili: Türkçe
Sayfa sayısı: 214
Referans sayısı: 178**

Tez Danışmanlarının

**Ünvanı: Doç. Dr.
Ünvanı:**

**Adı: Âdem
Adı:**

**Soyadı: CEYHAN
Soyadı:**

Türkçe anahtar kelimeler:

**1- Nesîb Yusuf Dede
2- Rişte-i Cevâhir
3- Şerh
4- Arapça özdeyişler
5- Ahlâkî-tasavvufî**

İngilizce anahtar kelimeler:

**1- Nesîb Yusuf Dede
2- Rişte-i Cevâhir
3- Explain
4- Arabic epigrams
5- Ethical and sufism**

Tarih : 16.06.2006

İmza :

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Konu:

Üniv.Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: SEMEN

Adı: GÜRDAL

**Tezin Türkçe adı: NESİB DEDE, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve
RİŞTE-İ CEVÂHİR**

Tezin Yabancı adı:

Tezin yapıldığı

**Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Yılı:2006**

Diğer kuruluşlar:

**Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans (X)
2- Doktora
3- Tıpta uzmanlık
4- Sanatta yeterlilik**

**Dili: Türkçe
Sayfa sayısı: 214
Referans sayısı: 178**

Tez Danışmanlarının

**Ünvanı: Doç. Dr.
Ünvanı:**

**Adı: Âdem
Adı:**

**Soyadı: CEYHAN
Soyadı:**

Türkçe anahtar kelimeler:

**1- Nesîb Yusuf Dede
2- Rişte-i Cevâhir
3- Şerh
4- Arapça özdeyişler
5- Ahlâkî-tasavvufî**

İngilizce anahtar kelimeler:

**1- Nesîb Yusuf Dede
2- Rişte-i Cevâhir
3- Explain
4- Arabic epigrams
5- Ethical and sufism**

Tarih : 16.06.2006

İmza :

TÜRKÇE ÖZET

XVII. asırda yaşamış olan Nesîb Yusuf Dede, Konya'da doğmuştur. Dinî, ilmî ve tasavvufî dersler olarak Mevlevî kültürü içinde ayrı bir yer edinen Nesîb Dede, en son İstanbul-Yenikapı Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapmıştır. Elimizde biri manzum, diğeri mensur olan iki eseri bulunmaktadır: Aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerini içine alan *Divan'* ı ve *Rişte-i Cevâhir* adlı eseri.

Dinî-tasavvufî içerikli bir eser olan *Rişte-i Cevâhir*, Nesîb Dede'nin, Hz. Ali'nin elifba sırasına göre sıralanmış bazı sözlerini şerh etmek suretiyle meydana getirdiği mensur bir eserdir. Eserin esasını teşkil eden Arapça özdeyişler, dinî, ilmî, tasavvufî ve ahlâkî konularla ilgili fikir ve tavsiyeleri içermektedir.

ABSTRACT

Nesib Yusuf Dede who had lived in 17th century was born in Konya. Taking lessons about religion, science and sufism, Nesib Dede had a special place in Mevlevi culture. He finally worked as a sheikh at İstanbul-Yenikapı Mevlevihanesi. We have his two works. One of them was written in verse, the other was written in prose: his work named *Divan* and *Riṣte-i Cevahir* which includes his poems written in aruz verse.

Riṣte-i Cevahir, whose content is about religion sufism, is a prose work which was written explain Hz. Ali's words arranged according to elifba. Arabic epigrams, which constitute the essential part of the work, includes ideas and suggestions about religion, science, sufism and morality.

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ **NESİB DEDE, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve RİŞTE-İ CEVÂHİR** ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlardan atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
16/ 06 /2006
Adı Soyadı
GÜRDAL SEMEN

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 13/ 03 / 2006 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 8. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Programı öğrencisi **GÜRDAL SEMEN** “ **NESİB DEDE, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve RİŞTE-İ CEVÂHİR** ” Konulu tezi incelenmiş ve aday 16/ 06 / 2006 tarihinde saat 14:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 50 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☐	<u>OY BİRLİĞİ</u> ☐
DÜZELTME yapılmasına ☐ *	<u>OY ÇOKLUĞU</u> ☐
RED edilmesine ☐ **	ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN
Doç. Dr. Âdem CEYHAN

ÜYE
Doç. Dr. Kenan ERDOĞAN

ÜYE
Yrd. Doç. Dr. Mustafa KORKMAZ

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

ÖN SÖZ

Eski Türk Edebiyatı, bütün Türk edebiyat ve kültür tarihinde hem zaman, hem de eser ve tesir bakımından önemli yer tutan bir dönemdir. Asırlar boyunca, binlerce sanatçı pek çok manzum ve mensur eser meydana getirmiştir. Bu eserlerde kültürümüzü, insanımızı, hayatımızı, kısaca kendimizi görürüz. İnsanî olan her şey bu eserlerde yüzyıllar boyunca işlene gelmiştir.

Eski edebiyatımız, “eski” sıfatının da işaret ettiği gibi, mazide kalmış bir dönemi ifade ediyorsa da etkisi hâlâ devam ediyor dersek, yanılmış sayılmayız. Zira kalıcı olanlara bakacak olursak düşüncemizde yanılmadığımız ortaya çıkacaktır.

Tarih içinde “Klâsik edebiyat”, “Zümre edebiyatı”, “Saray edebiyatı”, “Dîvân Edebiyatı” gibi isimlerle anılan bu edebiyatımız içerisinde var olduğu sürece birçok edebî tür ortaya çıkmıştır. Bu türlerden birisi olan “şerh etme” geleneği, bizde XV. asırdan itibaren gelişmeye başlamıştır. Şerh eden kişiye “şarih” denmektedir. Şarihin eserleri şerh etmesinin sebebi kendisinin anladığı fakat halkın anlamadığı, kendi dilindeki veya yabancı dillerdeki eserleri anlaşılır bir duruma getirmektir. İlk örnekleri *Kur’an-ı Kerîm*, hadîs, fıkıh, sözlük gibi eserlerin şerh edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu şerh etme yelpazesi genişlemiş fen, tarih, tıp gibi alanlardaki eserler de şerh edilmeye başlanmıştır.

Zaman ilerledikçe kendine has metodu da ortaya çıkan bu tür, yüz yıllar boyu devam etmiştir. Şerh edilen eserlere baktığımızda, bunlara daha çok halkın rağbet ettiği, sevdiği eserler olduğunu görürüz. Mevlânâ’nın *Mesnevî*’si, Sadî’nin *Bostan* ve *Gülistan*’ı, Süleyman Çelebi’nin *Mevlid*’i, Yunus Emre’nin şiirleri gibi.

Çeşitli metinlere ait şerhler, bize o dönem hakkında birçok bilgi de verir. Başta eserin müellifi, dili, o dönemin tarihi, kültürü, geçerli ilimleri ile ilgili bilgilere ulaşabiliriz. İşte

çalışma konusu olarak belirlediğimiz *Rişte-i Cevâhir*, Konyalı Nesîb Yûsuf Dede'nin, Hz. Ali'nin *Nesrî'l-leâli* adı altında derlenmiş vecizelerini şerh etmesiyle ortaya çıkmış bir eserdir. Dinî, ahlâkî ve tasavvufî içerikli olan bu eser, Hz. Ali'nin 218 sözünün tek tek açıklanması suretiyle vücuda getirilmiştir.

Bugünün ortalama okuyucusuna anlaşılması güç görünebilecek *Rişte-i Cevâhir*'i transkripsiyon sistemiyle yeni harflere çevirirken bir hayli zorlandığımı ifade etmek isterim. Birçok Arapça ve Farsça tamlamalar ve âşina olmadığım bir o kadar kelime karşıma çıktı. Metin için en uygun bir şekilde kelimeleri çevirmeye gayret ettik. Karşımıza çıkan Arapça ve Farsça (âyetler, hadîsler, beyitler vd.) ifadeleri de aslı şekliyle vermeyi uygun gördük.

Çalışmamıza, 1257/1842 yılında Takvim-i Vakayi matbaasında basılmış olan metni esas aldık. Gerekli gördüğümüz yerde de Ankara Millî Kütüphane'deki yazmaya başvurduk.

Tezimiz, inceleme ve metin kısmından oluşmaktadır. İnceleme kısmında üç bölüm bulunmaktadır: Birinci bölümde XVII. asırda Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî durumu ve Osmanlı Sahası Türk Edebiyatı hakkında bilgi vermeye çalıştık. İkinci bölümde eserin müellifi Nesîb Yusuf Dede'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise *Rişte-i Cevâhir*'in incelemesi yapılmıştır. Metnin sonuna ayrıca bir de özel isimler indeksi ekledik.

Çalışmamızda muhakkak eksiklerimiz olacaktır. Sonuçta insan olduğumuza göre hataların da, eksiklerin de bizler için olduğunu unutmamamız gerekiyor. Tabî bu hata ve eksiklerimizi düzeltecek, yapıcı tenkit, görüş ve tekliflere her zaman için açık olduğumuzu belirtmeliyim. Bu çalışmamızın hak ettiği değeri alması en büyük dileğimizdir.

Çalışmam sırasında, okumakta zorlandığım Osmanlıca ve Arapça kelimeleri okumama yardımcı olan, bu yönde bilgisinden yararlandığım değerli büyüğüm Âdem TÜRKMEN Hocamın hakkını ödeyemeyeceğim. Kendisine müteşekkirim.

Ayrıca kendisiyle yüz yüze görüşme fırsatı bulamasam da tezimin vesîlesiyle tanışma imkânı bulduğum; rahatsızlığına karşın beni kırmayıp doktora tezini gönderme nezâketinde bulunan Mevlevî Ahmet Selahattin HİDAYETOĞLU Beyefendi'ye kalbî şükranlarımı sunarım.

Sonuç olarak; bana bu eser üzerinde çalışma fırsatı tanıyan, en iyi neticeyi almam için telkinlerini eksik etmeyen Doç. Dr. ˆdem CEYHAN Hocama teşekkür ederim.

GÜRDAL SEMEN

Manisa, 2006.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar.....	1
GİRİŞ.....	3
I. BÖLÜM	
17. YÜZYIL TÜRK DÜNYASINA GENEL BİR BAKIŞ	
a) XVII. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Siyasî Görünümü.....	4
b) XVII. Yüzyıl Dîvân Edebiyatı.....	9
II. BÖLÜM	
NESİB YUSUF DEDE'NİN HAYATI, ESERLERİ ve EDEBİ KİŞİLİĞİ	
a) Hayatı.....	11
b) Eserleri.....	12
<i>Dîvânı</i>	12
<i>Rişte-i Cevâhir</i>	21
c) Edebî Kişiliği.....	22
III. BÖLÜM	
<i>RİŞTE-İ CEVÂHİR</i>	
a) <i>Rişte-i Cevâhir</i>	24
b) Yazılış Sebebi.....	26
c) Telif Tarihi.....	27
ç) Konusu.....	28
d) Şerh Metodu.....	28
e) Yaralandığı Kaynaklar.....	31
f) Eserin Dil ve Üslûbu.....	32
METİN-RİŞTE-İCEVÂHİR	35
Bibliyografya	202
İndeks	204

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
Bak.	: Bakanlık
Bkz.	: bakınız
C.	: cilt
<i>DİA</i>	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Dznl.	: düzenleyen
H.	: Hicrî
Haz.	: hazırlayan
ktp.	: kütüphane
M.	: Miladî
no	: numara
nr.	: numara
nşr.	: neşreden
ö.	: ölüm
S.	: sayı
s.	: sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TY.	: Türkçe Yazmalar
Üni.	: Üniversite
v.	: varak
Yay.	: yayın
Yz.	: yazmalar

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

أ	: A, a	ذ	: Z, z	غ	: Ğ, ğ
ا	: E, e	ر	: R, r	ف	: F, f
آ	: Ā, ā	ز	: Z, z	ق	: Q, q
ب	: B, b	ژ	: J, j	ك	: K, ñ, G, k, ñ, g
پ	: P, p	س	: S, s	ل	: L, l
ت	: T, t	ش	: Ş, ş	م	: M, m
ث	: S, s	ص	: S, s	ن	: N, n
ج	: C, c	ض	: Ž D, ž, đ	و	: V, O, Ö, U, Ü (v, o, ö, u, ü)
چ	: Ç, ç	ط	: T, t	ه	: H, E, A
ح	: H, h	ظ	: Z, z	ی	: Y, I, İ
خ	: H, h	ع	: C, c		
د	: D, d				

Farsça bazı kelimelerde görülen “vâv-ı ma‘dule”, “v” olarak gösterilmiştir. Örnek:
(h^vâce, h^vâb)

GİRİŞ

Şerh etme geleneği bizde 15. asırdan itibaren gelişmeye başlamıştır. Bu yüzyıldan sonra kendi metodunu ortaya koyarak ilerleyen şerh geleneği, hemen hemen tüm eserlerde uygulanmıştır.

Şerh etme geleneğimize bakacak olursak hemen hemen hepsi okuyucunun anlaması, eserin anlaşılması için yapılmıştır. XV. asırda Kur'an-ı Kerîm şerhleri ile başlayan bu gelenek daha sonra hadîs şerhleriyle devam etmiştir. Genişleyen İmparatorluk ve edebiyatla birlikte şerh edilen eserlerin çeşidi artmıştır. Manzum ve mensur birçok eser şerh edilmiştir.

XV. asırdan itibaren başlayan bu gelenek içinde en çok; Mevlâna'nın *Mesnevî'si*, Sadi'nin *Gülîstan ve Bostan'ı*, *Muhammediyeler*, Hafız *Divânı*, Yunus Emre'nin şiirleri, Süleyman Çelebi'nin *Mevlidi* gibi eserler şerh edilmiş ve *Rişte-i Cevâhir*'in yazıldığı zemini hazırlamışlardır.

Şerh geleneğinin XVIII. asırdaki uzantısı olan *Rişte-i Cevâhir*, dinî-tasavvufî içerikli bir eser olup, Hz. Ali'nin elifba sırasına göre dizilmiş sözlerinin Nesîb Yusuf Dede tarafından şerh edildiği bir eserdir.

Eser dinî, ahlâkî, ilmî ve içtimaî konulu öz deyişlerin açıklanmasından ibarettir. Nesîb Yusuf Dede bu vecizeleri açıklarken aynı zamanda başta Kur'an-ı Kerîm, hadîs, peygamber kıssaları ve evliya menkıbeleri, *Mesnevî*, dini, ilmî ve hikemî eserlerden faydalanarak şerh etmeye çalışmış; ayrı bir kitap meydana getirmiştir. Nesîb Dede, böyle bir eseri, Arapça bilmeyen okuyucunun anlaması için şerh ettiğini neden olarak belirtir.

I. BÖLÜM

17. YÜZYIL TÜRK DÜNYASINA GENEL BİR BAKIŞ

a) XVII. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Siyasî Görünümü

Bir önceki asırda her şeyi ile zirveye çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. asırda bir çözüme görülmektedir. Bu asırdan önce almış oldukları mirası fazla koruyamamıştır. İmparatorluğun ilmî, siyasî, ekonomik yapısında, askerî teşkilatında, yönetici sınıfında bir gevşeme görülmektedir.

Yüzyıl içerisinde birçok padişah, sadrazam, devlet adamı değişmiş; hanedan içerisindeki kadınların devlet yönetimine müdahaleleri sonucu, idarede birçok zaaf lar ortaya çıkmıştır. Bu dönem “kemâl” in “zevâl” e döndüğü dönem olarak tarihlere geçer.

Bu yüzyılda tahta geçen Osmanlı Padişahları; dönem içerisinde üç sene padişahlık yapmış olan III. Mehmed Han (1595-1603), I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618), II. Osman (1618-1622), IV. Murad (1623-1640), Sultan İbrahim (1640-1648), IV. Mehmed (1648-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa (1695-1703).

1566 yılında dünyaya gelen padişah III. Mehmed, sultan III. Murad'ın oğludur. Babasının ölümünden sonra tahta geçen III. Mehmed, Fatih Sultan Mehmed'in koyduğu Kanunnâme-i Âli Osman gereğince ondokuz kardeşini öldürtmüştür.¹

Padişahlık yaptığı dönem, İmparatorluğun birçok alanda huzursuz olduğu bir zamana rastlamıştır.

Padişah III. Mehmed, ilk önce Batı'da Müslümanları rahatsız eden Mihail'e karşı ordu sevk etmiş, ordunun başarısız olmasıyla beraber kendisi bizzat ordunun başında sefere katılmıştır. Bu sefer sırasında Avusturyalılar'ın elinden Eğri Kalesi alınmıştır.²

Eğri Kalesi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu, Damad İbrahim Paşa komutasında Kanuni Sultan Süleyman zamanında alınan ama daha sonra elden çıkan Kanije Kalesi'ni kırk

¹ Yaşar Yücel, Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, TTK Basımevi, 1991 III. Cilt, s. 33.

² Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, Ötüken Yay., İstanbul 1996, s. 332.

günlük bir muhasaradan sonra almıştır.³ Bu kalenin alınmasında büyük rol oynayan Tiryaki Hasan Paşa “vezir” rütbesi ile ödüllendirilir.

Batı ile yapılan savaşlar zafer getirmesine karşılık, Doğu ile münasebetlerin zayıflamasına, kötü gitmesine neden olmuştur. Ağırlığın Batı’daki savaşlara verilmesi, Doğu’da İran’la olan savaşlarda başarısızlıkların görülmesine sebep olmuştur. Yapılan savaşlar sonucunda Tebriz ve Erivan Osmanlı’dan ayrılmıştır.

Böylelikle Batı’da Avusturya, Doğu’da İran ile olan münasebetler, içerideki düzenin ihmâl edilmesine sebep olmuştur. Savaşların uzun sürmesi ve maliyetinin ağır olması, vergilerin artması, paranın değerinin azalması, rüşvetin artması Celâli isyanlarının çıkmasına neden olur.⁴

Devlet düzeninin bozulması, idarenin ehil kişilere verilmemesi, köylünün düzeninin bozulması, seferlerin uzun olması da bu isyanları arttıran nedenler arasında sayılabilir.⁵ Bu isyanların başında Deli Hasan Ağa, Amasyalı Deli Zülfikar, Malatyalı Karakaş Ahmed, Kalenderoğlu Mehmed, Gâvur Murad, Tekeli Mehmed, Tokatlı Ağaçtan Pîrî gibi isimler bulunuyordu.⁶

İsyanların çoğu bastırılarak, isyanları çıkaran elebaşların bazıları ile de antlaşma yapılarak olaylar bertaraf edilmiştir.

Sancakbeyliğinden yetişip padişah olan III. Mehmed 1603’te vefat eder. Devlet idaresi zayıf olan III. Mehmed’in padişahlığında yönetime dışarıdan karışanlar çok olmuştur. Özellikle annesi Safiye Sultan’ın etkisinde çok kalmıştır. Ölümüne, 16 yaşındaki oğlu şehzâde Mahmud’u öldürtmesinin etkisinde kalıp üzülmemesinin neden olduğu rivayet edilir.⁷

III. Mehmed’in ölümünden sonra yerine oğlu I. Ahmed geçer. Padişah olduğunda yaşı 14 idi. Fatih Sultan Mehmed zamanında yazılan Kanunnâme’ye aykırı olarak kardeşi Mustafa’ya dokunmamıştır.

Bu dönemde Avusturyalı’larla olan mücadele dikkat çeker. Savaşlar sonucunda Zitvatorok Antlaşması yapılır ve 11 yıl süren savaşlara son verilir. Antlaşma sonucunda

³ Erol Güngör, a.g.e., s. 336.

⁴ F. Çetin Derin, “Osmanlı Devleti’nin Siyasî Tarihi”, *Türk Dünyası El Kitabı* 1. c., Coğrafya-Tarih Ankara 1992, s. 482.

⁵ İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, ATK Yay., 3. C., XIII. Dizi, Sa.16, s. 99.

⁶ Erol Güngör, a.g.e. s. 336.

⁷ Yaşar Yücel, Ali Sevim, a.g.e. s. 42.

Avusturya İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun dengi sayılacak, her sene verdikleri haraç bir defa savaş tazminatı olarak alınacak ve daha sonra alınmayacaktı.⁸

Celâli ayaklanmaları I. Ahmed zamanında da ortaya çıkmıştır. Devlet düzenini sarsmaya yönelik bu hareketleri I. Ahmed döneminde Kuyucu Murad Paşa önlemeye çalışmıştır.

Bu dönemin en ünlü Celâli ayaklanmaları Kalenderoğlu olmuştur.⁹ Kuyucu Murad Paşa ilerlemiş yaşına karşın bu ayaklanmaları durdurmuştur.

Bu ayaklanmalardan sonra İran seferine çıkan Osmanlı ordusu, İranlılar'ın barış teklifiyle seferden dönmüştür. Bir maddesi yüzünden bozulan antlaşma, daha sonra o maddenin düzeltilmesiyle tekrar imzalanmıştır.

İranlılarla yapılan bu antlaşmadan sonra I. Ahmed vefat etmiştir. 28 yaşında hayata gözlerini yuman I. Ahmed zeki, yetenekli bir padişahı.Şairliği kuvvetli idi.

I. Ahmed'den sonra tahta Sultan I. Mustafa Han çıkar. I. Mustafa sinir hastası olması, kuvvetli bir akla sahip olamamasından dolayı üç ay sonra tahttan indirilir. Yerine Sultan II. Osman Han tahta geçer.

1618 yılında padişah olan II. Osman, on dört yaşında idi. Genç Osman lakaplı padişah, devlet idaresinin güçlendirilmesi için çaba göstermiştir.

II. Osman zamanında Boğdan Voyvoda'sı Lehlilerle işbirliği yapıp ayaklanması, Lehistan üzerine sefer yapılmasına neden olmuştur. İskender Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Lehistan ordusunu bozguna uğratmıştır.

Padişah bu başarı ile yetinmeyip Lehistan'a tekrar bir sefer yapmak ister. Amacı Avrupa Protestan dünyasını Osmanlı himayesine almaktır. Fakat yapılan sefer sonucunda bir sonuç alınamamış, tekrar Kanuni zamanındaki sınırlar esas alınarak bir barış yapılmıştır.

Bu seferden sonra padişah II. Osman'ın almış olduğu kararlar ve düşünceler etrafındakileri tedirgin eder. Askeri birlikleri Anadolu'ya kaydırmak; asker sınıfını Türkmen sınıfından oluşturmak, ulema sınıfının zayıflatmak gibi düşünceleri nedeniyle tahttan indirilir. Yerine akıl hastası olan amcası Sultan Mustafa getirilir.

Padişah II. Osman, veziriâzam olan Kara Davud Paşa ve beraberindekiler tarafından öldürülür.

Tahtta bulunan Sultan Mustafa uzaklaştırılıp yerine IV. Murad getirilir. (1623)

IV. Murad padişah olduğu zaman, çok acı hatıraları içinde barındırıyordu. Ağabeyinin akıbeti padişahı bir hayli üzmüştü. Genç yaşta tahta çıkmasından dolayı devlet yönetimine annesi Kösem Sultan sıkça karışıyordu.¹⁰

⁸ Erol Güngör, a.g.e. s. 341.

⁹ Erol Güngör, a.g.e s. 341.

Padişah IV. Murad döneminde İran Şahı Bağdat'ı işgal eder. Bağdat valisi Bekir Subaşı İran Şah'ının Bağdat'ı almasını önler. Fakat kuşatma sırasında Bekir Subaşı'nın oğlu karşı tarafla işbirliği yapınca kale düşer ve Bekir Paşa öldürülür. Daha sonra Hafız Ahmed Paşa'nın Bağdat'ı alma çabaları boşa çıkar.

Dışarıdaki bozgunların yanısıra, devlet iç isyanlarla da uğraşıyordu. Bir ara IV. Murad yaşının genç olmasından dolayı otoriteyi sağlayamamışsa da daha sonra bu isyanları durdurması otoriteyi güçlendirmiştir.

1635 yılında padişah İran üzerine sefere çıkar. Erivan ve Tebriz alınır. 1638 yılında tekrar İran üzerine sefere çıkılır ve yapılan savaşlar sonucunda Kasr-ı Şirin antlaşması yapılır. Günümüzdeki sınırlar bu antlaşmayla çizilmiş olur.

IV. Murad yirmi dokuz yaşında iken 1640 yılında vefat eder ve yerine Sultan İbrahim Han gelir.

Yirmi beş yaşında tahta geçen Sultan İbrahim'in sekiz yıllık bir saltanatlığı bulunmaktadır. IV. Murad'ı hayatta kalan tek oğlu olduğu için padişah olmuştur. Diğer kardeşleri idam edilmiştir.

Tahta geçmeden önce kardeşlerinin öldürülmesi ve Genç Osman'ın olayına şahid olması, Sultan İbrahim'in sınırlarını yıpratmıştır. Sınırları yıprandığı için Sultan İbrahim'e bu yüzden "deli İbrahim" denmiştir.¹¹ Fakat işin aslını bilen tarihçiler bunun bilinen "deli"likle bir alakası olmadığını vurgularlar.

Sultan İbrahim'in padişahlığı döneminde Girit olayı zuhûr etmiştir. Venediklilerin elinde bulunan Girit üzerine sefer hazırlığı yapılmış fakat bu sefer ordudan gizlenmiştir. Böylelikle Venedikliler'in de haberi olmamış oldu. Kuşatmalarla Hanya ve Resimo kaleleri alındı. Bu iki büyük kalenin alınması Venedikliler'i zayıf duruma düşürmüştür. Ama Venedik tamamen alınmamıştı. Araya hesapta olmayan başka nedenler de girmişti. Venedik'in alınması yirmi beş yıl sonra gerçekleşecektir.

Bu arada ülke içinde durum pek iyi değildir. Bunda padişahın rahatsızlığı etken olmuştur. Sık sık sinir krizleri geçirmesi etrafında sahtekârların artmasına neden olmuş; tekrardan sinirlenmemesi için olaylar farklı bir şekilde aksettirilmiş, böylelikle padişah da

günü zevk, sefa içerisinde geçirmeye başlamıştır. Bütün bunlara para yetmeyince değişik vergiler çıkarmış, bunlarda rahatsız olan Yeniçeriler Sultan İbrahim'i tahttan indirerek yerine IV. Mehmed'i getirmişlerdir.

¹⁰ Yaşar Yücel, Ali Sevim, a.g.e. s. 68.

¹¹ Uzunçarşılı İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 208.

Avcı lakaplı Sultan IV. Mehmed, tahta geçtiğinde yedi yaşında idi. Bu dönem iç karışıklıklar yeni Celâli ayaklanmaları görülür. En önemlilerinden Kara Haydaroğlu Isparta bölgesinde ayaklanır. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Haydaroğlu idam edilir.

Küçük yaşından dolayı otoriteyi sağlayamayan IV. Mehmed zamanında birçok sadrazam değişmiştir. En sonunda da Köprülü Mehmed Paşa sadrazam olmuştur. Devlet düzenini büyük bir çoğunlukla sağlayan Köprülü isyan eden Eflak ve Boğdan Voyvoda'larını dize getirir.

Köprülü'den sonra yerine geçen oğlu Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Avusturya üzerine yürür. Bu seferde birçok şehit verilmesine karşın, seferi başarı ile bitirir ve "Vasvar Sulhü" yapılıır. Bu seferden sonra Girit üzerine giden Fazıl Ahmed Paşa Girit'i tekrar alır.

Bu dönemde Lehistan'a yapılan seferle Podolya ve Ukrayna Osmanlı topraklarına katılır.

Girit'in alınmasından sonra Kara Mustafa Paşa önderliğindeki ordu, Viyana kuşatmasını gerçekleştirir. İhanetlerin de yaşandığı bu kuşatmada Osmanlı ordusu bozguna uğrar.

Bu bozgunun sonra Avusturyalılar Budin'i kuşatırlar. Yetmiş altı günlük bir kuşatmadan sonra Budin'i Avusturyalılar alır.

Budin'in elden çıkmasıyla İstanbul'a gelen askerler padişahı tahttan indirirler ve yerine kardeşi II. Süleyman'ı getirirler.

Dört senelik bir saltanatı olan II. Süleyman'ın döneminde devlet içte ve dışta kargaşalıklar yaşıyordu. Avrupa'da yaşanan bozgunun sonra, Avrupalıların cesareti artar. Kaleleri tek tek aldıktan sonra Belgrad'ı işgal ederler.

Ruslar'ın üç yüz bin kişilik ordusu Selim Giray'ın ordusu tarafından dağıtıldı ve Ruslar'ın Kırım'ı ve Boğaz'ı alma hayalleri suya düşürülmüş oldu.

Tahta çıktığında 45 yaşında olan padişah II. Süleyman, Edirne'de vefat eder. Yerine kardeşi II. Ahmed geçer.

II. Ahmed'in zamanında veziriâzam Fazıl Mustafa Paşa ordunun başında Budin'i almaya çalışır. Ama başarılı olamaz.

Üç yılda fazla saltanatlığı olan II. Ahmed 1695 yılında vefat eder. Yerine II. Mustafa gelir ve saltanatlığında işleri düzeltereğine yemin ederek göreve başlar.¹²

Venediklilerin elinde bulunan Sakız Adası 1645 yılında tekrar alınır.

Avusturya kuşatmasında bulunan padişah ordusu ile birlikte bu kuşatmadan galibiyetle çıkar. Fakat ertesi sene Türk ordusu Tisza nehrini geçerken köprü çökmüş ve bunu fırsat bilen Avusturyalıların hücumuna uğramışlardır. Büyük kayıp verir ordu. Bir yıl sonra 1699 senesinde Karlofça Antlaşması imzalanır. Bu antlaşmayla on beş yıl süren savaş sona erer. Antlaşma tarihe Avrupa'daki toprak kaybımızın resmi belgesi olarak geçer.

İstanbul'da çıkan ayaklanmalar Edirne'ye kadar ulaşır ve 1703 senesinde isyancılar Sultan II. Mustafa'yı tahttan indirir. Yerine III. Ahmed geçer.

Sonuç olarak bu yüzyıl; savaşların ve isyanların uzun sürdüğü, ihanetlerin ortaya çıktığı, makam ve mevkilere ehil olmayan kişilerin getirildiği, imparatorluğun kötü gidişatının hızlandığı bir dönem olarak tarihe geçer.

b) XVII. Yüzyıl Dîvân Edebiyatı

Devletin her alanda “kemâlden zevâle” doğru sürüklendiği bu dönemde Dîvân Edebiyatı yükseliş ve gelişimini sürdürür.

Bu asırda padişahlık yapmış olan III. Mehmed, I. Ahmed, II. Osman, IV. Murad şiir yazmışlar, sanatla ilgilenmişlerdir.¹³

Bir önceki yüzyılın edebiyatında görülen ihtişam, yükseliş bu dönem edebiyatında da devam eder. Geçen asırda yetişen Fuzûlî, Bâkî gibi şâirlerin etkisi devam eder. Bu dönem yetişmiş olan şâirler; Nef'î (ö.1635), Sabrî (ö.1645), Alî (ö.1648), Riyâzî (ö.1645), Şehrî (ö.1660), Yahya (ö.1643), Bahâî (ö.1653), Nedîm-i Kadîm (ö.1670), Neşâtî (ö.1674), Nâilî (ö.1666), Fehîm (ö.1648), Sabûhî (ö.1647), Vecdî (ö.1660), Nâbî (ö.1712), Sâbit (ö.1712).

Ele alınan konu bakımından İran Edebiyatının etkisi bu dönemde azalmıştır.¹⁴

¹² Erol Güngör, a.g.e. s. 367.

¹³ Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, “XVII. Yüzyıl Dîvân Edebiyatı” *Türk Dünyası El Kitabı* Üçüncü Cilt Edebiyat (Türkiye) TKAE Yay., s. 210.

Erol Güngör, a.g.e. s. 322-369.

¹⁴ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 179.

Bu asırda iki önemli akım dikkat çeker: “Sebk-i Hindî” ve “Hikemî” tarz. İran’da doğup Hindistan’da geliştiği için bu adı alan “Sebk-i Hindî”, dönem içerisinde birçok şâiri etkilemiştir. Bu şâirler arasında Şehrî, Nâîlî, Neşâtî ve Fehim bulunmaktadır.

Hind üslûbunun özellikleri arasında; anlamın sözün önüne geçmesi, hayat unsurlarının ortaya çıkması, soyut kavramlara ağırlık verilmesi, tasavvufun ağırlıklı olması, dilinin süslü olması, fazla sözden kaçınmaları, mübalağa ve tezat sanatlarına sıkça başvurulması sayılabilir.

Yüzyıl içerisinde görülen diğer bir akım da “Hikemî” tarzıdır. Bu tarzın kurucusu ve en büyük temsilcisi şâir Nâbî’dir. Tarzın özellikleri arasında; düşünce, bilgi ağırlıklı, didaktik olması, okuyucuyu uyarmak, dönemin bozuk yanlarını hicvetmek sayılabilir.

Hikemî tarzı benimseyenler arasında; Sâbit, Râmî, Mehmed Paşa, Sâmî, Seyyid Vehbî, Çelebizâde Asım, Koca Ragıp Paşa, Hâmî, Münif gibi isimler bulunmaktadır.¹⁵

Bu asırda iki şahsiyet dikkat çeker:Nef’î ve Nâbî. Yüzyılın ilk yarısında yetişen şâir Nef’î, edebiyatımızda “hiciv” şâiri olarak tanınmıştır. Hiciv konusunda o kadar ileri gitmiştir ki bu yüzden birçok dost ve düşman kazanmış ve ölümü de yine hiciv yüzünden olmuştur.¹⁶ Kaside şâiridir Nef’î. Buna delil olarak da Dîvânındaki kaside sayısı gösterebilir. Nef’î’nin Türkçe Dîvânı dışında, Farsça Dîvânı ve Siham-ı Kaza adlı eseri bulunmaktadır.

Urfalı olan Nâbî, bu asrın dikkat çeken diğer bir ismidir. “Hikemî” tarzın kurucusu ve önderidir. “Nâbî tarzı” diye de anılan üslûbla yazdığı şiirleri o dönem insanına öğüt verme, doğruyu gösterme, bozuk düzeni, açgözlülüğü gösterme amacı taşır.¹⁷

Türkçe Dîvânı dışında Farsça Divânçesi, Tercüme-i Hadîs-i Erbâin, Hayriye, Hayrâbad, Sûrnâme, Fetihnâme-i Kemânîçe, Tuhfetü’l-Harameyn, Zeyl-i Siyer-i Veysî, Münşeat gibi eserleri bulunmaktadır.

Tanınmış diğer şâirler arasında Şeyhü’l-İslâm Yahya, Neşâtî, Nâîlî gibi isimleri zikredebiliriz.

XVII. asırda mensur eser sahasında yine sade, orta ve süslü nesir geleneği devam etmektedir. Mensur eserler arasında önemli yeri olan tezkireler bu asırda da yazılır. Riyâzi’nin

¹⁵ Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, a.g.e. s. 219.

¹⁶ *Nef’î Dîvânı*, haz. Metin Akkuş, Akçağ Yay., Ankara 1993, s. 17-18.

¹⁷ *Nâbî Dîvânı*, haz. Ali Fuat Bilkan, MEB Yay., 1997, s. XX.

Mine Mengi, *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, AKM Yay., S. 18, Ankara 1991, s. 34.

Riyazü'ş-Şu'ara, Kafzâde Faizî'nin Zübdetü'l-Eş'ar, Rıza Tezkiresi, Mucib Tezkiresi, Yümni Tezkiresi ve Güftî'nin Teşrifatü'ş-Şu'arası (manzum) bulunmaktadır.

Bu asrın mensur eser alanında dikkat çeken iki ismi bulunmaktadır: Kâtip Çelebî ve Evliya Çelebi. Evliya Çelebi'nin on ciltlik Seyahatnâmesi bulunmaktadır. Eser birçok alan için zengin malzeme içermektedir.

Kâtip Çelebi değişik konularda yazdığı eserleri ile tanınmaktadır. Eserleri arasında Keşfü'z-Zünûn, Cihân-nüma, Takvimü't Tevârih, Fezleke sayılabilir. Keşfü'z-Zünûn on bin dolayında yazar ve şâir, on dört bin dolayında eser ihtiva etmesinden dolayı önemlidir.

Tarihler arasında Peçevi ve Naima tarihleri bulunmaktadır. Bu dönemde yazılan Koçi Bey Risâlesi, dönemin bozuk yanlarını anlatması bakımından önemli sayılır.

Edebiyatımızda süslü nesirin temsilcileri sayılan Veysî ve Nergisî bu dönemde yetişmiştir. Eserlerinde kullandıkları ağır, ağdalı dille bu asırdan sonra da etkilerini devam ettirirler.

II. BÖLÜM

NESİB YUSUF DEDE'NİN HAYATI, ESERLERİ ve EDEBÎ KİŞİLİĞİ

a) Hayatı

Mevlevî kültürü, edebiyat ve kültür dünyamıza birçok şahsiyetler kazandırmıştır. Bunlar içerisinden mûsikîşinaslar, şairler, bestekârlar, hattatlar, Mesnevîhanlar yetişmiş ve bu şahsiyetler önemli eserler meydana getirmişlerdir.

Bu şahsiyetlerden birisi olan ve Mevlevî kültürü içerisinde önemli bir yer tutan Nesîb Yusuf Dede hakkında başta Mevlevî kaynakları olmak üzere, bazı Osmanlı biyografi kaynakları bilgi vermektedir.

Nesîb Yusuf Dede'nin hayatı hakkında öncelikle 18. asırda yazılan bazı biyografik eserlerden bilgi edinmekteyiz: Bu asır biyografi yazarlarından Safâyî¹⁸, Sâlim¹⁹, İsmâil

¹⁸ Safâyî, Mustafa, *Tezkire-i Safâyî*, Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddîn Efendi nr. 2585, s. 425-426.

¹⁹ Sâlim, *Tezkire-i Sâlim*, İstanbul 1315, s. 668-669 .

Beliğ²⁰, Şeyhî Mehmed Efendi²¹, Müstakim-zâde Süleyman Sadeddîn²² ve Esrar Dede²³, Nesîb Yusuf'un Konya'da doğduğunu bildirmektedir. Fakat doğum tarihi hiç bir kaynakta geçmemektedir.

Konyalı Şeyh Ömer Efendi'nin oğlu olan Nesîb'in asıl adı Yusuf'tur. Daha sonra mahlas olarak "Nesîb" ismini seçmiştir.²⁴ Kaynaklar seyyid olduğunu bildirmektedir.²⁵ Dede'nin "soylu, soyu temiz" manasındaki "Nesîb" mahlasını, bu yüzden seçmiş olması düşünülebilir. Dede, seçmiş olduğu "Nesîb" mahlasını divânında şu şekillerde kullanmıştır:²⁶

Nesîb-i zâr-ı siyeh-kâr,	Nesîb-i ma'siyet-pîşe,	Nesîb-i mübtelâ-yı kâm-yâb
Nesîb-i ma'nî-i nâ-güfte,	Nesîb-i nâsere-kâr,	Nesîb-i siyeh-kâr
Nesîb-i ehl-i harâbât,	Nesîb-i dil,	Nesîb-i dil-şikeste,
Nesîb-i nâtüvan,	Nesîb-i giryân,	Nesîb-i âşık,
Nesîb-i fakîr,	Nesîb-i gam-endûz,	Nesîb-i derd-mend,
Nesîb-i bî-nevâ,	Nesîb-i dil-şüde,	Nesîb-i zâr,
Nesîb-i mübtelâ,	Nesîb-i zebûn,	Nesîb-i şeydâ, Nesîb-i vâye.

Kendisine "Dede" denilmesinin sebebi de Mevlevilik tarikatinde 1001 gün çile doldurmasından dolayıdır.²⁷ Dîvânî'ndeki bir tarih manzumesinden²⁸ kız kardeşi olduğu da anlaşılan Nesîb Dede, fen ve din alanındaki ilk eğitimini babası Şeyh Ömer Efendi'den, sonra Konya'daki Mevlevî büyüklerinden almıştır.²⁹ Daha sonra İstanbul'a giderek eğitimine devam

²⁰ İsmâil Beliğ, *Nuhbetü'l-Asâr Li Zeyli Zübdeti'l Eş'ar*, (haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu), Ankara 1999, s. 455-458.

²¹ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyü'l-fuzalâ*, (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, II- III, 426-427.

²² Müstakimzâde Süleyman Sadeddîn, *Mecelletü'n-nisâb fi'n-niseb ve'l-kuna ve'l-elkâb*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 422b.

²³ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, (haz. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 495-497.

²⁴ Safâyî, a.g.e s. 425.

²⁵ Sâlim, a.g.e s. 668; İsmâil Beliğ, a.g.e s. 455; Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e s. 426; Müstakimzâde Süleyman Sadeddîn, a.g.e, 422b; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, II, 450-451; İnehanzâde Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri, 1949, II, 1051-1052.

²⁶ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, *Nesîb Dede Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1996, s. 12.

²⁷ Süleyman Uludağ, "Dede", *DİA* 9. c. İstanbul 1994, s. 76.

²⁸ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, a.g.e., s.564.

²⁹ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e s. 450.

etmiştir. Oradaki şeyhlerden ilim tahsil edip mantık eğitimi alan³⁰ Nesîb Yusuf Dede, bir müddet İstanbul'da ulema ve şeyhlerin hizmetinde bulunmuş; vezir Siyâvuş Paşa'ya hocalık yapmıştır.³¹

Sultan IV. Mehmed döneminde, H. 1099/M. 1687 yılında çıkan kargaşalıktan ve belâ fitnesinden etkilenen Nesîb Yusuf, hayat neş'esinin vicdan huzuru ile olacağını düşünerek Kahire'ye hicret eder ve Müneccimbaşı Ahmed Dede (H. ö.1113/M. 1701)³² ile birlikte³³ oradaki Mevlevîhânedede post-nişin olan Kıbrıslı Siyahî Mustafa Dede (H. ö.1122/M. 1710)³⁴ ye intisab eder. Nesîb Yusuf, Kıbrıslı Siyahî Mustafa Dede'nin hizmetinde *Mesnevî* okur ve ondan el alarak derviş olur.³⁵

Nesîb Yusuf Dede'nin el aldığı Siyahî Mustafa Dede'ye olan muhabbetini şu mısralarda açıkça görürüz:

**Ƙuvvet-i nâmiye-i 'ışk ile ol hâküz kim
Âhumuz sünbül-i destâr-ı Mesîhâ iderüz**

**Pürdür âyine-i dil gerd-i küdüretle Nesîb
Nazar-ı mürşid-i âgâh-ı temennâ iderüz**

**Ĥazret-i Şeyh Siyâhî-i hüner-perver kim
Sürme-i hâk-i derin dîdeye ihdâ iderüz**

**Gülşen-i mehdine tevcih-i nigâh itdükçe
Şevk ile hâmemüzi bülbül-i güyâ iderüz**

**Ĥidmet-i ĥayr-ı du'âsında muķimüz şeb ü rüz
Yüzümüz ferş-i reh-i dergah-i Mollâ iderüz³⁶**

³⁰ Safayi, a.g.e., s. 425; Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e. s. 426; Esrâr Dede, a.g.e s. 495.

³¹ Esrâr Dede, a.g.e s. 495; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhanesi*, İstanbul 1329, s.123.

³² Esrâr Dede, a.g.e s. 20-24.

³³ Esrâr Dede, a.g.e s.495; Mehmed Ziyâ, a.g.e., s.123.

³⁴ Esrâr Dede, a.g.e. s. 225-228. Nesîb Yusuf Dede'nin Siyâhî Mustafa Dede'nin ölümü üzerine yazdığı bir mersiyyesi bulunmaktadır.

³⁵ Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003, s. 222.

³⁶ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, a.g.e., s.357.

Derviş olduktan sonra Kahire'den Konya'ya gelen Nesîb Yusuf, Konya Mevlevî dergâhında 27 yıl post-nişinlik yapan Şeyh Hacı Bostan Çelebi Efendi (H. ö.1117/M. 1705)³⁷ ye intisab etmiş; onun yanında tasavvuf terbiyesi görerek *Mesnevî-i Şerif* okumuştur.

Daha sonra Hacı Bostan Çelebi ile beraber 1106/1694 yılında Mekke'ye giden Nesîb Yusuf, orada Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'den kozmografya, matematik ve ilm-i hey'et tahsil etmiştir.³⁸

Bu yolculuğundan sonra tekrar memleketi Konya'ya dönen Nesîb Yusuf, bir müddet burada *Mesnevî* okumuş; tarikat içinde dervişlerin yetişmesine hizmet etmiştir. Şeyh Hacı Bostan Çelebi, Nesîb Dede'nin bu yoldaki istidadına kanaat getirerek onu sırasıyla ilk önce Ankara'ya (1104/1692), Şam'a (1106/1694) ve daha sonra Mısır Mevlevîhanesi'ne şeyh tayin etmiştir.³⁹

Nesîb Yusuf Dede, Ankara Mevlevîhanesi'ne şeyh olduğunu Divanı'nda Târih-i Berâ-yı Meşîhat-i Hod Der Tekye-i Ankara başlığı altında anlatır:

Nice dem seyr ü temâşâ-yı cihân itmemüzi

İktizâ itmiş idi hikmet-i Hâllâk-ı enâm

Himmet-i Hâzret-i Pîr ile görüldi cümle

Mekke vü Kudüs ü Medîne taraf-ı Mısr ile Şâm

Gezerek bâdiye-i gurbeti seyyâhâne

'Âkıbet Konya'ya sevķ itdi mürûr-ı eyyâm

Yüz sürüp hâk-i der-i Hâzret-i Mevlânâ'ya

Hâķķ'a minnet hele gösterdi bize rûy-ı Merâm'ı

Hizmet-i meşîhat ile bu fakîre virülüp

Anķara Tekyesi bâ-emr-i veliyyü'n-ni'am

³⁷ Esrar Dede, a.g.e. s. 49-51; Sezai Küçük, a.g.e. s. 53.

³⁸ Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 123-24.

³⁹ Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 124.

Ya'ni Bostān Çelebî ol halef-i Mevlānā
Kim odur merdümek-i dīde-i eşrāf-ı kirām

“Hāme tārīḡ-i kudümüm didi bu meydāne
Tekye-i Anḡara'ya geldi Nesīb-i nā-kām”(1104/1692)⁴⁰.

Şam Mevlevîhanesi'ne şeyh olduğunu ise Dîvānı'nda Tārīḡ-i Berā-yı Tekye-i Şām-ı
Şerīf başlıḡı altında şöyle anlatır:

Hāzret-i Bostān Efendi İbn-i Mevlānā-yı Rūm
Ol kerem-ver zāt-ı sāmī hem nesīb u hem ḡasīb

‘Āzim-i beyt-i Ḥudā olduḡda bu ‘abde Ḥudā
Ḥamdü li'llah ḡizmetin ol rāhda itdi nasīb

Lākin ammā Şām'a geldükde be-taḡdīr-i Ḥudā
Meşīḡatle behre-ver itdi bu ‘abdüñ ol lebīb

Ben de ḡaldum Şām'da ‘azm itdi anlar Ka'be'ye
Bende-ḡānuñ her zamān tedbīri olmazmış musīb

İtimās itdükde ḡab‘um ḡāmeden tārīḡini
İtdi üç tārīḡ ile bir beyt-i zībā dil-firīb

Ka'betü'l-'Uşşāḡ tārīḡ-i binā-yı Tekye'den
Çār tārīḡ oldu ma'nen ḡaḡ bu kim ḡarż-ı ḡarīb

“Tekke-i Şām'da gelince kāmım oldu inzivā
Ka'betü'l-'Uşşāḡda baḡ şeyḡ pāk oldu Nesīb”(1105/1693)⁴¹.

⁴⁰ Ahmet Selahattin Hidayetoḡlu, a.g.e., s.536

⁴¹ Ahmet Selahattin Hidayetoḡlu, a.g.e., s.571

II. Bostan Çelebi oğlu I. Mahmud Sadreddin Çelebi (ö. 1123/1711)⁴² Konya'da şeyh iken, Nesîb Yusuf Dede tarikat hizmetine alınır ve belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra İstanbul'a tayin edilir. İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi'nde şeyh olan Pindârî Ahmed Dede (ö.1120 /1708)⁴³, nin ölümü üzerine, Nesîb Yusuf Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi'ne 1123/ 1711⁴⁴ yılının Rebi'ü'l-âhiri'nde şeyh olur ve orada *Mesnevî* dersleri vermeye başlar.

Mevlevîhanede üç sene kadar hizmet eden Nesîb Yusuf Dede, 1126/1714⁴⁵ yılında şeyh iken vefat eder. Cenazesi, görev yaptığı Yenikapı Mevlevîhânesi'nin haziresindedir.

İhtifalci Mehmed Ziya Bey, eserinde Nesîb Yusuf Dede'nin mezarını şöyle tarif eder: "Nesîb Yusuf Dede'nin medfeni, Doğânî Ahmed Dede'nin arkasında, yani 1120'de vefat eden Kârî Ahmed Dede'nin yanında ve solundadır. Sandukasının altındaki taşda "*Seyyid-i vâlâ-neseb Yûsuf Nesîb-i Mevlevî*" (1126) yazılıdır"⁴⁶

Nesîb Yusuf Dede'nin ölümü üzerine çağdaşı Seyyid Vehbi (ö.1736)⁴⁷ şu tarihi düşürmüştür:

**"Geldi bir mışra' derûna feyz-i Mevlânâ ile
'Arş ola rûh-ı Nesîb-i Mevlevî'ye cilvegâh"**

Konya'da başladığı hayat yolculuğuna İstanbul, Kahire ve Mekke gibi önemli merkezleri de katan Nesîb Yusuf Dede, o dönem için hayli zor olan seyahatlerde bulunmuştur. Çok hareketli geçen ömründe "ilim, huzur ve gönül" kelimeleri anahtar rol oynamıştır.

⁴² Mehmed Ziyâ, a.g.e. s. 124; Mehmet Önder, *Mevlana ve Mevlevilik*, Milliyet Kitaplığı Yay. İstanbul 2005, s. 196-197; Sezai Küçük, a.g.e. s. 54.

⁴³ Pindârî Ahmed Dede'nin ölüm tarihi, Mehmed Ziya Bey'in eserinde 1120/1708 (s. 122) olarak belirtilmiş. *Hadikatü'l-cevâmi*'deki 1123/1711 kaydının yanlış olduğunu belirten Mehmed Ziya Bey, söz konusu tarihin doğrusunun 1708 olduğunu, Dedenin mezarına dikilen taştaki 1120 yazısı gördüğünü, Dürrî Efendi tarafından düşürülen manzum tarihte de 1120/1708 tarihinin ortaya çıktığını ifade etmektedir.

⁴⁴ Sâlim, a.g.e. s. 668; Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e s. 426; Esrâr Dede, a.g.e. s. 496; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmâniye*, Matbaa-i Âmire, IV, 660; Mehmed Ziyâ, a.g.e. s. 125. (Mehmed Ziyâ Bey, eserinde Pindârî Ahmed Dede'nin ölüm tarihini 1708 olarak göstermesine karşılık, Dede'nin ölümünden sonra yerine tayin edilen Nesîb Yusuf Dede'nin Mevlevîhane'ye şeyh olmasını 1711 olarak göstermiştir).

⁴⁵ *Vekâyiü'l-fuzalâ*'da Nesîb Yusuf Dede'nin Muharrem ayının 16. günü vefat ettiği belirtilirken, *Sicill-i Osmânî*'de aynı ayın 26. günü öldüğü kaydedilmiştir. (Şeyhî Mehmed Efendi, a.g.e. s. 426; Mehmed Süreyya, a.g.e., IV, 660).

⁴⁶ Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 125.

⁴⁷ Şair hk. bilgi için bk. Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., II, 234.

Seyahatlerinin temelinde ilim tahsil etme, huzuru bulma ve gönül kapısını aralama yatmaktadır. Ömrüne ayrıca iki eser de sığdıran Nesîb Yusuf Dede, Mevlevî kültürü içinde hatırı sayılır bir yer edinmiştir.

b) Eserleri

Dîvânı:

Mevlevî kültürü içerisinde Mevlâna'dan başlayan şiir yazma geleneği, bu tasavvufî mektebe giren diğer Mevlevîlerde de devam etmiştir. Aslında topluca göz önüne getirildiğinde, bütün Türk milletinin hayatında ve tarihinde, şiir yazma, duyguları şiir ile ifade etme alışkanlığı vardır. Fakat Mevlevî kültürü, diğer tasavvufî cereyanlara göre şiire, daha doğrusu sanata daha çok önem vermiştir. İncelenecek olursa, Mevlevî kültürünün ortaya çıkardığı edebî ürünlerin, diğer cereyanlara oranla daha fazla olduğu görülebilecektir.

Mevlevî kültürü içerisinde yer alan Nesîb Yusuf Dede de bu geleneğe uyarak şiir yazmış ve bir dîvan meydana getirmiştir. Dîvânı'nda bulunan nazım şekilleri ve adetleri şu şekildedir: 10 Kaside, 1 Müsemmen, 4 Terci-i Bend, 1 Terki-i Bend, 4 Tahmis, 2 Mesnevî, 214 Gazel, 30 Kıt'a, 39 Tarih, 68 Rubâ'î, 33 Matla', 1 Müfred, 4 Lügaz ve 2 Mu'ammâ bulunmaktadır.

Nesîb Dede'nin (h) harfi hariç diğer tüm harflerden gazeli vardır. Bazı gazellerine başlık yazmıştır. Bunlar: Gazel-i Musanna' Üslûb-ı İhsâyî, Gazel-i Müzeyyel, Der Na't-i Seyyidü'l Mürselîn 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm, Ez Zebân-ı Dil-sitân, Mahmiye-i Konya'da ba'zı mevâzı' esâmîsine telmîh kasd olunmuşdur.⁴⁸

Dîvânı'nda, Dervîş Vehbî, Rûhî, Tâlib Efendi ve Ârif Efendi'nin gazellerini Tahmis etmiştir.⁴⁹ Nesîb Dede ayrıca Fuzûlî, Şeyhülislâm Yahya, Nâilî, Nâbî, Sâbit gibi şâirlerin şiirlerine nazîre yazmıştır. Nazîrelerinden bir tanesini örnek verecek olursak;

Fuzûlî;

Her kimüñ var ise zâtında şerâret küfri

İşlâhât-ı 'ulûm ile müselmân olmaz

⁴⁸ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, a.g.e., s.313, 356, 408, 435, 458.

⁴⁹ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, a.g.e., s.261-269.

Ger kara taşı kızıl kan ile rengîn etsen
Tab‘a tağyir verip lâ‘l-i Bedehşân olmaz

Eylesen tûtiye ta‘lim-i edâ-yı kelîmat
Nutku insan olur amma özü insan olmaz

Her uzun boylu şecâ‘at edebilmez da‘vî
Her ağaç kim boy atar serv-i hırâmân olmaz.⁵⁰

Nesîb Dede;

Dil-i bî-‘ışk ki lezzet-çeş-i îmân olmaz
Ten-i bî-cân gibidür rağbete şâyân olmaz

İttiḥād-ı ‘amele bakma şeref zâtdadur
Dem-i ‘İsî dem-i seḥḥâr ile yeksân olmaz

İmtihân tâ ki ola ortada seng-i mi’yâr
Kişi da‘vâ ile hiç fâik-i aḳrân olmaz

Olmasa ḥâtem-i tevfiḳ-i Ḥudâ zîb-benân
Kimse teşhîr-i perî ile Süleymân olmaz

Olamaz mekr ü ḥiyel sedd-i sebîl-i idbâr
Maraż-ı mevte ‘aḳâḳîr ile dermân olmaz⁵¹

Bunun yanında Nesîb Dede’nin şiirlerine nazîre yazılmış ve şiirleri tahmis edilmiştir. Mevlevî şâirlerin büyüklerinden olan Şeyh Galib Dede’nin Nesîb Dede’nin bir gazeline yazmış olduğu nazîreyi burada vermek, Nesîb Dede’nin tesirinin ne derece kuvvetli olduğunu göstermek bakımından yerinde olacaktır.

⁵⁰ *Fuzûlî Dîvânı*, haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 304.

⁵¹ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, a.g.e., s. 361.

Nesîb Dede;

Yine mir‘at-ı fikre ‘aks-i geysû-yi dütâ düşdi
Derûn-i gonca gûyâ kim dü ser bir ejdehâ düşdi

Elüm çekmem ol âhû çeşmi kışsa şayd için ey dil
Fezâ-yı ‘ışka şimdi esb-i âh-ı bād-pâ düşdi

Hem eyler ârzü didâruñi hem gamzeden korkar
Dil-i pür-ıztırâb-ı ‘âşıkâ havf ü recâ düşdi

Bahâ-yı kâle-i vaşl olmadı bāzâr-ı ‘ışk içre
Gözümden naqd-i eşk-i bî-revâc u kem-bahâ düşdi

Meded üftâdeñüñ bir cām ile destin alup kaldır
Ayâguñ öpmege sâķi dil-i derd âşinâ düşdi

Geçürdi nevbetin bezm-i cihānda husrev ü şâhı
Nesîbâ hükmi-i iklîm-i hüner hâlâ saña düşdi⁵²

Şeyh Gâlib Dede;

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâra düşdü
Tayanır mı şîşedir bu reh-i sengsâra düşdü

O zamân ki bezm-i cānda bölüşüldü kâle-i kām
Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düşdü

Gehi zîr-i serde desti geh ayağı koltuğunda
Düşe kalka haste-i gam der-i lutf-ı yâra düşdü

Erişip bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül
Yine nevbet-i tahammül dil-i bî-karâra düşdü

⁵² Ahmet Selahattin hidayetoğlu, a.g.e., s. 491.

Meh-i burc-ı ârızında gönül oldu hâle mâ'il
Bana kendi tâli'imden bu siyeh sitâre düşdü

Süzülüp o çeşm-i âhû dedi zevk-ı vasla Yâ Hû
Bu değildi niyyetim bu yolum intizâra düşdü

Reh-i Mevlevîde Gâlib bu sıfatla kaldı hayrân
Kimi terk-i nâm u şâna kimi i'tibâra düşdü⁵³

Dîvandaki şiirlerin edebî değeri konusunda biyografik kaynaklarımız “Mevlevî çevrelerinin beğenip iftihar ettiği, akıcı, hoş, orta seviyenin üstünde, sade” vasıflarını kullanırlar. Meselâ, İhtifalci Mehmed Ziyâ Bey, *Yenikapı Mevlevîhânesi* adlı eserinde Nesîb Dede'nin şiirleri hakkında şöyle der: “Eş'ârı rengîndir. Üslûb-ı ifâdesinde meşhûd olan rikkat-i hiss ve hayâl hasebiyle eş'ârı âb-ı revân-ı letâfetdir. Ekser sözleri sanâyi-i rakîka-i edebiyye ile memzuçdur. Mefâhir-i güzîde-i Mevleviyye'ye dâir pek çok eş'âr-ı sûfiyânesi vardır.”⁵⁴

Dîvanından “Mevlevîlerüz” redifli şiiri burada örnek vererek, şiirindeki hayal zenginliği ve inceliği göstermek bakımından yerinde olacaktır:

“Nâmûs u câhı çâhe atan Mevlevîlerüz
Dünyâ-yı dümî hîçe şatan Mevlevîlerüz

Deh-rûze kâr u bârını dehrûñ hebâ bilüp
Peygüle-i fenâda yatan Mevlevîlerüz

Telhî-i fâka etmek için nefsumüz helâk
H'ân-ı vücûda zehr kıtan Mevlevîlerüz

Ârāmımız semâ' iledür rüz-gârda
Girdâb-ı baħr-i 'aşka batan Mevlevîlerüz

⁵³ *Şeyh Gâlib Dîvânı*, haz. Muhsin Kalkışım, Akçağ Yay., Ankara 1994, s. 419-420.

⁵⁴ Mehmed Ziyâ, a.g.e. s. 126.

**Biz ey Nesīb devlet-i Mollā-yı Rūmda
Dünyā-yı dūmı hıçe şatan Mevlevilerüz”⁵⁵**

Nesīb Dede'nin tertib ettiği Dîvânı'nın yurtiçindeki kütüphanelerde bazı nüshalarına rastlanmaktadır. Söz konusu nüshalardan bazıları şöyle sıralanabilir:

- 1- Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud nr. 3787, (istinsah 1261).
- 2- Türk Tarih Kurumu Ktp. nr. 458.
- 3- Nuruosmaniye Ktp. nr. 4959.
- 4- Ankara Millî Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 1315/1, 74 vr. 1131 (1718) yılında istinsah edilmiştir.⁵⁶
- 5- İstanbul Üniversitesi Ktp. TY 2887/1, 53 vr., Rebûlâhir 1164 (Mart 1751)'de Derviş Ömer Nakşbendî tarafından istinsah edilmiştir.
- 6- İstanbul Üniversitesi Ktp. TY 1713/1, 52 vr., Cemâziyelevvel 1170 (Şubat 1757)de Derviş Mehmed Nakşbendî tarafından istinsah edilmiştir.
- 7- Süleymaniye Ktp. Hamidiye 1121/1, 55 vr. İstinsah tarihi ve müstensih adı belli değil.
- 8- Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi nr. 660, 73 vr. İstinsah tarihi ve müstensih adı belli değildir.⁵⁷

Nesīb Yusuf Dede'nin Dîvanı üzerinde 1996 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doktora tezi çalışması yapılmıştır.⁵⁸

Rişte-i Cevâhir:

Hazret-i Ali'nin “*Nesrî'l-leâli*” adıyla derlenmiş bazı vecizelerinin tercüme ve şerhi olan *Rişte-i Cevâhir*, Nesīb Yusuf Dede'nin ikinci eseridir. Yazar, bu eserinde Hz. Ali'nin Arapça sözlerini, Türkçe'ye tercüme ettikten sonra açıklamış; şerhi sırasında konuya uygun

⁵⁵ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, a.g.e., s. 369.

⁵⁶ Bu nüsha hk. bilgi için bk. T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu* (TÜYATOK) Hazırlayanlar: Dursun Kaya, Niyazi Ünver, E. Selma Kutlu, Hasan Soyak, Millî Kütüphane Başkanlığı Yay., 2004.

⁵⁷ Son dört nüshanın ihtiva ettiği manzumeler ve maddî tavsifi için bk. *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, II, 614-616.

⁵⁸ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, *Nesīb Dede, Hayatı, Eserleri ve Dîvanı'nın Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1996.

Arapça, Farsça şiirleri anmış, ahlâkî dersler verici hikâyeleri anlatmış; ayrıca yer yer kendi manzumelerini de kaydetmiştir. İncelememizin konusu olan bu metin, üçüncü bölümde geniş bir şekilde ele alınacaktır.

c) Edebî Kişiliği

Nesîb Yusuf Dede, edebî kişiliğinin temelini oluşturacak eğitimi, çocukluk çağında almaya başlamış ve bu yoldaki azmini hayatı boyunca koruyup tasavvufî gelişimini sürdürmeye çalışmıştır. Babasından aldığı ilk eğitimini Konya'daki ve İstanbul'daki şeyhlerde devam ettiren Nesîb Dede, daha sonra Kahire ve Mekke'de de eğitimine devam eder. Müneccimbaşı Ahmed Dede'den kozmografya, hey'et, ve matematik dersleri alan Nesîb Yusuf Dede, bu bilgi birikimini eserlerine de yansıtmıştır.

Bilginliğinin yanında edebî yönü de güçlü olan Seyyid Nesîb Yusuf Dede, eserlerinde bunu açıkça gösterir. Şiirleri, Mevlevî çevrelerince kabul görmüş ve sevilmiştir. Çağdaşlarına göre farklı ifadeleri olan bir şâirdir. Bir şiirini örnek olarak vermek yararlı olacaktır:

“Ne hâlüm ağılacak yâr-ı gam-küsârım var

Ne keşf-i râza sezâ-vâr yâr-ı gârım var

Aña müfîd değil mûmyâ-yı nîl-i merâm

Değil şikestede bir tûrfe inkisârım var

Ġarîb naġl-i zemîn-i ġamum nemâ-düşmen

Ne bellü ġuşk ü ne tâze ne berg ü bârum var

Ne kûşe-gîr-i ferâġ olmaġa müsâ'id dil

Ne kûy-i maġsada reftâre iġtidârım var

Ġül-i şüküfteyem ammâ ser-i zükâmîde

Ne kimse bûyime tâlîb ne i'tibârım var

**Vatanda kûrbet-i ğurbet çeker o nâ-kâmum
Ne düşmenem ne şadîk-ı hülûş-kârum var**

**Zemânedür baña var ise düşmen-i bed-ğ'âh
Ki elde hüm-çü hüner dürr-i tâb-dârum var**

**'Aceb mi ursa baña seng-i ta'ne her nâdân
Ki nahl-i ma'rifetüm bü'l-'aceb şemârum var**

**Ne ğam olursam eger pây-mâl-i 'âlemiyân
Mişâl-i pertev-i hürşîd-i intişârum var**

**Hakîr isem de Nesîbâ bana şeref bestir
Ki bir kerîm hudâvend-i kâm kârım var.”⁵⁹**

İncelememize esas olan eseri *Rişte-i Cevâhir* de, Nesîb Dede'nin edebî kişiliği, bilhassa nesri hakkında fikir edindiğimiz bir metindir. Bu eserinde yazarımızın Arapça ve Farsça'yı iyi derecede bildiğini, *Mesnevî*'nin muhtevasına vâkıf olduğunu, kendinden önceki ediplerin, âlim ve mutasavvıfların mirasından da faydalandığını görmekteyiz.

Nesîb Dede'nin sanatla alâkası sadece şiir ve nesirden ibaret değildir Aynı zamanda iyi bir talik sanatkârı olan Nesîb Dede, talik yazısında usta olan Cevrî'den bile üstün sayılır. Görev yaptığı Yenikapı Mevlevîhanesi'nin tarihini yazan İhtifalci Mehmed Ziyâ Bey, Dede'nin bu konudaki ustalığı hakkında “Seyyid Nesîb Yûsuf Dede'nin hatt-ı ta'likdeki mahâret-i üstâdânesi meşhurdur. Hattâ esâtize-i ma'rûfeden Cevrî'ye bile fâikdir.”⁶⁰ der.

⁵⁹ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, a.g.e., s. 325.

⁶⁰ Esrar Dede, a.g.e., s. 496.

Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 125-26.

Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., s.351.

III. BÖLÜM

RİŞTE-İ CEVÂHİR

a) *Rişte-i Cevâhir*

“Cevherlerin ipliği” anlamına gelen *Rişte-i Cevâhir*, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Hz. Ali'nin “*Nesrû'l-leâli*” adıyla derlenmiş bazı vecizelerinin tercüme ve şerhinden ibarettir. Tabersî (ö.548/1154) tarafından elifba sırasına göre derlendiği rivayet edilen bu vecizeler, Nesîb Dede'den önce de Türkçe'ye defalarca çevrilmiş ve şerh edilmiştir. Bu tercüme ve şerhleri yüzyıllara göre şöyle sıralayabiliriz:⁶¹

XV. Asır:

- 1- Kâsım, *Nazmü'l-leâlf der Terceme-i Nesrû'l-leâlf*.
- 2- Hâfız, *Lü'lü'-i Mendûd*.
- 3- Ali Şir Nevâî (844-906/1441-1501), *Nazmü'l-cevâhir*.
- 4- Mustafa bin Şücâ', *Terceme-i Nesrû'l-leâlf*.

XVI. Asır:

- 5- Mâtemî, *Terceme-i Nesrû'l-leâlf min Kelâmi Alî bin Ebî Tâlib*.
- 6- Lâtîfî (895-990/1490-1582), *Nazmü'l-cevâhir*.
- 7- Vâhidî, *Cinânü'l-cenân*.
- 8- Rihletî, *Tercümeti'l-leâlf*.

XVII. Asır:

- 9- Dânişî, *Terceme-i Nesrû'l-leâlf*.

XVIII. Asır:

- 10- Nesîb Yusuf Dede (ö.1126/1714), *Rişte-i Cevâhir*.

XIX. Asır:

- 11- Lutfî, *Nazm-ı Nesr-i Leâl*.
- 12- Osman Salâhaddîn el-Mevlevî (1235-1304/1820-1887), *Terceme-i Nesrû'l leâlf*.
- 13- Akşehirlizâde Ali Haydar (1263-1333/1847-1914-15), *Merâsüdü'l-hikem*.
- 14- Muallim Nâcî (1265-1310/1849-1893), *Emsâl-i Alî*.

⁶¹ *Nesrû'l-leâlf*'nin Türkçe tercüme ve şerhleri hk. geniş bilgi için bk. Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006.

15- Sipâhizâde Ali Gâlib, *er-Risâleti'l-Mevsûmeti bi Dürretü'l-maâlî fi*

Tercemeti'l-leâlî.

XX. Asır:

16- Ahmet Nazmî (1876-1950), *Emsâl-i Alî.*

Seyyid Nesîb Yusuf Dede, sade bir dille yazdığı söylenebilecek şiirlerine oranla, süslü bir nesirle meydana getirdiği bu eserinde, Hz. Ali'nin Arap elifbasına göre sıralanmış 218 vecizesini açıklar.

Nesîb Dede, esere kısa bir giriş yaptıktan sonra Farsça üç beyitle devam eder. Eser ismine de işaret ettiği bu beyitlerde Dede “Fikrin başı, sözün sonu Allah'ın adıdır. Onu söyle. O, feleğin perde çekicisinin perdesini açan perdecilerin perdecisidir. Aklın ince ipine inci dizen, aklın karanlık gözüne ışık verendir” der. Mensur birkaç satırdan sonra yine Farsça beyitler gelir. Uzun bir mensur kısımdan sonra Nesîb Yusuf Dede *Nesrû'l leâlî*'yi bize tanıtır: “Kerrem-Allâhu vechehü ve rağiy'Allâhu 'anh hazretlerinüñ *Nesrû'l-leâlî* nâmiyle meşhûr olan eserleri -ki dürc-i ferâ'id-i mevâ'iz ü naşâyih ve mihr-i pertev-pâş-ı cihân-ı a'mâl-i şavâlihdür- ħurûf-ı hecâ üzre her ħarfde zîb-i şahâ'if vâkı' olan leṭâ'if-i kelimâtı güyâ ki bîst ü heşt ṭable-i sūḳ-ı münâ-yı ma'ârifdür, her-bâr enîsüm ve dem-be-dem zâmime-i vird-i selîsüm olmağın (...)”⁶²

Yusuf Dede, kitabının başlangıcında Şeyh Muhammed Sadreddîn Çelebi için dua eder ve eseri ona arz ettiğini belirtir; bunun ardından sözleri şerh etmeye başlar.

Son sözü açıkladıktan sonra dua eder ve eserin bitiş tarihini verir. Manzum birkaç satır ve mensur bir kısımdan sonra dört beyitlik manzum kısım bulunmaktadır. Burada eseri yazmasının sebebini bildirir ve hayır duası ister. Bundan sonra eserin telif tarihini verdiği beyit ve hatime kısmı gelir.

İhtifalci Mehmed Ziya Bey, eserinde *Rişte-i Cevâhir*'in muhtevası ve değeri konusunda şu hükmü verir: “*Hülâsa-i kelâm, bu eser-i sūfîyâne Hazret-i Ali'nin yukarıda ismi geçen Nesrû'l-leâlî nâmındaki eser-i muteberlerinin esâsen tercümesi olup, bu meyânda bâzı âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i Nebeviyyenin ve Mesnevî-i Şerîf'den alınan bâzı ebyât-ı latîfenin tefsir ve şerhi ve birtakım akvâl-i hakîmâne ve mutasavvifânenin ilâvesiyle tafsîl olunmuş, ahlâkî, dînî, ictimâî bir te'lîf-i güzîndir.*”⁶³

⁶² Nesîb Yusuf Dede, *Rişte-i Cevâhir*, Takvîm-i Vakayi Matbaası, İstanbul 1257, s. 4.

⁶³ Mehmed Ziyâ, a.g.e. s. 129.

Riṣte-i Cevâhir, 1257/1842 yılında İstanbul'da basılmıştır.⁶⁴ Tezimizde çeviriyazı sistemiyle sunduğumuz metin, eserin bu baskısına dayanmaktadır. Eserin müellif hattıyla yazılmış olanı ve diğer nüshaları şu kütüphanelerde dir:

- 1- Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yz. (Kahire-Mısır), Edebü Türkî 11, 86 vr., 1123 (1711) yılında müellif tarafından talik yazı ile yazılmıştır.
- 2- Mevlânâ Müzesi Türkçe Yz. (Konya-Mevlânâ Müzesi), 2275, 99 vr., talik yazı ile yazılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensih adı belli değildir.⁶⁵
- 3- İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY nr. 542.
- 4- İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY nr. 2970.
- 5- İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY, nr. 6331.
- 6- Süleymâniye Hacı Mahmûd Efendi, nr. 1852.
- 7- Süleymâniye Hâlet Efendi, nr. 298.
- 8- Süleymâniye İzmit, nr. 358.
- 9- Topkapı Sarayı Müzesi, TY. nr. 1542.
- 10- Süleymaniye Hacı Mahmud, nr. 1852.
- 11- Millet Ktp. Ali Emîri Edeb., nr. 618, 114 vr.
- 12- Topkapı Emanet Hazinesi, nr. 1348.
- 13- Edirne Selimiye, nr. 1412.

b) Yazılış Sebebi

Nesîb Yusuf Dede, *Riṣte-i Cevâhir*'i yazmasının sebebini, eserin baş tarafında şöyle açıklar: "...*be-râ-y-ı ta' mîm-i fâ'ide, zebân-ı 'Arabî ile âşinâ olmayan yârâna fehâvâsun tefhîm için ma'a kılletü'l-bidâ'a ve 'ademü'l-istiṭâ'a ḥasbe'l-maḥdûr şerḥ ü beyânı taşmîm olunduğda, ba'de'l-istiḥâre küstâḥâne ol kâra tecâsür olundu. Anuñ gibi dürer-i lücce-i belâğatüñ miyânesine kelâm-ı bî-insicâmum âmîḥte olmaḥ hemân ferâ'id-i şâh-vârî riṣte-i târ-ı penbeye tanzîme müşâbih oldığı mülâhazasıyle bu risâle 'Riṣte-i Cevâhir' (1120) nâmiyle müsemmâ kılandı, feyz-i rûḥâniyyet-i şâhib-i kelâm-ı bülend-maḥâmdan nâşî târîḥ-i sâl-i şürû'a ism-i merḳûmuñ 'adedi muvâfiḳ bulundu. (...)*⁶⁶

⁶⁴ Nesîb Yûsuf, *Riṣte-i Cevâhir*, İstanbul, Takvîm-i Vekâyi' (Matbaası), 1257/1842, 229 s.

⁶⁵ Bu iki nüsha için bk. T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı, *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu* (TÜYATOK) Hazırlayanlar: Dursun Kaya, Niyazi Ünver, E. Selma Kutlu, Millî Kütüphane Başkanlığı Yay., Ankara 2005

⁶⁶ Nesîb Yusuf Dede, a.g.e. s. 5.

Hayli sanatkârâne bir üslûpla açıkladığı yazma sebebinde Nesîb Dede, kısaca, Arapça bilmeyen dostların faydalanması amacıyla *Nesrû'l-leâlî*'yi şerhe cesaret ettiğini belirtmektedir. Okuyucu için maksadını bu şekilde açıklayan Nesîb Yusuf Dede, eseri yazmadaki amacını ise telif tarihinden önce şu şekilde açıklar:(...)

**“Bu evrâķ üzre taķrîr-i makâlât itmeden maķşad
Cenâb-ı Hâzret-i Şîr-i İlähi'den şefâ'atdür”⁶⁷**

diyerek maksadının Hazret-i Ali'den şefaât olduğunu belirtir.

c) Telif Tarihi

Seyyid Nesîb Yusuf Dede, *Rişte-i Cevâhir*'in telif tarihini eserin sonlarında 1123 Muharremü'l-harâmının 10. günü olarak belirtiyor.⁶⁸ Fakat eserin sonunda telif tarihi için düşürmüş olduğu manzum tarihte ise tamamlanış zamanını 1120 olarak gösteriyor.

**“Oldı bu kitâb-ı pür-leţâ'if
Bir 'ıķd-ı leâlî-i serâ'ir**

**Hâtm oldı didüm anuñ Nesîbâ
Târîhini *Rişte-i Cevâhir*. 1220.⁶⁹**

Yine eserin baş tarafında “.....*bu risâle (Rişte-i Cevâhir 1120) nâmiyle müsemma kıldı*”⁷⁰ demektedir. Eser için düşürmüş olduğu “*Rişte-i Cevâhir*” terkibi ebced hesabıyla 1120 tarihine karşılık gelmektedir. Hemzeyi eklessek bile 1121 eder. Bu durumda karşımıza üç tarih çıkmaktadır: 1120, 1123 ve 1220. Bu tarihlerden 1220 Hicrî tarihinin Milâdi olarak karşılığı 1808'dir ki bu tarihte Nesîb Yusuf Dede zaten hayatta değildir. Diğer iki Hicrî tarihin Milâdi karşılığı ise 1120/1708 ve 1123/1711 dir. Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri* adlı eserinde, Nesîb Dede'nin “*Rişte-i*

⁶⁷ Nesîb Yusuf Dede, a.g.e. s. 228.

⁶⁸ Nesîb Yusuf Dede, a.g.e. s. 227.

⁶⁹ Nesîb Yusuf Dede, a.g.e. s. 228.

⁷⁰ Nesîb Yusuf Dede, a.g.e. s. 5.

Cevâhir” terkibi ile düşürdüğü 1120 tarihinin, Dede’nin esere başlama zamanı olması gerektiğine dikkat çeker.⁷¹ Buna göre, Nesîb Dede’nin eserinin sonlarına doğru bildirdiği 1123/1711 Muharremü’l-harâmının onuncu günü, eserin tamamlanma tarihidir. Böylece Nesîb Dede, eserini 1123 Rebû’l-ahirinde (Mayıs Haziran 1711 tarihinde) atandığı Yenikapı Mevlevîhanesi’ne gitmeden iki üç ay önce Konya’da tamamlamıştır.

ç) Konusu

Rişte-i Cevâhir dinî, tasavvufî, ahlâkî ve sosyal konulu bir eserdir. Şerh edilen 218 özdeyişte dinî, dünyevî, ahlâkî ve sosyal içerikli konular ele alınmıştır. Bu sözlerde bahsedilen konulardan bazıları şunlardır: İman-yemin, edep, zühd, nefis, ömür, anne-babaya iyilik, sabır, adalet, tevazu, namaz, cömertlik, hilm, hırs ve tama, hayâ, evlâttan ayrılık, rızkı talep, kişi dostu, kadının hayırlısı, Allah’tan korkmak, öfke, nefse muhalefet, tevekkül, aile, zekât, özür ...

d) Şerh Metodu

Eserin şerh metoduna geçmeden önce, şerh konusunda kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.⁷²

Sözlükte “açma, açıklama” anlamlarına gelen şerhin eski edebiyatımız içinde önemli bir yeri vardır. Her hangi bir metni açıklamaya “şerh etme”, bu işi yapan kişiye de “şarih” denmektedir. Şarihin bu işi yapmasının sebebi, kendisinin anladığı fakat diğer insanları anlamadığı eserleri anlaşılacak bir hâle getirmektir.

XV. asırdan itibaren gelişme gösteren şerh geleneği, birçok alanda ve eserde uygulanmıştır. Başta *Kur’ân* ayet ve sûreleri, Hz. Muhammed’in hadisleri, tıp eserleri,

⁷¹ Âdem Ceyhan, a.g.e., s. 255.

⁷² Şerh konusunda bilgi verilirken şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Ali Nihad Tarlan, “Metinler Şerhine Dair”, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul 1981, s. 191-202; Mine Mengi, “Metin Şerhi ve Tenkidi Üzerine”, *Dîvân Şiiri Yazıları*, 1. Baskı, Akçağ Yay. Ankara 2000, s. 72-80; Tunca Kortantamer, “Teori ZeminindeMetin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, s.VIII., İzmir 1994, s. 1-10; Emine Yeniterzi, “Metin Şerhiyle İlgili Görüşler”, 17- 18 Ocak1992 İLESAM, I. Eski Türk Edebiyatı Kollojyumu’nda sunulmuştur; Mustafa Erdoğan, “Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Bir Bakış”, *Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.1, Yıl: 1997, s. 286-293.

tarihler, dîvanlar, sözlükler, mensur eserler, şerh yolu ile açıklanmıştır. Şerhler bazen manzum, bazen de mensur olarak yazılmışlardır.

Şerh edilen metinler Arapça, Farsça veya diğer dillerde yazılmış eserler arasından seçildiği gibi, Türkçe yazılmış olanlardan da seçilebilmektedir. Bu eserleri ilmî, edebî, dinî-tasavvufî olarak gruplandırmak mümkündür. Şerh edilen eserler arasında *Mesnevî*, Sa'dî'nin *Bostan* ve *Gülîstan*'ı, *Hâfız Dîvânı*, Yunus Emre'nin şiirleri, Niyâzî-i Mısırî'nin şiirleri, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i, *Muhammediye*, hilyeler vb. eserler bulunmaktadır.

Şerhler birçok yönüyle kültürümüze katkıda bulunmaktadır. Kelimelerin o devirde hangi anlamda kullanıldığını veya bizim bilmediğimiz sözlük anlamlarını şerhlerden öğrenmekteyiz. Yine o dönem için geçerli ilimleri, o devrin tarihini, kültürünü şerhlerden çıkartabilmekteyiz. Anlamakta güçlük çektiğimiz eserleri, bu açıklamalar sayesinde daha iyi kavrayabilmekteyiz.

Şerh meselesine ilk el atanlardan birisi olan Ali Nihad Tarlan “Metinler Şerhine Dâir” adlı makalesinde “Hulâsa bir metin; onu meydana getiren san'atkârın iç benliğini ve o devrin hususî karakterini bize vuzuh ile gösteren değerli bir vesikadır. Ondandır mümkün olduğu kadar istifade etmeğe uğraşmalıyız”⁷³ diyerek metinden her yönüyle faydalanmak gerektiğini belirtir.

Bu işi yapan şarih, şerh ettiği eserin dilini ve gramerini, konuyu, dönemi, eserin sahibini, eserin ihtiva ettiği kültürü çok iyi bilmesi gerekmektedir.

Şerh etme geleneği, aynı zamanda kendi metodunu da ortaya koymuştur: Bilinen yaygın metotta şarih metni verir ve ilk önce kelimelerin lügat ve ıstılah manâlarını vererek metni açıklama yoluna gider. İkinci bir metot da şerh eden kişi sadece metnin anlamını vererek şerh etme yoluna gider. Bu iki metotla yapılmış birçok şerh bulunmaktadır. Şerh edenler sadece şerh ettikleri metnin anlamını vermekle kalmamaktadır. Ayet ve hadislerin, *Mesnevî* gibi itibarlı eserlerden parçaların, hikâye ve menkıbelerin, metni açıklayıcı ve destekleyici unsur olarak anıldığı da görülmektedir.

Günümüzde metin şerhi konusu tartışılmaktadır. Ortak olan görüş, bu konuda bir fikir birliğinin bulunmadığıdır. Geleneğin klâsikleşmiş şerh kurallarının günümüz için geçerli olduğu bilinmekte ancak, Batı'nın uyguladığı metotların tatbik edilmesini isteyenler de

⁷³ Ali Nihad Tarlan, a.g.e. s. 202.

bulunmaktadır. Bir de tenkit, tahlil, açıklama, izah etme gibi kavramların oluşturduğu polemik, bu mes'eleyi, biraz daha karmaşık hâle getirmektedir.⁷⁴

Şerh etmede geleneğin kuralcı ve Servet-i Fünûn'cuların pozitivist yaklaşımına, Ali Nihad Tarlan psikolojik yaklaşımı, Cem Dilçin ise yapısalcılığı⁷⁵ getirmiştir. Bu gibi yaklaşımların şerh geleneğini zenginleştireceğini düşünüyoruz.

Eserimizin şerh metoduna geçecek olursak;

Yukarıda zikrettiğimiz metotlardan her ikisini de kullanmıştır Nesîb Dede. Daha ilk iki vecizede bu iki metot karşımıza çıkmaktadır. İlk vecizede ikinci metodu kullanıp sözün manasını vererek şerh etmeye başlar. İkinci söze baktığımızda ise birinci metodu kullandığını, açıklama getirmek istediği kelimenin gramer özelliklerini vererek şerh etme yoluna gittiğini görürüz.

Nesîb Dede, eserinde genel olarak “Ma'nâ-yı latîfi” diyerek doğrudan Arapça özdeyişi tercüme ve şerh etmeye başlar. Onun zaman zaman, ilk olarak vecizedeki kelimeleri tahlil yoluna gidip daha sonra sözün anlamını verdiği de görülmektedir. Bunun yanında, meselâ 59, 67, 90 ve 120. vecizelerde sözün anlamını cim, ba harfi altında açıkladığını söyleyerek ya da “daha önce bahsedildi, ma'nâsı ma'lûm” diyerek kısaca şerh etme yoluna gider.

Örnek:

67 (خير المال ما انفق في سبيل الله)

“Ma'nâ-yı latîfi: Mâlûñ hayırlusı fî-sebîli'llâh infâk olınan mâldür. Bu dañi ðarf-i bâ'da şerh olındı.” (s.107).

90 (ذل المرء في الطمع)

(من طمع ذل ومن قنع شبع) Ma'nâsı ma'lûm.” (s.130).

Yazar, bazı vecizeleri (meselâ, 139. ve 143.) bir iki satırla, bazı vecizeleri de (ör. 5, 6 ve 26. sözler) iki üç sayfa sürecek şekilde açıklama gereği hisseder.

⁷⁴ Mine Mengi, a.g.e. s. 72.

⁷⁵ Bu konu için bkz. Cem Dilçin, “Fuzûli'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi” *Türkoloji Dergisi*, c.9 Ankara 1991, s. 43-98.

Nesîb Dede'nin özdeyişleri şerh ederken hangi yolu izlediğini, İhtifalci Mehmed Ziyâ Bey'in, daha önce başka bir vesileyle naklettiğimiz şu cümlesi de ifade etmektedir:

“Hülâsa-i kelâm, bu eser-i sûfîyâne Hazret-i Ali'nin yukarıda ismi geçen Nesrû'l-leâlî nâmındaki eser-i muteberlerinin esâsen tercümesi olup, bu meyânda bâzı âyât-ı kerîme ve ehâdis-i Nebeviyyenin ve Mesnevî-i Şerîf'den alınan bâzı ebyât-ı latîfenin tefsir ve şerhi ve birtakım akvâl-i hakîmâne ve mutasavvifânenin ilâvesiyle tafsîl olunmuş, ahlâkî, dînî, ictimâî bir te'lîf-i güzîndir.”

Bu hüküm cümlesinden de anlaşılacağı üzere Nesîb Dede, Hz. Ali'ye ait veciz sözleri şerh ederken, başta *Kur'an* ayetlerinden ve Hz. Peygamber'in hadislerinden iktibaslarla bulunmakta, *Mesnevî*'den sık sık istifade etmekte, ara sıra çeşitli hikâyeye ve menkıbeler anlatmakta, zaman zaman kendi şiirlerinden de örnekler vermektedir.

e) Yararlandığı Kaynaklar

Seyyid Nesîb Yusuf Dede, *Rişte-i Cevâhir*'i yazarken birçok kaynaktan faydalanmıştır. Onun istifade ettiği kaynakların başında *Kur'an-ı Kerîm* gelmektedir. Şârih, vecizelerin manasına uygun gördüğü *Kur'an* âyetlerini naklederek açıklamalarını desteklemektedir. Metinde isimleri anılan sûreler, Fâtiha (11 ve 26. sözler), Nâs (47. söz), Tekâsür (26. söz), Asr'dır.(214. söz). Bunun yanında âyetlere de sık sık başvurmuştur Nesîb Dede.

Kur'an-ı Kerîm'den sonra başvurduğu bir diğer kaynak da Hz. Peygamber'in hadisleridir. Yeri geldikçe “hadîs-i kudsî” ya da “hadîs-i şerif” diyerek Hz. Peygamber'in sözlerine başvurur. Hadislerden faydalanırken ya hadis yazarlarının isimlerini, ya eserlerini veya rivayet eden kişinin ismini anar.

Hz. Peygamber dışında diğer peygamberlerin isimleri de metinde yer yer zikredilir. Meselâ, Hz. Âdem, Hz. İbrâhim, Hz. Musa, Hz. Ya'kub, Hz. Yusuf, Hz. Eyüb, Hz. Davud vd.

Nesîb Dede'nin özdeyişleri şerh ederken iktibaslarla bulunduğu kaynaklardan biri de *Mesnevî*'dir. Hayatı boyunca Mevlânâ'nın yolundan ayrılmamış; çile çekmiş; deyiş yerindeyse- *Mesnevî*'yi yudum yudum içmiş; *Mesnevî* dersleri almış ve *Mesnevî* dersi vermiş bir kişi olarak Hz. Mevlânâ'nın bu ünlü eserine sıkça başvurur Nesîb Dede. Sadece *Mesnevî*'deki beyitlerine değil, rubâilerine, mektubuna, sözlerine de yer verir. Hz. Mevlâna için eserinde; “Hz. Mevlevî, Hz. Hüdâvendigâr, Hz. Molla” isimlerini kullanır.

Bu kaynakların yanında Arap Edebiyatı'ndan Mütenebbî (s.206), Dîvân Edebiyatı'nın büyük şâirlerinden Fuzûlî (s.134,146), Bâkî (s.75,94), Nâbî (s.135-151) ve Şeyhülislâm Ebûsuud Efendi'nin (s.177) şiirlerini de şerh sırasında iktibas eder Nesîb Dede. Kendi şiirlerini de yeri geldikçe anan Nesîb Dede, eserin dört ayrı yerinde beyitlerine yer verir.

Dinî, ahlâkî ve tasavvufî eserler de Nesîb Dede'nin şerhinde faydalandığı kaynaklar arasındadır. Bunlar arasında Şeyh Sadî-i Şîrâzî'nin *Gülîstan*'ı (s.196), Molla Câmî'nin *Bahâristân*'ı (s.190), Gazzâlî'nin *İhyâ-yı Ulûmü'd-dîn*'i (s.86,103,188), Sühreverdî'nin *'Avârifü'l-ma'ârif*'i (s.26,86), Sadreddîn-i Konevî'nin *Keşfü'l-esrâr*'ı (202) ve *Tefsîr-i Fâtîha*'sı (s.26), Ebû Tâlib-i Mekki'nin *Kütü'l-kulûb*'u (s.86), Abdülkâdir Geylânî'nin *Fütûhü'l-gayb*'ı (s.136), Necm-i Dâye'nin *Kitâb-ı 'Aynü'l-Hayât*'ı (s.83), 'Abdullah Ensârî'nin *Menâzilü's-sâir*'i (s.69), Hazreti İmam-ı Şa'rânî'nin *Meşârikü'l-envârü'l-Muhammediyye*'si (s.14,92,114,139), 'Abdullah Ensârî'nin *Müsecca'ât*'ı (s.181), Hakîm Tirmîzî'nin *Nevâdirü'l-Usûl*'ü (s.105,211), Süyûtî'nin *Camiü's-Sagîr*'i (s.49,54), *Ahlâk-ı Muhsin* (s.206), *Cevâhir-i Füsûs-ı Kur'aniyye* (s.178), *Divân-ı Hazret-i Ali* (170), *Masâdir*, *Mirsâdü'l-İbâd* (s.215), *Muhtâr* (s.8), *Muhtâr-ı Sıhah* (s.70), *Riyâz-ı Ahbâr-ı Sâlîfe* (s.11), *Sirâcü'l-Mülûk* (s.119), *Sirâcü'l-Münir* (s.122), *Şerh-i Adüdiyye* (s.27), *Şerh-i Hidâye* (s.219), *Şerh-i Harîrî* (s.49), *Şerh-i Ta'arruf* (s.124) gibi eserlerden ve bu eserler yanında Yunan filozofu Eflâtun'un *Vasâya*'sından (s.74) faydalanmıştır.

Nesîb Yusuf Dede'nin vecizeleri şerh ederken meşhur kişilerin hikâyelerinden de yararlandığını görmekteyiz. Bu şahsiyetler arasında Bahâ Veled, Bâyezid-i Bistâmî, Firavun, Hâlid bin Velid, Hârûn Reşid, Hz. Hızır bulunmaktadır.

f) Eserin Dil ve Üslûbu

Seyyid Nesîb Yusuf Dede'nin eserinde kullandığı dil, oldukça anlaşılması güç bir dildir. Her ne kadar Dede bu eseri "...be-râ-yı ta'mîm-i fâ'ide, zebân-ı 'Arabî ile âşinâ olmayan yârâna fehâvâsın tefhîm için..." meydana getirdiğini söylemişse de şerhini sanatkârane bir nesirle yapmıştır. 18. asrın medreselerde okumuş ilim ehli, söz konusu şerhi belki rahatlıkla

anlayabilir ama o devirde de belirli derecede tahsil görmemiş okuyucuların ve uzmanlar dışında kalan günümüz insanının, bu metni anlamakta zorluk çekeceği kesindir.

Eser oldukça fazla Arapça ve Farsça kelime ve tamlama ihtiva etmektedir. Bu da aynı yüzyılda yaşamış süslü nesir temsilcilerinden Veysî ve Nergisî'nin etkisinin olduğunu gösterir. Eseri anlamak için sıkça lügat kullanmak gerekmektedir. Kullanılan dil hakkında bir fikir vermek için, metinden bir parça göstermek yerinde olacaktır:

“*Ummāl-i sitem-pîşegān züvāyā-yı memālikde peygūle-nişinān-ı fakr u fāka olan erāmil u eytām-ı ‘adīmü’t-tāqadan şad-hezār cebr u qahr belki darb-ı bî-uşul habs ü zecr ile cem’ itdikleri emvāl ile tertīb u tabh olunan ta‘ām leb-süz olmak degil ciger-süz olur.*”(s. 127).

Bunun yanında yer yer anlaşılır bir dil de kullanmıştır Nesîb Dede:

“*Hattā kibār-ı evliyā-yı kirām buyurmuşlar ki bir kimsenüñ kalbi pür-kaşvet olsa ol kimse üç ‘amele müdāvet eylesün. Eshārda dergāh-ı Haqq’a çok istiğfār ve her zamān tilāvet-i Kur’ān ve şulehā ile şoḥbet eylesün. Elbette aña infitāh ve inşirāh-ı kalb hāşıl olur.*”(s.88).

Eserde Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin oranı yüksek olmakla birlikte, yer yer eski Türkçe kelimelere de rastlanmaktadır. “Bukagi” (hayvan ayağına vurulan köstek, s.183), “dükeli” (hepsi, s.125), “eyegü” (kaburga kemiği, s.66), “ırlamak” (şarkı söylemek, s.84) vb. bunlara örnek gösterilebilir.

Eserin üslûbu hakkında ise Nesîb Dede'nin görev yaptığı Yenikapı Mevlevîhanesi'nin tarihini yazan İhtifalci Mehmed Ziya Bey:

“*Türkçe üslûb-ı ifâdesi zamânında mu‘teber olan tarz-ı beyâna muvâfik olarak kesret-i elfâz ve ta‘bîrât-ı gayr-ı me’nûsedan dolayı mustalah ise de, zâde-i tab‘-ı şâirânesi olan ebyât ve eş‘âr-ı Fârisiyye, fasîh bir Acem kadar fesâhat-i edâ ve belâgat-i müeddâya mâlik ve binâen aleyh rengîn ve ma‘nîdârdır.*”⁷⁶ diyerek eserin dilini ıstılahlı, yani çok ağdalı, ağır bulduğunu bildirir.

Nesîb Dede'nin Arapça vecizeleri şerh ederken, başta *Kur’ân-ı Kerim*'den faydalanması, hadislerle, peygamber kıssalarına ve evliya menkıbelerine başvurmaları, *Mesnevî*'den parçalar alması, ilmî ve tasavvufî alanda bilinen eserlerden istifade etmesi, onun bilgi birikimini göstermekte ve şerh metodu konusunda fikir vermektedir.

⁷⁶ Mehmed Ziyâ, a.g.e., s. 130.

Eseri şerh ederken bazı sözlerin altına “anla” anlamındaki “fehem” veya “fehmin min fehmin” ibaresini yazmakla Nesîb Dede, okuyucuya nasihat eden, öğüt veren, başka bir deyişle bir ebeveynin çocuğuna veya bir hocanın talebesine tenbihte bulunması gibi bir üslûb sergilemektedir.

Bunun yanında sözleri şerh ederken çok geniş bir kültürden de faydalanması, onun hakîmâne üslûbunu ortaya koyar. Bu da onun üslûbundaki başka bir yönü gösterir.

Rişte-i Cevâhir'in dili ve buna benzer diğer mensur eserlerin dili ağır, ağıdalı olmasının dışında bir eleştiri almamıştır. Konuya sadece metnin anlaşılır olup olmaması yönünden bakılmıştır. Hâlbuki böyle eserlerin dili de kendi içinde ayrı bir bütünlük ve farklılık içermektedir. Konuya, dilinin ağır veya sade olmasının yanında müellifin neden böyle bir anlayışla metni yazdığını çözmeye gayretiyle bakmamızı öneren Dr. Şerife Yağcı, bu şekil ağır bir dil ile yazılmış metinlere “insan zihninin üst seviyedeki kompleks faaliyetleri olarak bakmak meseleyi büyük ölçüde çözecektir.” “Böyle düşününce Nergisî'nin Hamsesi'yle Picasso'nun modern resminin benzer bir yaklaşımdan doğduğu anlaşılacaktır. Çünkü her ikisinin de klasik yapıyla yetinmeyip onun üzerine çıkma çabası vardır.”⁷⁷ der. Böyle eserlerin dilini, Picasso'yu çağdaşlarından ayıran karmaşıklık gibi değerlendirmek gerekir. Ayrıca, söz konusu eserlerin kendi içlerinde tutarlılık sergilediklerini de unutmamalıyız.

Sonuç olarak eserin dili, o dönem yazılan ve şerh edilen eserlerin dili hakkında bilgi verme ve karşılaştırmalı edebiyat açısından çalışmalara katkıda bulunacaktır.

⁷⁷ Şerife Yağcı, “Klasik Edebiyatımızda Nesir Geleneği”, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Dokuz Eylül Üni. Buca Eğitim Fakültesi, Yıl: 2, Sayı: 3, Ocak 1993.

RİŞTE-İ CEVÂHİR

(METİN)

RIŞTE-İ CEVĀHİR

Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Her cevher-fürüş-ı bāzār-ı belāgat ü beyān ḥallāl-i 'arāz re'sü'l-māl-i gevher-i tābdār ve mürvārīd-i çemānde 'ukūd-ı le'ālī-i ḥamd u şenā-yı Ḥazret-i Rabb-ı Raḥmān ile zīver- efzā-yı dükkānçe-i şürū'-ı maḥsūd u merām olmasa, şafka-i dād u sitedden ribḥ u sūdī nā-temām olmaḳ müselleḡ-i ahālī-i kirāmdur.

(Nazm)

فاتحه فکرت و ختم سخن
نام خدايست برو ختم کن
پرده کشای فلک پرده دار
پرده کی پرده شناسان کار
مهره کش رشته باریک عقل
روشنی دیده تاریک عقل

(3) ve her ġavvāş-ı biḥār-ı zehḥār-ı 'irfān ehāyīn-i ġavṭa-i ibāne ve ifādede dehān-ı enbān-ı kelāmını ser-beste-i ibrīşim-i tār-ı şalāt ü selām-ı Nebī-i ḥatemīyyet-ittisām ve dūrūd-ı āl ü aşḥāb-ı 'izām eylemezse, ta'b-ı enfās-ı fūrū-ḥürdeden ziyāde nā'il-i nef'ī tām olmadıġı meczūm-ı kārgehān-ı benāmdır.

(Nazm)

مه که نکین و ان زبر جد شدست
خاتم او مهر محمد شدست
بحر زمین کان شد و او کوهرش
بر دصدف از پی تاج سرش
چشمه خورشید که محتاج اوست
نیم هلال از شب معراج اوست

Bu ‘abd-i fakīr-i dil-kesīr, aḥḳar-ı dervīṣān-ı rüşen-zamīr,

(Beyt)

Pāy-māl-i reh-güzār-ı her edīb

Ḥāk-i pāy-i Mevlevī Yūsuf Nesīb

bu gūne ‘arz-ı aḥvāl eyler ki, zamānlardur dergeh-i āsumān-ı ḳudsī-āṣiyān-ı Ḥāzret-i Mevlānā *من كل الوجوه اولانا قدسنا الله بقدرنايته العلياده* kemer-beste-i iḥvān-ı cān-ber-miyān olmağla, her zamān ehemmi-i iṣtigālüm āṣār-ı evliyāya ṣarf-ı enzār ve aḳṣā-yı āmālüm riyāz-ı vāridāt-ı eslāf-ı kibārdan ictinā-yı ezhār-ı esrār olmış idi ve dā’imā ṭıfl-ı raḳī’-i cānum ṣīr-ı ṣeker-mīz-ı kelimāt-ı ekābir ile iğtidā ve mede’d-dehr bu zūlmet-gede-i ‘ālem-i (4) kevn ü fesādda nücum-ı nikāt-ı müellefāt-ı evliyā-yı kāmilīn ile ṣıṙāt-ı müstaḳīme ihtidāda olup bu meṣğale mā bihi’l-iftihārum ve ṣeref-i rüzgārum idi.

Bināberīn rağbet-ṣiken-i bülegā-yı ‘Acem ve ‘Arab, revnaḳ-fezā-yı mecālis-i üns ü edeb, sebbāḥ-ı ḳulzüm-i ḥikem, ḡavvāṣ-ı baḥr-ı esrār-ı *Nūn ve’l-ḳalem...*¹, bāb-ı medīne-i ‘ulūm u ‘irfān, üstād-ı debistān-ı keṣf ü iḳān, cehbezü’l-cehābize, üstāzül-esātize, maḥrem-i Resūl’l-kevneyn, İbn-i ‘amm-i Nebiyyü’s-ṣaḳaleyn, vālidül-Ḥaseneyni’l-aḥseneyn, ḥil‘at-tırāz-ı *من كنت مولاه فعلي مولاه*² maḫhar-ı i‘zāz-ı ḥūrṣīd-i sipihr-i imāmet, Cemṣīd-i serīr-i kerāmet

(Şi’r)

لافتى الاعلى در سينه خود نقش كرد
ورنه از بهر چه مى بينم فتادر آفتاب
در قيامت چون رساند شربت كوثر بخلق
جام كردد در کنار حوض كوثر آفتاب

Kerrem-Allāhu vechehü ve raḳiy’Allāhu ‘anh ḥāzretlerinüñ *Neṣrū’l-leālī* nāmiyle meṣḥūr olan eṣerleri -ki dürc-i ferā’id-i mevā’iz ü naṣāyih ve mihr-i pertev-pāṣ-ı cihān-ı a‘māl-i ṣavāliḥdür- ḥurūf-ı hecā üzre her ḥarfde zīb-i ṣaḥā’if vāḳi’ olan leṭā’if-i kelimātı gūyā ki bīst ü heṣt ṭable-i sūḳ-ı münā-yı ma‘ārīfdür, her-bār enīsüm ve dem-be-dem zamīme-i vird-i selīsüm olmağın ber- maẓmūn-ı

¹ [“Nūn, kalem ve yazdığı şeyler hakkı için...” ayetinden (*Kur’an*, Kalem, 68/1)].

² [“Ben kimin dostu isem, Ali de onun dostudur.” (*İbn Mâce*, Mukaddime, 11, *Tirmizî*, Menâkıb, 3714)].

(Beyt)

(5) فقره فقره از کلام شیر مردان کوش کن

زانکه بر بو جهل جهل آن ذوالفقار حیدرست

be-rāy-ı ta'mīm-i fā'ide, zebān-ı 'Arabī ile āşinā olmayan yārāna feḥāvāsın tefhīm için ma'a kılletu'l-biḏā'a ve 'ademü'l-istiḫā'a ḥasbe'l-maḫdūr şerḥ ü beyānı taşmīm olunduḡda, ba'de'l-istiḫāre küstāḫāne ol kāra tecāsür olundu. Anuñ gibi dürer-i lücce-i belāḡatüñ miyānesine kelām-ı bī-insicāmum āmiḫte olmaḡ hemān ferā'id-i şāh-vārī rişte-i tār-ı penbeye tanzīme müşābih oldıḡı mülāḫazasiyle bu risāle '*Rişte-i Cevāhir*' (1120) nāmiyle müsem mā kılandı, feyz-i rūḫāniyyet-i şāhib-i kelām-ı bülend-maḡāmdan nāşī tārīḡ-i sāl-i şürü'a ism-i merḡūmuñ 'adedi muvāfiḡ bulundu.

(Beyt)

نیست جز بوی نبی سوی خدا رهبر ترا

از علی جو بو که بوی بو علی مستقذ راست

Fi'l-ḫaḡīka bu cem'iyetden murād-ı dil-i perişān cenāb-ı siyādet-nişān ḡurretu 'uyūni'l-fuḡarā'i's-sālikīn, melce'u's-şuleḫā'i'l-müteverri'in, el-ḫasībü'n-nesīb ve'n-necībü'l-edīb, nuḡbe-i evlād-ı Celālü'l-milleti ve'd-dīn, cālis-i seccāde-i sulṡānū'l-'ārīfīn eş-Şeyḡ Muḡammed Şadreddīn Çelebi Efendi Enbetehullāhu nebāten ḫasenen ve 'ammerehū bi-'ömri't-tavīli mu'azzezen ve mükerremen ve belleḡahū ilā aḡsa'l-medārice'l-me'ali ve enālehū merātibeccedihī'l-'alī Ḥāzretlerinüñ nīm lihāza-i (6) 'ināyetleri ve imrār-ı naḡar-ı kīmyā-ḡāşşıyyetleridür.

(Beyt)

بلغ السيادة في ابتداء شبابه

ان الشباب مظنة للسود

ve sār ir nezzāre-endāz-ı iltifāt olan iḡvān-ı me'āyib-pūşāndan daḡı bu faḡīri bir du'ā-yı ḡayr ile şādān buyurmaları niyāz olunur.

(Mışra')

در حضرت کریم تمنا چه حاجتست

Fî Harfi'l-elif

(ايمان المرء يعرف بايمانه) 1

İmān, ikrār-ı bi'l-lisān ve taşdıķ-ı bi'l-cenāndan 'ibāretdür. Şıķķ-ı evvel maḥsūsātđan ve şıķķ-ı şānī ma'ķūlatđan olmađla vücūdına āşarı ile istidlāl ve kemāline muķtezayātiyle ḥūkm olunur.

Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinüñ kemāl-i imānı yemīnlerinden bilinür. Pes, imdi mü'min-i kāmīl 'azamet-i Ḥālīķ'ı idrāk itmekle yemīn-i bi'llāhdan ziyāde ḥazer idüb hetk-i ḥürmet-i ismü'llāhdan ğāyet ihtirāz ider ve bunuñ ḥilāfı saḥīfū'l-'aql ve za'īfū'l imān olan kimesne maḥzā kelimāt-ı muzaḥrefesini tervīc ve zu'm-ı fāsidine rağabāt-ı nāsı teḥyīc için eşnā-yı mükālemede aķvāl-i vāḥīyesini te'yīd ve belki ekāzībini tesdīd idüp eymān-ı muğlıze ile meclisi nādī-i nifāķ-pīşegāne mümāşil ider. İ'āzen-Allah bu ğüne 'ādet-i ķabīlḥa za'f-ı imāna 'alāmet ve 'adem-i taşdıķ-ı bi'l-cenāne emāretdür. (7)

(اخوان هذا الزمان جواسيس العيوب) 2

(جس الاخبار وتجسس تفحص عنها ومنه الجاسوس) Cevāsīs, cāsūsūñ cem'idür.

Ma'nā-yı laṭīfī: Bu zamānede şüret-i ihvānda görinenler (طوبى لمن شغله عيبه عن) (عيوب الناس) ḥadīş-i şerīfinden ğāfil olmağla bi'l-cümle 'ayīb-cūlardur. Hem-celīslerinüñ 'uyübını tefahḥuş iderler. Ekşer-i nās birbirleriyle birāderāne ülfet ve muḥibbāne ünsiyyet iderler... Ammā ḥaķīķat-i maḥabbetden bī-ḥaber olub aşl-ı mūa'aḥātđan behrever olmadıķları ecilden, her 'ayb ki birāderinde görür, anı ḥāṭır-nişān idüp meclis-i dīğere armağān ider.

(Şi'r)

ا بناء دهرک فالقهم مثل اعدى بسلا حكا

لا تغرر بتبسم فا لسيف يقتل ضا حكا

İmdi 'āķıl-i dānāya lāzım ve lāzib ü müteḥattim ve vācibdür ki

(Beyt)

هر که زبانش دکر و دل دکر

تیغ ببايد زدندش بر کر

mā-şadaqı olan ħarf-gīrān ve ‘ayb-binān maqūlesi zevātīn şoĥbetlerine mübtelā olduĥda āgāh ve mütebaşşır olup mehmā emken aĥvālını sātir ola.

(Beyt)

هکل امری تحسین امرأ

و نار تو قد بالیل نارأ

diyenler, tecārib-i keşīreden şoñra dimişler.

(اخوك من واساك فى النشب لامن واساك فى النسب) 3

Maşādir’de داشتن همچو خویش را بر چیزى (8) المواساة كسى را بر چیزى داشتن *Muĥtār*’da neşeb māl ü ‘aĥār olmak üzere maşūrdur. Ma’nā-yı laţīfi: Ey mü’mīn ü muvaĥĥid senüñ birāderüñ fi’l-ĥaĥīqa ol kimsedür ki seni umūr-ı ma’āşda kendi ile berāber tutup mu’āvenet ve muzāheret eyleye ve taĥşīl-i kifāf ve nafaqa-i ‘iyāl ĥuşūşunda yār ü yāver ola. Zān ki ĥarābet-i nesebiyyede senüñle da’vā-yı müsāvāt idüp ruĥbet-i aĥvālūñe ĥāsīd ve ĥinā ve şervetüñ gördükce mu’ādāt izĥār eyleye.

(Beyt)

Fütāde-i ĥeh-i ĥam itdi Yūsuf(1) velī āh

Felek benümle birāder midür nedür bilmem

kelāmını inşā iden, birāderinden sitem-keşīde olanlardandur.

(Şi’r)

برادر که او مر ترا دوست نیست

چنان دانکه نا آشنا ترکیست

چو بیگانه باشد ترا دوستدار

تو او را چو جان و خرد دوستدار

Ve'l-hāşıl bu kār-hāne-i ibdā' ve ihtirā'a yed-i kudret-i hālikıyye esās-endāz-ı icād olalıdan beyne'l-iḥvān muḥāsede ve meyāne-i qarāyib ve 'aşāyirde münāfese ve mu'ānede eksük olmamışdur. (Mışra') 'Muḥibb-i şādıkı yegdür kişinüñ akrabāsından' fehvāsınca maḥzā uḥuvvet-i dīniyye ḥasebiyle muḥibb-i şādık ve yār-ı gār-ı şādık-ı muvāfık olan vücūd-ı şerīflerüñ qadrini bilüp ri'āyet-i ḥātırında mücidd u sâ'î u ḥasbe'l-maḥdūr ḥuḳūḳ-ı zāhire ve bātinesine (9) mürâ'î olmaḳ elzem ve vācibdür. Egerçi kim

(Beyt)

صاد الصديق و كاف الكيمياء معا
لا تو جدان فدع عن نفسك الطمعا

maẓmūnunca bu gūne şādık-ı hamīmüñ vücūdı mānend-i kīmyā ve 'Ānḳā 'adīmdür.

(اخوك من واساك فى الشدة) 4

Kelām-ı sâbıḳdan bunun ma'nāsı zāhir ve bāhir olur. Ḥaḳīḳatde yār-ı vefādār aña dirler ki zamān-ı şiddet ve 'usretde ḡam-güsār olup yārān-ı şafādan olmaya.

Ḥikāyet iderler ki fermān-fermā-yı ḳalem-rev-i 'uḳūl u fūnūn Ḥāzret-i Zü'n-nūn ḳuddise sırrıhu cenābları bir vaḳtde sermestî-i şahbā-yı ḥaḳīḳat ḡalebesinden nāşî çend rüz güncide-i ḥavāşıl-ı nās olmaz. Evzā'-ı mestāne izḥār itmekle keyfiyyet-i ḥālāt-ı 'uşşāḳ-ı İlāhî'den bî-ḥaber olan bî-başiretler ol üstād-ı debistān-ı 'aşḳuñ refṫār-ı lāübāliyānesini ḥāşā cünūna ḥaml idüp mānend-i şīr-i jiyān zencire çeküb bīmār-ḥāneye ḳodılar. Aḥbābından birḳaç kimesne gülistān-ı ḥātır-ı şādīlerṫn nesīm-i tesliyyet ile güşāde itmek ḳaşdıyle ziyāretlerine vardıḳda su'āl buyurdılar ki: 'Siz kimlersiz ve ne maşlahat içün geldiñüz? Anlar daḫi cevāb virüp 'Bizler kerāmetli sultānum ḥāzretlerinüñ muḥibbān-ı şadāḳat-perverleri ve ḡam-güsārān-ı mu'avenet-güsterlerindenüz' didiklerinde hemān dem (10) bunlara seng-endāzlık idüp eṫrāfında bulunan aḫcār ve eşcārı başlarına yağdırdı. Anlar daḫi bu vaż'-ı mecnūnāneyi görüp 'azīz-i müşārūn ileyh ḥāzretlerinüñ yanından mānend-i Şeyṫān gürizān olduḳlarında, buyurdular ki: 'Ey gürūh-ı dürüg-pişegān, vey şirzime-i riyā-endişegān, muḳaddemā 'Senüñ muḥibbān-ı şadāḳat-nihāduñ ve şādīḳān-ı meveddet-mu'tāduñız' didiñüz. Çünki bu kelāmıñuz şādıḳdur, niçün fi'liñüz ḳavliñize ḡayr-ı muṫābıḳdur? Dost dostuñ

semtinden rū-gerdān olmaz ve yār-ı şādık̄ qarīninden cefā görmekle fi'l-hāl tağayyūr bulmaz' diyü lev̄m ü ta'yīr eyledi.

(Beyt)

وإذا صفالك من زمانك واحد
فهو المراد فان ذاك الواحد

(ادب المرء خير من ذهبه) 5

Edeb, nefsinı ıavl-i nā-pesendīdeden ve ef'āl-i nā-sencīdeden şıyānet idüp kişi kendinüñ ve nāsuñ hürmetini hıfz eylemege dirler. Ma'nā-yı laṭīfi: Kişinüñ edebi altundan hayırludur. Fi'l-ḥaḳīka edeb oldur ki, cemī'-i aḥvālde debistān-ı (علمنى ربي) altundan hayırludur. Fi'l-ḥaḳīka edeb oldur ki, cemī'-i aḥvālde debistān-ı (علمنى ربي) adābiyle mü'eddeb olan sulṭān-ı erīke-nişīn-i nübüvvet çāre-resān-ı zu'afā-yı ümmet 'aleyhi ekmelü't-taḥıyyāt ve ezka's-şalavāt ḥazretlerine mütāba'at eyleye.

(Şi'r)

ادب آموز ازان ادیب که او
(11) ادب از حضرت خدا آموخت
بر کسی خوان سبق که در همه حال
سبق از لوح کبریا آموخت

Ādeme edeb fıḍḍa ve zehbeden hayırlı olduğı beyyineye muḥtāc degildür. Zīrā ḥılye-i ādāb ile ziynet-yāb olan zāt-ı fazīlet-me'āb maḥbübü'l-ḳulüb ve her ḳande olursa maṭlūb ve mergüb olması maḥsūs ve müşāheddür. Ḥazret-i Mevlānā ḳaddesena'llāhü bi-ḳudsāniyyetihi'l-'ulyā buyururlar ki:

(Meşnevī)

از خدا جویم تو فیک ادب
بی ادب محروم کشت از لطف رب
از ادب پر نور کشته نه فلک
وز ادب معصوم پاک آمد ملک

E'izze-i ekābir buyurmuşlar ki, mü'min-i muvaḥḥide siyemmā meşāyih ve mülük ve 'ulemā ve şuleḥāya pīrāye-i bihterīn ve ser-māye-i ḥoşterīn edebdür. *Riyāz-ı Aḥbār-ı Sālīfe*'den bu gül-gönçe-i ḥikāyet-i ḡarībe çide-dest-i yera'adur ki, vaḳten mine'l-evḳāt sultān-ı Mıṣr ve pādşāh-ı Rūm miyānelerinde teḥābüb ve tevādüd vuḳū'ından nāşī her biri şāḥ-ı ser-sebz-i naḥl-i necīb ya'nī şeh-zāde-i lebībīne āherūn dūr-i nā-süfte-i 'işmet-duhterīnūn aḥter-i ḥurşīd-ṭal'atını tanzīm-i silk-i nikāḥ idüp her-bār cānibeynden rüsül ve resā'il dā'im mütevāşıl idi. Binā'en 'alā hāzā bu iki memleketde olan mezāri' ve meşācirūn (12) ve re'āyāt ve 'asākīrūn 'imāret ve refēh-i ḥālleri kıyāsdan efzūn ve ṭahdīd ve ṭahmīnden bīrūn olub ol iki şehriyāruñ her biri inḥilāl-i meşākil-i umūr-ı külliyye ve cüz'iyede yek-dīgeriyle istişāre ve şümü'-ı tedābīrin birbirinūn pertev-i mihr-i re'y-i enverinden ināre pīşe-i hemīşeleri idi. Bir gün melik-i ḳalem-rev-i Ḳāhire ḳayşer-i Rūm cenābına irsāl-i peygām ve nāme eyledi. Bu mażmūnda ki herkesūn ferzend-i dil-pesendi zübde-i ḥayātı ve 'umde-i zindegānīsidür. Kendi mütevārī-i perde-i fenā olduḳda nāmı püserinūn ḥayātı ile bākī ḳalır.

(Beyt)

زندست کسی که درد یارش

ماند خلقی بیاد کارش

Pes, imdi ferzendūn intizām-ı ḥāl ve ferāḡ-ı bālīni icāb idecek māl ü menāl ve sühūlet-ı ma'āşına mü'eddī olacaḳ erzāḳ ve emvāl tedāriki lāzımdur. Ḥālā ben püser-i cān berāberüm için şu miḳdār ziyā' ve sūtūr ve 'abīd ve āmāl ihzār u müheyyā eyledüm. Āyā cenāb-ı şerīfleri şeh-zāde-i 'ālī-menziletleri için teleyyüd ve ṭarīf-i 'urūz ve nuḳūddan ne maḳūle eşyā i'dād ve ifrāz buyurmuşlardır? Ḳayşerūn bu kelām-ı ḥūlyā-encām(1) muḥāṭ-ı 'ilm-i 'ālem-ārāsı olduḳda, nesīm-i ta'accüb pīrāmen-gerd-i gülistān-ı ḥāṭrı olup gonce lebi güşāyiş-nümā-yı nīm- tebessüm olarak buyurdu ki: 'Eşnāf-ı māl bir yār-i bī-vefādār ve bir maḥbüb-ı nā-pāydār-ı hezār-āşinādur. 'Āḳıl ü kāmīl aña istizḥār (13) itmez ve emti'a-i fāniyye-i dünyeviyyeye i'timād ile şavb-ı 'uḳbāya gitmez. Ben ferzend-i ercümendimūn zīver-i ādāb ile müzeyyen ve üşküfe-i mekārīm-i aḥlāk ile riyāz-ı aḥvālī reşk-i gülşen olduḡın murād idüp gencūr-ı ḥazā'in-i secāyā-yı sencīde ve mālīk-i defāyin-i ef'āl-i pesendīde olmasına şarf-ı miknet eyledüm. Māl ma'raz-ı zevāde ve ādāb taḡayyürden sālīmdür her ḥālde. Çünki bu ferīde-i tābdār ḥaber-i

sa‘adet-eşer Sulṭān-ı Mısr’uñ zīb-i sām‘ası oldı (الادب خير من الذهب) diyüp teslīm eyledi.

(Şi‘r)

ادب بهتر از کنج قارون بود
فزونتر زملك فریدون بود
بزرگان نکردند پروای مال
که اموا لرا هست رو در زوال
عنان سوی علم و عمل تا فتند
که نام نکو از ادب یا فتند

(اظهار الغنى من الشكر) 6

Ma‘nā-yı laṭīfi: Kişi ğinā izhār eylemek nev‘-i şükürdendir. ‘Abd-i mü‘min min külli’l-vücūh Ḥazret-i Ḥālīka (Celle ve ‘alā) mütevekkil olduğına ‘alāmet-i kübrā ve zāhir ve bāṭında rezzākiyyet-i Bārī’ye i‘timād idüp kerem-i Ḥakḫ’a mütevessil olmasına emāret-i ‘uzma oldur ki mālik olduğu miknet-i māliyeden müstaḥakḫını behre-mend (14) eyleyüp belki her hālde cihet-i faqr u ihtiyācını istār ve āsar ğinā ve şervetini izhār ile kerīmāne cünbiş eyleye. Tā ki defter-ḥāne-i melekūtda nām-ı nāmisi zümre-i ‘ibād-ı şākirīnden muḳayyed olup ṭaraf-ı eşref-i melikū’l-mülūk-ı cihān-āferīnden tuğrā-yı rahmetle mevḫı’-i berāt-ı āzādī iḥsān olunmağla müstes‘ad ola.

Ḥazret-i İmām-ı Şa‘rānī *Meşārīḫü’l-envārü’l-Muḥāmmediye* nām kitābında irā’et eylediği şa‘şa‘a-i yed-i beyzā-yı kalem-i encüm-raḫamlarındandır ki meşāyih-i ‘ibād-ı ḥavāşdan İbrāhīm Ḥavvāş ḫuddise sırruhu ḥazretleri bir ser-tırāşa ḫilāl-i ḫalkda ṭaraf-ı ḫālīkdan her ne fetḫ olursa ücret-i tırāş olmaḫ üzre niyet idüp tırāş oldı. Henüz daḫi encāme resīde olmadın ‘azīz-i müşārün ileyh ḥazretlerine ḫızāne-i ğaybdan hezār dīnār fetḫ olup anlar daḫi berbere ihdā ve muḫābele dest-i müzdine iḥşā buyurdılar. Şaḫş-ı ser-tırāş ‘azīzün pāyına rüy-sā olup didi ki: “Ey şeyḫ-i kāmīl vey ‘arīf-i āgāh-dil, bu faḫīr cenāb-ı şerīfūnizi rızā’en li’llāh tırāş itdüm. Ḥālen iksīr-i rızā ṭalibiyüm. Ḥāşā ki rızā’en li’llāh muḫābelesinde dirhem ü dīnār ḫabūl eyleyem ve benüm altuna ihtiyācum yoḫdur. Ḳıyās buyurulmasun ki riyā idüb ḫabūlden nükūl eyleyem. Zīrā ben kifāf-ı rüz-

merremi şan‘atımla iktisāb ve iddiḥār ve iktinādan ḡāyet ictināb eylerüm diyüb ‘özr-
ḥ^vah oldı.

(Beyt)

(15) بر در میکده رندان قلندر باشد

که ستانند و دهند افسر شاهنشاهی

Zihī himmet-i merdāne ki ser-tırāşī gibi şan‘at-ı kalīle ile taḥşīl-i ma‘āşa k̄āni‘ olup bī-
zahmet ü ta‘ab ve bilā ümniye ve taleb kendüye i‘tā olınan hezār dīnāra t̄āmi‘ olmaya.

(Beyt)

حقیر مبین کدا با عشق را کین قوم

شهان بی کمر و خسروان بی کلهند

Ḥāzret-i Cenāb-ı Kibriyā cellet zātühü ‘ani’t-taḥdīd ve’l-intihā *Ḳur‘ān-ı Kerīm*’inde bu
evşāf-ı celīle ile muttaşif olan vücūd-ı şerīfler ḥaḳḳında buyurur (للفقراء الذين
احصروا في سبيل الله لا يستطيعون ضربا في الارض يحسبهم الجاهل اغنيا من التعفف
تعرفهم بسيماهم لا يسئلون الناس الحافا وما تنفقوا من خير فان الله به عليم

Yine kitāb-ı merḳūmda şeyh-i merḳūm Şa‘rānī ‘aleyhi’r-raḥme ḥāzretleri
buyurmuşlar ki Ḥāzret-i Dāvud şalavāt-ullāhi ‘alā nebiyinā ve ‘aleyhi zamān-ı sa‘ādet-
nişānlarında mülūkdan birisi kişt-zār-ı ‘ālem-i mişālde, ya‘ni rü’yā-yı e‘ācīb-iştīmāde
her dānesi beyz-i ne‘ām miḳdārı bir tūde gendüm müşāhede idüp etrāf-ı nevāḥī-i rub‘-ı
meskūna ḳāşid-i çālāklar ve enḥā-yı mesākin-i āfāḳa cāsūs-ı derrāklar irsāl ve elbette
vücūd-ı ḥāricīsi bulunsun diyü yarlıḡ-ı belīḡ-i cihān-muṭā‘ları işāl eyledi. Zīrā ḥāşşa-i
zātı (16) ve lāzime-i müteḥayyile-i bā-şebātı böyle idi ki ‘ālem-i şehādetde ḥaḳīḳati
olmayan şey’ rü’yāda çeşm-i dil-i āḡāhına çehre-nümā olmazdı. Serḥadd-i ez-dil ‘ömr
muḥāfızlarından bir pīr-i bebest ve şad-resīde dergāh-ı mu‘allāsına ‘arz-ı ḥāl idüp didi ki
ey şehriyār-ı Sikender-iḳtidār vey tāc-dār-ı ma‘delet-nişār ḥürmen-kede-i ḥ^vabda
meşhūdīñuz olan gendüm-i a‘cūbe-nümün filān şehri-ḥarābuñ filān maḥallinde
medfūndur. Fi’l-ḥaḳīḳa ḥaber virdüḡi mevzi‘a ādemler gönderüp ta‘yīn itdigi mevḳı‘i
bir iki ḳāmet-i insānī miḳdārı ḥāfr itdiklerinde ḥüsrevāni bir ḥum her dānesi beyza-i
murg-ı āteş-ḥ^vār kadar gendüm ile māl-ā-māl bulunup ḥuzūr-ı sultāniye getürüp ‘arz
eylediklerinde Ḥāzret-i Dāvud ‘aleyhi’s-selām cenāblarından bunuñ sırr u ḥikmetini
istiḥbār eyledi ve anlara daḡi vesātet-i Nāmūs-ı Ekber ile Ḥāzret-i Zū’l-celāl celle

‘ani’ş-şebih ve’l-miṣāl taraf-ı eşrefinden bu gūne vaḥy-i āsmānī nāzil oldı ki ‘Bundan aḳdem zamān-ı sābıḳda bir faḳırü’l-ḥāl kimesne bir şaḥıṣdan bir kıṭ‘a zemīn isticār idüp ānı ḥırāšet iderken bir kıdre-i kebīre leb-rīz ḥālīsü’l-‘ayār ibrīz bulup şaḥib-i arza getürüp ‘Bu senüñ ḥaḳḳ-ı şarīḥüñ ve māl-i şaḥīḥüñdür’ diyüp teslīm eyledi. Ol daḥi ḳabūlden i‘rāz itdikde mekr-i ḥāriş-i merḳūm henüz daḥi külfet-i evlād (17) ü ‘iyālden sāde bir merd-i āzāde imiş. Ol meblaḡla yine kendi ḳarāyib ve ‘aşāyirinden birisinüñ duḡter-i ferḥunde-aḡterini nikāḥ ve bi’l-cümle levāzımını görüp merāmını incāḥ itdikden şoñrabaḳıyye ḳalan māl ile san‘at-ı zirā‘at ve ḥırāšetle iştigāl eyledi. Bu gendüm anuñ zirā‘atiyle ḥāşıl olmuşdur’ diyü ḥall-i iškāl eyledi.

(احسن الى المسئئ نسد) 7

Ma‘nā-yı laṭīfi: Ey mü‘min-i agāḥ-dil isā’ete muḳābil iḥsān eyle ve müsī olan kimseyi luṭf u kerem ḳılmaḡla ḥoş-ḥāl ü şādmān eyle ki ḥaḳīḳātte sen seyyid ü ḥudāvendī ve mālīk-i ercümendī olursın.

(Beyt)

Yıḳanlar ḥāṭır-ı nā-şādımı Yā Rab şād olsun

Benüm-çün nā-murād olsun diyenler ber-murād olsun

mażmūnın düstürü’l-‘amel idüp her muḥill ve nā-muḥille mu‘āmele-i hemvār itmek kār-ı evliyā-yı kibār ve şīme-i merdān-ı taḳvā-şi‘ārdur. (تخلقوا با خلق الله) emrine imtişāl iden sermāyedārān-ı mücāhede ve ḡavvāşān-ı ḳulzüm-i müşāhede her zuḥūrī Ḥaḳ‘dan ve her kārı feyyāz-ı muṭlaḳdan bilüp

(Beyt)

Hep zuḥūrāt pes-i perdede Üstādıñdur

İḥtiyārī mi şanursın ḥarekātın şuveriñ

me‘ālīni dā’imā muā’yene ve şühūd iderler

(Beyt)

(18) در حیرتم که با نسق حکمت ازل

مشتی فضول را طمع اختیار چیست

Eşnâf-ı lutf u kerem ve aḳsâm-ı cevri (ü) sitemi bi'l-cümle Ḥaḳḳ'ıñ tecellî-i cemâl ve celâlinüñ âsârı mülâhaza idüp faḳaḳ maḥlûḳıñ bu zuhûrâta maḥal ve âlet olduğı cihetle ḥuḳûḳına ri'âyet ve muḥâfaza iderler. Cenâb-ı Şeyḥ-i Ekber ve kibrit-i aḥmer ḳuddise sırrihü'l 'azîz ḥazretleri buyurmuşlar ki (وعن بعض العارفين من توجه اليه مكروه من الخلق ونظر اليه بعين القلب اندفع غضبه فانه ان كان غضبه على الخالق عز وجل فهو جرأة على الله تعالى ينافى العبودية والعياذبالله من الحاليين) Ma'nâsı: Ba'zı 'ârifinden naḳl olunur ki bir kimseye ḥalḳdan bir mekrûḥ teveccüh eyledikte çeşm-i ḳalble nazâr eylese ğazabı mündefi' olur. Zîrâ eger ğazabı ol mekrûḥun maḫarı olan maḥlûḳa ise mertebe-i 'irfânda şirk olup tevḥîdi münâfî olur ve eger ğazabı Ḥalîḳ'a olursa 'azze ve celle bu mu'âmele Allâḥ Te'âlâ üzerine ḥâramdur; 'ubûdiyyeti münâfî olur. Bu iki ḥâlden daḫi Allâḥ'a şıgınmaḳ gerekdür. (والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس) nazm-ı kerîminde daḫi bu ma'nâya işâret vardur. İmdi 'aḳlen daḫi mücâzât bi'l-iḥsân günehkâre ziyâde mü'essir (19) olduğı muḳarrerdür. Zîrâ bir kimse isâ'et itdigi kimseden elbette fi'len yâ ḳavlen mücâzeta müterâḳḳib olur. Nefsüñ bir mekrûḫa terâḳḳub ve intizârı vaḳtinde fi'l-cümle inḳibâzı vicdânla her kesüñ ma'lûmıdır. Pes, imdi işâbet-i mekrûḫ tevaḳḳu' itdigi zâtdan ol muḳâbelede lutf u iḥsân gördükde ve inḳibâz-ı ma'hûd mündefi' olup 'adâvet-i maḥabbete tebdîl u endîşe-i müsâ'et fikr-i uḥuvvete taḫvîl olur. Lâ-meḥâle muḥibb-i maḥbûbını i'zâm itmek lâ-kelâmdur.

(اداء الدين من الدين) 8

Ma'nâ-yı laḳîfi: Deynüñ edâsı kemâl-i diyânetden ve ḥuḳûḳı îfâ vüfûr-ı ma'rifetdendür. Her kim ki rûz-ı ḥesâba îmân getüre, yaḳînen bilür ki 'arşagâh-ı maḥşerde ve zamân-ı zuhûr-ı ḫayr u şerde her kesüñ ḥaḳḳı ḳazâ olunacaḳdur ve her medyüñüñ deyni a'mâl-i ḫasenesinden dâyine edâ olunacaḳdur. Binâ'en 'aleyḫ kemâl-i tedeyyün ile muttaşîf olan kimse bu 'âlem-i tedârikde (الدين شين الدين) mefhûmundan ḫavf idüb zîmmetini düyündan taḫlîşe sa'y ü gûşîş ve rûz-ı rüst-â-ḫîzde dîvân-ı Ḳâdıyü'l-ḫâcâta ḥuḳûḳdan sâlim ve berî olduğı ḫâlde varmağa iḳdâm u verzîş ider.

Evā'il-i zūhūr-ı İslām'da Hāzret-i Resūl-i Ekrem şall-Allāhü 'aleyhi ve sellem medyūnen vefāt idenlerüñ namāzını kılmakdan memnū' idiler. (20)

(اخفاء الشدائد من المرأة) 9

Ma'nā-yı laṭīfi: Şiddetleri şaklamak mürüvvetdendir. Mürüvvet diyü bezl-i mā-lābüdd ve ziyāde ihsānı dā'im ve īşāl-i nef'-i ğayrı zimmet-i himmetine mühimm ve lāzım itmege dirler. Fi'l-ḥaḳīḳa mü'min ü muvaḥḥid ve 'ārif-i müte'abbid mübtelā oldığı şedāyid ü 'usreti ve emrāz ü evcā' ve miḥneti izhār ve i'lān itdikle yār ü şadīki olanlar maġmūm ve maḥzūn ve düşmānları dil-şād ü memnūn olurlar. İḥfā şüretinde dostların ğumūm ve hümūmdan şiyānet ve a'dasını şeni'yyet-i şemātetden ḥimāyet itmiş olur. Bu mu'āmele 'ayn-ı mürüvvet olması hüveydā ve zāhirdür. Şüret-i ketm u iḥfāda kendisi daḫi şemātetden fāriġü'l-ḥāṭır olur. Faḥr-i kā'ināt 'aleyh-i efdālü'ş-şalavāt ḥāzretleri (نعوذ بالله من شماتة الا عداء) buyurup şemātet-i a'dādan taḥazzürüñ lüzūmını tefhīm ve bu mazmūnda niçe aḫbār zımnında meḥāsin-i iḥfā-yı şedāyidi ümmet-i merḥūmeye ta'līm buyurdılar. Huşūşan fırka-i ehl-i sülūk ve ğürūh-ı pür-şükūh-ı şu'lūk pāy-vechegān mübtelā oldukları beliyyatı hediye'tü'llāh mülāḥaza idüp efrād-ı āferīdeye ibāne ve ifādeden ziyāde muḥāfaza itmeleri elzem ve evcebdür. Zīrā 'ādet-i ḥasene-i Bārī Te'ālā böyle cārīye olmuşdur ki bir 'āşīḳ-ı şadīḳ rāh-ı ma'rifet-i Hāzret-i Ḥālīḳ'da her ne mertebe beliyyat-ı cismāniyyeye mülākī olursa (21) şafvet-i dil-i āġāhı ol ḳadar müzdād olup merātib-i ma'neviyyeden bir pāye-i refī'aya müterāḳī olur.

(Beyt)

الله در النائبات لا نها

صدء اللنام و صيقل الا حرار

Ṭālibān-ı iksīr-i ma'rifet-i İlāhī miss-i vücūdın āteş-i küre-i belāda kemāhī ğüdāzān idüp cesedini rūḥ itmezse ibrīz-i feyż u fütūḥa vāşıl olmaz. (البلاء للولاء كاللهب للذهب)

Eriḳe-nişīnān-ı kişver-i irşād olan meşāyiḥ-ı ğüzīn ve çehre-küşāyān-ı şuver-i ğaybiyye bulunan kāmīlīn-i mükemmelīn müsterşidān-ı fermān-berāna ve ḥaḳḳ-cüyān-ı şadāḳat-nişāna riyāzet ve mücāhede ile tenbīh-i ekīd ve muḥālefet-i nefis-i ābīh ile tavşiyede teşdīd buyurmaları bu ma'nāya şāhid-i ḥāl ve burhān-ı sedād-iştimāldür.

(Beyt)

بلا کش تا جمال دوست بینی

که مرد بی بلا مرد لقانیست

Hikāyet: Bu derd-mend-i bî-çāre eṣnā-yı seyāhatimde maḥmiye-i Mıṣr-ı Kāhire’de zümre-i mecazībden bir kimse gördüm ki şüretā şekli dīvāne ammā fī nefsü’l-emr ‘ākıl ü ferzāne idi. Kırk beş sene olmuş ki ol diyār-ı celīlü’l-i’tibārda kūçe-gerd ü ḥāmūş olup bu müddetde ferd-i vāhid ol zāt-ı şerīfden bir kelime ıṣḡā ve gūş itmek vāki’ olmamış. Şan‘at-ı melāmetde (22) ve nice tīz-dest ü çāpük ü çālāk olduğu aşlı ‘Arab mıdur yoḥsa a‘cemiü’n-neseb midür bir zātuñ ma‘lūmı olduğundan idrāk olunur. Elbiseden bir cübbe-i peşmīne-i siyeh-mū giyüp pā vü ser-bürehne dā’imā bir tehī çüb-ı tenbākū eksik degül manend-i murğ-ı vaḥşī-ṭabī‘at ne kimse ile ünsiyet ne bir mekānda ārām u istirāhat eylerdi. Lākin bu faḳīrūñ li’llāhi’l-ḥamd ol ḳay‘ām-ı kirāma ḥüsn-i i’tikādum olmağla şüret-i kemāl ü dādım ‘aks-endāz-i tabnāki olub

(Beyt)

Çeşmüñ dile ider şu kadar āşinā nigāh

Güyā ki birbiriyle ezel şöḥbet eylemiş

veznince her ne vaḳit ki müsādif olurdum, beni āmāc-ı ḥadeng-i nezzāre idüp semt-i dīgere şarf-ı dīde-i kerāmet-nişāra cevāz göstermezdi. Bu kimse daḫi elbette ol zāt-ı şerīfe dūçār oldukça dekākīn-i nāsdan birinde ḳarār idüp bi-ḥasebi’l-ḳudre pīramen-gerd-i ḥāṭır-ı āgāhı olup nūzl-i muḥtaşar nān ü peynir ve ḳahve vü duḫān ile gāhī ‘arz-ı ‘ubūdiyyet itmek mu‘tādum ve şafā-yı sīne ve fu‘ādum idi. Binā’en ‘ala hāzāa yine bir gün bir maḥalde işāret ü imā ile teklīf-i celse-i ḥafīfe idüb ‘ādet-i me’lūfemüz üzre tenāvül-i cübün ve rağīfe ruḥşat-nümā oldılar. Lāzime-i ekl ü şürb encāma resīde olduğda vaz‘ı ile izḥār-ı veca‘ ve elem eyleyüb bir āh-ı serd (23) keşīde ḳıldı ve yüzime baḳub zebān-ı ḥāl ile şüret-i iştikā gösterdi. Faḳīr daḫi ‘Sulṭānum cevher-i vücūdınızdā ne gūne ‘arāz ḥādīş oldı? Mebādā ki bir ‘arīza ve marāz sebebiyle ḥāṭır-āzürde olmayasız?’ didiğimde ṭūṭī-mişāl zebān-ı Rūmiyāne ile güftāra āgāz ve bu vechile keşf-i rāz idüp ‘Ḥālā zānūlarum ma‘zūre, bu derde ibtilā min zamān-ı ba‘īd ve devrdür’ diyü aḫvālını āşikār ve esrārını izḥār eyledi. Ba‘zı eḫibbāya bu ḥuşūşı naḳl ü beyān fī’l-cümle ahālīnūñ ma‘lūmları oldı ki bu zāt-ı şerīf ‘Arabıyyü’l-aşl degül Ervām’dan imiş ve şamt ve sükūtı ebkemiyyetden olmayup maḥzā muḥālefet-i nefs-i bed-fercāmdan imiş.

(Beyt)

درین ره نیست خود بینی خجسته
تنی لا غرد دلی بابد شکسته

(افضل الزهد اخفأه) 10

Zühd, lügatde terk itmege dirler. Kavmüñ iştilâhında bi'l-cümle eşyâdan rağbeti isķâta dirler. Dünyâ ve mâfihâdan rü-gerdân ve mâsivâ-ullâh'dan mu'riz ve gürizân olan kimseye zâhid ıtlâķ olunur. Ma'nâ-yı laţîfi: Zühdüñ efdâli, añı gizlemekdür. Kâle'n-Nebî 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm (لوكانت الدنيا تزن عندالله جناح بعوضة ماسقى منها كافرا) (شربة ماء) Bu tã'ife-i celîle Hudâvend-i cihân-âferîn celle celâlühü (24) katında bir peşşe miķdârı i'tibârı olmayan metâ'-ı fenâ-şî'ârı bi'l-külliyeye terk eyleyüp rızâ'u'llâh'a tãlib ve cem'iyet-i hâtırâ râğıb olurlar. Lâkin pehlivân-ı meydân-ı 'irfân ol 'arif-i daķıķa-dândur ki

(Beyt)

Derûnî âşinâ ol taşradan bigâne şansunlar
'Aceb zîbâ revişdür âķıl ol dîvâne şansunlar

fehvasınca bu hâli halkdan ihfâya kemâl mertebe mücidd ü sâ'î ve âfet-i şöhretten hâlâş içün ketm ü istâra gâyet mürâ'î ola. Hâzret-i Mevlevî kuddise sırruhü'l-'azîz

(Meşnevî)

چيست دنيا از خدا غافل بدن

نى قماش و نقره و فرزند وزن

buyururlar. Zâhirde bunlaruñ vücudı var ise de gönülde 'alâķası olmadıķca ma'düm gibidür. Belki bu şüretde riyâdan havf-nâk olmayup ğmm ü bîm-i sülūkı olan tãriķda çâpük ve çâlâķ olur. Ve kâle 'aleyhi's-selâm (ان الله يحب العبد الغنى التقى الخفى) Hâfâdan murâd, riyâdan ictinâbdur. İmdi maţlab-ı a'lâ, gönül maħabbetu'llâha merbût olmaķ imiş. Yoħsa şüret-i terkle halka mağbût olmaķ degül imiş. Aşhâb-ı Melâmiyye bu ihfâya ri'âyetde bezl-i mechüd iderler.

(استراحة النفس فى اليأس) 11

Ye's nā-ümīd olmaqdur. Ma'nā-yı laṭīfi: Nefsüñ istirāḥati nā-ümīd ve bī-niyāz olmaqdadur (25) umūr-ı dünyeviyyede. Zīrā umūr-ı uhreviyye huşuşında luṭf-ı İllāhī'den ve kerem-i nā-mütenāhīden nā-ümīd olmaḡ, küfrdür dimişler. *Ḳur'ān-ı Kerīm*'de (لا تقنطوا من رحمة الله) buyurup 'ibād-ı mü'minīn ve gürüh-ı muvaḥḫidīn bu maḡüle ye's-ı uhreviyyeden nehy olmuşdur. **(Mışra')** **'Nā-murād ol ki ber-murād olasın'** veznince 'ārif-i āgāhlar ve kāmīl-i şāḫib-intibāhlar murādāt-ı dünyeviyye huşuşunda ye's-ı ihtiyār idüb müsterīḫ olmuşlar ve umūrların bi'l-külliyeye irāde-i 'aliyyeye tefvīz idüp bī-ḡayd-ı nīk ü ḡabīḫ olmuşlar. (اليأس احدى الراحتين) Şüret-i ḡvāḫişde ta'b-ı keşīr olup bir emr-i 'asīr oldıḡına burhān-ı 'aḡlī iḡāmet idüp dimişler ki: 'Huşūlüne ḡvāḫiş-ger oldıḡuñ vücūd-pezīr olmasına irādet-i Rabb-i zū'l-celāl-i ḡadīr ta'alluḡ itdigi taḡdīrce zuḡūr-yāb olup anuñla kām-yāb olursın. Amma 'aḡībinde bir huşuşı daḡi kendüye maḡlab idüp anuñ daḡi huşūli için iḡdām ve ihtimāma şürū' idersin. Ol daḡi şüret-i evvelī gibi taḡdīr-i Ḥaḡḡ'a muvāfiḡ olup ḡāşıl olursa, bir murād-ı cedīdi daḡi mütefekkir ü āmil olmaḡa başlarsın. Fehlem cerā müteselsil olur. Eger huşūli taḡdīr-i Rabbānī'ye muḡābıḡ olmayup taḡallūf eyleser, fevātı için saña taḡassür ve te'essüf emr-i muḡarrerdür. Bu muḡaddime ma'lūmuñ oldıysa, murād-ı dünyeviyyeden ye's (26) ü ḡunūṡ mücib-i rāḡat oldıḡı mefḡūm olur. Ve ḡadīş-i ḡudsīde vārid olmuş ki ḡāle'llāḡū Te'ala (عبي يريدي وانا اريد ولا يكون الا ما اريد)

(Şi'r)

اكر محول حال جهانيان نه قضاست
چرا مجارى احوال بر خلاف رضاست
هزار نقش برا رد زمانه نبود
يكي چنانچه در آيينه تصور ماست

Cenāb-ı Şeyḡ Şadreddīn-i Ḳonevī ḡuddise sırriḡū'l-'azīz *Tefsīr-i Fātiḡa*'da buyurur ki sefer ve ḡazarda hem-şohbet oldıḡum e'izze-i kirāmdan ekmel bir merd-i 'ālī-maḡām ü sāmī-maḡal ile dūḡār olub rütbe-i 'āliyesin şühūd eyledüm. Merātib-i ḡümāndan evc-i 'alāya su'ūd idüp zuḡūrāt-ı kevnıyyeden bir şey' vāḡi' olmaz ki ol vücūd-ı şerīfūñ ḡilāf-

ı murādı ve münāfir-i fu'ādı ola. Bu vücūd-ı mükerrerden ecill ve etemm bir merd-i müfehham görmedüm. İmdi, kendi irādesin irāde-i Hāḡ'da ifnā eyleyen vücūd-ı muhteremlerüñ hāl ve şānların ıḡā eyleyüb işlerine iktifā itmek gerekdür. Nitekim Hāzret-i Sühreverdi 'Avārifü'l Ma'ārif de buyururlar:

(Beyt)

ان لم تكن نوا مثلهم فتشبهوا
ان التشبه للكرام فلاح

(ادب عيالك ينفعمهم) 12

وعيال (و عيال) 'İyāl 'aynuñ kesriyle 'aylūñ cem'idür. Ciyā' cî'ūñ cem'i oldığı gibi (27) Ma'nā-yı lāḡfī: 'İyālūñi te'dīb eyle ki anlara te'dīb fā'ide ider. Bu kelāmda vāḡi' olan 'iyālden maḡşūd, ezvāc ve ḡuddām ve mevlūddur. 'İlm-i tedbīr-i menzil ve terbiye-i evlād ü 'iyāl, ḡikmet-i 'ameliyye aḡsāmından bir kısım-ı fevā'id- me'āldür. Elbette her ādem ki 'iyālini ber-muḡteza-yı şer' u ḡikmet te'dīb ve terbiyet eyleye, anlara dūnyevī ve uḡrevī fevā'id-i keşīre 'āid ve rāci' olmaḡ muḡarrerdür. Siyemmā evlāduñ aḡlāḡ-ı ḡasene ile ittişāfından sūd-mend olanlar hem kendülere ve hem pederlerine du'ā-yı ḡayr iderler. Eger ta'līm-i 'ulūm-ı nāfi'a eyleyüb zīver-i a'māl-i şāliḡa ile zātını muḡallā ve semt-i riyāzet ve mücāhedeye sābıḡ olup āyīne-i dil bī-ḡillin rūşen ü mücellā eylerse, ni'me'l-maḡlūb ol ferzend-i sa'ādet-menden iktibās envār-ı 'ilmiyye ve 'ameliyye eyleyen ercümendler daḡi da'vāt-ı şāliḡa ile ikisini ma'an yād ü tezkār itmeleri bī-şekk u mūrādur. Zihī peder-i nīk-baḡt ki böyle bir pīr-i 'ālī-ḡühere şarf-ı ḡimmet eyleye. Ḳāle'n-Nebī 'aleyh-is-selām (اذا مات ابن آدم) (انقطع عمله الا من ثلث صدقة جاية او علم ينتفع به او ولد صالح يدعوه) Te'dīb ve terbiye-i evlāda vaḡtinde ihtimām ve zamānında kıyām itmek lāzımdur ki terbiye sūd-mend ola. *Şerḡ-i 'Aḡḡdiyye*'de maḡtūrdur ki (28) insānuñ merātib-i esnānı dört mertebedür. Senenin fuşūl-ı erba'ası menzilesinde mertebe-i ulā sinn-i tuḡūliyyetdür ki faşl-ı behār meşābesinde bu müşebbeh ve müşebbehün biḡūñ her birinde ḡükm ü salḡanat aḡlāḡdan ḡılt dimekdür. Mertebe-i şāniye sinn-i şebābdur, faşl-ı şayf menzilesinde.. Bu ikisinde ḡüküm şafrānuñdur. Mertebe-i şālişe sinn-i küḡuletdür.

Evkāt-ı harīfe müşābih ,bunlarda hüküm sevdānuñdur. Mertebe-i rābi‘a sinn-i şeyhūhetdür vaqt-i şitāye mümāsıl, bunlarda hüküm balgamuñdur. Pes, imdi taraf-ı teşbīhüñ her birinde vaqt-i ‘ilāc ahlātđan hüküm bir hılt-ı lañif-i münkādūñ olduğı vaqtindedür. Hılt-ı lañifden murād dem ve şafrādur. Vaqitleri bahār ve şayfdur. Anlara müşābih olan sinn-i tufūliyyet ve sinn-i şebābdur. Ammā şol demlerde ki hüküm ve galebe-i hılt keşif ve ‘āşiliñ ola, eyyām-ı harif ve dem-i şitā gibi, anlarda ‘ilāc ve müdāvātuñ fā’idesi olmayup olduğı şüretde dağı nādir olduğı gibi kezālik müşebbehleri olan vaqitlerde dağı ta‘līm ve terbiye müfīd olmaz. Bunuñ içündür ki ‘uqālā terbiye-i evlāda sinn-i tufūliyyet ve şebābda ikdām ve ihtimām iderler. (انتها كلامه) Tafşil-i huķuķ ve şe‘met-i ‘uķuķa müte‘allıķ bu maħalde çok kelām-ı iķtizā ider. Lākin bu muħtaşarda aña ruşsat-ı imlā itnāba bādī olmağla bu miķdārdan izdiyādı terk olındı.

Fi Harfi’l-bā (29)

(بر الوالدين سلف) 13

Eb ve ümme vālideyn itlākı tađlīb kabīlindendür. ‘Ömereyn ve kamereyn gibi. Ma‘nā-yı lañifi: Vālideyne luţf ü kerem eylemek a‘māl-i şālihanuñ cümlesinden muķaddemdür. Rūviye’ş Şeyhān merfū‘an ‘an ‘Abdu’llah ibn-i Mes‘ūd rađiy’Allāhü ‘anh Kāle yā Resūl-Allāh (ای العمل احب الى الله تعالى قال الصلوة على و قتها قال ثم) şadaķa Resūlü’llāh Birrū’l-vālideyn ve ikrām-ı ebeveyn haķķında aħbār-ı şaħiħa ve āşār-ı şariħa çokdur. Huşuşā (فلا نقل لهما اف ولا تنهرهما) *Nazm-ı Kerīmde* ve *Furķān-ı Hakīmde* anlara ‘uķuķdan (الجنة تحت اقدام الامهات) hadiř-i şaħiħi cümleye şāmil burhān-ı kať‘ī kāmildür. Vālideyni hayātđa olmayanlar dađı gāh gāh şadaķāt ve da‘vātla ziyāfet itmek belki a‘ķāb-ı mektūbede rūħların hayr ile yād itmek lāzıme-i zimmet-i evlāddur.

(بركة العمر فى حسن العمل) 14

(البركة النماء والزيادة) Ma'nā-yı laṭīfī: 'Ömrün bereketi hüs-n-i 'amelledür. Kāle
يقول ربكم يا ابن آدم تفرغ لعبادتي املاء (Resülü'llāh şall-Allāhü 'aleyhi ve sellem
قلبك غنا و املاء 30 يدك رزقاو يا ابن آدم لاتباعدمنى املاء قلبك فقرا و املاء يدك شغلا
revāhu el-Hākim merfū'an. Sa'ādet-i dünyā ve āhīret 'ibādeti Ḥāzret-i Ḥalīq'a merbūṭ
ve fevz ü necāṭ-ı neş'eteyn bendegī-i mücid-ı kevneyne menūṭ oldığı delā'il-i 'aqliyye
ve nakliyye ile şābit ve kiş-t-zār-ı a'māl-i ḥasenede sebze-i raḥmet-i raḥmāniyye nā-
bitdür.

(Beyt)

سرمایه سعادت دنیا عبادتست
سرمایه کرامت عقبا عبادتست

'İllet-i gā'īye-i hılqat-i şakāleyn 'ubūdiyyet-i Ḥāzret-i Ḥudā-yı Müte'āl cellet zātühü
'ani'n-neḳāyiş ve'ş-şeyn olması (وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون) kerimesiyle
müteḥakkik ve imtişāl-i emr-i İllāhī'den i'rāz iden ser-keşān her dü-cihānda rest-gār
olmadığına 'aql ü nakl müttefikdür. Ve lākin

(Beyt)

عبادت باخلاص نیت نکوست
و کر نه چه آید زبى مغز پوست

veznince 'ubūdiyyet bī-ihlāş kışr-ı bī-lübb mişāli merdūd ve fer ü zīne-i āteş-gāh
maḳūlesinden ma'dūddur. Cenāb-ı Ḥāzret-i Mevlānā Ḳāddesena'llāhu bi-esrārihi'l-
'ulyā buyurlar ki

(Meşnevî)

از برای چاره این خوفها
آمد اندر هر نمازی اهدنا
کین نماز را میامیز ای خدا
(31) بانماز ضالین و اهل ریا

İmdi her mü'min ü muvaḥḥide hengām-ı 'ibādet-i Rab'de ḡāyet elzem ü evcebdür ki nükūd-ı a'mālını pūte-i ḥülūşda ḡudāḡte eyleyüp bī-ḡışş-ı riyā ve süm'a şayrefiyān mele'-i a'lāya ḡālīşü'l-'ıyār teslim eyleye.

(Beyt)

Niyyet-i ḡālīşa bir sikke-i ḡaḡḡānīdür

Degme bir sineye urmaz (anı) mızrāb-ı ezel

Eger nefsi ḡülūşdan behre-mend ve niyyet-i ḡālīşa ile sūd-mend degilse, bir üstād-ı kāmīl ve 'ārif-i āḡah-dilūñ dāmān-ı terbiyesine āvīzān ve emrini ḡabūl u ḡıdmetine düḡūl idüp ḡāk-i rāḡında ḡaltān ola. Tā ki taḡşīl-i ḡülūş-ı niyyet ve tekmīl-i şafā-yı taḡviyyet eyleye. Zīrā mücerred bedreḡa-i 'aḡl ile rāḡ-ı ḡudāya sālīk ve şafā-yı menzil-i maḡşūda mālik olmaḡ muḡāldür. Bu müdde'āya bi'set-i enbiyā 'aleyhimü's-selām şāḡid ve ba'zı ḡuşūşda ḡāzret-i Faḡrū'l-mürselīn şall-Allāḡü 'aleyhi ve sellem cenāblarına ta'līm-i Cibrīl-i Emīn bu ma'nāyı mü'eyyedür.

(بكرة السبت والخميس بركة) 15

Miyāne-i eyyāmda bu iki rüz-ı fīrüz yevm-i cum'aya mücāveret sebebiyle sā'irden mümtāz olmaḡla şānlarında (برك الله السبت والخميس) ḡadīş-i şerīfi vārid olmuşdur. Bükre zamm-ı bā ve sūkūn-ı kāfla (اول اليوم) ma'nāsınadır. Ma'nā-yı laḡīfi: (32) Sebt ve ḡāmīsüñ evvellerinde ziyāde ve nemā vardur. Lafz-ı bükrenüñ sebt izāfetī bī-ma'na fīdür. ḡadīş-i şerīfde şābitdür ki ḡāzret-i Rezzāḡ Zū'l-celāl celle celālühü nāsuñ erzāḡını ḡulū'-ı fecr ile ḡulū'-ı şemsüñ mā-beyninde taḡsīm ider. ḡadīş-i şerīfüñ cümle-i eyyāma şümūli ḡulū'-ı fecr ve ḡūrşīdūñ mecmū'-ı rüzānda duḡūli muḡarrerdür. Sebt ve ḡāmīsüñ mücāveret-i cum'a ḡasebīyle eyyām-ı sā'ire üzerine meziyetini beyāndur. Muḡlakā eşḡarda müteyāḡkız ve ol evḡāt-ı mübārekeyi ḡafletle ḡeḡürmeyüp muḡāfaza olmaḡlıḡıñ fevāyidi inşā'Allāḡü Te'āla ḡarīben ifāde olunur.

(بشر نفسك با لظفر بعد الصبر) 16

Şabr, taraf-ı hevāya meyl itmeyüp esbāb-ı hevāyı müdāfa‘at itmege kâdir olmaqdır. Şabr iki nev‘dür: Birisi şabr-ı ‘ani’l-me‘āşī ve ‘l-āşāmdır. Ya‘ni nefsi emmāre ve şeyāḥīn meḳkāre-i me‘āşī ve āşām tarafına da‘vet itdikle, kuvvet-i muşāberet ve taḳvā ile def‘ eyleyüb rāh-ı rāstdan çıkmaya. Nev‘i şānī meşā‘ib ve belāya şabırdır. Ya‘ni nefse mekrūhı olan nesne -ki belā ve miḥnet ve firāḳ u muşibetdür-müteveccih olduğda, cez‘-i ḳabīḥ itmeyüp taḥammül ide. Miyāne-i ‘avām-ı nāsda şabır bu ma‘nāya isti‘māl olunur ve iki nev‘i daḥı maḳbūl ü memdūh bel vācib ü mefrūzdur. Ma‘nā-yı laḫīfī: Nefsūne tebşīr eyle (33) zafer ile şabırdan şoñra. Ya‘ni bir murāduñ ḫarīḳ-ı ḫuşūline şabra dest-res olursan, ol murāduñ ḫuşūline zafer-yāb olmağa mübeşşersin. ‘Ālem-i dūnyāda ‘avn-i İlāhī şabr ile bile olduğına (ان الله مع الصابرين) bürhān-ı ḳavīdūr ve ‘ālem-i aḫiretde ücūr-ı cezāile neyelānı (انما يوفى الصابرون) beşāretiyle dāfi‘-i şekk-i şūrī ve ma‘nevīdür. Aḫbārda gelmişdür ki, Cenāb-ı Ḥāzret-i Ḥayy-ı Vedūd Ḥāzret-i Dāvud ‘aleyhi’s-selām cenābına irsāl buyurmuş bu mażmūn-ı şeref-nümündaki ‘Yā Dāvud sa’y ü gūşiş eyle; tā kim benüm aḫlāḳımı pīrāye-i rūzgār ve ḫilye-i zāt-ı sa‘ādet-şi‘ār idesin. Benüm cümle-i şifāt-ı ḫasenemden birisi oldur ki, ben Şabūram

(Beyt)

صبر بهتر مرد را از هر چه هست

تابیابد بر مراد خویش دست

Her kim ki siper-i şabrı keşīde-i rūy-ı ‘azīmet idüp tūr-i bürrān-ı ḫavādişden rū-gerdān olmaya, ḳatı zamān-ı yesīrde ḫadeng-i ümīdini hedef-i zaferde dühte-i miyāne-i nişāne ider. Zīrā (الصبر مفتاح الفرج) dest-i gencūrān-ı ḫalebe taraf-ı Ḥüdāvend-i şehādet ve ḡaybdan teslīm olunmuşdur ki, bāb-ı gencīne-i murādāt bunuñla gūşāde olur.

(Şi‘r)

کلید در کنج مقصود صبر است

(34) در بسة انكس كه بکشود صبر است

چو خار ای کوه و چو دیبای کردون
لباسی که هرگز نفرسود صیراست

Ḥikāyet: Zamān-ı sâbıqda bir civān-ı melek-hūy bir duḡter-i ‘āli-gūheri girifte-i kemend-i tezevvūc idüp zen ü şūy olmalarına müte‘ākıb ol merd-i şadaḡatkāra dā‘iye-i taḡşıl-i ‘ulūm bā‘iṣ-i terk-i merzubūm olup ‘azm-ı ġurbete rāġıb oldı. Diyār-ı ba‘ıdde hejdeh sāl cidd-i belīġ ve sa‘y-i bī-dirīġ ile meleke-i kıyl u ḡāle mālīk ve ba‘de‘t-tekmīl yine derūn-ı vaḡan-ı aṣlıye sālīk oldı. Ḥilāl-i menāzil-i rāhda bir ġün bir kāmīl-i āġāhuñ sa‘ādet-hānesine nüzūl eyleyüp ol zāt-ı melek-şifāt levāzım-ı mihmāniye mürā‘ātdan şoñra, tecessūs-i fūrū‘ ve uşūle āġāz idüp ve keyfiyyet-i iyāb u zihābıdan istikşāf-ı rāz itdikde, iktisāb-ı ‘ulūm-ı külliyye ve cüz’iyye ārzūsıyla iġtirāb idüp ‘Bi-ḡamdi’llāh-i Te‘ālā fūnūn-ı mütedāvileyi cem‘ ve taḡşıl eyledüm. El-ḡāletü hāzihi şavb-ı vaḡan-ı aṣlıye vüṣūl ümīdiyle ‘āzim-i sebīl oldum’ didi. Ol miz-bān-ı şāḡıb-i ‘irfān, bu cevābı ġūş idüb maḡzā iḡāz ve irşād itmek ḡaşdıyle ‘Āyā cihānda esātizeñüzden birisi ta‘līm-i ‘ulūm-ı ġarībe eṣnāsında size ism-i a‘zāmı tefhīm eyledi mi?’ diyüp cevābında ‘Ḥayr, bu maḡūle ḡaberi üstādlarımdan işitmedüm’ didi. (35) Ol merd-i hüşyār didi ki: ‘Eger üç sene benüm daḡı ḡıdmetimde mücidd u sâ‘ī olup kıyām-ı meşāliḡimde olursañ, saña ism-i a‘zām-ı Rabb-i Kerīm’i müddet-i ma‘hūda inḡızāsında ta‘līm ideyüm.’ Ol daḡı ‘Be-ser ü çeşm’ diyüp ol sâ‘at dest-i kerāmet-peyvestini taḡbīl eyledi. ‘Ale’s- seḡer iki re’s-i ġāv-ı kūh-peykerüñ zimāmını yedine teslīm ve tefvīz idüp ḡıdmet-i ḡirāsete ta‘yīn ve taḡrīz eyledi. Ol ġün ḡırmengede-i eflākda dāne-i encüm ġırbāl-i hāle ile peymūde ve peymāne-i sīmīn-i māh dest-i dihkānī Zāl-i ġerdūnda nümūde olıncaya dek edā-yı ḡıdmet-i lāzımede şarf-ı maḡdūr idüp irtesi ġün yine ‘ādet-i ḡadīme-i muḡarreresi üzre kār-ı ekārīyete me’mūr olup hāşılı üç ġün ber-minvāl-i sâbıḡ ‘azīz-i müşārūn ileyhüñ fermānına muḡī‘ ve muvāfiḡ olup rüz-ı çārūmda yine muḡaddemāt-ı käre şürū‘ ve tek ve tenhā çift sürmek için arz-ı mu‘ayyeneye rücū‘a kıyām itdikde

(Mışra‘)

در خانه اکر کسست يك حرف بسست

veznince ol merd-i kāmīl, ol mihmān-ı şāf-dile ġūşe-i çeşm-i luḡf ile ġmā-yı yekfī idüp didi ki ‘Seni se rüz istiḡdāmdan murādımız imtiḡān ve emre imtişālūñi iḡtiyār idi. Temām merd-i şadıḡ-ı ḡaviyyet ve bir zāt-ı şadaḡat-şī‘ār ve vefādār olduġuñ ma‘lūm-ı faḡīr oldı. İmdi saña öyle mażbūḡ-ı (36) ḡızāne-i ḡāfiẓa olsun ki ism-i a‘zām-ı

Hudāvend-i Qadīr, muqtedālarımız olan meşāyih-ı kirām ve e'izze-i zevi'l-ihtirām hāzerātından bi'l-müşāfehe aḥz ü telakki itdigimiz üzre ism-i pāk-i Şabūr'dur ve bu sırr-ı vācibü'l-iktitāmuñ şıdkına işāret, ḥāttime-i esmā'-i ḥüsna olduğu beyyinü'z-zuhūrdur' diyü ḥatm-i maḳāl idüp ol merd-i reh-revi iclāl ile teşyī ve du'ā-yı (عون الله) ile tevdī' eyledi. Reh-nümā-yı bedreḳa-i tevfiḳle ḳaṭ'ı menāzil ve tayy-ı merāḥil iderek bir rūz-ı meymmenet-tev'emde maşḳat-ı re'si olan beldeye vaz'-ı ḳadem idüp 'ayyārāne taḡyir-i şūret ve tebdil-i eşvāb ile kendi ḥānesine gelüp misāfirāne daḳḳ-ı bāb itdi. Derūn-ı ḥānedan 'Kimdür?' na'resi geldikde, bāb-ı niyāzı güşād idüb bir 'Merd-i ḡarībem, mihmān olmaḡa geldüm. Li'llāh-i Te'alā beni rānde-i dūr-bāş-ı redd idüp elem-zede ve ke'eyyib (?) eylemeñüz' didi. Ne gördi ki bir civān-ı meh-pāre

(Şi'r)

خط شبرنگ برویش ند میدست هنوز

بوی سنبل بمشا مش نو زیدست هنوز

نشیدست اذانی زبلال خط سبز

بانك اسلام بكوشش نرسیدست هنوز

taşra çıkup 'Ehlen ve sehlen merḥabā!' diyerek temām-ı ikrām ve tevḳir-i ve fevḳ-ı (?) mā-yenbaḡi ta'zīm ve taḥtīr ile buyuruñ ḥāne (37) bizüm degül sizüñdür diyüp bi'l-cümle levāzım-ı mihmāndāriye ri'āyet ve ta'am u şerābda ziyāde 'ala mā-hüve'l-'āde tekellüf ile ziyāfet eyledi. Çünkü seyyāḥ-ı felek-neverd hūrşid-i 'ālem-tāb misāfir-ḥāne-i maḡribde zīr-i ḥırḳa-i zūlmetde der-ḥ'āb oldu, civān-mizbān-ı şeb ḥayr-bād idüb ḥalvetserāy-ı ḥarem canibine ḥırāmān oldu. Ḥarīf-i ma'hūd bu vaz'ı görüb refiḳ-ı vesveseye hem-celīs ve nüdemā-yı efkār-ı fāsıdeye enīs olup 'aḳl-ı ḳaşırınca böyle taḥḳik eyledi ki "Bu naḳş-bāz-ı kevnden fehm olunan ma'nā budur ki müddet-i medīd benüm ḡaybūbetüm şāḥibetü'l-beyt olan mekkāreye müsteşḳal olmaḡla şāhid-i zūr ile benüm mevtimi işbāt idüb bu civān-ı nāzenine 'alāḳa-i nikāḥla ḳarīne olmuşdur. Şūret-i uḡrā muḥtemel degül ve bunlarıñ ikisini daḡı tu'me-i şemşir itmemek lāyık ve maḡal degüldür" diyü müteḳallid-i tiḡ-ı āteş-nāb nīm-i şeb şavb-ı ḥareme rāh-ı pinhāndan şitāb eyledi. Ser-i bālınlerine varub gördi ki iki cāme-ḥ'āb birbirine mülāşık, birinde 'avret ve birinde ol püser-i nāz-perver mānend-i şāriḳ nūr-pāş olub şeker-ḥ'ābda... Muḳaddimāt-ı i'tikādı bunlarıñ birbirine muḳārenetinden daḡı ziyāde mü'ekked ve işti'āl nā'ire-i

ğazabı müştedd olmağla tığını ğılâfından mânend-i ef'î 'uryân idüp âyâ kankısını ol darü'l-intibâh 'ademe püyân itsem diyü redd-i itnâsında nâm-ı pāk şabūr (38) ol sâ'at hâtırına huṭūr ve estağfirullah gūyân-ı hâriciyyede olan mebitine mürür eyledi. Şeb-i düvvüm u şeb-i süyyüm bu üslub üzre irâde-i helâk eyleyüb ism-i şabûrı tezkîr eyledikce sū'î kaşdından teneffür itdi. Hülâşa-i suhen nişâb-ı eyyâm-ı misâfîret dördüncü gün ğāyet bulub şāhib-i hāne Çelebi bunuñ iğtirābının sebebi ne oldığından ve ibtidā-yı nehẓat ve intihā-yı menāzil ve hareketinden feth-i kelām ve sū'al-i meram eyledikde taḥşîl-i 'ulūm itdiginini ve tekmīl u itmāmından şoñra vaṭan-ı aṣlî cānibine revirāh oldığını ifāde eylerken ol civān-ı gülçehre bir āh-ı serd çeküb nergis-i cihān-biñlerin feyyāzede-i gülistāna ruḥsār idüb benüm dağı peder ve illā güherüm talebe-i 'ulūm zümresinden bir vücūd-ı şerîf imiş. Vālide-i mükerremeyi tezevvüc itdigi sāl-i ferḥunde fâlde sevdā-yı taḥşîl ile teveccüh-i ğurbet eylemiş. Henüz her deh sâldür ki ne ḥayāt ve memātından ḥaber ve ne bir diyārda mülāki olmuş bir kimseden eṣer var. Ḥatta peder-i mihrbān gıtdigi sâlde bendeñüz kadem-nihāde-i şaḥa-i vücūd olmuşem. İlān-ı esnāndan on yedinci pāyeye resīde olduğum zebān-ı māder müşfikede ma'düddur diyince ol merd-i ḥasret perver mişāl-i şîr-i ner bir kere yerinden şırayub hā-yı nūr-ı dīde-i girye mu'tādım bā-küre-i şecere-i fevā'idüm maḥşûl 'ömr-i şitābānum rūḥ-ı revānum oğlum cānım diyüb (39) derāğuş eyledi. Bu hengāme-i germ-a-germle nihān hāne-i ḥarem ṭarafına gıtdiler. Allāh evc-i müştāk-ı girye-i şādīde ittifāk idüb bir meclīs-i āteşin olmuşdur ki 'ayn ne görülmüş ne işidilmişdür. Bu ḥikāyetüñ feḥvāsından şabruñ fevā'idi ne pāyede olduğu ma'lūm-ı sāmī'in dūr-ı bīn olmağ muḥarrerdür. Ey nūr-ı dīde şabr ḥaḳḳında āyāt-ı Qur'aniyye'de ve eḥādîş-i Nebeviyye'de katı çok menāfi' ve meḥāsin beyān olunmuşdur. Bu muḥtaşarda bu mertebe ile iktifā olındı.

(بطن المرء عدوه) 17

(اعدا عدوك نفسك التي بين جنبيك) Ma'nā-yı lâṭîfî: Kişinüñ şikemi düşmenidür. ḥadîş-i şerîfün me'al-i şerif lüzümidür. Meşārib-i hayvāniyyeyi piş-nihād idüb hoş 'alef olanlar temyîz-i ḥelāl u ḥarām itmeyüb rezmgāh-ı cihāda ğırde telef olmağ muḥarrerdür. الجوع طعام الله يحيى ابدان الصديقين feḥvāsınca ḥ'an-ı nefīs-i insāniyyetden behremend olmağ himmet-i 'āliyye aṣḥābına muḥtaş u aṣḥāb-ı şikem behāyimle iştirākden

ḥalāş olmayub mertebe-i ibāhetde ṭabla-ḥ^varlığa mürāḥḥaşdur. Ḥazret-i Mevlevī ḳuddise sırrıhü'l-‘azîzün bu ebyāt-ı sa‘ādet-esāsından şāhib-i başîret olan vücūdlar me‘al-i şinās olurlar.

(Meşnevî)

تن چو با برکست ازان

(40) شاخ جان در برك ريزست و خزان

برك تن بى بركى خانست زود

اين ببايد كاستن آنرا فزود

اقرضوا الله قرضه زين برك تن

تا برويد در عوض در دل چمن

قرض ده كم كن ازين لقمه تنت

تانمايد وجه لا عين رأت

تن ز سركين خویش چون خالی کند

بر زمشك و در اجلالی کند

‘adāvet-i şikem bundan özge olmaz ki bir ḥ^varlık sāliki ḳasvet-i ḳalbe mübtelā idüb şāhdān-ı ‘ālem-i ḡayb ile āşinālıḳdan men‘ ider ve çeşm u gūş dili ker u kūr itdirmek içün Ḥaḳḳı görüb işitmekden dūr ider.

(با كرتسعد) 18

Ma‘nā-yı laṭîfi evvel-i nehārda müteyaḳḳız ve āḡāh ol ki sa‘īd olasın ve ḥūrşīd-i siphr-i nübüvvet çāre-sāz dermāndegān-ı ümmet şall-Allāhü ‘aleyhi ve sellem Ḥazretleri buyurmuşlar ki (اللهم بارك لامتى فى بكورها) revāhu Ebū Dāvudü et-Tırmizī ol şehriyār-ı iḳlīm-i cihād-ı ekber bir maḥalle seriyye vü ‘asker gönderseler ol nehārda irsāl buyururlar idi. Cenāb-ı İmām-ı ‘Alī kerrem-Allāhu vechehü ve İbn-i Mes‘ūd raḳiy’Allāhü ‘anh bu ḥadīs-i şerīfi (41) daḡı rivāyet buyururlar. Ḳāle’n-Nebī şall-Allāhü ‘aleyhi ve sellem (باكروا طلب الرزق فان الغدو بركة ونجاح) ‘ālem-i Rabbānī Ḥazret-i Şeyḡ Şa‘rānī rahmet-ullahī ‘aleyh Şeyḡ ‘Alī Ḥavās Ḥazretlerinden naḳl

buyururlar ki Hâzret-i Hâk̄k Celle Celâlühü erzâk-ı maḥsûsayı şalât-ı şubḥ ‘aḳ̄binde ve erzâk-ı ma‘neviyyeyi şalat-ı ‘aşrdan soñra baḥş ve taḳsîm ider. Anıñçündür ki bu iki vaḳt-i mübârekde biz ḥ̄vâbdan nehy olunduḳ. Zîra bu vaḳtlerde ḥ̄vâb-ı ‘adem-i fâkaya ve kerem-i ḳassâm-ı erzâka ḳillet-i i‘tinâyı müş‘irdür ve yine naḳl-i kelâm Şeyḥ-i ‘âlîmḳâm Hâzretleri buyururlar ki i‘ḳâb-ı şalât-ı şubḥde ḥ̄vâb bu mażarrât-ı ma‘neviyeden ğayrı ‘illet-i aḥiri daḫı icâb ider ki vec‘-i cenbdür. Bir müddet vaḳt-i ma‘hüdda ḥ̄vâbı mu‘tâd imiş idüm. Ol eṣnâda marâz-ı merḳûma mübtelâ olub sebebini daḫı bilmekde ‘âciz oldum. Şeyḥim Emine’ddîn Hâzretlerine aḥvâlimi ifâde itdigimde olmaya ki ba‘de şalati’ş-şubḥ ḥ̄vâba i‘tiyâd idesin diyüb Enes bin Mâlik Hâzretlerinden bu ḥadîṣ-i şerîfî rivâyet buyurdu. Ḳâle ‘aleyh-is-selâm (من واطب على النوم بعد صلاة الصبح ابتلاء) Şeyḥ Hâzretlerine ya‘ic nedür diyü sū‘al itdüm. Vec‘-i cenbdür diyü buyurdılar. Şalât-ı şubḥdan soñra ṭulū‘-ı âfitâbe dek ḥ̄vâbı terk eyledüm. Biḥamdillâh Ṭa‘âla marâz-ı (42) ma‘hüddan ḫalâş oldum. **Li-münşi’ihi**

Devlet-i feyz-i Huda-yı dil-i āgâh bulur

Ġafil olma ki bulanlar ânı nâ-gâh bulur

Gülşen-i cāna olan bülbül destân-serâ

Nefḫa-i bûy-ı gül vaşlı seher-gâh bulur

(بشاشة الوجه عطية ثانية) 19

Ma‘na-yı laṭîfi zamân-ı ‘aṭa vü mekremetde beşâset u rûy-ı dil-i irâtı ‘aṭiyye-i şâniyyedür.

(Beyt)

شرم كرم اكر نكدازد كريم را

کردخجالت از رخ سائل كه ميبرد

Keremkârân-ı şaḫib-i ‘irfân fuḳarāya bezl-i nevâl u nişâr-ı emvâl itdikleri vaḳtde izḫâr-ı beşer u ‘avâṭif idüb bir güne mu‘âmele bi’l-mucâmele iderler ki güyâ ki kendiler faḳîr u muḫtâc u fuḳara-yı bâbillâh aḡniyâ-yı zevi’l-ibtihâcdur. Şadaḳa-i nihâninüñ maḳbûliyetî ki aḫbâr-ı şaḫiha ile müşbetdür. Mu‘âmele-i mezkûrenüñ ‘Înde’ş-şâri‘ evzâ‘ı

müstehseneden oldığına hüccetdür. Aşhâb-ı elbâba hafî degüldür ki her kesüñ cüd u sehâya verzişî gencîne-i mevâhib-i İlahiyyenüñ bî-dirîğ mütevâli oldığı idrâk u meşhûdı miqdâridur. Şol vücûd-ı mes'ûdlar ki (الا غنياء وكلاء الرحمن) mażmünını taşdıķ idüb vekâlet-i pâdişâh kevneyn ile mebâhi ve mefâhirlerdür. 'İyâlü'llâh (43) olan fuķarâya hıdmetde çâpik u çâlâk u şeni'at-ı buhl u imsâkden müteneffirlerdür. Cenâb-ı 'Alî Ebu'l Hâseneyn rağiy'Allâhü 'anhüm Hâzretleri pişgâh-ı bâb-ı sa'âdet-me'âblarına teveccüh eyleyen sâ'illeri temâm-ı 'izzet u ikrâm ile istikbâl idüb ehlen ve sehlen u merhâben ey benüm bâr u bingâh-ı ecvâ-ı cezîlemi sâha-i dergâh-ı kibriyâ bî-mezd u ücret naql eyleyen yârgâr-ı şâfû'l-bâlüm diyü hezâr tevkîr u iclâl ile destâr ihtiyâcını pür zîver gönçe-i ihsân iderdi.

(بع الدنيا بلا حرة تريح) 20

Ma'nâ-yı laţîfi: Dünyâyı âhirete şat ki ribh-i keşîr idersin. 'Arüz u nuķûd nişâi'e-i dünyeviyyenüñ sür'at-i fenâsin fehmi eyleyen gürüh-ı enbüh-ı aşhâb zekâ u fiţnat-ı imti'a-i mütenevvi'a-i fâniyeye tevcîh-i nezzâre-i i'tibâr itmezler. Bâkıyyât-ı şâlihât ki şavâlih-i a'mâl u mehâsin-i ef'âldir. 'İnd-Allah bâķî u cāvîd olub 'ummâlî nişâ'e-i uşreviyyede qarîrû'l-'ayn u sa'id olacağına taşdıķ u imân bel ki taḥķîk u 'ayân itmekle tarîķ-i şekk u imtirâye gitmezler. Bu mu'âmele-i cemîle ile sūdâ-ger-i bâzâr itâ'at u inķiyad olanlara dünyâyı âhirete bey' itmiş sūd bî-ḥesâb ile ticâret-i râbihâya müsteḥaḥķ şuleḥa ve 'ibâd-ı itlâķ olunur. Ve ruviye ennehu ķâle 'aleyh-is-selâm (بان جبريل اتانى) وقال ان الله تعالى قال وعزتى وجلالى انه ليس من الكبائر 44 كبيرة هي اعظم عند

من حب الدنيا

(Meşnevi)

هرکه آجربین ترا و مسعود تر
هرکه آجز بین ترا و مطرود تر
ای آنرا کزین ملک بجست
که اجل این ملک را و برانکرست

Ḥaḳāret-i dūnyā-yı deniyyeyi bir çeşm-i başiret ile idrāk iden neḳādān tiz fehmeşān
جان در حمايت يکدمست ودنيا وجودى ميانه)
دو عدم دين بدنيا فروشان چه خرنند يوسف فروشند تاچه خرنند

(Beyt)

بقول دشمن پيمان دوست بشکستی

به بين که ز که بر بدى وبا که پيوستى

Fūḳahā-yı ‘izām-ı ‘aleyhim raḥmetü’l-Meliki’l-‘Allām buyumuşlar ki bir kimse mālīm
a‘ḳal beni ādeme vaḳf olsun dise şerzeme-i zūhhāda şarf olunur ki zāhid-i tārik-i dūnyā
vü raḡīb-ı derecāt-ı ‘uḳbāya dirler. Ba‘zı meşāyih-i kirām buyurmuşlar ki ma‘āni-i āyāt-
ı Ḳur‘aniyye tettebbu‘ olunsa ki otuz cüz’dür. Tahminen ancak bir cüz’i ma‘āş-ı
dünyeviyeye muṭa‘allıḳ taḳriben yigirmi toḳuz cüz’inde gāh şerāḥate gāh işlere beyān u
terḡīb-i umūr-ı uhreviyye müteḥaḳḳıḳdūr. Ḥazret-i İmām-ı Şāfi‘i raḥimehu’llāh
buyurmuşlar ki ‘alāyık-ı dünyeviye ḳalbinden bir güne maṭrūde zeḥārif-i (45) imti‘a-i
fāniye-i piş-negāh-ı i‘tibārımdan bir pāyede merdūddur ki eger bi’l-cümle ne‘am-i
dūnyā ve māfihāyı bir raḡife mezād itseler iştirāden rū-gerdān olub ḳayd-ı ibtilā-yı
muḥabbetle pā-beste ve müstehān olmam. Ḥülāşa-i suḥen dūnyā vü ahālīsiniñ hevānına
(وما هذه الحيوۃ الدنيا الا لهو لعب وان الدار الاخرة لهي الحيوان لوكانوا يعلمون)
burhān-ı ḳāṭı kifāyet ider. Müstesḳiyān-ı marāz-ı ḥırs u āriñ ḥızlānına (لوكانت الدنيا)
ḥadişi delil u ḥüccet-i iḳāmet
ider.

(بلاء الانسان من اللسان) 21

Lisāndan murād kelāmdur. Mecāz-ı mürseldür. Zıkr-i maḥal irāde-i hāl
ḳabālındendür. Ḳāle ‘aleyh-is-selām (البلاء مؤكل بالمنطق) Ma‘nā-yı laṭīfi: Kişinüñ
belāsı lisandandur. Fi’l-ḥaḳīḳa ekşeryā beni nev‘i insān üftāde-i ve ḥall-i belā olmaḳ
‘aşa-yı ‘aḳıbet-ı beyniyye ittikā itmeyüb bī-endişe güyā olmasından nā-şebdür.

(Beyt)

اول انیشه و آنکهی گفتار

پاز بست آمدست و پس دیوار

‘Āqıl-ı dānā sühende idā’ olunan te’şirātı müşāhide idüb nā-maḥall-i goftlere leb-küşā olmakdan ihtirāz ider.

(Beyt)

کبک اکر خنده بیجانکند

من ضامن که گرفتار بشهبازنکردد

(46) Hergiz ḥuşūşān ol suḥen ki dil-i ġayra nāḥūn-i zen ola. Zīra mecrūḥ-ı şemşir-i ḥūn āşām için ümīd-i behbūdı münkaṭı’ olmaz. Lakin zaḥm-dār tiz kāri-i suḥen merhem-i selīm ney-i i’zār ile teselliyetden müntefi’ olmayub elbette eşer bākī ḡalur.

(Meşnevi)

نکته کان جست ناکه از زبان

همچو تیز دان که جست اواز کمان

وانکردد از ره آن تیر ای پسر

بند باید کرد سیلی راز سر

چون گذشت از سر جهان نی را گرفت

کر جهان ویران کند نبود شکفت

ای زبان هم کنج بی پایان تویی

ای زبان هم رنج بی درمان تویی

Ḥikāyet: Ser-i bāzān-ı ma’rike-i cihād-ı ekberden meşāyiḡ-i sālīfe-i nāmūr zümresinden Ḥāzret-i Hüseyin Manşūr ‘aleyhirraḥmetü’r-Rabbü’l-ġaffūr ḡā’iz ḡaşabü’s sabḡ kemāl olan şaf neşinān-ı dergāh-ı lā-yezāl ‘adādından bir vücūd-ı mükerrem iken evā’il-i sülūkda ḡırḡa-i pūşān-ı şa’lukdan hem-ḡademleri bir cemā’atle bir gün ḡilāl-i şoḡbetde ‘āric-i a’lā me’āric nübüvvet vāşıl-ı Aḡşa menāzil-i ḡarbet müfehḡir-i kā’ināt-ı ‘aleyh ez ki eşşalavāt Ḥāzretlerinüñ mu’āmele-i mi’rāciyesinden mükāleme eşnāsında (الكلام) یجر الكلام feḡvāsınca silsile-i şoḡbet ol mübalāḡa bāliḡ (47) oldu ki sulṡān-ı kişver-i ezel u ebed ol şeb Ḥāzret-i Aḡmed’den her recā ki mu’arrız-ı enhāya reside olurdu.

Hemân ol an kârîni şeref kabûl idüb sicil-i icâbete keşîde kılurdu. Dinledi Hâzret-i Mansûra kemâl-i inbisât el virüb didi ki eger ol nâzenin bezmgâhı kırbü'l-kırb tabakât-ı hacmiñ bi'l-külliyeye 'adîm fark-ı keffâr-ı hâksârüñ dâhil dâr-ı na'îm olmalarını murâd idüb cemî'i efrâd şakaleyn rahmet-i Rabb-ı Kerîm ile qarîrû'l-'ayn olsalar hâzîne-i cûd-ı Rabbâni'den ne noşşân olurdu. Eger bu faķîr zamân-ı sa'âdetlerinde gelmiş olaydum cenâb-ı mekkârüm nişâblarından bu huşûşu resân olurdu didi.

(Beyt)

از ان بیچیده ام همچو صدف در طرف خاموشی
که نتواند نهاد انگشت کس بر حرف خاموشی

Ol gice merdum-ı çeşmî hıacle-nişîn hı'âb u siyâh mütehayyilesi temâşa-yı diyâr-ı 'âlem mişâl için tehi sâz zeyn u rekkâb olduķda sultân-ı kalem u eķalîm belâğ-ı murabba'-nişîn piş-kâh-ı kaşr mâ-zâğ şall-Allahü 'aleyhi ve sellem Hâzretleri erîke-ârâ-yı zuhûr olub hııâb-ı 'itâb-âmîz u cevâb-ı tevbiğ-engîzî mütezammin buyurdular ki ey Hüseyin Mansûr niçün ser-kuy-ı edebden dūr u mehcūr olub herze-kerdî-i bâde-i ħalî'u'l-'izarı ve birün tâzi-i dâ'ire-i ħikmet nâ-şinâsı ve ħâmkâriye (48) ictira itdük. Me'âşer-i enbiyâ ve mürselîn ħılâf-ı meşiyet-i Dâdâr cihân cihân âferîn olan müsteħlî taleb ve niyâz itmezler ve gencine-i esrâr kadar müeyyedlerine teslim olunur. Amma keşf-i râz tarîķine gitmezler.

(Meşnevi)

هر که را اسرار کار آموختند
مهر کردند و دهانش دوختند

İmdi fermân-ı pâdişâh-ı kâ'inât seng-i każâ ve kadere i'tirâzıñ için böyle cârî olmayaña nihâyet sittîñ 'ömrüñde vücûduñ zîver-i ser-dâr u cân-ı sipârân-ı neberd-gâh 'aşķ u muħabbet ħüruhuna ser-dâr olasın.

(Beyt)

Cânân dileyen cihâna baķmaz

Yoķ yoķ ne cihân ki câne baķmaz

Ne câmķâr-ı ser-mesti-i sülâfe-i şahbâ-yı 'ışķ-ı İlahî'den nâşi 'uķubât-ı tarîķ-i ma'nâdan bir 'aķabe-i mu'azle zühyetî ile ħâl-i tebâhı ma'lûm şağâr u kibâr u ħül-rüy-ı sepîd iştiħârdur.

(Rubā'ī)

در کوی تو رسم سر فرازی اینست
عشاق ترا کمبنه بازی اینست
باکی نبود اکر سرم رفت زتن
باشد که ترا بنده نوازی اینست

Ḥūlaṣa-i suḥen 'āqıl-ı kāmıl eknār-ı kelāme mā'il olmayub aḡleb aḥvāli sükūtlā güzār itmek gerekdür. Zīrā (من کثر 49 کلامه کثر ملامه) maẓmūnıñ şübütı zāhir u āşikārdur ve maḥall-i güftārda ḥāmūş olmaḡ daḡı cadde-i Ḥaḡḡ'dan giriveḡir ḫilāf olmaḡdur. (الساكت عن الحق شيطان اخرس) Fehvāsınuñ taḡḡıķı mānend-i mihr nıṣf-ı nehārdur.

(Beyt)

دو جیز طیره عقلت دم فرو بستن
بوقت کفتن و کفتن بوقت خاموش

(بكاء المرء من خشية الله قرّة عين) 22

Ḥaşyet ḡavfa dirler. Ḳurret-i 'ayn-ı serverden kināyedür. *Şerḡ-i Ḥarīrī*'de bu güne taşḡıḡ eylemişler ki an dem'atü'l-ḡüzün ḡāretü'l ve dem'atü's-ser ve bāridatun ve قيل للمدعوله اقرالله عينك ما خوة من القر وهو البرد وقيل للمدعوعليه (li-hāzā) (اسخن الله عينك مأخوذة من السخنه وهى الحرارة Ma'nā-yı laḡıfı: Kişinüñ ḡavf-ı İlahi'den bükāsı ḡurret-i 'ayndur. Ya'ni serverdür. Bi-'itibār mā ye'ulü ileyh *Cāmi'ü's-Şaḡir*'de Süyütī merḡūm Enes bin Mālik raḡiy'Allāḡü 'anh rivāyeti ile bu ḡadīş-i şerīfi rivāyet buyururlar. (من ذكر الله فغاضت عيناه من خشية الله حى يصيب الارض من) لايدخل النار من بكى) ve ḡadīş-i āḡerde buyururlar ki (من خشية الله مالم يلج اللبن فى الضرع) (50) āteş-i serzede olub ḡücüm itdikde şefī'-i 'āşiyān-ı ümmet āb efşān bī-hūşān-ı ma'şiyet şall-Allāḡü 'aleyhi ve sellem Ḥāzretleri def ve ref'ine sa'y ve kūşış idüb nişānde-i seylāb

müdāfa‘ olmak mümkün olmağda leb-i cenabān istimdād olub yā Cebrāil yetiş ki āteş-i nā’ire-i taqat sūz-ı sekar ümmet-i derd-mendimi sūzān u ħakister itmek için zebāne-keş oldı diyü nidā itdikde fi’l-ĥāl Ĥazret-i Ruhü’l-Emīn yed-i müeyyed sulţān-ı dīne bir kağeh-i sīmīn-i lebrīz-i āb-ı nāb virüb yā Resūl-Allāh bu ābı ‘ālū pür-tāb dūzaĥa efşānde eyle diyü işāret eyleye. Vaqtā ki mişāl küh pür şüküh olan nār-ı pür şerār üzerine ol ābı saçdığda fi’l-ĥāl itfā eyleye. Cenāb-ı nāmūs-ı ekberden sū’āl idüb yā Cebrā’ıl bu āb ne güne ābdur ki ednā şerāresini heft-i deryāyla def’ mümkün olmayan āteş-i ġāzab fūrüz kānūn-ı hacīmī teskīn eyledi didikde yā Resūl-Allāh bu āb degüldür. İllā senüñ ümmetiñden ba‘zıları peygüle-i ĥalvetde ĥavf-ı İlahī ile girye itdikleri vaqtde dide-i ġamdīdeleründen rīzān olan kaţarāt-ı eşk-i çeşmdür ki fermān-ı Ĥazret-i Rabb-ı Raĥmān ile cem’ u çīde idüb ĥıfz itmiş idüm. İşte hengām-ı izhārı resīde oldı diyü cevāb vire. Ĥazret-i ‘Ömer bin el-Ĥaţţab rağiy’Allāhü ‘anh cenāblarınüñ farţ-ı seyelān-ı dumū’dan ruĥsār-ı pür enverlerinde (51) iki ĥaţ peydā olub ġāh ġāh āh-ı cāngāh idüb n’olaydı māder-i mihrbānum beni toġırmayaydı diyü Ĥaşyet-ullāh’dan feryād u vāveyla iderdi. Yevmen mine’l-eyyām esvāĥ-ı Medīne-i Münevvere’de bir esb-i şabā refţare süvār olub giderken bir maĥalde bir kimse tilāvet-i Ķur’an-ı Kerīm iderdi. (ان عذاب ربك لواقع) āyeti ġuş-ı mübārekiñe irişdikde bī-hüş olub ser-bām-ı ĥāne-i zeynden üftāde-i saţĥ-ı zemīn oldı. Bī-ĥod ve lā-ya‘kıl ĥademe-i pāk-dil sa‘ādet-ĥānelerine getürdiler. Ğonçe-i mizācları temām berā-yı nesīm-i ‘āfiyyet ile küşāde ve pür ibtihāc olmayub taşra çıkmadılar ve Ĥazret-i Süfyān-ı Şevrī’nüñ ĥuddise sırrıhü’l-‘azīz mevtinde kārüresini bir taĥīb-i ĥazıka irā’et eylediler. ‘Alayim-i kaţ’iyye-i tayyibe ile istidlāl idüb didi ki bunuñ şaĥibinüñ ciġeri ĥavfdan münkaţı‘ olmuş ba‘de’l-yevm ümīd behbūdı maĥāldür. İmdi her kesüñ Ĥazret-i Ĥaĥķuñ ġāzabından ĥavf ve bīmī merātib-i İlahiyye’de ‘irfānı miĥdārıdır. Anlar ki raĥade-i ġafletle ĥafte olalar. (اضل اولئك كالانعام بل هم) Mā-şiddıklarıdır. Ĥavfdan berī ve ‘ārilerdür. (انما يخشى الله من عباده العلماء) ‘Alem-i bi’llāh olan vücūd-ı şerīfler zīyāde ĥavf-nāklerdür. (ان المخلصين على خطر عظيم) Zīra zāhirde daĥı nüdemā-yı pādīşāh zelle-i ġalile için mu‘āteb olurlar. (من خاف نجا) feĥvāsınca rüz-ı (52) rüst-ā-ĥīzde ancaĥ ol tā’ife-i celileyi bāklerdür. (الا ان اولياء الله)

لاخوف عليهم ولا هم يحزنون

(بركة المال فى اداء الزكوة) 23

Ma'nā-yı laṭīfī: Nemā u bereket-i māl edā-yı zekātdadur. Mefhūm-i muḥālefi Ḥazret-i Mevlevi'nün bu beyt-i şeriflerinden münfehim olur

(Beyt)

ابر بر نايدى منع زكات

وززنا افتد و بالندر جهات

Bu beytin mażmūnı ḥadīs-i şerifde daḥı vārid olmuşdur. (خذ من اموالهم صدقة)
(تطهرهم) Āyet-i kerimesinde olan emr emr-i vücūbdur. Bu taḫdirce zekātı iḥrāc olunan māl eşnāf-ı emvālūñ gāyet atyeb aḥsenidür. Māle māl tesmiyye oldığı ḳulūbün ekāmīli ziyāde oldığıçündür dimişler. Edā-yı zekāt erkān-ı ḳaşr-ı İslāmuñ bir rükn-i rekini ve rezzāḳıyyet-i Ḥazret-i Bāri'ye İmānuñ delil-i mübeyyinidür. Māl şaḳḳ-ı rūḥ-ı revān u maḥbūb-ı ṭabiyye'ı benı nev'-i insāndur. Maḥza imtişāl-i fermān-ı Zü'l-celāl için kişi maḥbūbundan mefāret itmek temām-ı şarta tedeyyün u merdi vü muḥabbet-i Ḥālīḳ-ı Vehhāb'da ibrāz-ı germiyyet u ḥazām-ı dünyeviyye 'alāḳasında izḫār-ı serdiddür. Ḳāl-Allāh-ı Ta'āla (والذين يكتزون الذهب والفضة ولا ينفقونها فى سبيل الله فبشرهم بعباب)
كل مال لا 53 تؤدى زكوته فهو كنز وان كان) va'idinde müfessirūndan ba'zılar (على وجه الارض) diyü buyurmuşlar. Mertebe-i farziyyetde şalat u şavm u ḥacc u şehādet ile zekāt müsavidür. Aḳsām-ı erba'a-i şürūṭ-ı İslāmuñ 'amden tāriki nice müsteḥaḳḳ-ı 'azab-ı şedid ise tarik-i zekāt daḥı bir müḳteza-yı va'id-ı mü'ahiz olmak zāhir u bediddür. (نعم المال الصالح للرجل الصالح) ḥadīs-i şerifinde māl-i şaliḥden murād zekātı virilen māl u racül-i şaliḥden ğaraż mü'eddi-i zekāt olan merd-i hoşḥāldür. 'Aşere-i mübeşşereden 'Abdurraḥman bin 'Avf Ḥazretleri raḍiy'Allāhü 'anh miyāne-i aḫāb-ı sa'ādet-me'abda şervet u ğına ile müşārün ileyh bilbenān olanlardandur. Bir gün Medīne-i Münevvere'ye şalavātu'llāh 'ala efḍal-i sākineyhā bir kāfile-i 'aẓime geldi ki cümle aḫmāli mü'ekkel u zehāyir-i maḳūlesi ve bi'l-cümle müşārün ileyh Ḥazretlerinüñ māl-i ḥelāli ve ḥademe-i kārbān-ı mezbūre cemī'ā 'abid ve eciri olub aḫlā ḡayruñ şey'i yesiri yoğ idi. Bir gürūh-ı enbūh olmağla ser-a-pā muḥammiyye-i ṭayyibenüñ derüb u esvāḳı şıyāḥ devāb u cemāl ile māl-ā-māl oldı. Ḥazret-i 'Aişe-i

şiddīka rağiy’Allāhü ‘anha ve ‘an ebiha bu nedür diyü sū’al buyurdularında ‘Abdurrahman rağiy’Allāhü ‘anh Hāzretlerinüñ kâfilesi geldi. Bu keşret ol şāhib-i miknetüñdür didiler. Hāzret-i şiddīka buyurdular ki şadağa Resül-Allāh (**لانه كان 54**) يقول عليه السلام انى رأيت الجنة فرأيت فقراء المهاجرين والمسلمين يدخلون الجنة سعيا ولم ارمن الاغنياء يدخلها معهم الا عبدالرحمن بن عوف رأيتة يدخلها معهم جنودا (على اربع bu hadīs-i şerīfi Hāzret-i ‘Abdurrahman gūş itdikde baħr-ı zeħħār sehāsı cūş u ħurūş idüb yā ‘Āīşe bu kâfileyi cümle bār u bengāh u iştirāni ile fī-sebīl-İllāh infāk u cemī’ ħademesi olan arķāyı taleben li-merdātillāh i’tāk itdüm. Ola ki Hāzret-i Bāri beni daħı luṭf u iħsān idüb sā’ir dāħilīn gibi sā’iyā daħil-i dār-ı cinān eyleye didi ve daħı bu kelām-ı dürer-i Bārik ma’nā-yı bāṭnīsı irāde olunduğda mümkündür ki māl ile murād-ı cism-i insāniyyede ibdā’ olunan nitekim bu haber-i şihħat eşerde buyurulmuştur ve fi’l- *Cāmi’ü’s Şağīr* reva Ebū Mūsa ‘ane’n-nebī ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-sellām (**على كل مسلم**) صدقة فان لم يجد فيعمل بيديه فينفع نفسه ويتصدق فان لم يستطع فيعين ذا الحاجة (**الملهوف فان لم يفعل فيأمر بالخير فان لم يفعل فيمسك عن الشرفانه صدقة**) Ma’nā-yı hadīs her müslim üzerine şadağa vardur. Eger māl bulmazsa eliyle ‘amel idüb hem kendi nefsi müntefi’ ola ve hem taşadduğ eyleye. Eger ‘amel itmege kādır olmazsa kendüden isti‘ānet eyleyen erbāb-ı ħācāt-ı mazlūmına (55) i‘ānet eyleye. Eger buna daħı kādır olmazsa şer işlemekden imsāk eyleye. Taħķīken anıñcün bu ħalet şadağadır.

(**برك لا تبطله بالمنة**) 24

Ma’nā-yı laṭīfi: İħsānıñ izhār-ı minnet ile ibtāl eyleme. Minnet, iħsānıñ muħsin-i ileyh üzerine ta’dād itmege dirler. Hāzret-i Beyzāvī beyyağ’Allāhu vechehu bu āyet-i kerīmenüñ tefsīrinde buyururlar ħavlıhü Ta’āla (**يا ايها الذين آمنوا لا تبطلوا صدقاتكم**) والله (**بالمن والاذى**) وفيه تعريض بان الرياء والمن والاذى (**لا يهدى القوم الكافرين**) على الا تفاق من صفة الكفار ولا بد للمؤمن من ان يجتنب عنها (**ākıl-ı kāmīl ol**) kimseye dirler ki fi’l-ħaķīka Muħsin Hāzret-i Ĥudā-yı Raħmān olub ‘abd ol şaffetiñ

zühürına âlet oldıgım iz‘ân ve muhsin-i ileyhe taħmîl-i minnet idüb ecr u şevâbdan ħırmâna rızādâda olmaz. Bu mu‘âmele-i cemîle ile âĥiretde derecâtı noķşân bulmaz. (بیت لراقمه) Ġarâib anda ki nev-devletân süfle nihâduñ ta‘zimi kerem-i nâķışü’l-‘ayyârına degmez.

(بقية العمر لا قيمة لها) 25

Ma‘nâ-yı laṭîfî: Baķiyye-i ‘ömr için kıymet yokdur. Ezmine-i selâse ki ĥâl (56) ve müstaķbel ve mâzîdir. Zamân-ı mâzîñüñ tedâriki mümteni‘ ve müstaķbel mevĥüm-i ğayr-ı meczümdur. Faķat zamân-ı ĥâlde tedârik-i âĥiret mümkün oldıgın derk idüb ‘âķıl olan ‘ömründen müntefi‘ olur.

(Meşnevi)

روزها رفت کور و باک نیست

تو بمان ای انکه چون تو باک نیست

Meşāyih-i kirâm-ı fi‘âm ehl-i sülûki taķviyet-i müvâķiyetden taĥzîr idüb elvaķt seyfi-ķaṭı‘ kelâm-ı şerîfi ile ta‘riż ve tenbîhi tekrîr iderler.

(Beyt)

دلا کدایی و رندی زپادشاهی به

دمی فراغت خاطر زهرچه خواهی به

Nitekim hevâ-yı nefşāniyeye muĥâlif u mu‘ârız olan kibâr-ı evliyâ’i vaşılînden Şeyĥ ‘Ömer bin Fâriż ħuddise sırrıhu Ĥazretleri buyururlar

(Beyt)

وكن صارما كالوقت فاملقت فى عسى

واياك على فهى اخطر علة

Bu ķavl-i zü’l-hevle daĥı işâret buyururlar ki (من اهمل وطيفة الوقت طوقته مقت) râh-ı Ĥudâ’da sa‘y u kûşîş-i cüz’i tabî‘ati olan ṭalib-i raĥıbları mürebbiyân-ı debistân-ı ṭarîķat tażyî‘-i evķâtdan men‘ iderler. Ma‘nâ-yı beyt ĥaķîķat esâs dimekdür ki ey sâlik her vaķtde nefşüñ üzre icrâ-yı aĥķâm-ı İlahî ve imzâ-yı emr-i Sübhâni eylemede (57) vaķt gibi seyfi-ķarim u şemşîr-i câzim ol. Zîrâ ‘asâ dimede buġz-ı ‘azîm vardır.

Umarum nice eyyāmdan şoñra cenāb-ı Hāḫḫa tevbe ve inābet idem hele ilān-ı ‘ıyş u ‘ışret idelüm. Bāb-ı tevbe meftūḥdur dimekte ma‘şiyet-i şedīd vardır.

(Meşnevi)

صوفی این الوقت باشد ای رفیق
نیست فردا گفتن از شرط طریق
تومکر خود مرد صوفی نیستی
هست را از نسیه حیرذ نیستی

ve daḫı hazer ile ricā iderim ki bu‘d-ı zamān müteveccih olurum ve a‘māl-i şāliḫa işlerüm dimekten zīrā bu la’l-i iḫṭar-ı ‘ılletdür. Anıñçün ki her vaḫtde bir ḫaşşa vardır. Pes ol vaḫt ki fevt ola vaḫt-i āḫerde ānuñ idrāki ḫābil olmaz ve eger vaḫt-i evvelde zāyi‘ olan ḫavāşın tedārikine sa‘y itse ḫāzır oldığı vaḫtün ḫāşşası fevt olur. Nitekim Ḥazret-i Cüneydi müridlerinden birisi maḫzūn görünce sebebinden istiḫbārda ibrām-nümün oldu. قال فاننى ورد من اورادى فقال له صاحبه اقضه فقال كيف اقضيه والوقت مصروف (بامر آخر اهما منه

Mışra‘: İremez menzil-i maḫşūdına ihmāl ehli.

Fî Ḥarfi’t-Ṭā

(تدارك فى آخر العمر مافات فى اوله) 26

Ma‘nā-yı laṭīfī: ‘Ömrün āḫirinde tedārik eyle ‘ömrün evvelinde fevt (58) olan nesneyi. Āḫir-i ‘ömrden murād ānifen mezḫūr olan zamān-ı ḫāldür. Her mü‘min u muvaḫḫide vācibdür ki hemān bulunduğı ḫāalde bi’l-cümle cerāime tevbe ve istiḡfār idüb rahmet-i Hāḫḫa ṭālib ola. Ḥuşūşa ki süllem-i pāyesin erba‘ine pā-nihāde olduḫda ve ḫall-i düşvār güzār-ı hevā u hevesden dāmen-çide olub maḫza ‘ibādet-i Ḥudā için nefsini tefriḡ u taḫşil-i ḫurb-ı ma‘nevī-i cenāb Ḥudā’ya cidd-i belīḡ eyleye. Ṭaberānī isnād-ı ḫüsn ile merfū‘ān bu ḫadīş-i şerīfī rivāyet buyurur. Ḳāle’n-Nebī ‘aleyh-is-şalāt-ı ve’s-selām (من احسن فيما بقى غفرله مامضى ومن اساء فيما بقا اخذ بما مضى) (ومابقى

tergīb-i tevbe ḥuṣūṣunda irād buyurdukları ma'nā-yı münif bu ḥadīṣ-i ṣerīfūn maẓmūnidur:

(Meṣnevi)

کرسیه کرد تو نامه عمر خویش
توبه کن ز آنها که کردستی توپیش
عمر اگر بگذشت بیخس این دمست
آب توبش ده اگر اوبی نمست
پنج عمرت را بده آب حیات
تادرخت عمر گردد باثبات
جمله ماضیها ازین نیکو شود
زهر بادینه ترا گردد چوقند
(59) سیئاتت را مبدل کرد حق
تا همه طاعت شود آن ماسبق

Şaḥihü'l-isnād olmak üzere rivāyet-i Hākim raḥimehullāh ile bir ḥadīṣ-i āḥirde daḥı buyururlar ki ḳāle'n-Nebī 'aleyh-is-selām (من سعادة المرء ان يطول عمره ويرزق الله) (یاایهاالذین آمنوا توبوا الی الله توبه نصوحا) ve ḳāl-Allāhu Ta'āla (الا نابة icmālen ma'nā-yı ṣerīfī ey mü'minler 'an-ṣamīmi'l-bāl rücu' eyleñ cem'i-i ma'āṣī ve menāhīden Allāh rızāsına ḥālīşaten ve şadıḳaten şevā'ib-i zünūbdan şafvetde mübālağa olan tevbe eyle dimekdür.

(Beyt)

هر کرا توبه از معاصی نیست
از عذاب ابد خلاصی نیست

Ma'lūm-ı 'izzet olsun ki āfitāb-ı rūḥ-ı revān ufḳ-ı maḡrib-i cesedden ṭālī'a ve tābān olmadıḳca bāb-ı tevbe muḡlaḳ ve 'özr-i ma'āṣī pīşegān dergāh-ı 'ācz-penāh-ı kibriyāda merdūd-ı muṭlaḳ olmaz. Hikāyet Zührī raḍiy'Allāhü 'anh naḳl ider ki bir gün Ḥazret-i 'Ömer raḍiy'Allāhü 'anh meclis-i Ḥayrū'l Beşer şefī'-i rüz-ı maḡşer şall-Allāhü 'aleyhi ve sellem Ḥazretlerine giryekünān gelüb yā 'Ömer sebab-i giryē nedür? diyü istiḥbār buyurduklarında didi ki yā Resūl-Allāh pīşgāh-ı bāb-ı sa'ādet-meābda bir civān-ı nev-

reside giryān turur. Anuñ sirişk-i çeşmi qalbimi sūzān ve eşk-i didemi çekide eyledi. Huzūr-ı şerifime gelsün diyü (60) fermān buyurdular. Ol civān-ı nā-tüvān nādi-i şeref mübādilerine geldikde mücib-i girye-i dil-sūzandur diyü sū'al buyurdılar. Didi ki benüm bergāh-ı 'azīm u qahr Dādār-ı girdigārdan havf u bīm var anuñün ağlarum. Cenāb-ı Fahr-ı Kā'ināt 'aleyh-is-selām buyurdılar ki senden Hāzret-i Aḥadiyyet-i destgāha şirk şadır oldı mı? Hayr olmadı didi. Yāḥūd qatl-i nefis-i insāni ile nefis-i emmāre saña gādır oldı mı? Olmadı didi. İmdi Hāzret-i Ğaffārü'z-zünüb senüñ günāhuñ semavāt u arzın miqdārı daḡı olursa mağfired ve rüz-ı 'āşī sūz-ı ḡaşrde nişār-ı raḡmet ider. Ba'dezīn yā Resül-Allāh benüm cürmüm heft-i ecrām-ı sipihr-i devvār u cibāl-i rasiyyāt gerdün miqdārdan biraz büzürg-terdür didi. Hāzret-i Sulṭān-ı enbiyā 'aleyh-is-selām buyurdılar ki senüñ günāhuñ mı a'zamdür? Yāḥūd 'arş-ı a'lā mı günāhum büyükdür? didi. Senüñ cürmün mi miqdarda ziyādedür? Yāḥūd 'afv u raḡmet-i Raḡmānī didi yā Resül-Allāh 'afv u ḡufrān Hāzret-i Settār benüm günāhumdan a'zam u bisyārdur didikde. İmdi günāhuñı ḡaber vir didi. Yā Ḥabīb-Allāh ḡuzūr-ı şerifinde söylemege istiḡyā iderüm diyüb tekrār söyle elbette diyü ilḡāḡdan soñra bu vechle ḡüyā oldı ki yedi senedür nebbaşlık 'ādetüm ve merdkān-ı İslāmı bürehne kılmāḡ şan'atım idi. Bu eşnāda benāt-ı muḡderāt-ı enşārdan bir duḡter-i sīm bir rü berāh-ı (61) 'ālem-i diger olub defn itdüklerinde bir şeb-ḡabrīn açub kefenin şoydum alub giderken tekrār nefis u Şeyṭānuñ mekrine uydum. Dönüb gelüb ḡāşā ol meytete zinā u muḡārinete ictirā eyledigimde ba'de icrā'i'l-fesād ol mürde-i bī-cān elümden tutub baña didi ki ey zālīm bed-kār-ı diyān-ı yevm-i dīn olan Hāzret-i Ḥāḡḡār'dan hicāb itmedüñ. Ma'deletḡāḡ kıyāmında kürsi-i ḡāza der-meyān olub zālīmden mazlūmuñ ḡaḡḡını alıvirdiḡi vaḡtde beni 'asker beni mevti içünde 'üryāna iḡāb u ālüde-i levş-i cenābet idüb muḡtāce-i āb-ı şāf eyledüñ. Cenāb-ı Nebī kerīm bu kelāmı ḡüş itdikde hemān sā'at yerlerinden seri'a sıçrayub ol ḡā'ilden i'rāz u tevellā ile bir ḡayrı maḡalli daḡı şeref cüluslarıyla müşerref buyurub ey fāsiḡ-ı siyehkār (مالجزاك على النار) diyü ḡuzūr-ı 'izzetlerinden ḡard u redd buyurdılar. Bundan soñra ol civān-ı nev-midāne cānib-i şaḡrāya girye-künān ve tevbe-ḡüyān-ı revāne olub temām yedi gün ne yedi ve ne içdi. Ḥū'āb-ı ḡürī nefisüne ḡarām itdi. Ḥatta bī-tāb u tüvān bir mevzu'a düşüb yüzün ḡāke sürüb dirdi ki İlahī ben müznib ve ḡāḡī ve cānı şefī'ü'l müznibīn olan ḡabībünüñ dergāhuna ricā-yı şefā'at ile ḡaşd u 'āni oldum. Büzürgī-i günāhum ḡüş idüb beni ḡuzūr-ı şerifünden redd u bāb-ı şefā'ati baña münsedd eyledi. (62) Ey Erḡame'rraḡimīn ḡālā senüñ babuñdan ḡayrı mülce ve me'va bilmem ve

Cenāb-ı ‘İzzetiñden özge kimseye niyāz ve ilticā kılmam. Yā Rabb eger baña fazl u ‘ināyetüñden merḥamet idüb cürmümi ‘afva qarın iderseñ ḥabībün raḥmete’l-lil-‘ālemīn cenābına i‘lām eyle ve illā baña dünyāda bir āteş-i cesed-süz ḥavāle idüb bu cism-i mekr vehmī yaqub i‘dām eyle ki āḥiretde nār-ı caḥīme te’ḥir itmeyüb bir fevḳ-i ma‘şiyet ta‘zīr olunam. Bu eşnāda Ḥazret-i Cibrīl-i Emīn nāzıl olub vaḥy-āver oldı. Bu mazmūnda ki Yā Muḥammed Ḥazret-i Pādşāh-ı Ḥālīkı’l en’am saña selām eyledi ve didi ki gürüh-ı ‘ibādı ḥalḳ u icād eyleyen kendi midür? Yoḥsa ben miyim? Cevāb virüb buyurdu ki (وهو الذى خلقهم وخلقنى) ve Rezzāḳ-ı bendeḡan cenāb-ı Aḥmed midür? Yoḥsa Ḥazret-i Aḥad midür? Buyurdu ki (بل هو الذى رزقهم ورزقنى) ve kābil-i tevbe-i günehkārān-ı nebi-i āḥir zamān mıdur? Yoḥsa Ḥazret-i Ğaffār u Raḥman mıdur? Buyurdu ki (هو الذى يقبل التوبة عن عياده ويعفو عن السيئات) ‘ibād-ı müznibinden bir bende-i şermende mi ḥuzūrına irsāl eyledikde zünübından faḳaṭ birisini kendüye izḥār u ricā-yı şefā’atle ‘arż-ı ḥāl itdikde andan rü-gerdān u girizān oldı. Yā ferdā-yı kıyāmetde ‘arşa-i ‘araşatda şerzeme-i ‘aşānuñ zenübı mānend-i cibāl-i şāmḥāt meşḥūdı oldıḳda anlardan i‘rāz u (63) şefā’atleriñ iḡmāz ider mi ki. Ḥālā zāt-ı mükerremi benüm resülümdür ve ‘ālemiyāne raḥmetdür. Lakin andan erḥamem u aḥvāl-i ‘ibāda a‘lemem ḥālā ol bende-i küstāḥūñ niyāzını kabül itdim ki ol ḳüluma i‘lām eylesün. Cenāb-ı Ḥabīb-i Kibriyā ‘aleyh-iş-şalāt ve’s-selām bi-nefsihī seri’an gitdiler yāḥūd aşḥāb-ı kirāmdan birkaç vücūd-ı şerīf gidüb ol müstemendī buldılar. ‘Afv u Ğufrān-ı Ḥudā u Raḥmanla tebsīr idüb ḥuzūr-ı Resül-Allāha getürdiler ve ol teşne-i bādiye-i ye’si çeşme-i āb zülāl-i mükremine yetürdiler. Hengām-ı ḳudümleri iḳāmet şalāt-ı maḡribe teşādüf itmekle ḳable’l-mülākāt-ı taḥrime bende farīza-i maḡrib olub imām-ı enbiyā ‘aleyh u ‘aleyhim Ezke’t-teḥāyā Ḥazretlerine iḳtidā itdiklerinde ba’de ḳırā’eti’l Fātiḥa sūre-i kerīme-i Tekāşürü ḳırā’ete şürü’ buyurdılar. (حتى زرتم المقابر) şadāsı güş-zedi olduḳda bir şayḥa-i şedīde urub maḡşiya ‘aleyh zemīne düşdi. ‘Aḳab-ı ferāḡ ol mukahḥal-i sürme-i māzāḡ ol ḥaste-i püster iştiyāḳuñ aḥvālını teflḥiş için nigāh-endāz merḥamet olub gördiler ki naḳd-i cānı ḥazine-i gencīne-i Raḥmete teslīm itmiş.

(Şi’r)

بقدر آنچه شوی پست سر بلندی شوی

گرفته ایم عیار بلند و پستها

نسیم جاذبهٔ پیش راه مابفرست

(64) که کشت سدرهٔ ماغبار هسنیها

Pes imdi eyyām-ı māziyede ma‘şiyet u ğafletle güzerān olan evkāt-ı ‘ömr için kişi bulunduđı ħalde münīb u ta‘ib olub telāfi-i māfāt u rūḥ-ı Ḥazret-i Resūl ‘aleyh-is-selām itbā‘-ı sünen u ikşār-ı şalavāt ile intisāb eylemekden tegāfūl itmemek gerekdür.

(Beyt)

انرا که چنین شفیع باشد

قدرش همه جا رفیع باشد

(تكاسل لمرء فى الصلوة من ضعف الايمان) 27

Ma‘nā-yı laṭīfi: Kişinüñ şalātıda tekāsüli za‘f-ı imāndandır. Tekāsülden murād terkdür. Şāḥib-i nazārān ‘avaḥīb-bīne bu ma‘nā ḥürşid-i enverden izhar u hüveydā terdür ki Şeytān-ı ‘aleyh-i mā-yesteḥaḥḳqu evā’il-i ħalde yedi yüz biñ sāl ‘ibādet-i Zü’l-celāl ile iştiğāl itmiş iken bir kerre secde emrinde ‘adem-i itā‘at ile mütemerrid olub sālir melā’ike gibi fermān-ber olmayub müte‘annid oldığıçün dergāḥ-ı Ḥazret-i Rabb-ı ‘İzzetden maṭrūd u melūm u ebede’l-ābād maḥḥūr u mihān u mercūm oldı. Pes imdi evkāt-ı ḥamsede şeb u rüz otuz dört sücūdı tārik olan vücūdın kuvvet-i imāni bu-cihetle müsellim olur. Şebūt-ı farziyyeti için ḥucce ittiḥāz olunan delā’il-i ḳat’iyeye ki āyāt-ı kerīme ve aḥādīs-i Nebeviyyeden ‘ibāretdür. ‘İtiḳād u i‘timādı nice muḥkem dinlemek mümkündür. Egerçi (65) farziyyetini inkār itmedikce küfr-i müşbit olmaz. Ebu Ḥanīfe rahimehu’llāh mezhebinde kāfir oldı denilmez. Lakin mezheb-i Şāfi‘ide rahimehu’llāh bir kerre ‘amden beş vāḳti terk eylese ḥadden ḳatlı olunur. İrtidādā degül li-ḳavlihi ‘aleyh-is-selām (من ترك صلوة متعمدا كفر ای استحق عقوبة الكافر) ve ‘ulemā-yı dīn-i rahimehu’llāh buyurmuşlar ki bir kimse evkātında cemā‘atle şalavāt-ı ḥamse müdāvemet itse Ḥazret-i Bārī aña beş ḥaşāl iḥsān u kerāmet ider. Evvelki ḥaşlet andan dıyyıḳ ‘ıyşı ref ider. İkinci ‘azāb-ı ḳabri ref ider. Üçüncü kitāb-ı yemīninden i‘tā olunur. Dördüncü ḳaṅtara-i şırāṭı berḳ-i ḥāṭif gibi mürür ider. Beşinci cennetde bilā ḥisāb dāḥil olur ve bunuñ muḥālifi bir kimse şalāta tehāvün ve tekāsül eylese Ḥazret-i Ḥaḳḳ anı on iki beliyeye mübtelā ider. Üçü dünyāda üçü ‘inde’l-mevt üçü ḳabrde üçü

rūz-ı maḥşerde amma şol beliyye ki dūnyādudur. Evvelkisi ānuñ kesbinden bereketi ref'ider. İkinci andan sīmā-yı şaliḥā-yı ref'ider. Üçüncü kulüb-ı mü'minde bağız olur. Amma şol beliyye ki 'inde'l-mevt vāki' olur. Evvelki rūḥı 'aṣṣānen ve cāyi'ān kabz olunur. Gerekse vech-i arzda mevcūd olan ta'ām ve şarābı yiyüb içsün. İkinci aña nez-i rūḥ-ı müştedd olur. Üçüncü zevāl-i imāndan ḥavf olunur. Amma şol beliyye ki (66) kabrde vāki' olur. Evvelki su'āl-i Münker ve Nekir'de şu'übet-i şedīde çeker. İkinci zulmet-i kabr-i müştedd olur. Üçüncü ānı kabr şıkar ḥatta izlā'ı ya'ni eyegüleri şıkiılır. Amma şol beliyye ki kıyāmetde vāki' olur. Evvelki ḥisābı müştedd olur. İkinci ğāzab Ḥāzret-i Rabb'e mazḥar olur. Üçüncü nār-ı caḥimde 'uḳūbet olunur. Kāle'n-Nebī 'الصلاة عماد الدين فمن اقامها فقد اقام الدين ومن تركها فقد

(هدم الدين) icmālen böyle ma'na virmişler ki bir kimse 'āmıdan üç günden ziyāde şalātı terk eylese ve tevbe itmese taḥkīk ol kimse dīni hedem ider. Bu ma'nā mezḥeb-i Ebū Ḥanīfe raḥimehullāh Ḥāzretlerine göredür. İmām-ı Şāfi'i raḥimehullāh katında bir gün ve bir gece terkitse dimekdür. Ḥatta Ebū Ḥanīfe raḥimehullāh Ḥāzretleri buyururlar ki bir kimse üç gün ve üç gece tāriḳ-i şalāt olsa katle müsteḥaḳḳ olmaz. Lakin fāsıḳ u 'āşī olub şer'ān şehādete ve każāya ve tevliyyete vesā'ir emānāta ehl olmaz. Bu tefşilāt şer'-i şerīfūñ muḳtezāsīdür. Ammā bu daḥı ma'lūm olsun ki ḥaḳīkatde namāz Ḥāzret-i Ḥaḳḳ'a teveccühden 'ibāretdür. Bu teveccüh merātib üzredür. Muşallīniñ ḥāline göre namāz-ı 'avām-ı nās bir ḳālb-i bī-cāndur. Zīrā namāz ḥużūr-ı ḳalble namāz olur. Ḥużūr-ı mezḳūr ise riyāzāt u mücāhidāt oldıḳca şüret-peżīr olmaz ve namāzuñ ḥaḳḳında dört 'alāmeti (67) vardur. 'İlm ile şüru' ve edeb ḥayāyile kıyām ve ta'zīm ile edā ve ḥavfla ḥürüc. İşte bu aşl namāz ḥavāşuñ namāzıdır. Ammā eḥaş-ı ḥavāşuñ namāzı māsivādan külliyyet ile i'rāz u baḥr-ı şühūdda istiḡraḳdur. Böyle olan namāzda Ḥāzret-i Resūl-Allāh şall-Allāhü 'aleyh-i ve sellem (قرة عيني في الصلاة) buyurduklarınıñ sırrı münkeşif olur ve ḥaḳīkat şalat degıldür. İllā Ḥāzret-i Bāri'ye münācātdur. Ḥadīş-i şerīfde (وان الملى يناجى ربه) buyurulmuştur.

(Şi'r)

مرا عرض نماز آن بود كه يك ساعت
غم فراق ترا با تو باز بكذارم

وكرنه اين چه نمازی بود كه هر ساعت
نشسته روی بمحراب و دل بیازارم

Cenāb-ı Hāzret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhü'l 'azīz namāz içinde olan esrārı temyīze
tergīb buyururlar
(Meşnevī)

بچه برون آراز بیض نماز
سرمزن چون مرغ بی تعظیم وساز
بشنواز اخبار آن صدر صدور
لا صلاة تم الا بالحضور
پنج حس ظاهر و پنج درون
در صفند اندر قیام صافون
كفت پیغمبر ركوعست و سجود
(68) برد حق كفتن حلقه وجود
حلقه آن در هر آنكو میزند
بهر او دولت سری بیرون كند

(تزامم الایدی علی الطعام برکة) 28

Ma'nā-yı laṭīfī zāhirdür. Bu kelām ferḳunde-i encāmdan 'ala vechi'l-kināye
mihmāni iṭ'ām-ı tergīb-i münfehim olur ve maḳzā infāḳ-ı ṭa'ām bir fi'l-i maḳbūb u bir
kār-ı merḡūb oldığı bu ḥadīs-i şerīfden ma'lūm olur. Raviye's-Şeyḳān u ḡayr-ı hümā
merfū'ān (مامن یوم یصیح العباد الا وملكان ینزلان من السماء فیقول احدهما اللهم)
(اعط منفقاً خلفاً و یقول الاخر اللهم اعط ممسكاً تلفاً) ve Raviye's-Şeyḳān ḳāle'llāhu
Te'āla 'azze ve celle (انفق انفق علیل) Nitekim Hāzret-i Mevlānā ḳuddise sırrıhü
Hāzretleri ḥadīs-i evvelūn ma'nā-yı münīfī Meşnevī şerīflerinde irād buyururlar

(Meşnevî)

کفت پیغمبر که دائم بهر پند
دوفرشته خوش منادی میزنند
که الهی منقفا نرا سیردار
هردرمشانرا عوض ده صد هزار
ای خدایا ممسکانرا در جهان
تومده الازیان اندر زیان

Bu 'imāret-kühen ṭāḳ 'ālī revāḳda nice kerem-kārān-ı dā'imü'l (69) infāḳ görülmüşdür ki sufre-i cūd u sühāsı herkese küşāde ve ni'am-ı ferāvānı vāzī' u şerīfe bī-dirīḡ u āmādedür. Felizālik her zamān bu zamān bostan-ı devleti neşv ü nümā-yı iḳbāl ile ser-sebz u şādāb u kendiler maḥbūb-ı iḥrār u 'abīd u şeyḫ u şāb oldıkları bī-şübhe vāriyābdur.

(توکل علی الله یکفک) 29

ومن (Ma'nā-yı laṭīfī: Ḥazret-i Allāh'a tevekkül eyle ki ol Allāh saña kāfīdür.) diyü tefsīr itmişler. (من یتق بالله فی الرزق فهو حسبه) ya'ni (یتوکل علی الله فهو حسبه Rızḳ huşuşunda ḥarāmdan perhīz idüb bel ki şübḥatı u ḥalālī temyīz itmek elzem u evcibdür. 'Abdullāh Enşārī ḳuddise sırrıḥü *Menāzilü's-Sā'ir*'de tevekkülü böyle buyurmuşlar. (التوکل کله الا مرکزله الی مالکله وانتعویل الی وکالتله وهو من اصعب) Ya'ni emrūñ gelişini Mālike virmekdür ve anuñ vekāletine i'timād ḳılmaḳdur. Bu mertebe-i 'avāmuñ menāzilinüñ aş'abı ve ḥavāşuñ ḳatında iz'af-ı sebeldür. 'Avām için aş'abiyet bu cihetdendür ki nüfūs-ı 'avām esbāba muḥabbet itmekle esbāb bunlara Ḥaḳḳ'dan ḥicāb olmuşdur. Allāh'a i'timāddan esbāba i'timadları ziyādedür. Aşlı budur ki terk-i esbāb idemezler. Esbāba mürāca'tsız bir kār olmaz. Za'mīle tevekkül yoluna gidemezler. Ma'a hezā sebab-i (70) miyānede bir ālet-i mülāḥazadur. 'Avām böyle bilmedikleriçün tevekkül anlara eş'ab-ı menāzıldür. Amma tevekkül ḥavāş ḳatında ez'af-ı sebel olması anuñçündür ki bir feḫvā-

yı (ان الامر كله الله) bir kimsenüñ hiçbir kârda mâlikiyeti yokdur. Kemâ kıle'llâhu Ta'âla li rasûlih (الامرشئى ليس لك من) pes eşref-i 'âlem güzîde-i beni âdem şall-Allâhü 'aleyhi ve sellem hakkında hitâb böyle olıcağ. Mâdûnunde olan kimselerüñ milkde nice medğali olur. Havâş bildiler ki 'ale'l-ıtlâğ mülk Anuñdur. Neşîde Anı vekîl ittiğâz itsünler. Bil ki cümle emrlerin Hağğa tefvîz eylemişler ve fağr u ğınâdan her ne virirse aña râzı olmuşlardır. (Meşnevi)³

30 (تفأل بالخير تنله)

Ma'nâ-yı laîfî: Hayr ile tefe'ül bir huşuşda şer söylemeyüb hayr ile ta'bîr itmekdür. *Muhtâr-ı Şihâh* nağlî üzre meşelâ bir dostuñ marîz olduğunu istimâ' itdikde yâ sâlim dimek gibi ve filân kişi filân şey'e tâlibdür denilse yâ vâcid diyü nuğ itmek gibi hadîş-i şerîfde (انه كان يحب الفال ويكره الطيرة) vârid olmuş ve bir hadîş-i âhirde rivâyet İbn-i 'Abbâs ile rağiy'Allâhu 'anhümâ şâbitdür ki (يدخل الجنة من امتى سبعون) (71) lâ-yesterikün efsûn u ruğye itmezler dimekdür. 'Âkile lâyığ olan ve sezâ olan oldur ki her kârda hayr ile ta'bîr idüb bi-hasebü'l-ımkân ehibbâ ve a'dânuñ hâtırlarını ta'mîr eyleye ki bu mu'âmele elbette kişiye hayr irâş ider.

31 (تطرف بترك الذنوب)

Ma'nâ-yı laîfî: Terk-i zünûble gûşe-gir ol. Tağarruf bir taraf tutmağ ya'nî terk-i zünûbe muşâhib olduğın hâlde 'uzlet-i ihtiyâr eyle dimekdür. Behr-i hâl-i nâsla ihtilâf-ı bisyâr-ı ma'âsiye bâ'ış olub lâ-mağâle âdemi günehkâr ider.

(Beyt)

درین زمانه رفیقیکه خالی از خلل است
صراحی می ناب وسفینه عزلت است

³ Mesnevi yazmasına karşın, beyitler yazılmamıştır.

Bi-terk lafzında olan bā sebebiye olursa ma'nā terk-i zünūbe sebebi ile taṭarruf eyle dimekdür. Mecālis-i ebnā-yı zamāne ğıybet-i 'uyüb-ı nāsdan baḥiṣle māli u ḥayr u sevābdan ḥālī olmağla

(Beyt)

**Ḳurtarır başımı seng-i cenkden
Ḥalk arasında yalan gibi yılan**

Ma'nāsınca herkesle ṣoḥbet u āşına ve biğāne ile ülfet eyleyen i'rāz-ı nāsdan baḥṣe mübtelā olmak muḳarrerdür.

(Şi'r)

**Bildiğın bilmediğın şahsa muşāhib olma
Hem-nişini kişinün şöyle bil ey iḳbal-i nās**

**Ma'rifet ṭālibi olmazsa seḫā ehli gerek
(72) Bunlar olmaycağız bārī gerek ḳadr-şinās**

Ḥuşūşa ki ṭālib u sālīk olan vücūdlara nefsi emmāre şāhibleriyle muḫālaṭa semm-i ma'nevīdür. Ḳāle'n-Nebī 'aleyh-is-salāt-ı ve's-selām (اياكم ومجالسة الموتى قالوا من (الموتى يارسول الله قال اهل الدنيا اواهل الغنا bu ḥaber-i şihḫat eṣerün ma'nāsını mülāḫaza iden kimseye bu bābda delīl-i diğer lāzım degildür.

(تواضع المرء يكرمه) 32

Ma'nā-yı laṭīfi: Kişinün tevāzu'ı kendine ikrām ider.

(Beyt)

تواضع کند هر که انسان بود
که نخوت ز افعال شیطان بود

Tevāzu'ı sebep-i rif 'at u bā'is-i 'izzetdür. Bu ḥaber-i şihḫat eṣerde i'māl-i endişe iden merdüm-i dānişvere ma'lūm olur ki ḳāle'n-Nebī 'aleyh-is-selām (من تواضع رفعه الله)

her ‘abd-i mü’min ki Allāh için eyleye. Hāzret-i Hāḫḫ anı ‘ālī idüb dārīnde anuñ derecesini bülend eyler.

(Beyt)

تواضع ترا ارجمندی دهد

زوی شرف سر بلندی دهد

Ẓıddına tekebbür derler kibriyle ālūde olmaḫ ḫaṣāyiṣ-i nāḫıṣan oldıḡı zāhir olur. Mütekebbir ḡaraẓı zāt-ı denā’it-i semātenden olan noḫṣān-ı pūṣīde itmekdür. Amma fi’l-ḫaḫīḫa ḫabāyiḫin izhār itmiş olur. Anuñçün ki ṣıfat-ı zemīme-i kibr ādemi (73) ḫūr u bī-miḫdār eyler. **(Şi’r)**

ناتوانی بکرد کیرمکرد

متکبر بری زکیر نخورد

کرتو بی کبروبی ریاباشی

خاص درگاه کبریا باشی

Tevāzu’ herkesden ḫasendür. Amma ehl-i devletden ṣudūri aḫsendür.

(Beyt)

تواضع زکردن فرازان نکوست

کدا کر تواضع کند خوی اوست

Naḫl iderler ki İbn-i Semmāk meclis-i Hārūnü’r Reṣīd’e teṣrīf itdikde Hārūn ḫıyām idüb ikrām-ı tām gösterdi. Bu vaẓ’-ı derviṣāneyi görince didi ki ey Ḥalīfe senüñ saltanatuñ ḫālīnde tevāzu’ñ ciheti saltanatuñdan büzürgtür der. Hārūn bu kelāmı taḫṣīn idüb bu süḫen-i belīḡüñ mevḫı’nde vāḫi’ oldı. Ḍaḫı ziyāde söyle didikde İbn-i Semmāk zebān-ı küṣā-yı ḫikmet olub didi ki Hāḫḫ Ta’āla bir bendesine māl u cāh u cemāl iḫṣān itdikde ol kimse māl ile bendegān-ı Ḥudā’ya kerem ve ‘aḫa itse ve cemāl ile ‘ıffet u perḫīz u iḫtimāya sā’ī olub cāh u büzürgi ḫālīnde tevāzu’-nümā olsa Hāḫḫ Sübhān’e ve Ta’āla ol bendeyi muḫliṣān u muḫarrabīn gürūhundan ider. Hārūn memnūn olmaḡla devāt u ḫalem isteyüb kendi dest-i ḫaḫḫıyla bu kelimātı teṣṫir eyledi.

(Şi’r)

زیرکان آزموده اند بسی

بتواضع زیان نکرد کسی

(74) از تواضع بلند کرد و نام

وز تواضع رسیده اند بکام

متواضع بزکوار بود

مظهر لطف کرد کار بود

(تغافل عن المكروه توقر) 33

Teğāfūl sığası emrdür. Teğāfūl diyü görüb görmezlenmege dirler. Tuğıru muzāri'dür. Emirden şoñra vāqı' olmağla meczūmdur. Ma'nā-yı laṭīfī: Mekrūhdan teğāfūl ile ya'ni bir mekrūh gördükde görmemiş mu'āmelesi eyle ki şāhib-i vaqār olasın. Eflātūn-ı İlāhī *Vaşāyā'*sında buyurur ki bir қаziyye ki senden şādır ola. Ma'zūr tutasın ihvānuñdan şādır olduğda melāmet eyleme. (واذامروا باللغومروا كراما) Bu şeyme-i kerīme ḥaşāyiş evliyā-yı āgāhāndandır.

(Meşnevi)

من ندیم در جهان چست وجو

هیچ اهلیت به از خوی نکو

Bu kār-ı nīkūye taqlīd iden refte refte merdān-ı rāh-ı Ḥaḳḳa mülḥaḳ olmağ muḳarrerdür.

(Mışra')

وشبه الشئ منجذب اليه

(تأكيد المودة في الحرمة) 34

Ma'nā-yı laṭīfī: Muḥabbetüñ te'kīdi ta'zīmdedür. Ḥürmet bu maḥalde ihtirām u ta'zīm ma'nāsınadır. Bi'l-ḥaşşa nüfūs-ı insāniyye tevḳīr u tekrīmden memnūn u taḥḳīr u tezlīlden maḥzūn olur. (جبلت القلوب على محبة من احسن اليها) Feñvāsınca ikrām muḥabbeti te'kīd u uñuvveti tecdīd ider.

(Beyt)

(75) Cāy itmişdi Leylī'ye Mecnūn dil içinde

Bir şūret idi cilve kılan maḥmil içinde

ma'nāsınca 'ārif-i ḥaḳīḳat-şināslar efrād-ı nāsa maẓhariyyet nazar ile baḳub onlarda zāhir olan şifāt-ı 'aks-i pertev mihr-i ḥaḳīḳi oldıgını bi'l-mu'āyene müşāhide itmeleriyle iclāl-i nūr-ı Ḥaḳḳ ve ikrām şu'ūn-ı feyyāz-ı muṭlāk iderler. Bu mu'āmele mihr u vedādı ekd u bāb-ı 'adāveti münsedd itmesi müslim-kārā kihāndur.

35 (تأخير الاسائة من الاحساب)

Ma'nā-yı laṭīfi: İsa'etde te'hīr-i iḥsāndan ba'zıdur. Esā'et-i naḳīz-i iḥsāndur. *Kezāfū's-Şihāh* bu maḥalde cerāim muḳābelesinde olunan ceza murāddur. Muṭlaḳa 'acele ile zuhūr-ı yāfte olan muşālih ekşerya bir vefḳ şer'-i şerīf 'ācilen ve ācilen medḥa şālih olmadığı ma'lūm zevi'l-'uḳūl u imzā-kerde-i ulū'l-elbāb u fūḥūldür. (التأني) (من الرحمن والعجلة من الشيطان) Ḥadīş-i şahīḥ bu müdde'āya delīl-i şarīḥdür.

(Beyt)

بی تأمل مباش در همه حال
بگذر از طریق استعجال
هر که دارد تانی اندر کار
بمرادات دل رسد ناچار

Ḥuşuşan ki devlet-mendān u ḥükkām-ı müsteḥaḳḳ-ı ḍarb u ḳatlı olan kāmıların tertīb-i cezāları ve icrā-yı mükāfat u sezāları maddesinde terk-i 'acele ve şitāb u tedbīr-i terbiyye ve mücāzātde endişe-i şavāb itmeleri lāzım u evcebdür. Tā ki mücrimūn sebebi 'uḳūbet (76) olan günāhı zāhir u meyn oldıḳca ta'zīr u ta'riki edni be-hāne-i vāhi ile taşaddi itmede şāyed ki ifk u iftirā olub ğaraż u ḥisād u i'dā ta'liki ile cilve-nümā olan ekāzīb-i maḳūlesi ola. Te'hīr şüretinde dūrūḡ bī-fūrūḡ oldıḳı aşikār olursa hem ol müttehem ḥaḳḳında iḥsān olur. 'Uḳūbetden rehā bulur ve hem ḥākim ḥaḳḳındaki bir bī-günāh derd-mende zulm itmekden ḥalāş olur.

Fi Harfi's-Sa

(ثلاث مهلكات بخل وهوى وعجب) 36

Ma'nā-yı laṭīfī: Üç nesne helāk idicilerdür. Buḥl u hevā ve 'ucb helākden murād ma'nevīdür. Evvelā buḥl bir şıfat-ı mezmūmedür ki (البخيل لا يدخل الجنة) anuñla mütteşif olanlar ḥaḳkındadır. (الجنة دار الا سخياء) zıddile müteḥallık olanlar ḥuşuşunda vārid olduğı gibi bunlaruñ zemm u medḥinde irād olunan aḥādīs u āyāt ḳatı çoğdur. Nitekim Ḥazret-i Mevlevī ḳuddise sırrıhu buyururlar

(Meşnevi)

این سخا شاخیست ز باغ بهشت
وای اوکین شاخرا از کف بجست

Bir ḥakīm-i kāmilden sū'al eylediler ki ne maḳūle 'aybdur. Ol 'ayb ki cümle hünerler anuñla pūşide ve mestür ola. Buḥldür didi ve ne güne hünerdür ol hüner ki cümle 'uyūbı setr u muḥtefī eyleye seḥā didi şāniyen hevā

(Meşnevi)

(77) باهوا و آرزو کم باش دوست
چون لیضلك عن سبيل الله اوست

Hevā-yı nefşāniye ittibā' idenler hālik olduğı iḳāmet-i burhāndan müstağnīdür.

(Beyt)

حقیقت سرا بیست آراسته
هوا و هوس کزوبرخاسته

Merdān-ı Ḥūdā'nın riyāzet şāḳaları bu hevādan ḥalāş bulmağıçündür ki bi'l-küllıye ḳal' u ḳam'i ḳüt ü nübüt u velāyet ile olabilür.

(Beyt)

دل ز هوا تافتن از سرور بیست
ترك هوا قوه پیغمبر بیست

Şālişen 'ucb kişi kendüyi begenüb ve āḥiri taḳbīḥ itmege dirler. İblīs-i 'aleyh mā-yesteḥaḳḳuke dergāh-ı 'İzzetden redd olunması bu şıfat içündür ki Ḥazret-i Ādem

‘aleyh-is-selām hakkında (وخلقتهم من طين) didi. Ve'l-hāşıl zünüb-ı bātineden bir zenbdür ki zünüb-ı zāhirenüñ cümlesinden eşeddür. Reva Ebū Eyyübü'l-Enşārî rağiy'Allāhü 'anh (قال حين حضرت الوفات كنت كتمت عنكم حديثا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم الا احد ثكموه قالوا بلى سمعته عليه اسلام يقول والذي (نفسى بيده لولم تذنبواخشيت عليكم ماهاو اشد منه وهو العجب Hülāşa-i sühan bu zıkr olunan üç rezīlenüñ ezdādı olan şıfāt-ı ḥasenenüñ (78) lüzümünü cāhil ve taḥşīlinde mütekāsıl olanlar heman meyt meşābesinde olub ma'nen hālik olurlar.

(ثلث الايمان حياء وثلثة عقل وثلثة جود) 37

Bi'l-cümle mü'men bih altıdır. Evvelā Allah'a, ikinci melāikeye, inanmağdur. Ḥazret-i Allah'ın neķāişden tenezzuh ve taḥaddüsünü ve melāike-i kirāmuñ zünübden 'işmetlerini bilen kişi 'işyān itmege ḥayā ider ve kitāb-ı münezzel ki Qur'an-ı Kerīm'dür. Ḥaķıķatini ve Resül-i Ekrem Ḥazretlerinüñ nübüvvetini ikrār u taşdıķ idüb delā'il-i 'aķliyye ve naķliyye ile işbāt iden kimse me'mürāta imtişāl eylemede kemāl-i ictihād ider. Qazā ve qadere ve kıyām u kıyāmete i'tikād u i'timād iden (نحن من جاء بالحسنة فله) kerimesini ve daḥı (قسمنا بينهم معيشتهم فى الحياة الدنيا عشر امثالها) naşş kâti'asını fikr idüb rüz-ı cezāda her 'amel ḥayruñ birine on şevāb cezāl-i i'tā olunmağ ihtisā bile dest-cud u seḥāyı küşād ider. Ma'li kemāl imānuñ 'alāmeti bunlardur dimek olur.

(Beyt)

كرامت درم دادن ونان دهیست

مقالات آواز طبل تهیست

(ثلثة الحرص لايسدها الا التراب) 38

Sülme şānuñ ḍammiyle gedükdür ki zebān-ı Parsi'de raḥne dirler. Ma'nā-yı laṭīfi: Ḥırş u ṭama' gedigini sedd itmez. İllā türāb sedd (79) ider. Fi'l-ḥaķıķa şıfat-ı ḥırş u buhl-ı naḥl-ı vüçüddan nişve u nümā-yı ḥayāt müste'ār biride oldıķca münḳatı' olmaz. Belki merātib-i adād-ı sinn u sāl-i mütezāyid oldıķca mānend-i leblāb şāḥsār-i dil bī-tāba

pīçide olub infikānı mūmteni‘ oldığı bu haber-i saḥīḥden mūnfehūm olur. Qāle ‘aleyh-is-selām (يشيب اين آدم ويشيب فيه خصلتان الحرص وطول الامل)

(Beyt)

آدمی پیرچو شد حرص جوان میکرده

خواب در وقت سحرگاه کران میکرده

Ḥikāyet olunur ki bu ḥadīṣ-i şerīfūñ aḥad rivāyetinden Ḥālīd bin el-Velīd raḍiy’Allāhu ‘anh Ḥāzretlerinūñ sinīn-i ‘ōmrī ḥad-i ṭabī‘iye resīde olmağa qarīb olunca mu‘ammer olub ol vaq̄tde ḥalīfe bulunan zāt bu ḥadīṣ-i şerīfūñ rivāyetini bi’l-müşāfehe kendilerden istimā‘ itmek ārzūsıyla Ḥāzret-i Ḥālīdi Ḥiṭa-i Şām cennet-i meşāmdan şavb-ı Bağdād-ı Darū’s-selāma da‘vet itdi. Dārū’l-ḥilāfeye merḥale qaldıqda bi-nefsihi kendiler ittibā‘ ve ḥevāşıyla süvār olub istiḳbāl ve ol menzīlden tā Bağdād’a gelince yemīn u şimālinden ser-mübāreki üzre zer u sīm nişār olunmağa fermān eyledi. Ḥāzret-i Ḥālīd ile kendi hem-‘inān bu üslūb üzre i‘rāz u tekrīm iderek gelürken her çend ki tārik-i mübārekiye nişār içün mü’ekkeller (80) itāle-i dest itdikce yed-i mübārekeleriyle kendü girībānların irḥa u küşāde iderdi. Ol menşürden ba‘zısı hemyān cīblerinde qarar itmek fikriyle bu vaż’-ı ğayr-i ma‘hūdi ḥalīfe görüb ta‘accüb itdi ve nūdemāsından birine ğarībdür ki bu vücūd-ı mükremūñ şükṛāne-i muḳaddemi olmaḳ mülāḥazasıyla ben bu denlü zer u sīm nişār eylerken kendi zāt-ı şerīfine ne meretebe ikrām u i‘tā belki baḳiye-i ‘ōmrlerinde faḳr u iḥtiyācdan biri ve murabba‘-neşīn çār-bāş-ı şervet u tūvāngeri ideceğimiz muḳaddemātdan bedīhū’l-medlūl iken yine fāide-i cüz’iyye-i sīm-i nişāruñ mekāmen-i cīb u girībānlarında imsāki hevesiyle vaż’-ı gedā çeşmāne iderler didi. Ba‘de itmāmū’l-ikrām yevmen mine’l-eyyām ešnā-yı şoḥbetde bu ḥuşuşu kendilerden istifār itdikde buyurdular ki rāvī olduğımız haber-i şihḥat-i eşerūñ maşdarı gülistān-ı belāgatūñ gül-i nāzīñızı ḥikmet-şinās ḥilḳat-i eşyā ḥabīb-i Ḥudā Muḥammed Muştafa ‘aleyh ekmelū’ş-şalavāt ve’tteḥāya Ḥāzretleri şadīḳū’l-ḳavldür. Her çend ki ‘ōmr-i insān müzdād ola. Vücūdında ḥırş u ṭavl-i emel ziyāde olur.

(Meşnevī)

کاسه چشم حریصان پر نشد

تا صدف قانع نشد پردر نشد

(تلمة الدين موت العلماء) 39

علماء 81 امتی کانبیاء (Ma'nā-yı laṭīfī: Dīnūñ raḥnesi 'ulemā-i dīnūñ mevtīdür. (ظهر من ان) اظهر من ان) (موت العالم) (ینفی) (کموت العالم)) Beher-i ḥāl-i 'ulemā-i dīnūñ vüçüdları ehl-i 'aleme ḥayr-ı maḥz u verese-i enbiyā oldıqları cihetden umūr-ı diniyyede kāffe-i 'ālemüñ anlara iḥtiyācı (موت العالم) (ینفی)) dur. Bu taḳdırce vefātları ḥiṣan-ı ḥaṣīn-i dīne raḥata irāş ider. (کموت العالم) (ینفی)) Ḥuşuşan ki zevī'l-cenāḥīn olub 'ilm u 'amelde kāmīl u fāiḳ olmağla ḥayātda olduqca nice gümrāhlar tariḳ-i sedāda sāiḳ ola.

(ثواب الاخرة خير من نعيم الدنيا) 40

Ma'nā-yı laṭīfī: Āḥiretūñ şevābı dūnyānuñ ni'metlerinden ḥayrludur. Bu kelām-ı sa'adet-meḳrūn (وللاخرة خير لك من الاولى) (ثواب الاخرة)) maẓmūnıdur ḥaberde (ضرتان) vārid olmuşdur. Müzemmet-i dūnyā ve şevāb-ı ni'am-ı āḥiretī müştemle āyāt-ı 'izām u āḥādīş-i faḥrū'l-enām ile kütüb-i 'ulemā-yı 'āmilīn māl-ā-māldur. Ḥükemādan birine su'al itdiler ki niçün ta'lim-i 'ilm-i fiḳh itmezsin? Didi ki fiḳhdan üç mes'ele öğrendüm. Anuñla iktifā itdüm. Evvelki kitāb-ı nikāhdan bu mes'eleyi nekāsete levḥ-i ḥāṭır itdüm ki naşş-ı Ḳur'ān ile cem'-i uḥteyn ḥarāmdur. Pes dūnyā uḥt-i 'uḳbādur. Dūnyāyı terk eyledüm. İkinci kitāb-ı ṭalāḳdan ol ḥükmü iḥtiyār eyledüm ki taḥkikā Nebī 'aleyh-is-selāmuñ muṭallāḳa olan ḥātun ümmetinden bir kimseye ḥarāmdur. Pes imdi dūnyā-yı deniyye Peyğamber 'aleyh-is-selāmuñ muṭallāḳasıdır. (82) Anuñla tezevvüc ve iḳtirānı nefşüme ḥarām itdüm. Ṭālib-i āḥiret oldum. Üçüncü kitāb-ı bey'den bu maẓmūnı ḳabül itdüm ki ḥınṭa ḥınṭaya ki bey' olma. Mislen bi-mişl yeden bīyed olmağ gerek ziyādesi ribādur. Pes didüm ki 'ömrden bir şā'a rızḳdan bir şā' kifāyedür. Ziyādesi ribādur. Her kim bu üç mes'ele ile 'āmil ola bir şekk u şüphe fāizinden olur. (Beyt)

حافظ از بر صدر ننشیند ز عالی همتیست
عاشق دردی کش اندر بند مال و جاه نیست

41 (ثبات الملك بالعدل)

ان الله يأمر بالعدل (Kavl-i Ta'āla Mülküñ şebātı 'adlledür. Ma'nā-yı laṭīfi: 'adl-i 'örf-i nāsda mazlūmuñ ḥaqqını zālīmden alıvermege dirler. İḥsān-ı mecruh-ı dil olanlar cerāḥatına merhem ve luṭf u kerem vaz' itmege dirler ve kale لاسلطان الا بالرجال ولا رجال الا بالمل ولامال الا ('Amru'bnü'l-Āş raḍiy' Allāhü 'anh (بالعمارة ولا عمارة الابالعدل Āmme-i ḥükemā bu kavle müttefiklerdür ki kıyām-ı devlet-i vücūd-ı pā[di]şāhladur. Pādşāhuñ mülki 'askeriledür ve 'asākirüñ ve fert u keşretī mālledür ve mālīk-i sebeb ḥuşūlī ri'āyādur ve re'āyānuñ şübūt u tekāşirī 'adālet iledür. Ḥaberde vārid olmuşdur ki padşāhuñ bir sâ'at 'adlī altmış yıllık ḳabūl olmuş 'ibādetden ḥayrludur. Zīra şevāb-ı 'ibādet ancak 'āmele (83) rāci'dür. Amma fāide-i 'adālet-i ḥavāş 'avāma sārīyedür. *Kitāb-ı 'Aynü'l-Ḥayāl* da Necm-i Dāye Ḥazretleri āyet-i mezkūrenüñ te'vīlinde buyurlar ki 'adlden murād Ḥazret-i Ḥaqq saña virdigi ālāt-ı cismāniyye ve rüḥāniyyeyi ve māl u cāh-ı dünyeviyyeyi Allāh'ı taleb yolunda şarf eylesin. Zīra bunları ḡayruñ talebinde şarf eylemek zūlmdür ve bu daḳıḳa daḳı ma'lūm-ı 'izzet olsun ki her ehl-i beyt ve evlād u 'ayālī ve ḥuddām 'abidī ḥaḳlarında ve kendi nefsi ḥaḳkında 'adālet vācibdür.

(Şi'r)

هر یکی راز خلق مرتبه ایست
پیش ازین دو ریا فتنه تعیین
کرکس از حد خویش در کزدر
فتنها خیزد از یسا رویمین
هرکسی را بجای او بنشان
پس بدولت بجای خویش نشین

(ثن احسانك بالا عتذار) 42

Şin emrdür. Ma'nā-yı laṭīfī: Ey muḥsin-i 'atā-kār bir faḳīre iḥsān itdigūn zamān i'tizārla iḥsānıñ müşenna kıl dimek olur. Ḥarf-i bā'da Beşāşetü'l-vech 'aṭiyyetün şāniyyetün şerḥinde bunuñ beyānı tafşıl olundu.

(ثناء الرجل على معطيه مستزيد) 43

(84) Ma'nā-yı laṭīfī: Ādemūñ kendüye iḥsān u i'tā iden kimseyi medh u şenā itmesi i'tāyı ziyāde ider. Ṭabī'at-i insāniyye bi'l-ḥaşşa medh u şenāya māıldür. Elbette herkes kendüyi medh eyleyene muḥabbet ise iḥsānı muḳtezīdür. Zīra kişi sevmedigi ādeme kerem u luṭf itmez ve bu nükte daḡı ma'lūm ola ki (من لم يشكر الناس لم يشكر الله) feḫvāsınca medh-i mu'tī fi'l-ḥaḳīka cenāb-ı Ḥaḳḳı medhdür. Fefhem

(Şi'r)

نی دفع ملال خفتکان خواب کند
نی دفع عطش ز تشنکان آب کند
حاشا که کند غیر مسبب کاری
لیکن زپش پرده اسباب کند

(ثبات النفس بالغذاء وثبات الروح بالغناء) 44

Ġızā ḡayn-ı mu'cemenūñ kesrī ve zāl-i mu'ceme ile ta'ām ve şarābdan ekl u şürb olunan nesnenūñ ismīdür. Ġınā ḡayn-ı mu'cemenūñ kesrī ve meddiyle ırlamaḳ sürūd ma'nāsına cem'i egāni gelür. Ma'nā-yı laṭīfī: Nefsūñ şebātı ḡınā iledür. (النغمة نطق) maẓmūnınca naḡme bir kelām-ı rūḫānī ve ānuñla istilzāz-ı vicdāniyyedür. Derūn-ı insāna bir pāyede te'şīr-i vāriddür ki ednāsı izāle-i hümüm u ḡumūmdur. Ḳāle'n-Nebī 'aleyh-is-selām (ان حسن الصوت مما انعم الله به صاحبه من الناس) Kemā ḳāle'llāhu Te'ālā (يزيد 85 فى الخلق مايشاء) zekera fī tefsīrihi vücūh ve min

ان انكرالا (zālike’ş-şavtü’l-ḥasene ve zemme’llāhu Ta’ālā’ş-şavte’l-ḳabīḥa fe-ḳāle) (صوات لصوت الحمير) ḥuṣūṣan ki eṣālīb-i fenn-i mūsikiyye dest-res olmuş bir hoş nefsi-ḳāil-i zekīden istima’ oluna. Fi’l-ḥaḳīḳa sema’ bir merḳāt-i İlahiyyedür ki sāmi’-i ḥazīz-i ḡaflet ve meḡāk-ı ḳasvet-i ḳalbiyyeden evc-i huḏūz-ı rüḥāniyyete mürtaki ider ve bir mişḳale-i ma’neviyyedür ki jergār-ı tefriḳayı āyīne-i dilden pāk u nefī eyler.
(Meşnevi)

پس غداى عاشقان آمد سماع

که در و باشد خیال اجتماع

Ba’zı meşāyih-i kibār buyurmuşlar ki (السماع يستجلب الرقة والرقعة يستجلب الرحمة) (من الله) semā’ın riḳḳat-i ḳalb-i irāş u isticlāb itdiği kemalile zāhir u bāhirdur. Ḥazret-i Sühreverdi ḳuddise sırrıhu buyururlar ki (ان بعض الواجدین یصتات من السماع) (ويتقوى به على الطى والوصال ويظهر عنده من الشوق ما يذهب عنه لهب الجوع) Ḥazret-i İmāmuñ bu kelām-ı dürer-i bārı bu ma’nā-yı te’yid ider. İbn-i Elsem Ebī bin Ka’b’den rivāyet ider ki (قرأ ابى بن كعب عند رسول الله عليه السلام آية فرقوا) اصحاب رسول الله فقال عليه السلام اغتتموا الدعاء عند الرقة فانها تجلب الرحمة (من الله) Pes semā’ şer’ān ve ‘aḳlen (86) ve ṭab’ān münker u mezmūm degüldür. Belki ‘inde’l-evliyā ve’l-‘āşıḳīn ḥalāldür. Niteküñ Ḥazret-i Mevlevī ḳuddise sırrıhu buyururlar

(Şi’r)

شهياز جناب ذى الجالست سماع

فراش قلوب اهل حالست سماع

در مذهب منكران حرامست سماع

در مذهب عاشقان حلالست سماع

Sema’ ḥaḳḳında olan edille-i ‘aḳliyye ve naḳliyye ḳatı çok ve bu muhtaşarda cümlesinüñ irādına ṭaḥammül yoḳdur. Tefşil-i murād iden Ḥazret-i Ġazālī’nüñ İḥyā’sına ve Ḥazret-i Sühreverdi’nüñ ‘Avārifü’l-Ma’arif’ine ve Ebū Ṭalib-i Mekki’nüñ Ḳutü’l-Ḳulüb’ına vesāir meşāyih-i kirāmuñ āşārına mürāca’at eylesün.

(ثوب السلامة لا يبلى) 45

El-bilā bi-kesri'l-bā eskimek. Ma'nā-yı laṭīfī: Şevb-i selāmet eskimez ya'ni irāde-i 'aliyye-i rabbāniyye ezel-i āzālde bir bendeye libās-ı selāmet ilbās itmiş ise dāreynde anuñ cāme-i selāmeti eskiyüb fersüde olmaz. Mūcibāt-ı ālām u ekdārdan maḥfūz olur.

Fī Ḥarfū'l-cīm

(جد بما تجد) 46

Ma'nā-yı laṭīfī: Cūd u seḥa ile buldığın nesne ile cūd u seḥa ğinā u şervete mevķūf degüldür. Ḥazret-i 'Āişe şiddīka raḍiy'Allāhü 'anha bir sā'ile bir üzüm dānesi i'tā itdikleri (87) meşhūr u sā'il istiqlāl itdikde (فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره) āyet-i kerīmesiyle cevāb virdikleri müşbetdür. Nehr-i sā'ilden islāmiyān neyh olunmuşlardır. (ولو بشق تمره) Suāl eden miskini taṭyīb-i şepme-i erbāb-ı mürüvvedür. Farazā i'tāya şālih nesne bulunmazsa kelime-i ṭayyibe ile dil-i virānını tā'mir itmek gerekdür.

(جليس الخير غنيمة و جليس السوء شيطان و جليس الرء مثله) 47

Ma'nāsi zahirdür. Reva Ebū Dāvud ve'n-Nesā'ī merfū'ān kāle'n-Nebī 'aleyh-is-salāt-ı ve's-selām (مثل الجليس الصالح مثل المك ان لم يصبك منه شئ اصابك من ريعه ومثل الجليس السوء كمثل صاحب الكيران ان لم يصبك من سواده اصابك من دخانه) Ma'nāsi celīs-i şālihūñ mişlī gibidür. Eger saña miskden bir şey'i işābet itmezse rāyiḥa-i laṭīfesinden fi'l-cümle işābet ider. Celīs-i sū'iñ mişlī demirci ocağına müşāhib ḳarīn olan gibidür. Eger ol ocağıñ sevādından saña işābet itmezse rāyiḥa-i kerīhesinden behr-i ḥāl işābet ider. Celīs-i şālih oldur ki seni 'İnd-Allah u 'inde'n-nās maḳbūl olan käre delālet eyleye. Ḳarīn-i bed bunıñ zıddıdır ki seni dünyāda bā'ış-i müzemmet u uḳbāda mūcib-i nikāl u 'uḳūbet olan mefāsıde sevḳ eyleye. Süre-i Nās'da (من الجنة والناس) kerīmesini ba'zı müfessirīn (88) vesvāv üzerine 'aṭf idüb şeyāṭīn cinn oldığı

gibi şeyāṭın ins daḡı işbāt itmişler ki murād yaramaz muḡārındır ve şeyāṭın ins cinnden eşer u eḡardur. Zīra bunlar nev‘-i insandandır. (آفة الشيء من جنسه) mażmūnınca bunlaruñ mażarreti ziyādedür dimüşler.

(Beyt)

زنهار از قرین بد زنهار
وقنا ربنا عذاب النار

ve kişinüñ muḡārini kendi gibidür. Zīra cinsiyet-i ‘illet zımdur. Bir kimse āḡir ile iḡtilāt u ittiḡād eyleyemez. Zāten yāḡūd şıfat anuñla müşāreketi olmayınca.

(Beyt)

عن المرء لا تسئل وابصر قرينه
فان القرين بالمقارن يقتدى

Ma‘nāsınca ‘ārifler ādemüñ ḡarınine nażar idüb kendinden su‘āl itmezler. Şoḡbet-i mü‘eşşire ve ṡabī‘at-i sārīḡadur. Ḥatta kibār-ı evliyā-yı kirām buyurmuşlar ki bir kimsenüñ ḡalbi pür ḡasvet olsa ol kimse üç ‘amele müdāvemem eylesün. Eşḡarda dergāḡ-ı Ḥaḡḡa çok istıḡfār ve her zamān tilāvet-i Ḥur’an u şuleḡa ile şoḡbet eylesün. Elbette aña inḡitāḡ u inşirāḡ-ı ḡalb ḡaşıl olur.

(Beyt)

اگر چه نيك نيم خاكپای نيكام
چه كونه تشنه بمانم سفال ريحانم

Velākin fī zamānına yār-i ḡoş-girdār bulmaḡ vicdān-ı eksire (89) memāşıl u teşādüf Ḥızr ‘aleyh-is-selāma mu‘ādildür. Hemān kişi

(Beyt)

شوانيس كتابهاى نفيس
انه فى الزمان خير جليس

Mışdāḡınca bi-ḡasebü’l-ḡudre dergāḡ-ı Ḥazret-i Ḥaḡḡ’a ‘ubūdiyeden fāzıla olan müvāḡiyetde kütüb-i tefāsīr u aḡādis u mü’ellifāt-ı meşāyih-i kirāmla üns u ülfet idüb ezdāddan taḡlīş-i girībān itmek pehlevānlıḡdur.

(Şi'r)

آویخته بردار معلق بودن
دردست دو صدکافر مطلق بودن
وز زخم چو کفگیر مشقق بودن
به زانکه دمی همدم احق بودن

(جمال المرء فی الحلم) 48

Ma'nā-yı laţîfî: Kişinüñ haqqında hüsn ü cemālî hilmmedür. Hüsn ü cemāl şürî ahlâk-ı rezîleden olan tündî u gâzaba muqârin olsa anuñ gibi kimseden herkes nefret ider. Amma hüsn ü ahlâk sîmâ rıfı u hilm hüsn ü cemāl şüretde tevaqquf itmez.

(Beyt)

شد زمین از برد باری مظهر حسن بهار
کر چو خاک ره کنندت پی سپر آسوده باش

'İlm-i kıyāfe aşhābı dirler ki egerçi kişinüñ ba'zı 'alāim-i suriyye-i cismāniyyesinden hüsn ü kübh sîretine istidlāl (90) olunur. Lakin bu hükm 'avām-ı nāsa göredür. Eger bir kimse ahlâk u evşāfını riyāzet ve telkîn-i meşāyih ile ıslâh eylese zâhir cisminde şerre-i dâlle olan emâret u 'alāim dahı olsa anuñ şerāniyyetine hükm itmek olmaz. Hikāyet olunur ki hakîm Eflâţun-ı İlahî ber sa'bü'l-'urüc-küh-ı bülendüñ kulesinde ittiḥâz mekân itmiş idi ki ancak bir rāhı var idi. Ol rāhuñ medḥalinde bir üstād şüret-ger naşib eyleyüb şöyle tenbîh eyledi ki benümle mülākāt murād eylesin. Zatlaruñ ibtida şüretini kemāhiye 'aleyhā naşş idüb baña göster ki zâhir ḥ'āricinde hüsn ü kübh sîretine intikāl edeyim. Eger şöhbete şayān ise ne güzel ve'l-ecvāb ba-şavābla telaqqîden telāfî olunub 'avdet u rücū' itdürülsün. Yev men mine'l-eyyām ekābirden bir kimse hakîm müşārün ileyhüñ taleb-i şöhbeti ile maşūr merķūma gelüb şüretini keşîde levḥ-i 'itibār itdirüb hakîme 'arż olunduğda nümāyiş-i a'zāsından sū'i sîret his eyledi ve cevāb virdigi bu şüretüñ şāhibi ahlâk-ı rezîleye mübtelādur. Bizüm mücālesetümüze sezā degüldür. Ol zā'ir zebān-ı sefiriden bu cevābı gūş itdikde hakîme böyle irsāl peyām itdigi muḳtezā-yı 'ilm-i ferāset ile benüm için ta'yîn buyurdıkları ahlâk nā-sencide ile bundan iḳdam ittişāfımız muḳarrer idi. Amma'l-ḥāletu hāzîhi riyāzet (91) ve mücāhide ile yegān

yegān ol hūy-ı bedleri nīgūye tebdīl u a‘māl-i himmet ile zātımı tekmīl eyledüm.
Ba‘dezin ol iki vücūd-ı güzīn mānend-i şīr u nikbīn-i şöhet eyleyüb fi’l-ḥaḳīka
müdde‘āsı şıddıka qarīn oldıġı zahir u müstebīn oldı.

Li-münşi’ihi

**Ḥüsni hülk olmaz imiş hūy-ı rediye tebdīl
Müşg-i ezfer yine bir daġı dönüb ḥūn olmaz**

**Maḥz-ı şüretle Nesībā olamaz zāt-ı nefis
Dürr olur saḫte amma der-meknūn olmaz**

(جل من لايموت) 49

Ḥayy u Ḳayyūm olan Zāt kıyās u vehm u kemāndan ve ḥükm-i ‘aql u idrāk-i
insāndan ‘azīz ve celīdür.

(Şi‘r)

ای برتر از خیال و قیاس و کمان و وهم
از هر چه گفته اند شنیدیم و خواندیم
مجلس تمام کشت و باخر رسید عمر
ما همچنان در اول وصف تو ماندیم

(جودة الكلام فى الاختصار) 50

(خير الكلام ما قل ودل) Ma‘nā-yı laṭīfi: Kelāmuñ eyüligi iḥtişārdadır.
mazmūnidur. Ḳānūn-ı belāġatde itnāb maḫalle-i memdūḫ degüldür.

(Mışra‘)

ميانه روروجانب زيان بردارد

(خير الامور اوسطها) nüktesin ‘ārif olan kelāmda daġı taṭvīl u itnābdan ḫazer idüb
vasaṭ iḥtiyār ider. (92)

(جد بالكثير واقنع بالقليل) 51

Ma'nā-yı laṭīfi: Keşir ile cūd u sehā kıl. Qalīl ile kanā'at eyle. 'Ādem-i idhār u kifāfdan fazıla olan māl-i bezl u işār-ı ahlāk-ı Muḥammedī ile muttaşif olan zāt-ı şerīflerüñ kārīdür. Ḥazret-i 'Ali bin el-Ḥüseyn raḍiy'Allāhü 'anhüm ecma'in cenāblarından bir şahş-i miskīn bir gün şey'en lillāh gūyān su'al eyledikde on bin altunla mālī bir bedr-i mālī sāl-i merķūma i'ta eyleyüb "Eger daḥı ziyādeye mālīk olaydum diriğ itmezdüm" diyü ma'zeret-ḥ'āh oldı. Şahş-ı sāl ya 'Ali bu mālīn ḥammāliyesini isterüm didikde ṭaylasānını çıkarub ücret-i ḥaml olmağ üzre virdi. Sāl bu vaż'ı görüb (اشهد انك من اولاد المرسلين حقا) diyerek ṭaylasānı almağdan i'rāz idüb gitdi. Naql-i kelām İmām Nāmedānī Şeyḥ-i Şa'rānī rahimehu'llāh Ḥazretleri *Meşārikü'l-Envārü'l Muḥammediyye* nām-ı kitābında tanzīm-i silk-i sūtür itdiği cevāhir-i mażiyye-i pūr-enverdendür ki müctehid siyādet-rehīn İmāme'd-dünyā ve'd-dīn Ḥazret-i Şāfi'i rahimehu'llāh buyurmuşlar ki bir kimse senüñle müvāḥāt ṭālibi olsa nişf mā-melekini ṭaleb ide. Eger 'aṭā iderse birāder olmağ der-ḥordur. İ'rāz u ebā iderse anuñ soḥbetine zinhār icābet itme. İmām-ı müşārün ileyh Ḥazretleri diyār-ı Yemen'e dāḥil olduklarında ol diyār-ı celilü'l-i'tibāruñ (93) ḥıyārü aşḥāb emvālī on bin dīnār zevātü'l-envār ḥaḳḳ el-ḳudüm gönderdiler. Ḥazret-i İmām Keyse'nün dehānuñ feth idüb yed-i mübārekeleriyle iğtiraf ve aşḥāb-ı meclise temām olıncaya dek tevzī' ve taḳsīm eylediler. Bunuñ emşālī iḥsān u kerem 'ādet-i ḥasenesi olan vücūd-ı mükerrremlerüñ cihet-i kanā'atleri daḥı muḥayyer-i 'uḳüldür. Heman ğayret idüb dā'ima ḥaḳīḳat ḥālī idrāke sa'y u gūşeş itmek gerekdür. Zīra mertebe-i 'irfānda zeḥārif-i dünyeviyyenüñ bī-ḳadr u nāçiz oldığı 'iyānen ma'lüm olub her ne mertebe çok i'tā olınsa yine ḳalīl 'add olunur.

(جولة الباطل ساعة وجولة الحق الى الساعة) 52

Sā'at zamāndan bir miḳdāra dirler. Daḥı esāmi-i ḳıyāmetdendür. Bu kelāmda sanāyi'-i bedī'iyeden cinās vardur. Ma'nā-yı laṭīfi: Bāṭıluñ zuḥūr u cevelānı zamān-ı ḳalīldür ve Ḥaḳḳ'ın cevelānı tā dāmen-i ḳıyāmetdür. Enbiyā-yı 'izām şalavāt-Allāh 'ala nebiyyinā ve 'aleyhim Ḥazarātınuñ kışşasını ḥuşūşa mefḥar-i rūsul-ı hādī-i küll

Muhammed Muştafa şall-Allāhü ‘aleyhi ve sellem Hāzretlerinüñ ibtidā-yı bi‘şetlerinde müşrikīn-i pür-kīnden çekdikleri ezā ve meşakkat ma‘lūm olub ve ile’l-ān ve ilā intihā’i’d-devrān növbet-i pencekāne-i gūş-ı nübüvveti lillahi’l-ḥamd gūş ‘ālemyānı pür ṭanīn idüb revnaḳ-ı dīn-i İslām yevmen feyevmā ziyāde u ber terrīn oldığı (94) bu kelām-ı şerīf-i encāmuñ şadaḳa güvāh-ı ‘ādıldür. (الحق يعلى ولا يعلى عليه) her ḥuşuşda Ḥaḳḳ ‘ālī u ekmel, bāṭıl dūn u esfeldür.

(Beyt)

Bāṭıl hemīşe bāṭıl u bīḥūdedür velī

Müşkil budur ki şūret-i ḥaḳdan zūhūr ide

fehvasınca egerçi şūret-i Ḥaḳḳ’da nümāyān olan ebāṭıl çend-i rüz-ı şūret-i Ḥaḳḳ’da cevelān iderse de elbette bir gün ḡayret-i İlahī zūhūr idüb riştesī bāzāra çıḳar.

(جالس الفقراء تزدد شكرا) 53

Ma’nā-yı laṭīfi: Fuḳara ile mücāleset it ki şükr-i ni‘am-ı Ḥaḳḳ’ı ziyāde eylesin. (الا
(شياء تتبين باضدادها) fehvasınca fuḳara ile şoḥbetde Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ın i’tā eylediği
ni‘met zāhire olur.

(Beyt)

حب درویشان کلید جنتست

دشمن ایشان سزای لغنتست

Faḳruñ meşübātı ve fuḳarā-yı şābirinüñ ‘ulūvv derecātı ḥaḳḳında olan āyāt-ı ‘izām u aḥādīs-i seyyidü’l-enām u kelimāt-ı evliyā-yı kirām bu cerīdenüñ gencīde-i ihāṭası olmaḳ ḥayāl-i muḥāldür. Ancaḳ bu bābda ḥadīs (الفقر فخرى) kāfī ve daḡı (الفقر عيال الله) vāfīdür. Fuḳara ile ülfet ve şoḥbet mücib-i sa‘ādet-i dūnyā ve āḡiret oldığında iştibāh olunmaz.

(Şi’r)

(95) نور خورشید بویرانه فزون می افتد

بیشتر لطف خدا شامل درویشانست

در زمینی که از و بوی دل آید بمشام
پایبشار که سرمنزل درویشانست

(جهد المقل كثير) 54

Ma'nā-yı laṭīfī: Şāhib-i kılllet olan faķīrin fevķe'l-tāķāh sa'y u gūşiş-i keşīrdür. Ya'ni aġniyānuñ ihsān-ı keşīrinden ziyādedür. Zīra aġniyānuñ mālına ihsānla noķsān tārı olmayub mertebe-i faķīre yetişmez. Amma faķīr olan ihsān itdigi vaķtde mā-melekine fiķdān irāş ider. Fuķara āķire ihsān u keremle me'mūr degüllerken maķza iktisāb-ı rızā-yı vehhāb için ḥasbe'l-ķudre dergār olsalar 'ind-Allāh bu mu'āmele maķbūledür. Nitekim Qur'an-ı Kerīm'de Ḥaķķ Celle ve 'Alā buyurur (لينفق ذو سعة من سعته ومن قدر عليه رزقه فلينفق مما آتاه الله لا يكلف الله نفسا الا ما آتياها سيجعل الله بعد سئل ای) (عسر يسرا ve reva Ebū Dāvud inne Resūl-Allāh şall-Allāhü 'aleyhi ve sellem) (الصدقة افضل قال جهد المقل وابدء يمن تعول cühd bi-zammi'l-cīm şey'i ķalīldür ki muķill olan kimse anuñla ta'īş ider diyenlere göre bu kelām-ı laṭīfūñ bir ma'nāsı daķı olsa mümkündür. Meselā muķill olan kimsenüñ ķatında ma'aşdan şey'i ķalīl-i keşīrdür. Aġniyā şey'i kesīr için (96) itdükleri şükr-i ķadr-i faķīr ķāni'-i şey'i ķalīle şükr idüb memnūn olur dimek ola yüce aşķāb-ı ķanā'ati medh olur.

Fī Ḥarfi'l-Ḥā

(حسن الخلق غنيمة و حدة المرء تهلكة) 55

Ma'nā-yı laṭīfī: Ḥüsn-i ḥulķ ġanīmetdür ve ādemi ḥiddetī helāk eyler. Ḥüsn-i ḥulķ Ḥāzret-i Ḥaķķ'uñ 'ibādine ni'met-i 'uzmāsīdür. Çünki Ḥaķķ Te'ālā imānı yaratdı. İmān Cenāb-ı Ḥaķķ'dan niyāz itdi ki İlahī baña ķuvvet ihsān ķıl. Ḥaķķ Celle ve 'Alā anı ḥüsn-i ḥulķla ķavī eyledi. 'Aķab-ı ḥilķatde küfr daķı bu ricāyı idüb Ḥaķķ-ı Sübhāne ve Te'ālā anı bed-ḥüylük ve buḥl ile ķavī eyledi. (لايسئل عما يفعل) ve ḥaberde vāriddür ki bed-ḥüy ve baḥīl cennete dāḥil olmazlar.

(Meşnevî)

من ندیم در جهان جستجو
هیچ اهلیت به از خوی نکو

Hükemā dirler ki ahlāk-ı nîgu ondur. Evvelki şer‘ân ve ‘aqlân memdûh olan kârda halka muhalefet itmemekdür. İkincisi kendi nefsünden inşâf itmamekdür. Üçüncüsü kimsenin ‘aybını cüstü itmemekdür. Dördüncüsü bir kimseden ki bir zelle şâdır ola. Anı mehmâ emken hüsni te’vîl itmekdür. Beşincisi günehkârûñ vaqt-i i‘tizârda ‘özrini qabûl itmekdür. Altıncısı muhtâclarûñ hâcâtını kazâ itmekdür. Yedincisi (97) kendi ‘aybını görmekdür. Sekizincisi halkıñ ezâsına taḥammül itmekdür. Tokuzuncusu halka izhâr beşâset itmekdür. Onuncusu halka luḥfla söylemekdür.

(Beyt)

بهمه خلق جهان خلق پسندیده نمای
که سوی خلد برین راه بران خواهد بود

(Beyt-i diğeri)

خوشست عالم ازاد که و خوشخویی
درین مقام دراکر بهشت میجویی

Vaḥdet u gâzab mûcib-i helāk-i ma‘nevî belki şûri oldığı ma‘lûm-kâra kühân-ı cihândur. Şûret-i gâzab müfsid-i imân u pîşerû-leşker-i şeytândur. Ḥaberde vârid olmuş ki sizüñ ziyâde qavîñiz ol kimse degüldür ki merdân-ı dilâverânı efkende-i ḥâk eyleye. Belki eḳvâ-yı merdümân çalâkdür ki hâlet-i gâzabda kendüyi zabṭ idüb nefsine mâlik olur.

(Beyt)

مردی کمان مبرکه بزورست و پردلی
با خشم اکر برآی دانم که کاملی

Ve ba‘zı ‘ârifler buyurmuşlar ki

(Beyt)

ستون خرد برد باری بود
سبک سر همیشه بخوری بود

(حرفه المرء كنزه) 56

(98) Kişinüñ şan‘ati defînesîdür. Beyne‘l-a‘cām (هنر چشمه زاینده است) meşeli meşhürdur. Hırfet şan‘at ma‘nāsınadır. (الكاسب حبيب الله) fehvāsınca vech-i ḥalālden iktisāb eyleyen kimseye Ḥazret-i Ḥaqq sūr-ı nafaqa-i nefis u ‘ayālī için kesb itmek ‘ibādat-i mefrūzadandır. Müslim u Buḥārī raḥimehü mā-Allāh bu ḥadīş-i şerīfde müttefiklerdür ki ḳāle‘n-Nebī ‘aleyh-iş-şalāt-ı ve’s-selām (ماكل احد طعا ماقط خيرا) من ان يأكل من عمل يديه وان نبى الله داود عليه السلام يأكل من عمل يديه

(Meşnevi)

رمز الكاسب حبيب الله شنو

درتو كل از سبب كامل شو

Hırfete kenz ıtlāḳı (القناعة كنز لا ينفد) ḥadīşine işaretdür. Behr-i ḥāl kāsib-i ḳāni‘ olur. Kesb u kāra ‘ār eyleyüb ma‘ el-iḳtidār keşt-i isvāḳ u bazār ile su‘āl ı şıḳlet u ibrāmıla ḥalḳı bî-zār eyleyen baṭālīn-i ḥayvānāta mülḥak belki ḥayvāndan daḥı eḳall u erzeldür. Nitekim Ebū Muḥammed Cerīrī raḥimehu‘llāh buyururlar ki ḳuvvet-i yevmiyeye mālīk olub yine nām-ı faḳr ile su‘āl eylemek fi‘l-ḥaḳīḳa şürb-i ḥamr u zinā eylemekden yaramazdur. Zīrā ol güneh ṭaleb u su‘āl muḥabbet-i dünya içündür. (وحب الدنيا رأس) Ḥazret-i ‘Alī kerrem-Allāhü vecchü gibi sulṭān-ı cenābımuñ bir gün zarūretleri vāḳi‘ olub ücretle bir kimsenüñ ḳuyusundan şu çeküb ḥırmāzārını (99) işḳā eyledi. Pes ol zamānda ba‘zı münkerin anlara ḥarf-i endāz olub ta‘bīr eyledikde bu kelām-ı laṭīf ile cevāb virdiler.

(Beyt)

بقول الناس لى فى الكسب عار

فقلت العار فى ذل السؤال

Terk-i su‘āl u kesble iştiḡāl huşuşunda aḥādīş-i şerīfe çokdur. Kütüb-i aḥādīşde ṭaleb oluna.

(حموضات الطعام خير من حموضات الكلام) 57

Ḥamūdat hā-i mūhmele ve dāḍ-ı mu‘cīme ile ekşīge. Ma‘nā-yı laṭīfi: Ṭa‘āmıñ ekşīlerinden ḥayrludur ṭa‘mı terş olan. Ṭa‘ām ḳabz ĩrāş ider. Derūn-ı insāna inḳibāz-ı rūḥānī getüren kelāmı ekşi ṭa‘āma teşbīh buyurmuşlar. Ṭa‘ām-ı ḥāmz inḳibāz-ı cismāniyye bā‘iş olur. Amma kelāmdan ḥaşıl olan inḳibāz sāmī‘i mecrūḥ-dil ider. Müşebbehün bih tarafından zūhūr bulan ḳabz-ı ednā mu‘alece ile def olur. Amma müşebbehden vücūda gelen inḳibāzıñ ki infi‘āl-i nefsanidür. Eşer-i müddet-i medīde bākī ḳalur. (ان الله رفيق يحب الرفق) ḥadīş-i maşdāḳınca ḳavlü leyyin maḳbūl u şa‘bū’l-inḫilāl olan umūr-ı ma‘zla ḥalline sebep-i ḥuşūl olur.

(حياء المرء ستره) 58

Setr kesr-i sīn ile perde ma‘nāsnādur. Ma‘nā-yı laṭīfi: Kişinüñ ḥayāsı perdesidür. Ya‘ni me‘āyibini örter. Ḥayā bir şerīf- (100) ḥaşlet ve bir maḳbūl-sīretdür. Ḥazret-i risālet-penāh şall-Allāhü ‘aleyhi ve sellem (الحياء شعبة من الايمان) buyurmuşlar ve ḥayā şerā’it-i nizām-ı ‘ālemdendür. Eger şıfat-ı şerm u ḥayā meyāne-i nāsdan ref olsa hiç kimsenüñ kimseden ḥicābī olmayub münāzım-i cihān ḥalel-pezir u meşālih-i ḥalāyık-ı ‘ālem birbirinden münḥal olub bā‘iş-i tesāvī şaḡīr u kebīr olurdu. Amma ḥayā māni’dür ki herkes ne isterse işlemege ḳādir degüldür.

(Beyt)

صف شکن قلب مناہی حیاست

راهن ز خیل ملاہی حیاست

Pes ma‘lūm oldı ki ḥavās u ‘avāma ḥayānuñ nef‘-i tā mı vardur ve terbiye-i āfītāb ḥayā olmasa mīve-i iḥtilāf nā-resīde ve ḥām ḳalur ve ḥayā iki kısmdur: Birisi Ḥazret-i Rabbū’l-‘āleminden utanmaḳdur. Bu kısmıla mütteşif olan me‘āşīye ictirā idemez. İkinci nāsdan utanmaḳdur. Bu kısmı ḥayā-yı edeb dirler. Bu kısmı taḥşīl iden dā’ire-i şer‘-i şerīfden bīrūn-ı ḥareket ile taşra gidemez.

(Şi'r)

دل که پر از وصف حیا میشود
آیینۀ نور خدا میشود
دیده بی شرم پسندیده نیست
در نظر عقل خود آن دیده نیست

(حلم المرء عونه) 59

(101) Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinüñ ḥilmī mu'īnidür. Meḥāsin-i şıfat-ı ḥilm bundan esbak ḥarf-i cimde beyān olındı.

(حرم الوفاء على من لا اصل له) 60

Ma'nā-yı laṭīfī: Fūrū-māye olan kimse üzerine vefā ḥarām oldı. Vefekār civān-merdān şāhib-i kemāl u ḥişāl-i bezirgān sūtüde ḥaldendür. Her şāhid-i 'ahd ki pīrāye-i ruḥsārı ḥāl-i vefā ola. Murg-ı dil-i insān anuñ giriftār-ı dām muḥabbeti olmamak mümteni'dür. Ḥaḫḫ Sübhāne ve Ta'ālā Ḳur'an-ı Kerīm'de buyurur (ياايهاالذين آمنوا) Ya'ni ey mü'minler siz birbirinizle itdiginiz 'aḫdlere vefā idiñiz ve ḥaberde vāriddür ki (لا دين لمن لا عهد له) ya'ni kemāl-i dīn yoḫdur ri'āyet-i 'ahd itmeyen kimse için.

(Beyt)

نیست بر مردم صاحب نظر
خدمتی از عهد پسندیده تر

Ḥikāyet: Ḥazret-i İsmā'īl şalavāt-Allāh 'alī nebīnā ve 'aleyh bir gün ittifākā bir kimse ile refākat eylediler. Ol kimse kendi ḥānesi pişgāhına geldikde didi ki yā İsmā'īl sizüñ mürāfakatiniñizden memnūn oldum. Benümle 'ahd u peymān eylegiñiz ki bu maḥalde siz oturasız. Tā ben kendi ḥāneme dāḥil olub mühemmen olan maşlahati itmām idem ve fi'l-ḥāl yine gelüb cenāb-ı şerīfiñüzle hem-rāh olam. Ḥazret-i Zebīh-Allāh 'aleyh-is-selām va'de eyleyüb ol maḫāmda ārām buyurdılar. (102) Ol merd ḥānesine girüb bir

mühim küllîsi iktiza itmekle itdigi ‘ahd u mişâkı dağı ferāmūş eyledi ve devr u dirāz-ı mükēşden soñra hānenūñ semt-i digere olan қаpusından çıkub kendi üç günden soñra ol mev‘idlerī olan mevķı‘a yine gelüb gördi ki Hāzret-i İsmā‘īl henüz dağı anda cālisdür. Didi ki ey bā küre-i şecere-i hillet vey püser-i peder dīn u millet bu maħalde ku‘ūdīñıza sebep nedür? Buyurdılar ki ol vaқtdenberü ki senüñle mu‘āhede olınmuş idi. Bu mekāndan hāreket ve cā-yı digere nehđat eyledüm ve dīde-düz intizār oldum ki sen yine gelesin. Ol kimse şerm-sār olub didi ki yā sulţānım çünki benüm ‘avdetüm mümtedd oldı. Siz niçün sa‘ādetle revān olmadıñız buyurdılar ki va‘de itmiş idüm. Hılāfī revā gördüm. Farazā sen nice müddetler bu mevzu‘a gelmeyeydün. Ben bu meskenden tahrik-i kādeme ‘azīmet itmezdüm.

(Ruba‘i)

انرا منکرکه ذوفنون آید مرد
در عهد و وفا نکرکه چون آید مرد
کز عهدهٔ عهد اکر برون آید مرد
از هرچه کمان بری فزون آید مرد

Lakin bu şīme-i hūsne fūrū-māyelerden hayz-ı zühüre gelmez deniyü’l-aşl olanlar bu seciye-i semiyenūñ ri‘āyetini kılmaz.

(Beyt)

(103) بد کهربا کسی وفا نکند
اصل بد در خطا خطا نکند

nitekim dimişlerdür

(Beyt)

وفابه ز حیانتت اکر وفات نباشد
حیات هیچ نیرزد اکر حیات نباشد

(فرقة الا و لاد محرقه الاکباد) 61

Ma‘nā-yı laṭīfi: Evlāduñ āteş-i iftirākı cigarleri yaқıcıdur. Fi’l-ħaқīķa evlāduñ ħarāret-i nā’ire-i hicrānı bir sūzişe beñzemez. Hāzret-i Ya‘qūb şalavāt-Allāh ‘ala

nebiyinā ve ‘aleyh Ḥazretlerinüñ kışşası bu müdde‘āya güvāh-ı ‘ādıldür. (اولادنا)
 akbādna) deyin e‘izze-i kirām ma‘a-ulūvv-ı şānihim ‘alāka-i evlāddan güzer idememişler.
 Ḥazret-i İmām Ġazālī kuddise sırrıhu *İhyā-i ‘Ulūm*’da buyurur ki hiç ādeme nefsiñden
 ziyāde sevgilü bir şey’i yoğdur. Bu da‘vāya delīl budur ki her kişi kendi mevtinden
 soñra evlādınıñ beğāsını temennā ider. Anınçün ki cüz’i nefsidür. İmdi evlād cüz’i
 ħilqat olunca bi’z-zarūre muḥabbet iqtiza ider ve fiğdānı dağı mūcib-i ālām-ı şedīde
 oldığı zāhir olur. Veled-i şaliḥ-i muḥī‘ münkādūñ silsile-i vedād u muḥabbeti kerdendil
 vālideyne ol güne beste degüldür ki müddetü’l-ḥayāt-ı baqa-i ‘alāfesi münḥali‘ olub
 kayd-ı ibtilāsından vāriste ola.

(Beyt)

ندارد پدر هیچ بایسته تر
 ز فرزند او هیچ شایسته تر

(104)

(حلّی الرجال الادب وحلی النساء الذهب) 62

Ma‘nā-yı laḥfi: Ricālūñ zīverī edebdür ve nisvānuñ ziyetī dīnār u zehebdür.
 Edebūñ lüzümü elifde (ادب المرء خیر من ذهب) şerḥinde ‘alü’t-taḥşīl irād olındı. Güyā
 ki bu kelām-ı şerīf-i encām ile tezyine mā’il u taḥşīl-i edebden mütেকāsıl olanlara ta‘rīz
 buyururlar. (زينة الباطن خیر من زينة الظاهر) Yine Ḥazret-i İmām ‘Alī kerrem-Allāhu
 vechehü cenāblarınıñ bu silke tanzīm buyurdukları lāli-i ābdārdandur. Ḥarf-i zā-yı
 mu‘cemedede İnşā’Allāh-ı Ta‘ālā buyurdukları mufaşşalān irād olunur.

(Mışra‘)

که بر و نسا در و نسا نکرده مرکز

Fī Ḥarf-i ‘Hā’

(خوف الله یجلی القلوب خفا الله تأمن من غیره) 63

Ma‘nā-yı laḥfi: Allāh’dan ḥavf itmek ḳulūb-ı ‘ibādī mücellā ider. Allāh’dan ḥavf
 it ki gayr-ı Ḥaḳḳ’dan emīn olursın. Mu‘āz bin Cebel bu ḥadıḥ-i şerīfī rivāyet eder ki

لوخفتم الله حق خيفته لعلمتم العلم الذي لاجهل معه ولو (k̄āle'n-Nebī 'aleyh-is-selām) قال الحكيم في نواذر الاصول فحقيقة (عرفتم الله حق معرفته لزالتم بدعاتكم الجبال عظمة الفردية فاينا وقع بصره (الخوف لمن وصل قلبه الى فردانية الحق وامتلاء من على شئ اطلعت نفسه على العلم الصافي الذي لا يمازجه شبهة ولا جهل وانما نال هذا (العلم بنور الخوف ونور الخوف هو ما اشرف في صدره من نور عظمة 105 الفردية Ma'nāsı eger qorqaydıñız Allāh'dan haqq hayfeti ile bir 'ilme 'ālim oldıñız ki ol 'ilimle bile cehl yoqdur ve eger siz Allāh 'ı haqq ma'rifeti ile bileydiñız sizün du'añız ile taqlar yerinden zā'il olaydı. Nevādirü'l Uşūl de Hākīm Tımizī raḥimehu'llāh ḥadīs-i şerīfün şerhinde buyurur ki haqqıkat ḥavf şol kimsede olur ki qalbi ferdāniyyet-i Haqq'a vāşıl olub 'azamet-i ferdiyyet ile tül-ı başarı her nereye düşerse nefis-i bir 'ilm-i şafiyye maqla' ola ki aña şübhe ve cehl qarışmamış ola ol kimse bu 'alemi nā'il olmaz. İllā nūr-ı ḥavfla nā'il olur. Nūr-ı ḥavf 'azamet-i ferdiyyet-i nūrından ol zātın şadrında işrāk eyleyen şeydür ve ḥaber-i şıḥḥat eşerde gelmiş ki (من ومن لم يخف الله يخاف من كل شئ) (خاف الله خاف كل شئ منه) bir kimse Allāh'dan ḥavf eylese ḡayruñ ḥavfindan emīn olur. 'Abdullah Tüsterī raḥimehu'llāh Ḥazretleri buyurur ki bādiyede giderken bir şahs -ı 'acībū'l-şekl gördüm. Andan baña ḥavf müstevlī oldı. Aña didim ki sen cin misin yāḥūd ins misin? Beni taḥvīf itdün. Ol daḡı baña didi ki sen mü'min misin münāfiḡ mısın? Beni teşkīk itdün. Ben didim ki mü'minüm. Didi ki ḥāmūş ol ki mü'min olan ḡayr-ı Allāh'dan ḥavf itmez. Nitekim Ḥazret-i Mevlevī ḡuddise sırrıhü'l-'azīz buyururlar (Mesnevi)

(106) لا تخف وان چونکه خوف داد حق

نان فرستد چون فرستادت طبق

لا تخافوا هست نزل خائفان

هست در خورا برای خائف آن

آنکه خوفش نیست چون کویی مترس

درس چه دهی نیست او محتاج درس

(خیر الاصحاب من یدلک علی الخیر) 64

Ma'nā-yı laṭīfi: Aşhābuñ ya'ni muşāhiblerüñ hayrlusı hayra delālet eyleyen kimsedür. Harf-i cimde şohbet-i niğānda olan menāfi' cismiyye ve ülfet-i eşrārda vücūd-pezīr olan mażarrat-ı 'aẓime mufaşşalān beyān olunmuş idi.

(خلوص الود من حسن العهد) 65

Ma'nā-yı laṭīfi: Muḥabbetüñ ḥulūş-ı ḥüsn-i 'ahdden zāhirden ya'ni dostuñ 'ahd u peymāne ri'āyeti kemā yenbağı olursa muḥlişdür. Bunun daḡı mübāhişi harf-i ḥāde ifāde olındı.

(خابت صفقة من باع الدنيا بالدين) 66

Lügat-i mağrib-i taşhīḡi üzre şafka bey'-i bāte ıtlāk olunur ki bey'un-bi'l-ḥıyār müķābilidür. Ma'nā-yı laṭīfi: Ziyān eyledi. Şol kimsenüñ bey'i ki dīni dünyāya bey' eyledi. Harf-i bāde (بع الدنيا بالاخرة تريح) şerḡinde bu kelāmuñ me'aline müte'allıķa olan kelimāt güzār eyledi. (107)

(خیر المال ما انفق فی سبیل الله) 67

Ma'nā-yı laṭīfi: Mālüñ hayırlusı fī-sebīl-İllāh infāk olunan māldür. Bu daḡı harf-i bāde şerḡ olındı.

(خالف نفسك تسترح) 68

Ma'nā-yı laṭīfi: Nefsüñe muḡālefet eyle müsteriḡ olursın.

(Beyt)

توکه بانفس خود بون باشی
عارف کردکار چون باشی

Ma'lûm-ı 'izzet ola ki nefs-i emmāre gürûh-ı a'dānuñ ağarrıdır. Qāle'n-Nebî 'aleyh-is-selām (اعدا عدوك نفسك التي بين جنبيك) nefse ağarr-ı düşmenān anuñçün dinilür ki her düşmen ki aña ihsān u kerem eylesesin. Elbette saña 'adāvetden fāriğ olub yār olur. İllā nefs-i emmāreye her ne qadar müdārā ve luḫ u müvāsa u hevāsına teb'ıyyetde sa'y u gūşeş idersün. Haqqā muḫālefetde o qadar ifrāḫ u mübālağa idüb seni izrāra ve şürürda ısrāra verziş ider. Zīrā kendi mürādātına vüṣul ile kuvvet bulur. Mādamki nefs-i kuvvetde ola qalbi za'ıf olur. Pes imdi sālîk-i rāh-ı Hudā ki mānende ḫalīl-i büt nefse emmāreyi şikeste eylemeye 'imāret Qa'be-i dile ki ḫarem-i muḫarremdür. Muvaffaq olmaz. (Meşnevî)

مادر بتها بت نفس شماست
زانکه آن بت مارو این بت اژدهاست
بت شکستن سهل باشد نیک سهل
(108) سهل دیدن نفس را جهلست جهل
هر که مرد اندرتن او نفس کبر
مرورا فرمان خورشید وابر

Nefs-i emmārenüñ hevāsına mütāba'at itmeyüb her ḫuşuşda ḫilāfın ihtiyār idenler şerr u şürından ḫalāş olub müsterih olur.

(خلو اتقلب خیر من ملوء الكيس) 69

Ma'nā-yı laḫıfı: Qalbiñ ḫālī olması ḫayrlıdır kisenüñ ḫolmasundan. Ya'ni qalbiñ muḫabbet-i dünyādan ḫālī olması ḫayrlıdır. Ğınā-yı zāhiriden (حب الدنيا رأس كل خطيئة) ḫadīş-i şaḫīḫdür. Qalbī muḫabbet-i dünyādan ḫālī olan kimseye Ğınā-yı zāhir rāh-ı Haqq'da māni' olmaz.

Ḥikāyet: Kibār-ı ḫ'ācegāndan bir 'azīzün ārayiş-i miknet u emvālī na'l bāz güne-i seyr-i eṫvārı ve sūtre-i ḫālī idi. Emlāk u memālīk u 'abīd ve ammā bi'l-cümle temām u qaḫār ister ve eşerru gülle-i bī-cāb kāv u iğnāmdan bir qaḫ ḫavīle esbān-ı tāzi-i küheylān sāha-i devletsarāyında keşide-i ḫavīle-i temlikî olmağla gāḫ gāḫ ser-bestekān silsile-i irādeti olan dervīşānla süvār olub mānende-i şimāl ve şabā temāşa-yı kūh-ı şaḫra itmek

‘ādet-i ḥasenelerinden idi. Ol vaqtda irşād-ı ‘ibād-ı ‘abād ile şöhret şî‘ār olanlardan bir şeyhüñ meclisinde bir vücūd-ı mükrimin aḥvālünden baḥş (109) olunduḡda ṭavīle-i esbān şabā refṭāre dilbestedür diyü. Fi’l-cümle ṭan-āmiz güftāre ictirā eyledigin ‘aziz müşārün-ileyhe naql itdiklerinde (من ميخ طويله رادر كل زده ام نه دردل) diyü cevāb bā-şavāb virdiler. Perde ber-endāz cehl u ḡalālet fermān-fermā-yı ḡalem-rev Risālet şall-Allāhu ‘aleyhi ve sellem Ḥāzretlerinden su’āl olundu ki niçün ḡulüb-ı ‘ibād müşāhide-i Rabb-ı ‘izzetden maḥcüb oldu? Cevābında buyurdular ki dil-i bende-i mü’mīn Ḥāzret-i Ğanī ‘anī’l-‘āleminüñ buḡz eyledigi şey’e muḡabbet eyledi. Ya‘ni dünyāya dil-beste oldu. Ḥāyāt-ı cāvidāniye bā‘iṣ olan dār-ı aḡiret için a‘māl-i şālīḡayı terk eyledi. Bir ḡadīş-i āḡarda daḡı buyururlar ki dōrt ḡaşlet ‘alāmet-i şeḡāvetdūr. Evvelki cumūdū’l-‘ayn ikinci ḡasvet-i ḡalb üçüncü ṭul-ı emel dōrdüncü ḡubb-ı dünyā. İm‘ān ile naḡar eyleyen ehl-i başırete mestūr olmaz ki ḡubb-ı dünyā ḡiṣāl-i şülseyi müstelzemdūr. Ḥāzret-i Mevlevī ḡuddise sırrıhu *Meşnevī* şerifinde buyururlar

(**Meşnevī**)

چيست دنيا از خدا غافل بدن

نی قماش و نقره و فرزند وزن

(ادنيا ماشغلك عن الله) Kelām-ı dūreri Bārī (كل ما الهاك عن مولاك فهو دنياك)
mazmūn-ı cevher-i nişārı cümle bu mefhūmı müştemildūr. Bāyezīd-i Bisṭāmī ḡuddise sırrıhu (110) Ḥāzretlerine su’āl itdiler ki vāşıl olduḡın merātib-i celīleye sebep-i vüsūl ne oldu? Cevābında dünyāyı cem’ eyledüm; ḡanā‘at rismānı ile baḡladum ve şadāḡat mancınıḡına vaż’ eyleyüb deryā-yı ye’s ü ḡirmāna endāḡte ḡıldum. Ba‘dāzān müsterih oldum diyü buyurdılar. Ḥülāşa-i süḡen e‘izze-i kibār-ı evliyādan ba‘zı vücūd-ı mükerremler buyurmuşlar ki a‘zā ve cevāriḡ-i insāndan her biri bir nice meşālīḡ-i ḡüsne için ḡalk olundu. Meşelā çeşm-i naḡar i‘tibār u muṭāla‘a-i kelām Ḥāzret-i Rabb-ı Settār için ve dest-i mu‘āveret-i ‘acze ve pā-yı mecālīs u ‘aleme ve cevāmi‘ u mesācide refṭār için kezā ve kezā amma ḡalb-i insānī maḡzā cenāb-ı Ḥalīḡ-ı Müte‘āl Ḥāzretlerini fikr u zikr için mecbūldūr. İmdi her ne ḡālde olursa olsun Allāḡ’dan ḡaflet mücib-i bu‘dū dūrī oldıḡı bedīḡdūr.

(خليل المرء دليل عقله) 70

Ḥillet dostluḡ ḡalīl dost dimekdür. Ma'nā-yı laṭīfi: Kişinüñ dostu 'aqlınuñ delīlīdür. Bu ḡaber-i şaḡīḡde vārid olmuş ki ḡāle'n-Nebī 'aleyh-is-selām (من اراد الله به خيرا) (رزقه الله خلیلا صالحا ان نسی ذكره وان ذكره اعانه ebşār kimyā-yı sa'ādet-i ebediyye ve reh-nümā-yı devlet sermediyyedür. Nitekim Ḥazret-i Mevlevī ḡuddise sırrıhu buyurur

(Meşnevī)

(111) مهرپاکان در میان جان نشان

دل مده الا بمهر دلخوشان

نار خندان باغ را خندان کند

صحبت مردانت از مردان کند

کرتو سنک صخره و مرمر شوی

چو بصاحب دل رسی کوهر شوی

Pes bu muḡarrerdür ki eger bir kişinüñ hem şoḡbeti 'aḡıl ise elbette ol ādem-i 'aḡıdan ḡişşedārdur. Zīrā 'adem-i mücālese māni'-i şoḡbetdür.

(خیر النساء الودود الولود) 71

Ma'nā-yı laṭīfi: Nisānuñ ḡayrlısı muḡabbetlü olub çoḡ ṭoḡırıcı olandır. Nitekim Ebū Dāvud ve Ḥākim bu ḡadīs-i şerīfī rivāyet iderler. Ḥāle'n-Nebī 'aleyh-is-selām (تزوجوا الودود الولود فانی متکاتربکم الامم) ve Ḥazret-i Fārūḡ raḡiy'Allāhü 'anh buyurmuşlar ki (حصیر فی بیت خیر من امرأة لا تلد) ya'ni ḡaşır pāresi bir hānede ḡayrludur. 'Aḡım olan 'avratdan İmām bī-müdāni Ḥazret-i Şeyḡ Şa'rānī raḡimehu'llāh buyururlar ki vedūd velūd olan ḡātūn tezevvücü ḡātırını münşerih u serāy-ı şükr-i ne'am-Allāh'üñ bābını münfetih ider ve evlād sebebiyle zevci aña dil-beste olur. Amma 'acüz-i cāfiyye olan 'avrat böyle degüldür. Belki bu güne 'avratuñ zevci muḡteżā-yı nefşāniyyet ile (112) maḡdūr-ı Ḥaḡḡ'a rażı olmayub sāḡıt olur. Andan ḡātırınıñ tenfiri sebebiyle

kāhice-i cāfiye olan ‘avratdan nişfü’l-ḥulḳ u nāqışü’l-a‘zā veled mütevellid olur. Ḥīn-i vekā‘ide dā‘iyye za‘īfe olduğu için amma zen-i mihrbān bunuñ ḥılāfīdūr ki ḥüsn-i mülā‘ibesi ve ḥalāvet-i kelāmı mekāmın-i cesedden cāzib meni keşir olduğuçün nuṭfe-i ḥālīşa-i ġarīze nāzil olub vücūda gelen veled zaḥīmü’l-ḥulḳ u ḥüsnü’l vech ve cemīletü’l aḥlāk olur ve kā‘ide peder u māderi buldukları şüret üzere vücūda gelür. **(Nazm)**

ای زمشکین طره ات برهردلی بندی دکر
رشته جانرا بهر موی تو پیوندی دکر
ما درست خورشید و مه باشد پدر کرفی المثل
برزمین ناید بخوبی چون تو فرزندی دکر

Maşdağı olan veled-i ḥüb-rū māder-i nīk-ḥūden mütevellid olduğu tecrübe erbābına ḥafī degüldür.

Fī Ḥarfi’d-Dāl

(دولة الملوك فى العدل) 72

‘Adālet-i mülūk tācidārāne ne mertebe lāzım olduğu ḥarf-i şāde baş olundu.

(دوام السرور رؤية الا خوان) 73

Ma‘nā-yı laṭīfī: Devām-ı sürür-ı neşāt rü’yet-i iḥvān-ı dīndür. Sīyemmā iḥvān sīne şāfān ki muḥabbetī ġarażdan müberrā ve ḥayl u (113) ḥad‘ u nifākdan mu‘arra ola.

(Beyt)

بهار عمر ملاقات دوستدارانست
چه خط برد خضر از عمر جاودان تنها

Miyānede iġrāz-ı dūnyeviyye ve taḥşīl-i meṭālīb-i nefsanīyye olmayub muḥabbet-ullāh olduḳda belki ṭarfīnūñ āyīne-i ḳalbleri daḫı jengār-ı kedürāt-ı ḳasvetden pāk-mānend mihr-i enver tāb-nāk olduğu vaḳtde ser-daḳīḳ (المؤمن مرأة المؤمن) āşikār olub kendi ḥüsn-i ma‘nevīsini ‘ala ṭarīḳü’t-te‘āküs-i secencel birāder mihr-i tābında müşāhide ider.

Aşhāb-ı hūsn kendi cemāl-i bā-kemālını temāşādan ne mertebe maḥzūz oldığı müsellemü'l-küldür fe'fhem müteḥābīn fi'llāh ḥaqqında vārde olan āsar-ı şahīḥenün rūḥ ma'ānī ḡamīzası bu esrāra mübtenīdür.

(Meşnevi)

خلوت از اغیار باید بی زیار
پوستین بهردی آمدنی بهار
کم ز خاکى چونکه خاکه یار یافت
از بهاری صبر هزار انوار یافت
آن درختی کو شود بایار جفت
از هوای خوش ز سر تاپا شکفت
درخزان چون دید او یار خلاف
در کشید او و سرزیر لحاف

(114)

(دواء القلب الر ضاء بالقضاء) 74

Ma'nā-yı laṭīfi: Ḳalbūñ devāsı ḳazā-yı İlāhi'ye teslīm ve rızādur. Devā'i marīze olur. Kalb-i insāniyyenūñ marazı aḥlāk-ı rezīledür. Bu emrāzdan selāmeti kemāldür. Şeyḥ-i nūrānī Ḥāzret-i Şa'rānī *Meşārikü'l-Envār* da raşad-sāz oldukları kevākib-i nükāt-i nevādurdandır ki meşāyiḥ-i Mısrıyye'den Şeyḥ 'Alī Başīr Ḥāzretleri ki kendi mu'āşırlarundandır. Ekşer evḳatda Ḥāzret-i Hızır ile mülākāta muvaffaḳ idiler ve dirler di ki bir kimse Ḥāzret-i Hızır ile şoḥbet murād eylese üç şarṭa ri'āyet itmege muḥtācdur. Mādemki şürūt-ı şelaşeye mūra'āt bulunmaya ictima' maḥaldür. Şarṭ-ı evvel bi'l-cümle aḥlāk-ı rezīleden sālīm olub bu ümmet-i merḥūmeden bir ferde sū'i ḳaşdı olmaya. Şarṭ-ı şāni sünen-i Faḥrū'l-mürselīn şall-Allāhü 'aleyhi ve sellem üzre aḳvāl u ef'ālī cāriye olub eḳsām-ı bid'atden bir şey'e mürtekib olmaya. Şarṭ-ı şāliş derāhim u denānīrden ve rızḳ-ı maḳūlesinden ferd için bir nesne idḥār u ihfā eylemeye. Bu şürūt-ı sākāneye mülāzemet itmeyen zāt faraza 'ibādāt-ı şaḳaleyni cām'i olsa daḥı Hızır 'aleyh-is-selām ile mülākāt mümteni'dür. İntehā kelāme şürūt-ı şelaşenūñ birisi sāmet-i şadr olduğundan münfehüm oldı ki ḳalb-i selīm dārīnde nef'-i 'azīm irāş idermiş. (یوم لاینفع 115 مال)

bu da‘vāya šāhid-i ‘addür. Bu kelām-ı vecizden ‘āqil ve şaḥib-i temyīz olanlara bir ma‘nā zūhūr eyler ki қазақ-ы Илāhiyye teslīm cümle-i aḥlāq-ı ḥasenedendür. Lakin tedkīk olunsa cümleyi cāmi‘dür. Fehmün min fehmin (الرضاء بالقضاء بابالله الا) bu ma‘nā-yı mü‘eyyed (رضى الله عنهم ورضوا عنه) bu mefhūmı mü’ekkeddür. (عظم)

(Beyt)

تقدیر چوسابقست تعلیم چه سود
جز بندگی و رضاوتسلیم چه سود

Enbiyā-i ‘izāmdan bir vücūd-ı ‘alīmḡān ‘ala nebiyinā ve ‘aleyh-is-şalāt-ı ve’s-selām münācātında dirdi ki İlāhi baña bir ‘amele yol göster ki senüñ rızāña sebep ola. Ḥiṡāb-ı ‘izzet irişdi ki Benüm senden ḡoşnudluḡum senüñ benüm қазақ-ы муқаррерүмден ḡoşnūd olmaña mevḡūfdur. Çünkü sen benüm қазақ-ы razı olasın. Ben daḡı senden razı olurum.

(Beyt)

هرکه راضی شد از قضای خدا
بهره می یابد از رضای خدا

Fi’l-ḡaḡīḡa bir dil ki nūr-ı rızā ile rūşen ola. Muḡadderāt-ı İlāhiyye’den yüz çevirmez. Muḡteżayāt-ı қадерден resīde ola. Temām-ı raḡbet u ḡabūl ile ḡoş-dil olur. Bu sebep ile pīrāmen ḡāṡırına endūh u melāl-ḡüzār eylemez. Hemvāre şādmān u (116) muṡayyibü’l-ḡalb olur.

(Şi‘r)

هر عزیزیکبه با قضا خوکرد
فرح و عیش روی با او کرد
خوش در آمیز از صفای ضمیر
با قضا و قدر چو شکر و شیر

(دليل عقل المرء قوله ودليل اصله فعله) 75

Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinüñ 'aqlına delil kelāmıdır ve aşlına delil fi'lidür. Şıkk-ı evvel (فعل المرء يدل عدل على أصله) Şıkk-ı şāni (المرء مخيو تحت لسانه) maẓmūnidür. Şıkk-ı şāni (فعل المرء يدل عدل على أصله) me'alidür. Lisān ḳalbün tercümānidür. Kişinüñ ḳalbinde olan fikir her ne ise izaḳlı ve ṭab'a söylese ol fikre dā'ir söyler.

(Mışra')

“Kelāmından olur zāhir kişinüñ kendi miḳdārı”

fehvasınca 'āḳil olan ya'ni söylemez ve ḳasīb u nesīb olan ef'āl-i ḳasīse işlemez. (ان الله) (يحب معالى لامور ويبغض سفاسافها) Haber-i şaḳihī muḳtezāsınca merd-i aşil muḳālif-i şer'-i şerif-kārı irtikāb itmez. Fi'l u ḳavlün mizānī şer'-i mübeyyendür. Her kim bu mizānı tecāvüz eyleye 'āḳil degüldür.

(دم على قظم الغيظ تحمد عواقبك) 76

Ma'nā-yı laṭīfī: Dā'im ol kazm u haẓm-ı ḳayz u ḳazāb üzre ki 'avāḳibün dünyā ve aḳiretde maḳmūd olur. Harf-i ḳade (حدة 117 المرء تهلكة) beyānında bu kelām-ı şerifün ḳusni beyān olındı.

(دين المرء خدينه) 77

Ḳadīn dost ma'nāsınadır. Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinüñ dīni dostıdır. Ya'ni kişinüñ meslegi dostunuñ refitārından zāhir olur. (الصحبة مؤثرة والطبيعة سارقة) Ma'nāsınca herkes yār ve muşāhibinün ḳuyunı aḳz idüb refte anuñ gitdigi ṭarīḳı ṭutar.

(دينار الشحيح حجر) 78

(الشح البخل مع الحرص) Şaḥīḥ diyü baḥīl ve hem ḥariş olana dirler. Ma'nā-yı laṭīfi: Baḥīl-i ḥarişūn altunı ḥacerdür. Ya'ni ḥacer mişālidür. Māldan ġarāz temettu'dur. Temettu' oldukça ḥacer ile zerk farkı yoġdur.

(Beyt)

شرف مرد بجودست وكرامت بسجود
هركه اين هردوندارد عدمش به زوجود

Bu āyet-i kerīmede olan va'īd erbāb-ı şeyḥ u hırşa tenbīh ögiddür. (والذين يكتزون)
(الذهب ولفضة ولا ينفقونها فى سبيل الله فبشرهم بعذاب اليم) Aşl-ı kenz cem' itmek şey'un ba'zını ba'zı üzre vaż' itmekdür. Müfessirün yeknizün lafzını yecma'un ve yedḥarün ile tefsir eylemişler. Evā'il-i zühür-ı İslāma ḳadr-i ḥācetden fażla olan māli iḥrāc vācib idi. Bu ḥükm-i nüzül-ı āyet-i zekāt ile mensüh (118) olub vüçüb-ı istiḥbāba tebdil olındı ve bir ḥaberde sulṭān-ı enbiyā 'aleyh Ezketteḥāya Ḥazretleri buyururlar ki
(لايجتمع الشح والايمان فى قلب عبد ابا)

(Rubā'i)

ازبى درمى رسيد عيسى بفلک
وزبادرمى رسيد قارون بدرنک
کرزانکه به سيم وزر کسى به بودى
عيسى بدرک بودى وقارون بفلک

Bezl u infāk māddesinde mebāne-i bendegān-ı Ḥudā'da tefāvüt beyne's-semā'i ve'l-arz'dur. Ba'zısı her senede bir kerre rub'-ı 'öşr mālını farīza-i zekātıdır. İḥrācında bühl idüb ġuna-ġün taşarruf muḥayyilāne ider ve ba'zısı bi'l-külliyeh ihmāl ider ve ba'zısı mālik oldıġı mālin küllisini ṭaleben li-merḳāti'llāh cüd u i'tā ider. Belki nefslerini ādab-ı 'ubūdiyyetde ve ḳulübını devām-ı müşāhide-i Rabb-ı 'izzet üzre infāk iderler. Pes imdi aşḥāb-ı şeri'atün infākı māl cihetinden erbāb-ı ḥaḳīḳatün āḥvāl cihetindendür. İnfāk-ı aġniyā ehl-i ḥācātdan fażıla mālini dirig itmemekdür ve 'ibād u zühhādun infākı vezāyif-i ḥıdmet-i 'ubūdiyyetden nefslerini idḥār itmemekdür ve 'ariflerün infākı ḳulübını ḥaḳāyık-ı mürāḳabeden men' itmemekdür ve 'uşşāḳ-ı İlahinün infākı mücārî-

ağdıyede ruḥlarını şaḫınmamağdur. Bu tafşılden murād (119) sālik-i tarīḫ-i Ḥaḫḫ olanlar kendini bu mizānla sencide itmek gerek ve illā da‘vā-yı ḥuṣḫden nesne ḥāşıl olmaz.

(Meşnevi)

در شریعت مال هر کس آن اوست
در حقیقت ملک ما مملوک دوست

(دولة الا رذال آفة الرجال) 79

Ma‘nā-yı rıdāl biftaḫ rıā ve sūkon dıāl mecmāe dūn ḫsıys jme’e arđāl
laḫıfı: Dūn u ḫasīs u rediū’l-aşl olanlar devlet-mend olmaları ricāl-i kerīmü’l-aşl olanlara mūcīb-i āfetdür.

(Beyt)

ناسزایی را چوبینی بختیار
عاقلان تسلیم کردند اختیار

Sirācü’l-Mülūk nām kitābda iḫād olunan çerāğān ḫūkmendür ki Nuşirevān-ı ‘ādil mü’eyyed-i mü’eyyedanden ki ḫāḫü’l-ḫudāt dimekdür. Sū’āl eyledi ki zevāl-i devlet-i pādşāḫ üç nesnededür. Evvelkisi aḫbār-ı memleket u ri‘āyı pādşāḫdan iḫfā itmekdür. İkincisi merdüm-i fūrümāyeyi terbiyet idüb kār-gāḫ-ı ‘amele naşb itmekdür. Üçüncüsü ‘ummālūñ ḫulm u sitepleridür. Nuşirevān didi ki bu sözleri ne delīl ile söyledüñ. Cevāb virdi ki çünki ḫaber-i ra‘ıyyet u velāyet-i sulḫāndan münḫaḫı‘ ola. Dostdan düşmenden fāriğ olub aḫād-i nās her ne murād iderse işlemege şuru‘ iderler. Her köşeden envā‘ fiten ḫuhūr ider ve memleket fitne ile māl-a-māl olub ḫarāb olur. (120) Çünki merdüm-i fūrümāye maḫal-i ‘amelde müstaḫdem olub devlete fi’l-cümle dest-res bula. Denā’it-i himmetden cem‘-i emvāle ḫarīş olub herkesden celb-i fevā’id-i māliyeye ḫama‘ ider ve ekābir u eşrāfuñ meḫādirini fehm itmeyüb ta‘zīm u taḫtīrlerinde taḫşīr itmekle ḫulüb-ı nāsı rencide ve remide eder. Bu şüretde nice aşḫāb-ı ḫulüb belki ‘amme-i ḫalḫ ānı naşb iden sulḫānuñ ve anuñ vücudlarını ref‘a himmetlerin ḫavāle idüb her şebāne rüz-ı zevāllerine müteraḫḫib olurlar. Nitekim dinilmiştir (زوال الدولة بارتفاع السفلة)

(Şi‘r)

کرسفله بجاه دست یابد

بازار ملك شكست يابد
دونان نه سزای جاه باشند
بل درخور بند وچاه باشند

Üçüncü erbāb-ı hıdemāt ya‘ni cem‘-i emvāle me‘mūr olan zevāt çünki re‘āyaya zulm u sitem eyleye. Re‘āyānuñ niyetleri pādşāha fāsıd olub zirā‘at u hārāsetten melūl u müteneffır olurlar ve müdāhıl-i hazine-i sultān nāķış olub ‘askere vezāyifini ifāye ‘adem-i kudret zāhir olur. Anlar dağı hengām-ı muķabele-i a‘dāda müķāteleye taşaddı itmeyüb zevāl-i salţanat emr-i muķarrer olur. Nüşirevān bu kelām-ı āb-ı tılayile tāhrıre fermān u mübeze fevka‘l-me‘mūl en‘ām u ihşān eyledi. (كل شئ یرجع الی اصله) mağzasınca hükmen dimişler ki nüfūs-ı hasıse aşhābını terbiye itmek kişi kendi āb-ı (121) rüyını rihte itmekdür. Meşelā nuţfe-i habışeden hāşıl olan vücūda dünyādan intikāl hārāmdur. Mādemki kendi velı ni‘metine esā‘et itmedikce

(Şi‘r)

بد اصل را چه کونه کسی تربیت کند
درجیب خود چه کونه کسی مارپرورد
حنظل به تربیت ندهد طعم نیشکر
کل پر نچیندآنکه کسی خارپرورد

Elbā-yı zamāne puşıde degüldür ki 1115 tārihi hılālinde merzübūm-ı Rūm‘da ‘uluv-gır olan nā‘ire-i fiten-i ‘azıme ki

(Mışra‘)

Çeşm u güş görmemiş işitmemişdür kimsenüñ

Terfi‘-i erzāl u tenezzül-i ricālden zühūr-ı yāfte olub hal‘-i salţanat şehr-i yār zı-şāne ve hārābi-i bisyār-ı düdmāne müntec oldı. Bi‘l-cümle esbābı teftiş olunsa menāşib-i ‘ilmiyyenüñ şerzeme-i şerzeme-i fūrū-māye gāne taķlidı ve hıdemāt-ı mālīye-i sultāniyyenüñ erāzil eşhāşa taķlīd u te‘yīd u pāy-mālī-i eşrāf u e‘ālī ve taķķır u ihānet zevi‘l-insāb u ahālīdür.

(دار من جفاك تخجيلا) 80

Ma'nā-yı laṭīfī: Müdārā ile saña cefā eyleyen kimseye anı şerm-sār u taḥcīl itmek için (امرت بمدارة الناس كما امرت باداء الفرائض) el ḥadīṣ u İmām Beyhaḳī şu'ab-i imānda Ebū Hureyre'den bu ḥadīṣ-i şerīfī rivāyet ider. (رأس العقل المداراة واهل) 122 Süfehāya müdārā itmek eşnāf-ı aḥlāḳ-ı ḥamīdeden ma'dūddur. 'Āḳil-i dānāya *Lisānū'l-Gayb* uñ bu beyti sermāye-i kāfīdür.

(Beyt)

آسایش دوکیتی تفسیران دو حرفست
بادوستان مروت بادشمنان مدارا

Fī Ḥarfi'z-Zel

(ذكرالا ولياء ينزل الرحمة) 81

Ma'nā-yı laṭīfī: Evliyā-yı kirāmuñ zikri raḥmet-i Raḥmānī inzāl ider. Deylemī raḥimehu'llāh mesned-i Firdevs'de Ḥazret-i 'Āişe-i şiddīḳa raḳiy'Allāhü 'anhā ve 'an ebīhādan bu ḥadīṣ-i şerīfī rivāyet buyururlar. Ḳāle şall-Allāhü 'aleyh-i ve sellem (ذكرالا) نبياء من العبادة وذكر الصالحين كفارة وذكر الموت صدقة وذكر القبر يقربكم من الجنة) bu ḥadīṣ-i şerīfūñ şerḥinde *Sirācū'l-Münir*'de (كفارة للذنوب الصغار) diyü beyān olunmuş.

(Nazm)

Evliyādur nüdemā-yı ḥazret
Cāyidür zir-i ḳubāb-ı ḡayret

Evliyādur ümenā-yı esrār
Evliyādur o bāş-ı settār

Mūm-veş kendi zemīnde ber-pā
Pertev-i nūrī şalar ‘arşa şalā

Evliyādur sebab-i hıfz-ı cihān
Evliyā ile tūrur kevn-i mekān

Olur ārāyış-i çeşm-i eflāk
Evliyānuñ kademī başdığı ħāk

(123) Diye bir t̄āifeye fahr-ı cihān
Ah u şevkāh liķā-yı iĥvān

Lafz-ı iĥvānla vezn-i ħāl it
Anlaruñ rütbesin istidlāl it

Ne gedā anları ne şāh bilür
Anlaruñ rütbesin Allāh bilür

Nūr-ı başiretden behre-yāb olan vücūdlar evliyā-yı ‘izām kıddeset esrārahum
Ĥazarātınuñ müzākereleri eşnāsında ne rütbede keşāyış-i derūn u infitāh-ı ķalb-i
maĥzūn rū-nümā oldıđın müşāhide idüb bu ħālet āşār-ı raĥmet-i Rabbāniyye’den
olmasında şekk u merā eylemezler.

(Meşnevi)

جمله دانانان چنين گفته همين

هست دانا رحمة للعالمين

همنشين اهل معنى باش تا

هم عطايای و هم باشتی فنا

Ĥazret-i Şeyĥ ‘Attār kıddise sırrıhu tezkirelerinde buyurlar ki Ebū ‘Ali Deķķāk
Ĥazretlerinden su’āl eylediler ki merdān-ı Ĥudā’nuñ kelimāt-ı kirāmāt-ı āyātların
istimā’da fā’ide nedür beyān buyurun ki ol şevķle gūş eyleyelüm. Buyurdular ki iki
fā’ide vardır. Birisi oldur ki müstemi’ t̄ālib-i ħaķķ ise ķavī dil olub t̄alebi ziyāde olur.

İkinci fâ'ide oldur ki bir kimse dimâğ u pendâr olsa şikeste olub iddi'adan geçer. Āyine-i kelâm-ı evliyâ da kendüyi müşâhide idüb eger a'mâ degilse hâlini görür. Kemâ kâle's-şeyhü'l-Maḥfûz rahimehu'llâh (لا تزن 124 الخلق بميزانك وزن نفسك بميزان) (الموقنين لتعلم فضلهم وافلاسك ve Cenâb-ı Cüneyd ḳuddise sırrıhu ḫâzretlerine didiler ki bu ḫikâyat u rivâyâtda ne fâ'ide vardur? Buyurdular ki kelâm-ı evliyâ Ḥâzret-i Rabbü'l- 'Aleminüñ 'asâkirinden bir 'askerdür. Eger mürid-i dil-şikeste olursa ḳavî olur ve ol 'askerden meded bulur. Bu da'vâya ḫucceṭ (وكلانقص عليك من انباء الرسل) (مانثبت به فؤادك āyet-i kerîmesidür ve Ḥ'âce-i Kâ'inât 'aleyh-i efdalü's-şalavât buyurmuşlar ki (عند ذكرالصالحين تنزل الرحمة) intihayı kelâmü'l-'Aṭṭâr rahimehu'llâh.

(ذليل الفقر عندالله عزيز) 82

Fuḳara için beynen-nâs zelîl olan 'ind-Allâh 'azîzdür. Siyemmâ faḳr iḥtiyârı ola. 'Āḳıl-ı agâh fuḳarānuñ iki ḳısmına daḫı mehmâ emken ikrâm ider. Eger ḳavl-i leyyin olursa da

(Beyt)

تميزنيك وبد روزكار كار تونيست

چوچشم آيينه درخوب وزشت حيران باش

Şerḫ-i Ta'arruf da oṭuz toḳuzuncu bâbda mestürdür ki faḳr-ı aşl kebîrdür ve ḫaḳîḳat faḳr Allâha niyâz-mendlikdür ve bendeye sezâ-vâr olan her ḫâlde Ḥaḳḳa niyâz-mend olmaḳdur. Ḳâl-Allâhu Ta'âla (ياايها الناس انتم الفقراء الى الله) Pes imdi 'abd-ı mü'min ser-a-ser 'âleme mâlik daḫı olsa yine faḳîrdür. (125) Zîra her ğinâ ki Ḥâzret-i Ḥaḳḳ'ın gayrile ḫâşıl ola dükeli faḳîrdür. Çünkü Ḥaḳla ârâm bula. Ğayr-ı Ḥaḳḳa vüşul ile ḳaçan ğani olur ve faḳr-ı Ḥâzret-i Resûl-i Ekrem sall-Allâhu 'aleyh-i ve sellem pîşesidür. Nitekim ḫaberde variddür (لىحرفتان الفقر والجهاد) ve bir ḫadîs-i âḫarda daḫı vardur ki (اللهم اجعل رزق اهل بيتي) ve Ḥâzret-i Sulṭân-ı enbiyâ 'aleyh-is-selâm kendi ehl-i beyti ḫaḳḳında du'â idüb buyurdu ki (اللهم اجعل رزق اهل بيتي)

(كفافا قوت يوم بيوم) maḥalli şekk u rayb degüldür ki ol ‘ālem-i evvelīn u āḥirīn Ḥāzretleri kendi ehl-i beytleri ḥaqqında efḍal olan ḥālī iḥtiyār ider.

(ذلاقة للسان رأس المال) 83

Zelākat fetḥ-i zāl-i mu‘ceme ile ḥiddet ma‘nāsınadır. Bu maḥalde zelākatden murād şīrīn-zebānlıkdur. Ma‘na-yı laṭīfi: Ḥalāvet-i lisān sermāyedür. Şāh-ı evliyā kerrem-Allāhu vechehü ḥarfü’l-lāmda buyururlar ki (لين قولك تحبب) ḥüsn-i ḥadīş u şıdḳ lehce ve ḥalāvet-i mantıḳ tevāzu‘a ve līret-i kelāma mükārin olduḳda sāḥibi maḥbūbü’l-ḳulūb oldığı zāhirdür. İmdi bu maḳūle vücūdlar ma‘āş emrinde ekşerya ‘uşret çekmeyüb şāḥib-i şervet olurlar.

(Rubā’i)

حرفی وملاحت دو عالم تمثال
(126) لعلی وهزار تلخکام از دنبال
سیمای تکلم از نمک شورانکیز
دامان تبسم از شکر مالا مال

(ذم الشئ من الا شتغال به) 84

Lafz-ı zemm maşdardur. Mef‘ūlüne müzāf fā‘ilī metrükdür. Ma‘nā-yı laṭīfi: Kişi bir nesneyi zemm itmek ḳalbi ol şey’e iştigālden nāşīdür. Ḳalb bir nesneye ta‘alluḳ itmese anı yāde getürmez. E‘izze-i kirāmdan bir vücūd-ı mükremüñ yanında bir kimse müzmet-i dünyāda eshāb u eksār eyledi. ‘Azīz ol kimseye didi ki senüñ dünyāya ta‘alluḳuñ vaşıfdan biründür. Zīrā (من احب شيئا اكثر ذكره) denilmişdür. Eger ‘alāḳa-i meferrite ile dünyāya muḥabbet itmeyeydiñ zikrinde bu ḳadar ifrāṭ itmez idiñ. ‘Ārifān-ı āgāh bi’l-cümle māsiva’Allah’ı endāḥte-i nisyā münsiyā ferāmüş idüb zebāne getürmezler.

(Beyt)

لا تتكر الباطل في طوره

فانه بعض ظهوراته

Mefhūmiyle ‘āmil olanlar cemi‘ eczā-yı ‘ālemde müşāhide-i celāl u cemāl idüb zemm ve mehdinde kelīlū’l-lisān olmuşlardır.

(Beyt)

میان سجه و زنا فرق لایق نیست

یکبست رشته اکر نالها موافق نیست

(ذواقه السلاطين محرقة الشفتين) 85

(127) Zevākat mu‘ceme ile ta‘ām tātmaq çāşni ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı laṭīfī: Selāṭīnūñ ta‘āmını tātmaq kişinūñ dudaklarını yaqıcıdır. Bi-‘itibār mā yeülü ileyh ya‘ni āḥiretde

(Beyt)

مردم كوته نظر در انتظار محشرند

نقد باشد محنت فردا مال اندیشرا

Egerçi şūretā selāṭīn u umerānuñ zīb-i ḥvānları iṭ‘ame-i nefīse-i şükr-i feşānde ve pür nūşdur. Amma pīş-i nigāh ehāli i‘tibārda aḥker-i derūn-ı sūz ḥākister-i pūşdur.

(Beyt)

İmrenme görüb yağlı pilāvın umerānuñ

Kim bağır yağı çeşmi yāşidür fuḫarānuñ

‘Amāl-i sitem pīşekān-ı zivāya-yı memālikde peygüle neşinān faqr u fāqa olan erāmil u itām-ı ‘adīmü’ṭ-ṭāqadan şad hezār cebr u ḫahr belki ḫarb bī-uşul ḫabs u zecr ile cem‘ itdikleri emvā ile tertīb u tabḫ olunan ta‘ām leb-i sūz olmaq degil ciger-sūz olur.

(ذنب واحد كثير و الف طاعة قليل) 86

Ma'nā-yı laṭīfī: 'Afv ve Ġufrān Ḥāzret-i Raḥmān ile maġfūrla olmayan zenb-i vāḥidūñ cezāsı çoġdur ve Cenāb-ı Vehhāb-ı lem-yezelūñ 'ibād-ı mü'minīne āḥiretde iḥsān eylediġi derecāt-ı 'āliyāta ve cinān u ḥūr u ġilmān-ı ṭayyibāta göre biñ ṭā'at maġbūle ḳalīldür. (128)

(ذر الطاغى فى طغيانه) 87

Zer emirdür. Ütrük ma'nāsına. Ma'nā-yı laṭīfī: Şāḥib-i ṭuġyāni ḥālet-i ṭuġyāninde terk eyle.

(Beyt)

دع المرء لاتجره على سوء فعله

سيكفيه مافيه وماهوفاعله

'Işyānda ḥaddi tecāvüz eyleyene ṭāġı dirler. Ol māküle kimse naşīḥat-peḫīr olmazsa mücāzāt ḳaydına düşme. Elbette kārinūñ cezāsı 'an ḳarīb irişüb ṭaraf-ı Ḥaġḳ'dan şe'āmet-i a'mālile girifte olur. Ol vaġtde ez cān u dil tā'ib ve münīb olursa febihā ve ne'am muḥtemeldür ki Ḥāzret-i Bārī tevbesin ḳabūl idüb şalāḥiyet ṭarafına meyl ide ve illā.

(Beyt)

سبحه برکف توبه بر لب پردل از ذوق کناه

معصیت را خنده می آید براستغفار ما

mażmūnınca tevbe lisānını tecāvüz itmezse āḥiretde mükāfāt-ı 'amel ile giriftār 'azāb u 'iḳāb olmaġ muḳarrerdür.

(Beyt)

چون پذیرنداز تو عذر لنگ کز بهر سفر

باد پایى همچو جان بیقرارت داده اند

(ذكر الموت جلاء القلوب) 88

Ma'nā-yı laṭīfī: Mevtī yād u tezekkür itmek ḳulūbuñ cilāsıdır. Zīrā mevtī zıkr itmek āmālī ḳaṣīre ider. Ḳaṣr-ı āmāl ki ferāğ-ı ḳalb irāş ider. Ḳalb-i fariğ elbette cibādāt-ı muvazzafa ile (129) mütenevvir u müncelelı olur. Bu ḥadīs-i şerīf İbn-i Māce ve Tirmizī rahimehu'llāh rivāyetleriyle muşahḥıhdür ki ḳāle'n-Nebī 'aleyh-is-şalāt-ı ve's-selām (اكثروا ذكرهاذم اللذات) el hāzım bi'l zāl el mu'cemetü'l-ḳaṭ' ve ḥadīs-i āḫırde Tirmizı ve Beyḫaḳı rivāyetleriyle vārid olmuş ki (كن فى الدنيا كأنك غريب او عابر سبيل وعد) (نفسك من اصحاب القبور) Ḥāzret-i 'Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḍiy'Allāhu 'anha cenābları eyyām-ı ḫılāfetlerinde ücret ile bir kimesne ta'yīn itmişler idi ki her gün bir kerre meclis-i şeriflerine gelüb yā Ömer encām-ı 'ömrde mevt muḳarrerdür. Zinhār ferāmūş eylemeyesiz dirdi. Vaḳtā ki meḫāsin-i müşginlerinden birkaç müy-ı yāsemin büy-ı kāfür kevn oldı. Şimdengerü mevtī āḫırüñ tezkırinden müstağni olduḳ. Ḥālet-i meşīb ṭalī'a-i mevtdür diyü ol merd-i müzekkeriñ vazīfesin ḳaṭ' eyledi. 'İbād-ı mü'minine a'zam-i ni'am Allah'dandur ki emelī ḳaṣīre ve 'amel-i şaliḫi keşir u 'ömrī dirāz olub herkes ḫaḳḳında ḫayr-endiş ola. Bu maḳūle vücūduñ lisān-ı ḫālī ba'de'l-mevt güyā bu mażmūnla pesmāndelere ḫālını ḫaber virüb güyā olur.

(Nazm)

لاتظنوا الموت موتا انه
لحيوة وهى غايات المنى
لا ترعكم فجأة الموت فما
هى الا نقلة من هاهنا

(ذكر الشباب حسرة) 89

Ma'nā-yı laṭīfī: Evḳāt-ı civāninüñ zıkrı ḫasretdür. Ḥasret (130) lügatde şey-i fā'et üzerine telehfühe dirler. Ya'ni hengām-ı civānı ve tāzeğiniñ yād u tezkārı telehhüf u taḫazzün irāş ider. Sen şeyḫūḫatde ḳuvvāya-fütür gelüb ekl u şurbda ḳıyām u ḳu'ūdā bi'l-cümle ḫarekāt u sekenātā zaḫmet-keşidelik emr-i muḳarrerdür. Ba'de'l-ginā faḳra

mübtelā olan eyyām-ı ferāḥ destīde güzār iden teneü‘māt-ı mütenevvia‘sın zıkr itdikce nice taḥassür iderse sen-i heremde ṭarāvet ṣebābı daḥı aḥdıkca ḥasret-keṣ olması lā- kelāmdur.

(Beyt)

در عهد شیب شکوه نسیان چراکنم
کم نعمتیت اینکه جوانی بیادنیست

(Beyt)

مژده میدهم ای سوخته فوت شباب
عالمی هست که این عالم از و تمنالیست

(ذل المرء فی الطمع) 90

(من طمع ذل ومن قنع شیع) Ma‘nāsı ma‘lūm.

Fī Ḥarfi‘r-Rā

(رتبة العلم اعلى الرتب) 91

Rüteb rütbenüñ cem‘īdür. Ma‘nā-yı laṭīfi: Mertebe-i ‘ilm merātibüñ a‘lāsıdur. Şehr- yārān-ı fermān fermānuñ ḥükmi bi‘l-cümle efrād-ı nāsa şāmil u nāfiz ve añlara kimse ḥākim olmaḥ mümteni‘ oldıḡı müsellemdür. Lakin aḥkām-ı şer‘iyye icrāsında zümre-i ‘ulemā selāṭīn-i zī-şāne ḥākimlerdür ve ḥükmi-i şer‘iyye muḥāṭab (131) itmekde āḥād-ı re‘āyādan pādşāh-ı cihānī fark eylemezler. İşte bu vechle rütbe-i ‘ilm merātib-i sā’ireden bir-ter ü a‘lā ve şıfat-ı ‘ilmle muttaşif olan vücūd-ı şerīfler ikrām u iclāle elyāk u aḥrā olur. Ma‘lūm-ı ‘izzetdür ki ‘ilmüñ envā‘ı çoḡ ve ma‘a keşreṭiḡā dört kısma münkaşımdür: Kısım-ı evvel şer‘īdür, kısım-ı sānī ‘aqlīdür, kısım-ı şālīs vicdānidür, kısım-ı rābi‘ ledünnīdür. ‘İlm-i şer‘i fiḫıh u ferā’iz u tefsīr u ḥadīs ve uşul ‘ilmeleri gibi ve ‘ilm-i ‘aqlī ‘ilm-i kelām ve hey’et ve hendese ve nücūm ve felsefe gibi ve ‘aql daḥı iki kısma mümkaşımdür: Yā zārūrīdür yā istidlālīdür. Amma zārūrī olan istidlāl u tefekküre muḥtāc olmayandır. Meşelā herkesüñ cū‘ ve şib‘a olan ‘ilmī gibi. Amma istidlālī

ba‘de’n-naẓar fi’d-delā’il ve’l-istidlāl bi’l-berāhīn hāşıl olan ‘ilmdür. Vicdānī olan ‘ilme ‘ilm-i aḥvāl dirler. Bunda ‘aḳluñ müdāḥalesi yoḳdur. Mücerred taşavvūr u istidlāl ile ‘ilmüñ idrāki mümkün olmaz. Nitekim ḫalāvet-i ‘asel ve merāret-i ḫanẓal u lezzet-i cimā’ ve keyfīyyet-i sekriñ ‘aḳlle idrāki ve istidlālī mümkün olmadığı gibi ve kısım-ı rābi‘ ‘ilm-i ledünni dirler ki Ḥazret-i Allāh ẓatından evliyāsına ilhām ile mevhibet olunur. Kemā ḳāl-Allāh Ta‘ālā (و علمناه من لدنا علما) bu ḫadīş-i şerīfde ki (من عمل) bi-tarıḳü’t-tevrīş i’tā olunan (132) ‘ilm-i ledünnī murāddur. Pes imdi ‘ulema üç kısmdur: Evvelki kısmı ‘ālim-i bi’l-lāh, ikinci kısmı ‘ālim-i bi-emr-illāh, üçüncü kısmı ‘ālim-i bi’llāh ve ‘ālim-i bi-emr-illāh. ‘Ālim-i bi’llāh ol kimsedür ki ma‘rifet-i İllāhiyye anuñ ḳalbine müstevlī olub müşāhide-i envār-ı Ḥaḳḳ’da anı müstāgraḳ ḳıla ve ‘ālim-i bi-emr-illāh ol kimsedür ki ḫelāl u ḫarāmı ve ḫaḳāyık-ı aḫkāmı bile velākin esrār-ı celālu’llāhı ve ma‘ārif-i cemālu’llāhı bilmeye. Amma ‘ālim-i bi’llāh ve bi-emr-illāh ol kāmildür ki ḫarafeyni bile hem Ḥaḳḳ’dan ayru olmaya ve hem ḫalkla mu‘āmelede ola. Ḥazret-i Faḫr-i Rāzī rahimehu’llāh buyururlar ki (سائل العلماء) ḫadīş-i şerīfde Resūl-i Ekrem şall-Allāhü ‘aleyhi ve sellem Ḥazretlerinüñ murādı bu mezkūr olan üç ḫā’ifedür. ‘Ulemādan murād ‘ālim-i bi-emr-illāh ḫükemādan murād ‘ilm u ‘amelini itḳān eylemiş ‘ālim-i bi’llāh-ı küberādan murād ‘ālim-i bi’llāh u bi-emri’llāhdur. Bunlar ile mücālesetde menāfi‘-i ‘aẓīme vardur. Nitekim Şeyḫ ‘Atṭār Ḥazretleri buyururlar.

(Beyt)

يکدمی صحبت بمردان خدا

بهتر از صد سال بودن در تقی

(راع اباک یراعک ابنک) 92

Ma‘nā-yı laḫfī: Sen pederinüñ ḫuḳūḳuna ri‘āyet eyle ki senüñ ferzendüñ daḫı saña ri‘āyet eyleye. Birr ve iḫsān-ı vālideyn (133) herkese farz-ı ‘ayn ve ‘uḳūḳları iki ‘ālemde ‘ayb u şeyn oldığı nuşuş-ı ḳāṭ’a ile istidlāl olunmuşdur. Fi’l-cümle ḫarf-i bāda tafşīli güzār eyledi.

(رسول الموت الولادة) 93

Resül ilçī ma'nāsınadır. Ma'nā-yı laṭīfī: Mevtüñ ilçisi vilâdetdür. Ya'ni ba'de'l-vilâdet hiçbir vâkıtte âdem mevtden emîn olmaz. Naql olunur ki her rûz-ı tulu' âfıtâb-ı 'âlem-tâb ile bu kühen-i deyr-i ḥarâb rüşenî bâb olduḡda bir mülk-i ifrâd-ı 'âlemiyâne belki faḡat zümre-i âdemiyâne ḥiṭâb idüb (لذوا للموت وابنوا للخراب) kelâm-ı fenâ irtisâmiyle nidâ idüb dildâde-i zeḥârif-i dünyâ ve gerden-i beste-i 'alâyıḡ-ı şettâ olanlara ma'le ḥâl-i mâsivâ-yı fermân-ı Ḥayy-i lâ-yemût ile iḡbâr ve enbâ ider.

(رفیق المرء دلیل عقله) 94

Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinüñ refīḡi 'aḡlına delîldür. Bu mazmûnda kelâm-ı müte'addid sâbıḡâ baş olumuş.

(رعونات النفس تتبعها) 95

Ra'unet beṭâ'et u istirḡâ ma'nâlarınadır. Ra'unât cem'idür. Ma'nā-yı laṭīfī: nefsiñ beṭi'a olub müsterḡiyye olmaları kendüye ta'b irâş ider. Ya'ni zaḡmet u meşâḡkatlere efkende eyler. Ḥülâşa-i ma'nâ nefsi emmâreyi kendü ḡâline koyub (134) iḡmâl-i riyâzet u bâr-ı 'ibâdet taḡmîl itmeyüb iḡmâl itmek dâreynde meşâḡḡ ve metâ'ib çekmeye sebep olur. Aḡvâl-i âḡiret mâ'lûm amma dünyâda çünki aşıl ḡilḡat nefsi emri bi's-sû'dür. Maḡâbihe iştiḡâl ile dâll u meḡall olub bi'l-cümle aḡlâḡ-ı rezîle cüz'i lâ-yenfekki olur. Meşelâ kibr u 'ucb u ḡased u ḡıḡd u kîn gibi ez-cümle ma'âz-Allâḡ kibrüñ iḡtizâsı kendüyi büzürg u âḡerî ḡaḡîr 'add itmek ve 'ucbuñ lâzemesi kendüde meḡâsin görüb âḡirde bulunan fezâ'ili pesend itmemekdür. Hemân bu iki şıfat-ı zemîme cümle ebnâyı zamâne ile ma'âdâta kâfidür. Bu ḡadış-i şerîfde ḡayr-ḡ'âḡ ümmet-i 'aleyh efḡâlü'ş-şalavât Ḥazretleri tafşîl buyurmuşlardur (الاخبركم بشراركم من اكل وحده) وضرب عبده ومنع رفته وقال عليه السلام الا اخبركم بشراركم قالوا بلى يا رسول الله من يبغض الناس ويبغضونه ثم قال الا انبئكم بشر من هذا قالوا بلى يا رسول الله قال من لا يقبل عثرة ولا يقبل معذرة ولا يغفر ذلة ثم قال الا انبئكم بشر من هذا قالوا بلى

(يارسول الله قال من لا يرجى خيره ولا يؤمن شره) Şadağa Resül-Allāh işte bu mezkūrāt-ı nefis-i emmārede olan seb'iyet şıfatlarıdır ki bunuñ şāhibi müddet-i hayātında ālām-ı şedā'idden hālāş olmaz.

(Beyt)

Bunuñ için mi olubsan maḥlūk
(135) Bu midür emr-i saña Mevlā'nuñ

Ra'ūnet lügatde ḥumḳ ma'nāsına daḥı gelür. 'Acz beşeriyetini idrāk itmeyüb şıfat-ı mezkūre ile müttaşif olan kimseye aḥmaḳ dinse vech-i vecīhdür. Derd-mend insān iki kerre mecrā-yı bevlden ser-zede oldıgın bilüb vücūd-ı mevḥūmīsiniñ tār u podı iftikār u ihtiyāc iken ferāmūş idüb kendüye bir güne kibr u 'azamet işbāt itmek ḥamākatüñ zirve-i 'ulyāsīdür.

(Şi'r)

Çok da maḡrūr olma kim meyḥāne-i ikbāle
Biz hezārān mest-i maḡrūruñ ḥumārın görmüşüz

Bir gün eyler dest beste pāygāh-ı cāygāh
Bi-'aded maḡrūr-ı şadr-ı i'tibārın görmüşüz

(رؤية الحبيب جلاء العين) 96

(شفاء العليل لقاء الخليل) maẓmūnına qarībdir.

(Şi'r)

للحب حلاوة وبالعين تراق
ان كنت تراها بعيون العشاق
والهجرله مرارة يعرفها
من خلد فى جحيم نار الا شواق

Beytü'l-aḥzān-ı hicrānda mānend-i pīr-i Ken'ān nice demler giryān olduḡdan soñra mülākāt-ı cānān ile kārman olanlar bu ma'nā-yı idrāk ider.

(Şi'r)

(136) عاشق نبوده و بدردم نمیرسی
اکه نه که هجر کدام انتظار چیست
در عاشقی بروزنیا ورده شی
واقف نه که محنت شبهای تار چیست

(رزقك يطلبك فاسترح) 97

Ma'nā-yı laṭīfī: Rızķuñ seni ṭaleb ider sen müsterih ol. Ṭalebde muṣṭarib olma.

(Nazm)

إذا استتعب الامر لا تضطرب
فقد قال من لا يقول الكذب

(ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه من حيث لا يحتسب) 98

Sa'y ile rızķ-ı maḳdūr ziyāde ve noḳsān olmaz. Belki sa'y u ṭaleb elbet tevekküldür. Ḥazret-i Mevlevī ḳuddise sırrihu

(Meşnevi)

رزق کم باید تو بر درگاه باش

diyü buyururlar. Ḥazret-i 'Abdülkādir Geylānī raḫimehu'llāh *Fütūḫü'l-Ġayb* nām kitāblarında buyururlar ki ey faḳīr ḫāmilü'z-zıkr zinhār ve hezār zinhār Ḥazret-i Ḥaḳḳ beni faḳīr eyledi. Benden dünyāyı men' eyledi. Beni 'uşretde şu'ūbete ilḳā ve fülāne ni'metini isbāl eyledi. Benim üzerime anı tefḳīl itdi. Ma'hazā ikimiz daḫı müslümānlarız. Ābā ve ümmehātımız Ḥazret-i Ādem ve Ḥavva'da cem' olurlar dimeyesin. Amma senüñ ḫaḳḳında virilen cevāb oldur ki senüñ ṭıynetini Ḥazret-i Ḥaḳḳ ḫurra ḫalk idüb (137) nidā-yı raḫmeti ile sebze-i şabr u rıza ve yaḳīn u şüküfe-i 'ilm u imān u tevḫīdī inbāt idüb şecere-i imānı ğars u terbiye ve tenmiye itdi. Her gün neşv u nemāsı ziyāde olmaḳdadur. Pes imdi arz ḳābile-i ḫālūñ revş u sıbaṭa-i muzaḫrafāt-ı dünyeviyeye muḫtāc degüldür. Ḥazret-i Mevlā dünyāda senüñ emrūñden fāriḡ u ucūr-

(مالا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر) cezile-i uhreviyye için saña
mā-şadağı olan ni‘amı ihzār eyledi. (فلا تعلم نفس ما اخفى لهم من قرة اعين جزاء بما)
ای ما عملوا فى الدنيا من اداء الاوامر والصبر على ترك المناهى (كانوا يعملون
Amma ol kimse ki (والتسليم اليه فى المقدور والتفويض اليه والموافقة فى جميع الامور
Ḥazret-i Rabb-ı Ğanī aña dünyāda ni‘am-ı bisyār virüb kudret u miknet virmişdür.
Anuñçündür ki anuñ maḥall-i imānı arz-ı şüredür. Anda ilkā-yı sebāta olmadıķca bir şey
bitmez. Anuñ şecere-i imānını ve şemere-i ‘irfānını hıfz itmek içündür. Eger ğinā andan
münkaṭı‘ olsa nebāt-ı imān kıruyub sebze-i imān pejmurde olur. Fefhem

(Mışra‘)

اوچاره كاربنده به ميداند

Bu tafşile im‘ān-ı nazār eyleyen müsterih olur.

(راع الحق عند غلبات النفس) 99

Ma‘nā-yı laṭīfī: Nefsün galebeleri kıatında Ḥaķķa ri‘āyet eyle. (138) Ya‘ni nefsi-
emmāre saña bir mekrūhı irtikāb itdirmek şadedinde iken sen taraf-ı şer‘-i envāre meyl
idüb nefsinı ol kār-ı bedden men‘ eyle. (وامامن خاف مقام ربه ونهى النفس عن الهوى)
āyet-i kerīmesi nefsinı hevādan men‘ idenlere müjdedür. (فان الجنة هى المأوى

(رفاهية العيش فى الامن) 100

Ma‘nā-yı laṭīfī: ‘Ayşuñ refāhiyyetī ḥāl-i emindedür. Mekk-i a‘dādan emānet-i
ni‘met-i ‘uzmādur. Ol vaktde olan zindeġāniye refeh-ḥāl tesmiyye olunur. Bu kelāmda
bir nükte dağı i‘tibār olunsa mümkündür ki kışinüñ a‘dā-yı ‘adūsı nefsidür. Anuñ keyd
u mekrinden emānet zamānında refāhiyyet ‘ayş-ı müyesser olur. İmdi nefsi-
muṭma‘inne ve nefsi-raziyye ve marziyye şāḥibi olmayan kimse için refeh-ḥāl muḥāl
imiş.

Meşnevi

نفس ازدهاست اوکه مرده است

از غم بی آلتی افسرده است

Bu maḥālde daḥı çok başt-i kelām olunmağa muḥtācdur ki ifā-yı merām oluna. Velākin fi'l-cümle keşf-i esrāra mü'eddī olmağla yūrā'a-i ḥoş-reftāre ruḥşat-ı ḥarām virilmedi.

(رواية الحديث انتساب الى رسول الله) 101

Şall-Allāhü 'aleyh-i ve sellem ma'nā-yı laṭīfi rivāyet ḥadīş-i şerīf Ḥazret-i Resül 'aleyh-is-selāma intisābdur. Ḥadīş-i (139) Resül-Allāhı asānīdī ile nāsa esmā' itmekde ve kitābet itmekde. Fevā'id-i 'aẓīme vardır. Ḥazret-i Şeyḫ Şamedānī İmām-ı Şa'rānī rahimehu'llāh *Meşārikü'l-Envārü'l-Muḥammediyye* nām kitābında beyān buyurduğu üzere fā'ide-i evvelī adille-i şer'iiyenüñ 'adem-i indirāsīdür. Zīrā eger nās cümle edille-i şer'iiyeyi bilmeseler ve'l-'iyāz-bi'llāh Ta'ālā nuşret-i şeri'atden 'aciz olub ḥuşūma cevāb viremezler. Fā'ide-i şāniyye her ḥadīş-i şerīf naḳline ibtidā olunduḡca tecdīd-i şalāt-ı ve's-selām u terziye-i aşḫāb-ı kirāmdır. Fā'ide-i şālīse ki a'zam-i fevā'iddür. Ḥazret-i Faḫr-ı Kā'ināt-ı 'aleyh efḍelü's-şalavāt cenābinuñ du'ā-yı ḥayrlarına fā'iz olmağdur. Zīrā kelāmını ümmetine tebliğ eyleyene du'ā idüb buyurmuşlar ki (نصرالله) u ḡaybuñ du'āları müstecābdur ve İmām-ı Taberānī rahimehu'llāh rivāyetiyle muşahḫaḥdür ki ḳāle'n-Nebī 'aleyh-is-salāt-ı ve'sselām (اللهم ارحم خلفائي قالوا) (يارسول الله ومن خلفاؤك قال الدين يأتيون من بعدى يرون احاديثي ويعلمونها الناس) du'ā-yı evvelde ḡād-ı mu'ceme ile daḥı rivāyet olunmuşdur. Nazāretle du'ā ni'met u behcet u ḥüsn dimekdür diyü taşḫiḫ eylemişler. Bu taḳdirce ma'nāsı Allāh Ta'āla ol kimseyi cemīl itsün aḫlāḳ-ı ḥasene ile ve a'māl-i marziyye ile müzeyyen eylesün dimekdür. (140) Sübhān-Allah zihī Şehryār-ı cūd-baḫş kişver-i nübüvvet ki kendi zāt-ı şerīfī ḥurāmān-ı riyāz-ı 'illiyyīn olmağla i'ḳābından tā-dāmen-i maḫşere dek eşnāf-ı mekkārımı maḳtū' ve berīde olmaya

(Şi'r)

Memdūh-ı Hūdā ki vaşf-ı zātı

Ne şafhā-i āsimāne şıǵmaz

Şāyān-ı şenā ki mu'cezātı

Şad defter-i dāsītāne şıǵmaz

Habbezā ol tayyib-i hāzıķ çāre-sāz ki bimāristān-ı 'ālem kevn u fesādda a'lā-yı 'uşşāt-ı ümmetin devā-yı birr'ü's-sā'aları için tertīb itdiği terkīb-i sünen serī'ü'l-teşīre ilā inkırāzi'z-zamān hālel-i resīde olmaya.

(Şi'r)

Naķd-i keremī şu deñlü çokdur

Kim kīse-i baħr u kāne sıǵmaz

Āħirden olan fetīl u merhem

Zaħm-ı dil hūn-çegāna şıǵmaz

Fī Harfi'z-Zā

(زهد العالم رحمة وزهد العامى مضلة) 102

Ma'nā-yı laṭīfi: 'Ālim olan kişinüñ zūhd u taķvāsı raħmetdür ve 'āmī olan kişinüñ zūhd u taķvāsı dālāletdür. Zīrā ol nefsinı zulmet-i cehāletden hālāş idüb zūhd u taķvānuñ aħkāmını bilen ādem 'ilmiyle 'āmil olmuş olur. Ālem-i 'āmil hem kendüye ve hem kavmine raħmet olur ki ğayrılar daħı anuñ 'ilm u 'amelinden behre-yāb olurlar ve nice gümrāhlara āşār-ı şalāhı te'şīr idüb tariķ-i Haķķ'a sālīk u naķdīne-i şalāħa (141) mālīk olurlar.

(Şi'r)

همرهى را چو كزويابى مسد

همدل و همدرد جويان احد

هست سنت ره جماعت چون رفیق

بی ره وی یار افتی در مضیق

Ammā zühd-i ‘āmīnün dālālet olması anuñ içündür ki ĥod-be-ĥod ħalb-i ma‘rifetü’l-aĥkām zühd ü taĥvāya maĥzā taĥlīd ile iĥdām idüb meşāliĥ u mefāsīdīni bilmez iken nefis u şeyṭān iġvāsıyla ġurūr-ı pendāre düşüb ‘uyüb-ı digerānı tecessüs itmege başlar. Fi’l-cümle riyāzet-i rāhibāne ile şafvet-i derün peydā u ‘ucb ve kibre mübtelā olub istidrācını kerāmet kıyās ider ve nice sāde diller daĥı ĥaĥıyyet u baṭılāne temyīzīne ĥādir olmayub dām-ı mekīdīne giriftār ve anları daĥı çengelistan-ı dālālete düşürüb dāmen-i giribān ĥabā-yı ‘aĥīdelerīn çāk çāk ider. Nitekim Ĥazret-i Mevlevī ĥuddise sırrıhu buyururlar

(Meşnevi)

کفت پیغمبر که احمق هر که هست

او عدو ماست غول ورهزنست

ای فغان از یار ناجنس ای فغان

همنشین نیک جوید ای مهان

(زوال العلم اهون من موت العلماء) 103

(142) Ehven eshel ma‘nāsınadur. Ma‘nā-yı laṭīfi: ‘İlmün zevālī esheldür. Mevt-i ‘ulemādan ya‘ni şıfat-ı ma‘az-zātudur. Nefsü’l-emrde faĥaṭ şıfatuñ zevālī zātuñ zevālünden ehvendür. Yalınız şıfat ‘ilm-i zā’il olsa ĥābilyet-i ‘ilm yine bāĥīdür. Bu kelāmıla mevt-i ‘ulemā muşībet-i ‘uzma oldıĥını beyān buyururlar. Ĥarf-i bāda fi’l-cümle bu mazmün ifade olunmuş idi.

(زوايا الدنيا مشحونة بالرزايا) 104

Zevāya zāviyenün rezāyā reziyyenün cem‘idür. Reziyye muşībet ma‘nāsınadur. Ma‘nā-yı laṭīfi: Dünyānuñ köşeleri muşībetler ile ṭoludur.

(Beyt)

محن الزمان كثيرة ماتنقضى

وسروره يأتيك بالفتات

Ya‘ni bu dār-ı miḥnetüñ her tarafına gidilse zevk-i şarf u şafâ-yı maḥz yokdur. Elbette her nüşuñ nişi ve her gülüñ ḥārı ve her gencinenüñ mārı nā-çār mevcūd-ı muḥarrerdür.

(Mışra‘)

کنج بامارست وکل باخارومستی باخمار

(زينة الباطن خير من زينة الظاهر) 105

Ma‘nā-yı laṭīfi: Ziyet-i bāṭın ziyet-i zāhirden ḥayrlıdır. Ya‘ni kişnüñ aḥlāk-ı ḥamīde ile ve ḥūy-ı pesendīde ile bāṭını müzeyyen olmak ḥayrlıdır. Zāhiri eşvāb zī-ḳayyim ile müzeyyen olmaḳdan

(Beyt)

پرهنکان طریقت به نیم جونخردند

(143) قباى اطلس انكس كه از هنر عاریست

Ḥazret-i Mevlevi‘nün ḳuddise sırrıhu

(Meşnevi)

ای برادر تو همان اندیشه

ما بقى وراستخوان وریشه

yı buyurmalarından insānuñ ādemiyeti maḥzā aḥlāk oldığı zāhirdür. Cesedüñ heyūlası ki ‘anāşırdur. Aña insān ıtlākı bisāt-ı şaṭrancuñ birine şāh-ı ıtlāk meşābesindedür. Ḥülāşa-i kelām tenvīr-i bāṭın ile merzūk olanlar ziyet-i zāhireye çendān taḳayyüd eylemezler ve ārāyiş-i zāhire dilde olan vücūdlara ekşeryā şafvet-i bāṭın mün‘adem olur.

(Beyt)

از خود آراطمع سیرت شایسته مکن

که برونسازدرونساز نکردد هرکز

Meger ki menāzil-i kemālūñ aqşā-yı merāḥiline qadem-i nihāde olan zāt-ı şerīflerden ola. Zīrā kāhice anlar setr-i ‘ulūvv-i cāh için bu güne na‘l-i bāz günle nümāyān olurlar. Anuñçün hiçbir kesūñ aḥvāline i‘tirāz cā’iz degüldür. (Beyt)

سر عارف بجز از دیده عارف شناخت
شمس تبریز کند فهم که مولانا کیست

106 (زيارة الحبيب اطراء المحبة)

İtṭirā ṭarāvetden ifti‘āl şığasıdır. Tazelemek ma‘nāsına ziyāret mef‘üle muzāfdur. Ma‘nā-yı laṭīfī: Dostı dost (144) ziyāret eylemek muḥabbeti tāzelemekdür. Ziyāret-i iḥvān u aḥbābda fevā’id-i bī-ḥesāb vardır. Lakin şürūṭ-ı ziyāret mür‘ai olursa evvelā niyet-i ḥāliṣa ki hemān ziyāretten mürādı rızāen-lilāh ola. Şāniyā bir müslümānuñ ğiybetinden ve uyūbından baḥş olunmaya. Şālişen zāir ve mezūr birbirine müdāhene ve maşāqale eylemeyüb şādıkāne şoḥbet oluna. Rābi‘ān fi‘l u qavllerinde ḥaṭa-i şer‘i enverden ḥāric bir fi‘l u qavl olmaya. E‘izze-i kirāmdan ba‘zı vüçüd-ı şerīfler buyurmuşlar ki niyyet-i şāliḥa taḥsīl itmeyince birāderini ziyārete taḥrīk qādimе-i ‘azīmet itmeye eger bir sene daḡı mürūr iderse selef-i şāliḥīn birbirine irsāl-i selāmla iktifā idüb telāqqıye çendān-ı raġbet itmezlerdi. Ziyāretüñ mefāsidi ḥavfindan pes imdi ziyāret-i ḥālisān u muḥlisān olursa zāir u mezūra fā’ide olur ve illā terki evlādur. Reva Mālik bi-isnād-ı şaḥīḡ qāl-Allāhu Ta‘ālā (وحببت محبتى للمتحابين فى والمتجالسين فى)
والمتراورين فى والمتبادلين فى وروى الطبرانى من زار اخاه المؤمن خاض فى
Şi‘r (الرحمة حتى يرجع ومن عاد اخاه المؤمن خاض فى رياز الجنة حتى يرجع

عليك باغبان الزيارة انها

اذا كثرت كانت الى الهجرة منسلكا

فانى رأيت الغيث يسأم داتما

(145) ويسئل بالايدي اذا هوامسكا

Fî Ḥarfi's-Sîn

107 (سلاح الضعفاء الشكاية)

Ma'nā-yı laṭīfī: Def'-i mezālimde za'īf olanların silāhı şikāyetdür. Şikāyet daḥı yā ḥalkadur yā Ḥāzret-i Ḥāliḳ'adur. Dergāh-ı re'fet-penāh-ı İlähi'de icābet da'vāt-ı maẓlūm muḥaḳḳaḳ oldığı ḥadīş-i şerīfle müsbitdür.

(Mıṣra')

Zinhār şaḳın nāvek-i āh-ı zu'afādan

108 (سيرة المرء ينبئ عن سيرته)

Sīret ṭarīḳat ma'nāsınadur. Serīre gizlü dimekdür. Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinün zāhib oldığı yol derūnında gizlü olan esrārdan ḥaber virür. Meşelā bir kimsenün sīret u 'ādeti muḥabbet-i 'ulemā ve şaliḥā ve anlar ile şoḥbet u ünsiyet olsa anuñ ḳalbinde meyl-i 'ilm şalāḥ oldığı zāhir olur ve 'aḳsī daḥı böyledür. Cühelā ve füsāḳa muḥabbet derūnında mürtekiz olan fesād u cehli müş'irdür.

(Şi'r)

هم صحبت ارباب شرف باش که خورشید
با پرتو صحبت کهر از سنک برادر
همسایه خوش جوی درین باغ که آخر
آلوجه بالو نکررنک برادر

Fi Ḥarfi'ş-Şîn (146)

109 (شين العلم التصلف)

Ma'nā-yı laṭīfī: 'İlmün 'aybı 'ālimün temeddühīdür. (وفوق كل ذي علم عليم)
Maẓmūnını bilenler lāf u güzāfdan geḳerler. (من قال انى عالم فهو جاهل) Zīrā 'ulūm-ı

keşîr u ‘ömr-i insân kaşîrdür. Cümlesini taḥşîl muḥâl Ḥazret-i Mūsâ ‘ala nebiyyinâ ve ‘aleyh-is-selâm ile Ḥızr’uñ aḥvâlî ma‘lûm. İmdi ‘âlem-i ‘âkı̄l oldur ki her zamân nefsinî taḥķîr idüb taşallûf u temeddüḥa ruḥşat-dâde olmaya.

(Şi‘r)

‘İlm kesbiyle rütbe-i rif‘at
Ârzü-yı muḥâl imiş ancak

‘Işķ imiş her ne var ‘âlemde
‘İlm bir ķîl u ķâl imiş ancak

(شحيح غنى افقر من سخي فقير) 110

Ma‘nâ-yı laṭîfi: Ḥariş u baḥiyl olan ğani şāḥib-i seḥâvet olan faķîr-i şâbirden ziyâde muḥtâc-terdür. Zîrâ şuḥḥ u buḥluñ iķtizâsı ne kendi ten‘im ve ne âḥire in‘âm u infâkdur. Ammâ faķîr-i saḥî fi‘l-cümle mâlik oldığı ni‘meti hem âḥire bezl idüb hem kendisi temenni‘ ider ki bu şıfat levâzım-ı ğinâdandır. Ammâ ḥariş-i ğani ma‘imsâke heves-i celb-i ziyâde ile ve mâlik olduğunu ḥıfz u ḥarâşetde ihtimâmla izṭar iden ve efķâr-ı kevnâ kevneden ḥâlî olmaz. Bu şüretde faķîr-i saḥî-i şâbirden efķar olmuş olur. Zîrâ bu ḥâlet-i faķîr-i baḥiyl ğayr-ı şâbirün lâzimidür.

(Mışra‘)

فقير كل ذى حرص غنى كل من يقنع

(147) (شمة من المعرفة خير من كثير العمل) 111

Şemme bûy endek ya‘ni az koķuya dirler. Bunda ķadr-i yesîr ma‘nâsinadır. Ma‘nâ-yı laṭîfi: Ma‘rifetu’llâhdan ķadr-i yesîr ‘amel-i şâlihüñ çoğundan ḥayrludur. Ma‘rifetu’llâh ‘amel-i şâlihî muḥtezîdür. Ya‘ni ma‘rifetu’llâha mükârin ‘amel-i ķalîl ma‘rifetden ‘ariyye a‘mâl-i şâliḥanuñ çoğundan ḥayrludur. ‘Ârif-i bi’llâh olanlaruñ ‘amelleri recâ-yı cennet ve ḥavf-ı nâr için degüldür. Nitekim zâhid-i ḥuşķ olanlaruñ ‘amelleri böyledür. (نعم العبد صهييب لولم يخف الله لم يعصه) Ḥadîs-i şerîfi Ḥazret-i Şüḥeyb-i Rûmînüñ raḍiy’Allâhu ‘anh ‘irfânına işâretdür ve Ḥazret-i İmâm ‘Alî kerrem-

(ولو كشف العطاء ما ازددت يقينا) ve dāfi (لم اعد ربا لم اره) Allāhu vecchēhū buyurmaları mertebē-i iḥsānda olan ‘ibādetūñ efdāliyyetine şāhiddür. Qavluhu Ta‘ālā هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون)

Meşnevî

علم بنيادست وطاعت خانه
بی اساسی کی شود کاشانه
علم باید تا عمل کنجی بود
زانکه بیدانش عمل رنجی بود

حبيب الى من دنيا كم ثلث الطيب (Kāle Resūl-Allāh şall-Allāhu ‘aleyhi ve sellem)
namāz içinde olan qurre-i ‘aynuñ müşāhidesine vāriş
والنساء وقره عيني فى الصلوة
اللهم ارزقنا 148 با) olan devlet-mendler namāz-ı dü-kānede ḥatm-ı Qur‘ān idenlerdür.
سرارهم العلية

Fî Ḥarfi’ş-Şād

(الصيحة تمنع الرزق) 112

Ma‘nā-yı laṭīfi: Şayḥa ya‘ni ba‘de’ş-şilātü’ş-şubḥ uyumaq rızka māni’dür. Ḥarf-i bāda bunuñ maẓmūnı beyān olındı.

(صمت الجاهل ستره) 113

Ma‘nā-yı laṭīfi: Cāhilūñ sükūtı ḥālinūñ perdesidür. Lisān-ı insān ḳalbūñ tercemānidür. Ekşeryā cāhilūñ ḳalbi ‘ilm u ḥikmetden tehī ve ḥālī ve efkār-ı muzahrafāt-ı dünyeviyye ile māli olmağla kelāmı dahı ḥayrdan ‘ārīdür. Binā’en‘ala hazā şamt u sükūtı aḥvālını setr eyleyüb māhiyyeti bilinmez. Ammā tekellüm itdigi şüretde ḥaṭāsı aşikāre olub rüsvāy olur.

(Beyt)

درسرخن کفتن خطای جاهلان پیدا شود
تیرکج چون ازکمان بیرون رود رسوا شود

(Beyt)

وفی الصمت زین للفتی وانما
صحيفة لب المرء ان يتكلما

(صاحب الاخيارتأمن من الاشرار) 114

Ma'nā-yı laṭīfī: Eyülerle müşāhib ol ki yaramazlardan emīn olur[sun]. Fi'l-ḥaḳīḳa şoḥbet-i aḥyār ādemi işlah idüb şürür-ı eşrā[r]dan ba'īd u emīn itdigi muḥtāc-ı delīl degüldür.

(Beyt)

سك اصحاب كهف زورى چند
(149) پی نیکان گرفت و مردم شد

Fī'ḍ-Ḍādi'l-Mu'ceme

(ضل سعی من رجاه غير الله) 115

Ma'nā-yı laṭīfī: Allāh'dan ğayriye ṭālib olanuñ sa'yī zāyi' oldı. İki 'ālemde fā'iz olanlar ṭālib-i Ḥaḳḳ olanlardır. Maṭlūbuñ 'izzeti ne mikdār ise ṭālibüñ 'izzeti daḡı aña göredür.

(Şi'r)

Dilā mā-fi'z-zamīrūñ dā'imā Hū itmege cehd it
Ḥulāşa muḡliş oldur mebde'i ihlāş kul Hū'vedur

İder tevḥīd-i Bārīye işāret her neye baḡsan
Cihān āyāt-ı tevḥīd ile ser-tā-pā-yı memlūdur

(الله بس باقى هوس) maẓmūnuyla ‘amel idenler salṭanat-ı dehrī faḫra tebdīl eylediler.
(من كان فى قلبه غير الله فخصمه فى الدارين الله) mā’line resīde olanlar ‘izzeti zīllete
cāhī çāhaninūñ ve nāmı şevḫ u ġarāma taḫvīl itdiler.

(Beyt)

دست در سينه دريا كذار د چون صدف
هر كه صائب آشنای عالم بالا شود

(ضرب الحبيب اوجع) 116

Evca‘ ism-i tafḫīldür. Mufaẓẓal-ı ‘aleyh ma‘lūm olmağla hazf olunmuştur. Taḫdīrī
(اوجع من ضرب العدو) dimekdür. (Allāhü Ekber) kabīlindendür. Ma‘nā-yı laṭīfi:
Dostuñ ḫarḫı (150) vec‘a ziyādedür. Düşmenūñ ḫarḫından zīrā dostdan me‘mūl olan luṭf
u ‘afv iken ḫilāfı zḫūr itdikde vec‘a müzā‘if olur. Birisi luṭf u ‘avfuñ ‘adem-i zḫūrı
birisi vec‘-i ḫarḫdur. Ḥuşūşān ki süḫen-i telḫle ḫāşıl olan zaḫm içün ümīd-i behbūdı
müstehīldür.

(Beyt)

صبر بر زخم زبانه كن كه هر تيغ زبان
كعبه دلرا بود خار مغيلان دكر

Fī Ḥarfi’ṭ-Tā

(طر مع الامثال) 117

Ṭır kesr-i tā ve sūkūn-ı rā’i mehmele ile emrdür. Ṭayarāndan. Ma‘nā-yı laṭīfi:
Kendi emsālünle ṭayarān ḫıl. ḫilāf-ı cinsle ülfet eyleme ve kendinden a‘lā olanlara daḫı
çoğ şıḫlet itme. Zīrā anlar daḫı kendülerden ednā ile şoḫbet istemezler.

(Şi'r)

مشو با کم از خود مصاحب که عاقل
بهم صحبتی بهتر از خود کزیند
کرانی مکن بابه از خود که اونیز
نخواهد که با کمتر از خود نشیند

Pes, imdi kişi hemân aqrân u emsâliyle ülfet itmek gerekdür.

(Beyt)

کند هم جنس باهم جنس پرواز
کبوتر با کبوتر باز بابار

(151) Bālāda bu maẓmūnda ba'zı kelimāt sebqat eyledi.

Fî Ḥarfi'z-Zā'i'l Mu'ceme

(ظلم المرء یصرعه) 118

İşbirā'u yıkmaq ya'ni pehlivānlar birbirini başub yıkmaq. Ma'nā-yı laṭīfi: Kişiyi zulmi yıkār ve pāy-māl ider.

(Mışra')

Müntakımdür bir ādı Mevlānuñ

Ekşeryā zālīmüñ 'ömri kaşır olub mevt irişüb üftāde-i ḥāk helāk olur. Yāḥūd min ṭarafi'l-Ḥaqq bir belāyı 'azīm ile mübtelā olub hem şūrī hem ma'nevī zulmüñ şe'metiyle yıkılır. Bu 'abd-ı faḳır ya'ni muḥarrir-i cerīde mesmū'atımdan kaṭ'-i nazār yigirmi otuz sāl mürürü ḥilālinde şirzūme-i li'ām-ı zulmenüñ zamān-ı tuḡyānları ve helāk u kaṭl u müşāderelerini ve perişāni-i evlād u etibā' ve ta'alluqātlarını bi'l-mu'āyene müşāhede itdigim ru'ūs-ı 'aḳd-ı şaddı mütecāvizdür.

(Nazm)

**Bāḡ-ı dehrüñ hem ḥazā'in hem bahārın görmüşüz
Biz neşātuñ da ḡamın da rüzḡarın görmüşüz**

Ṭūb-ı āh inkisāre paydār olmaz yine
‘Arşa-i cāhuñ nice sengin hisārın görmüşüz

(ظل الكريم فسيح) 119

Ma‘nā-yı laṭīfī: Kerīmūñ sāyesi vāsi‘dür. Ya‘ni şāhib-i kerem olan kimsenūñ sāye-i keremī vāsi‘dür ki kendüye (152) ilticā idenleri redd itmez demek ola yāhūd zılden murād ta‘alluḳāt u a‘vān u enşār olub (الا نسان عبید الا حسان) fehvāsınca ittibā‘ ve eşyā‘ī çok ve ihsān-didesi olanlar ğayret-keşī olmaḳdan kināye olursa vechdür.

(Beyt)

كرم بباغ ارم كرم بود كرم بخورد
بكوش هر كه بكفتم كرم بكفت كرم

Fī Ḥarfī’l-‘Ayn

(عقوبة الظالم سرعة الموت) 120

(وفيه اسئله واجوبة معلومة عندالا هالى) Ma‘nası zāhirdir.

(علا قدر المتقين) 121

Ma‘nā-yı laṭīfī: Mütteḳī olanlaruñ ḳadr-i mertebeleri ‘ālī oldı. (ان اكرمكم عندالله) kerimesi mütteḳīler medḳinde kāfīdür. Lakin taḳvānuñ ta‘rīfinde ‘ulemā-yı dīn çok iḥtilāf eylemişler. Ba‘zılar buyurmuşlar ki taḳvā ol mertebenūñ ismīdür ki bir kimsenūñ zāhir u baṭın ‘amellerini ve ḳalbinde olan niyetlerini ḥalḳ-ı ‘āleme i‘lām eyleseler ol kimseye ḥacālet gelmeye.

(عدو عاقل خير من صديق جاهل) 122

Ma'nā-yı laṭīfī: Düşmen-i 'ākıl şadīķ-i cāhilden hayrludur. Ekşeryā düşmen-i 'ākıl şaşd-ı izrār itdikde mükāfāt-ı 'amel havfıyle cür'et u iķdām idemez. Ammā şadīķ-i cāhil nīk u bed temyızinden 'āciz u zāhil olmağla şaşd-ı ihsān ile (153) esā'et idüb ba'de'l-vuķū' başt-ı i'zār ider.

(Beyt)

Dilī döndürdüñ āyā Yūsufum eski Mışra
Neyleyem yapığımı ba'de harābi'l Başra

Fī Ğayni'l Mu'ceme

(غنيمة المؤمن وجدان الحكمة) 123

Mü'mine ğanimet hikmetī bulmağdur. Ba'zılar hikmetī (الحكمة هي الا صابة في) (الحكمة تحقيق العلم واتقان العمل) diyü ta'rif itmişler ve ba'zılar dağı (القول والعمل) dimişler. 'Ala kile't-tağdıreyn hikmet-i 'ilm u 'āmelüñ ictimā'ından huşul-yāb olurmuş. Kāle'n-Nebī 'aleyh-is-selām (من اخلص لله اربعين صباحا ظهرت ينابيع الحكمة من) (قلبه على لسانه) ma'nā-yı hadiş-i şerīf bir kimse kırk şabāh ihlāşla 'amel eylese hikmet çeşmleri anuñ kalbinden lisānı üzre zāhir olur. Pes hakīm ol kimseye dirler ki her şey'e hağğını i'tā eyleye. 'Abd-ı mü'min bu şaffetlü hakīmi bulduğda şöhetini bil ki (ومن يؤت الحكمة فقد اوتى خيرا كثيرا) hizmetini ğanimet bilür.

(غلام عاقل خير من شيخ جاهل) 124

Ğulām-ı hadişü's-sin u şeyğ pīr ma'nāsınadır. Ma'nā-yı laṭīfī: 'Āķıl olan tāze yigit cāhil olan pīrden hayrludur. Zīrā 'ağluñ iktizāsı pīrāne hareket ve ceħlüñ lāzımı (154) tıflāne sefāhetdür.

(Şi'r)

قامت همچو کمانرا بمثل
ناز ابروی کمان بی نمکست
زانکه پیران حسن کسوترا
هم لباسی بجوان بی نمکست

Fī Harfi'l-Fā

(فخر المرء بفضله اولی من فخره باصله) 125

Ma'nā-yı laṭīfi: Kişi kendi fazlı ile faḥr itmek evlādur. Aşlı ve nesebiyle faḥr itmeden

(Beyt)

به نسب نیست نسبت مردم
هر یکی را به نفس خود شرفست
شرف در بجوهر خویش است
نه زیباکی جوهر صدقست

(واما بنعمة ربك فحدث) feḥvāsınca cenāb-ı Rabbü'l-erbābuñ iḥsān eylediği ne'am-i zāhire ve bāṭıne ile izhār-ı şükr itmek nice kimseleri agāh idüb raqade-i ḡafletden iḳāz eylemege mü'eddī olur. (كلموا الناس على قدر عقولهم) Ammā aşl u nesebi ile faḥr itmenüñ çendān-ı fā'idesi sāriyye degüldür. Anuñçün ki eger sām'i fūrū-māye olursa luṭf-ı Ḥaḳḳ'dan me'yūs olur. Eger sām'i şerīfū'n-neseb ise şerāfet-i nisbet necāt-ı insāre kāfi olmaḳ za'mına düşüb taḥsīl-i fezā'ilde mütekāsıl olur. Be her taḳdīr-i faḥre ve sām'i ziyāndan ḥālī olmaz. Eger faḥir bir zāt-ı faẓīlet-mend ise (155 فاذا نفخ في) maẓmūnınca nesebüñ fā'ide-i uḥreviyyesi olmadığın bilürken 'abeşe şuḡl itmiş olur. Bu vechle malūm olur. Eger faḥr-i faẓīletden 'ārī ise (نعم الجدود)

وبئس المولود هات ما عندك (diyüb ilzām iderler. Nitekim Hāzret-i İmām ‘Alī kerem-
Allāhu vechehü buyururlar

(Şi‘r)

فان يكن لهم من اصلهم شرف
يفخرون به فالطين والماء
لافضل الا لاهل العلم انهم
على الهدى لمن استهدى ادلاء

Rubā‘î

ای طبع کچت سرشته با کبر و منی
دانسته تمام خلق را دون و دنی
هر جا که رسی لاف اصالت
چون اصل تواز آب و کلست یا آب منی

Naql olunur ki āyet-i şerīfe nāzil olduḡda sıbt-ı resūl-i Hūdā nūr-ı dīde-i Fāṭimetü’z-
Zehrā Hāzret-i İmām Hüseyn raḡiy’Allāhu ‘anh (بطل الحسب والنسب) diyüb vāfir
baña eylediler. Şahābe-i kirāmdan ba‘zı vücūd yā ibn-i Resūl-Allāh sizler ḡābīb-i Hūdā
ve ‘Aliyü’l-Murṭaṡa ve cenāb-ı Zehrā ciġer-gūşesi olasız. Sizüñ için ne ġam vardur
didüklerinde (وان ليس لانا نسان الا ما سعى) kerimesiyle cevāb virdiler.

(Beyt)

الهی با عزاز پا کان تو
مکن یکدم از یاد خود غافل

(فی کل قلب شغل) 126

Ma‘nā-yı laṡfî: Her ḡalbede bir şuġl vardur. Ya‘ni her kesüñ ḡalbinde bir kûne fikr
vardur ki birbirine benzemez. Anuñçündür ki ṡābā‘yi-i nās mütteḡide degüldür. Ḥadīş-i
şerīfde vārid olmuş ki (الا وان فی الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد كله الا وهی)
المرء باصغربه بقلبه ولسانه ان تکلم تکلم) (القلب ve ḡadīş-i āḡirde gelmüşdür ki

بلسانه وان تأمل تأمل بجاناه (قلب iklim-i vücudda sulṭāndur. Sā'ir a'zā ve cevāriḥ ra'yyet menzilesindedür. Bi'l-cümle a'zādan şudūr iden ef'āl u aqvāl anuñ fermāniyledür. Pādişāh şālih oldığı şüretde ḥademesi daḥı şālih olur. (لا بذكر الله تطمئن) (القلوب) Ḳalb-i efkār-ı perişāndan ḥalāş olub şalāḥ-pezīr olmaḳ aña iṭmīnān u sükūn gelmesüñ. Zikru'llāh anda müsteḳarr u mütecevher olmaḡla olur. Ğayrı tedbīr ile muḥāldür. Nitekim buyurmuşlardur (**Rubā'ī**)

تا دل ذ بد و نيك جهان كوتاهست
زين پيش دلى بود و هزار اندیشه
اكنون همه لاله لالهيست
4

(157) Ḳalb-i selīm diyü böyle ḳalbe ıtlāḳ olunur. Dünyāda ve 'uḳbāda böyle ḳalbūñ şāḥibi necāt bulur ve illā fikr-i gūnā-gūn ile 'ibādet çendān fā'idesi olmaz.

(Beyt)

İtdigüm ta'atuñ ḥilāveti yok
Ḳār ḥelvāsı gibi lezzeti yok

Fi'l-cümle bu maḥalle münāsib olan kelimāt bundan iḳdam-ı tanzīm-i silk-i taḥrīr ḳılındı.

(Beyt)

لسان الفتى نصف ونصف فواده
فلم يبق الا صورة اللحم والدم

(فازمن سلم عن شرنفسه وفازمن ظفر بالدين) 127

Ma'nā-yı laṭīfi: Nefsīnūñ şerrindeñ sālīm olan fevz ü necāt buldı ve dīne zafer bulan kimse fevz ü necāt buldı. Şerr-i nefsünden selāmet-yāb olanlar rütbe-i kemāl ile kām-yāb olan vücūd-ı şerīflerdür. (اسلم شيطانى) Ḥ'ānından behre-mendler ya'ni

⁴ Rubā'ī'nin dördüncü mısrası metinde bulunmamaktadır.

merātib-i Muḥammediyye ile kāmrān olan ercümendlerüñ ki kümmelīn-i evliya-yı kirāmdur. (الا ان اولياءالله لاخوف عليهم ولا هم يحزنون) Dīvān-ı ezel-i āzalde dest-i rūḥ u revānlarına virilen menşūr sa‘ādetüñ ‘üvnānīdūr. Dīne zafer bulmaḵ kemāl-i tedeyyün ile mütedeyyīn olub ḥaḳīḳatine dest-res bulmaḵdur. Bundan daḡı murād süllem-i pāye-i kemāle ‘āric olmaḵdur.

(Beyt)

(158) هر کسی در حرم عشق تو محرم نشود

هر بر اھیم بد رکاه تو ادهم نشود

مرد تا روی نیارد زدو عالم بخدای

مصطفی وار کزین همه عالم نشود

(فلجك خصمك بالا حتمال) 128

(الفلج كالفلس الظفرو الفوز) Ma‘nā-yı laṭīfi: Senüñ ḥaşmīña zafer bulmaḳlıḡuñ şabr u taḥammül iledür.

(Beyt)

چو کاوار همی بایدت فردھی

چو خرتن بجور کسان دردهی

ve mümkündür ki ḥaşmından murād nefsi emmāre ola. Bu şüretde eşḳāl-i ta‘āt u ‘ibādeti taḥammül ile nefsi emmāreye ḡālib olursun dimek ola. Behāderān-ı rişte-i cihād-ı ekber u pīrevān enbiyā-yı hidāyet göster. Dā’imā nefsiñ ‘uyubını tafahḫuşdan ḡālī olmazlar. Meşāyiḡ-i kirāmdan Ḥāfız Ḥaşan şer‘i müşeyyed Maḫfūz bin Muḥammed raḫimehu’llāh Ḥāzretleri buyurmuşlar ki (من ابصر محاسن نفسه ابتلى بمساوى) (الناس ومن ابصر عيوب نفسه سلم من رؤية مساوى الناس) ve ba‘zı şanādīd-i tarīḳat (من اراد ان يبصر طريق رشده فليتهم نفسه فى الموافقات فضلا عن المخالفات) daḡı dimişler ve Hāşimī Sa‘dī raḫimehu’llāh buyururlar ki (ربما اصلى ركعتين وانصرف) (منهما وانا بمنزلة من ينصرف من السرقة من الحياء) (159) Ḥāzret-i Ḥudāvend cihān-ı āferīnüñ ḡānī ‘ani’l-‘ālemīn oldıḡın ve kıyās u ‘aḳl u fehmden celāl u ‘azimet u kibriyāsı

birrüler idügün bilenler (ما عبدناك حق عبادتك) dimekle ‘aczlerine i‘tirāf iderler. Bi‘l-cümle maḳdūr u mechūdların ‘ibādāt-ı Ḥaḳḳ’a şarf itmekle bile.

(Şi‘r)

اعتصام الوری بمغفرتك
عجز الوا صفون عن صفتك
تب علينا فاننا بشر
ما عرفناك حق معرفتك

(فسدت نعمة من كفرها) 129

Ma‘nā-yı laṭīfi: Ni‘mete şükr itmeyüb küfrān idenüñ ni‘meti fāsıde oldı. Ya‘ni zā’ ile oldı dimekdür.

(Şi‘r)

شكر انعام منعم ارنكى
آن نه كفران كه محض كفرانست
هست كفران فزون ز كفران
كه مثنای كفر كفرانست

Küfrān şükrüñ zıddıdır. Şükrüñ fażīleti bundan esbaḳ baş olındı.

(Meşnevî)

شكر نعمت نعمت افزون کند
كفر نعمت از كفت بیرون کند

(فعل المرء يدل على اصله) 130

Ma‘nā-yı laṭīfi: Mirāran beyān olındı.

(فرع الشئى بخبر عن اصله) 131

(160) Ma'nā-yı laṭīfi: Şey'in fer'i aşlından iḥbār ider. Meşelā bir kimsenüñ aḥfādīña fūrū'idür. Eger ceddleri baḥl̄il ise lā-mahāle evlād u i'ḳābında fi'l-cümle zūhūr ider. Eger kerīm ise elbette ceddlerinüñ şaffetiyle mütteşif olub seḫā vü kereme meyl gösterüb fi'lleriyle ḥaber virirler. (الولد الحر يتبع بابائه الغر)

(فضل العاقل على الجاهل كفضل البدر على السهى) 132

(السهى بضم السين كوكب خفى يمتحن الناس به ابصارهم) Sühā ol kevkeb-i ḥafīdür ki nās anı görmege basireler'in imtiḥān iderler. Ğāyet başar-ı ḥadīde muḥtācdur ki anı göre. Ma'nā-yı laṭīfi: 'Āḳil olan kimsenüñ cāhil üzerine fazileti māh-ı bedrūñ sühā üzerine fazli gibidür. 'Āḳilden murād imtişāl-i evāmir-i İlahī ve ictināb-ı 'ani'n-nevāhī idenlerdür ve cāhil ile ğaraż bunuñ muḳābili ki emr u nehye imtişāl u imtinā ile taḳayyüd itmeyüb ancak hemān mānend-i hayvān cū'i ve 'aṭş el virdikce nefsi erva ve işbā'ı 'ādeti belki edā-yı mektūbede ihmāl ve tekāsil-i muḳteza-yı tabi'ati olub şī'ār-ı İslāmiyye'den faḳat sırrında destār-ı sefīd u iḳtiza itdikce zebānında kelime-i tevḥidden ğayrı aḥkām-ı dīn ile meşğul olmaya. Amma şol vücūd-ı mes'ūd ki ef'āl u aḳvālī ma'ḳul u menḳülde birün olmayub dā'imā aḥkām aḥkām-ı (161) şer'i Muḥammedī kārı ve sūluk-ı sünen Sünen-i Aḥmedī ez cān u dil muḥtārı ekl u şürb u kıyām u ḳu'ūdi ḥuşuşunda ittibā' selef-i şalihīn ve ittişāf-ı aḥlāḳ pesendīde ve i'tiyād secāyā-yı sencīde mevādında pīr u meşāyiḥ-i dīn olmaḳ şeref rüzğarı ola. Fī nefsu'l-emr ol maḳūle cāhil ile meyānelerinde şeb-i çehār dehemde nūr-pāş olan bedr-i münīr ile imtiḥān-ı bāşıra için baḳılan sühā-yı saĝīr ḳadar bi-hasebü'l-mertebe fark-ı 'azīm vardır.

(Mışra')

وجود مردم دانا مثال زر طليست

(Beyt)

تا در پی شهوت و هوا خواهی شد
از من خیرت که بی نوا خواهی شد

(فكاك المرء فى الصدق) 133

Fikāk kesr-i fā ile ḥalāş ma'nāsınadır. Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinüñ şiddetden ḥalāşı şadākatdedür. (النجاة فى الصدق) maẓmūnıdır. Dāreynde mü'min u muvaḥḥide şıdķ u ḥulūş bā'ış-i ḥalāş ve necāt oldığı nüşüş-ı kıatı'a ile işbāt olunmuş bir da'vādur. Şıdķ kizb muķābilıdır. Rast-gū ve rast-gār olan vücūd-ı şerif lā-maḥāl her dü-cihānda imn u rast-gār olmaķ vaẓihdür.

(Şi'r)

راستان رسته اندروز شمار
جهد کن تا تو رستکاری کن
(162) تادران رسته رستکاری شوی
اندرین رسته راستکاری کن

Kelimāt-ı ekābirdendür ki buyurmuşlardır. Fezā-yı pehnā-yı süḥen andan ferāḥterdür ki mütekellimüñ pāy-ı beyānı āsīyāb-ı sinnüñ ḥilāflā āzerde ola. Tā ki gül-i şıdķ-ı çemen-i süḥende bŷy-ı nişār behre-mendi oldıķca sezāvār mürüvvet degüldür ki enāmil dest-i nefsi-nāṭıķa ḥārdur ve ğulle zaḥm-ı ḥürde ola

(Şi'r)

زبان پاکرا حیفت بسیار
که از لوٹ دروغ آلوده سازی
اکریا برنداری از ره صدق
سراز کردن کردان بر فرازی

Büzürgān-ı dīnden bir zāt-ı gŷzīn buyurmuşlar ki farazā eger kizbŷñ 'itāb u 'ikāb mücāzātı ve şıdķuñ şevābı bī-ḥesāb mükāfātı olmasa 'aql yine kizbden ihtirāz idüb cānib-i şıdķa meyl gösterdi. Ol sebeddendür ki dürŷğ-ı bī-fürŷğ ķā'ilini ḥaķīr ḥ'ār u meyyān ādemiyānde bī-ķadr u miķdār ider.

(Beyt)

از کچی آفتی بکم و کاستی
از همه غم رستی اکر راستی

Menķıldür ki müsterşed ħalīfe vaşiyet-nāmesinde püser-i cān berāberine naşīhat u pend siyākında bu gūne kelām-ı sūd-mend teşīr itmişdür ki eger istersen beni nev'ı insān senden ħā'if ve tersān olalar. Dürüg-gūy olma. Zīrā merdum-ı kezzāb (163) bī-mehābet olur. Eger hezār-ı şemşīr anlaruñ muĥāfazaları için eṭrāflarında āmāde olursa da ya'ni bir devlet-mendüñ ki şemşīr-i zebānı cevher-i şıdķdan sāde ola. Hezār-ı şemşīr-bāz berā-yı ızhār-ı kevkebe eṭrāfında āmāde olsa da nazar-ı ħalkda yine bī-şükūh u mehābet olur. Naķl olunur ki Ḥaccāc-ı zālim bir cemā'ate siyāsetle emr eyledi. Çünki ol cemā'atden birine nevbet irişdi. Didi ki ey Emīr beni 'afv eyle. Zīrā senüñ üzerinde ħaķķım vardır. Ḥaccāc didi ki benüm üzerimde senüñ ne gūne ħaķķın vardır. Cevābuñda filān düşmenüñ senüñ için nā-sezā sözler söyledi ve fuşşiyātle seni ķadķ eyledi. Ben anı men' eyledüm ve saña düşnāmdan alıķodum didikde Ḥaccāc bu da'vāyı işbāta ķādir misin güvāhuñ var midür didi. Bir ġayr-ı esīre işāret idüb bu daĥı benümle bile didi. Mesmū'ıdür didi. Ol eşīr daĥı edā-yı şehādet idüb belī ben daĥı ol vaķtde ħāzır idüm. Bu ādem-i şādīķdur didikde Ḥaccāc ol şāhide çünki sen daĥı ol vaķ'ada mevcūd itmişsen niçün sen daĥı ol düşmeni mün'ada [mu'annid] müşāreket itmeyüb sākıt olduñ didi. Ol eşīr-i rast-gūy olub ben senüñ dostuñ degül idüm. Saña 'adāvetüm var idi. Anuñçün sükūt eyledüm diyüb toġrı söyledikde ikisini daĥı itlāķa fermān eyledi. Birini şübüt ħaķķı için ol birini (164) istiķāmeti için ve miyāne-i nāsda (ان كان الكذب يخجى) (فالصدق انجى) mişli ol zamānda peydā ve zāhir oldu.

(Şi'r)

راستی انجا که علم برزند
یاری حق دست بهم برزند
راستی آورکه شوی رستکار
راستی از تو ظفر از کردکار
چون سخن راستی آری بجای
ناصر گفتار تو باشد خدای

(فرقة الاخوان محرقه الجنان) 134

Cenān feth-i cīm ile ƣalbdür. Ma'nā-yı laṭīfī: İh̄vānuñ ayrılığı ƣalbi yaƣııcıdur.

(Beyt)

ففى فواد المحب نار هوى

احرنار الجحيم ابردها

Ḥuṣūṣān ki hem meṣreb hem maṭlab olan yārān-ı dinüñ firāƣı muḥıbb-i pür-eṣvāƣı yaƣub ḥakister itdigi (من لم يذق لم يدِر) ƣabālındendür. Aḥvāl-i vicdāniyye ta'bir u ibāneden ebīhdür.

(Beyt)

Cān virmek yoluñda cüz'ıdır

Āh illā ki senden ayrılmāƣ

Nitekim Ḥazret-i Sulṭānü'l-vāṣılın-i pır destgirem rüşeni-i zamirem Ḥazret-i Mevlānā min küll'l-vücüh evlana ƣaddesena'llāhu bi-ƣudsāniyyetihi'l-'ulyā mu'āṣşırlarından ba'zı nüdemā-yı mülüke irsāl buyurduƣları mektüb kerāmet maṣḥūblarında firāƣ-ı yārān-ı (165) dінде olan feryād u zārı 'ibādet oldığını beyān buyurmuşlar. 'İbāret-i laṭıfeleri temenna bi-ayniha taṣṭır olunub ta'mīm-i fā'ide mülāḥazasıyla ḥıdmet tercemānıyla istiṣrāf olundu.

Dibāce-i Mektüb Ḥazret-i Mevlānā ƣuddise sırrıhu

Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥım*

بارى تعالى چون خواهد عنایت و لطف و دولت و سعادت را بر بندگان خویش مقیم و پیوسته کرد اند اورا توفیق شکر دهد که اگر صدبار تلخی بد و رسید و یکبار شیرینی آن یکبار شیرینی را صدبار بصد عبارت بصد مقام بازگوید و آن صد تلخی را یکبار هم باز نکوید الا تلخی فراق یاران دین که افغان کردن از فراق یاران دین تسبیحست و قرآن خواندست و سنت انبیا علیهم السلام که ایوب علیه السلام باچندان رنج که هیچ دل طاقت ندارد و عظمت بلای او شنیدن با آن همه زبان او از شکر دران هشت سال روزی خانى نکشت چودرد فراق یار دین یعنی عیال او که هم درد و هم نفس او بود

دردین بد ورسید فریاد برآورد که مسنی الضر قدر یاران دین مرد دین داند

(Terceme) Hāzret-i Bārī Ta‘ālā kendi ‘ibādı üzerine çünkü ‘ināyet u luṭf u devlet u sa‘ādeti dā‘im u muṭṭaşıl kılmak murād eyleye. Ol bende için Tefvīḳ-i şükr virir. Eger añā yüz kerre acılık irişüb bir kerre ḫalāvet irişürse ol (166) bir kerre irişen ḫalāveti yüz kerre yüz ‘ibādet ile yüz maḳamda naḳl ider ve ol acılıḡı bir kerre hem naḳl itmez illā yārān-ı dīnūñ firāḳından efḡān itmek tesbīḫidür ve kırā’et-i Ḳur‘ān maḳāmındadır ve sünnet-i enbiyā ‘aleyhimü’s-selāmdur ki Eyüb ‘aleyh-is-selām bu ḳadar renc u zaḫmetle ki hiçbir göñül anuñ ‘azimet belāsını istimā’a ṭaḳat getüremez. Ol ḳadar belā ile anuñ lisānı sekiz sene şükrden ḫālī olmadı. Çünkü firāḳ-ı yār-ı dīn ki ya‘ni anuñ ‘ayālīdür ki anuñ hem derdi ve hem nefsi idi. Añā irişdi. (انی مسنی الضر) mażmūnuyla feryād eyledi. Kadr-i yārān dīni yine merd-i dīn bilür intehā

(Beyt)

بهره از جنسیت افزاید که چون در فصلدی

مهر عریان باشد ازوی حظ عریان اوفرست

(فطنة المرء تدل على اصله) 135

Fıṭnat zekā ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı laṭīfī: Kişinūñ zekāsı aşlı üzerine delālet ider. Ekşeryā kerīmü’l-aşl olanlar zekī ve fūrū-māyeler ḡabāvet u belāhetden müştekiöldür.

(Beyt)

فی المهد ينطق عن سعادة جده

شم الا نوف من الطراز الاول

Fî Harfî'l-Ķāf

(قبول الحق من الدين) 136

(167) Ma'nā-yı laṭîfî: Ħaqqı ḳabūl itmek dīndendir. Ya'ni ḳabūl-i kelām ḳaqqı müteḳayin olanlar ider. Meyl-i ebātil u 'adem ḳabūl-ı ḳaqq lāübāliyān bī-pākların ya'ni ālūde-gān tevş-i münāhi olan nā-bākların şānīdür.

(Rubā'î)

تاره نرود كسى بمنزل نرسد
تا جان نبرد بعالم دل نرسد
كر جمله جهان بكيرد انوار قبول
يك شعشعه جز بمرد قابل نرسد

(قدر فى العمل تنج من الزلل) 137

Tenc ḳamm-i cīmle cevāb-ı emrdür. Meczūmdur. Aşlı تنجو dur. Fi'l-i muzāri' muḳāḳabdur. Zelel feth-i zā ve feth-i lām-ı ūlā ile bu maḳalde ḳaṭā ma'nāsınadır. Ma'nā-yı laṭîfî: 'Amelde ta'yīn-i miḳdār ḳıl ki ḳaṭā u sehvden necāt bulasın. Ya'ni gencāyiş-pezīr ḳavşala-i ṭāḳatūñ olmayacaḳ. Umūr-ı 'izāme ṭālib olub 'amele şürū'udan ḳazer eyle ve kendi miḳdāruñ ḳadr-i 'amel ile ḳāni' ol ki ḳaṭadan sālīm olasın. Nitekim Lisānū'l-Ķayb raḳimehu'llāh bu ma'nāya tenbīh buyururlar

(Beyt)

ای مکس عرصه سیمرخ نه جولانکه تست
عرض خود میبری وزحمت ما میداری

(قسوة القلب من الشبع) 138

Ma'nā-yı laṭîfî: Ḳalbūñ ḳasveti tokluḳdandır. (البطنة تزيل 168 الفطنة) daḳı bu ma'nāyı müş'irdür. Şalihādan ba'zılar ḳalbūñ altında mi'deyi bir çömlege teşbīh

eylemişler ki âteşde qaynaya ve buḡarı mā-fevqine şu‘ūd eylese ya‘ni keşret-i buḡār qalbi mükedder idüb siyāh ider. Ḥazret-i Fārūq ibnū’l Ḥaṭṭāb buyurmuşlar ki siz bitnaḡdan ḡazer eyleñ. Zīrā bitnaḡ ḡayātda şıḡlet u memātda rayiḡa-i müntenedür. Ḥazret-i İmām Şāfi‘ raḡimehu’llāh buyururlar ki on altı seneden berü baña şeb‘ gelince ṡa‘ām yemedüm. Zīrā şeb‘ bedeni şāḡīl pür qasvet ve fiṡnatı izāle ider ve ḡvāb getürür ve ādemi ‘ibādetde keselān ider. O kimsenüñ ki biṡnatı qıvvet ola fiṡnatı ḡayāt bulur. Qavlühü Ta‘ālā (كلوا واشربوا ولا تسرفوا انه لا يحب) ḡāle’n-Nebi ‘aleyh-iş-şalāt-ı افضلکم منزلة عندالله اطولکم جوعا وتفکرا وابغضکم الىالله کل يوم) ve‘s-selām اکل شروب

(Meşnevi)

هرکه شیرین می زند او تلخ مرد

هرکه اوتن می پرستد جان نبرد

Menḡuldür ki Hārūnū’r-Reşīd’ün fırqa-i nasārādan bir ṡabīb-i ḡāzīḡi var idi. ‘Alī bin Ḥüseyn Vaḡidī cenābına raḡiy’Allāhu ‘anh didi ki sizüñ kitābuñuzda ‘ilm-i ṡıbba müte‘allıḡ bir şey’ yoḡdur. Ma‘ hazā ‘ilm-i ebdānuñ ‘ilm-i edyān gibi lüzümü muḡarrerdür. ‘Alī cevāb virdi ki Ḥazret-i Ḥakīm Ezelī celle celāluhu bir kelimedede (169) ‘ilm-i ṡıbbı cem‘ itmüşdür. Ol kelime (ولا تسرفوا) kelimesidür. Naşrānī didi ki sizüñ peyḡamberiñüz ṡıbdan bir şey ḡaber virmemişdür. ‘Alī didi ki Resül ‘aleyh-is-selām bir ḡadīşde ṡıbbı cem‘ eylemişdür. Ol ḡaber-i laṡıf (المدية بيت الا دواء والحمية رأس كل) ḡadīş-i şerīfdür. Buñdan soñra Naşrānī teslīm idüb sizüñ kitābıñuz ve peyḡamberiñüz Cālīnūs’a ṡıbdan bir şey terk itmemişdür diyü i‘tirāf eyledi.

(Meşnevi)

نان کلست وکوشت کمتر خورازین

تا نمانی همچو کل اندر زمین

چون کرسنه میشوی سک میشوی

تند وبد پیوند وبد رک میشوی

چون شدی توسیر مرداری شوی
بی خبری پا چو دیواری شوی
پس دمی مردار و دیکردم سکی
چون کنی در راه شیران خوش تکی

(قول المرء یخبر عما فی اصله) 139

Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinün sözi aşlında olan şeyden haber virür.

(قوة القلب من صحة الايمان) 140

Ma'nā-yı laṭīfī: Qalbün kuvveti imānuñ şıḥatindendir. Za'f imāndandır ki ādem her şeyden qorqub endişe-nāk olur. (170) Qazā ve qadere imān qavī olduğda kişi Cenāb-ı Haqq'a tefvīz-i umūr idüb esbābdan müsebbibe rücū ider. Bu şūretde ما شاء الله كان me'alini fehm u iz'ān eyleyüb kuvvet-i qalb hāşıl olur.

(قاتل الحريص حرصه) 141

Ma'nā-yı laṭīfī: Hāriş olanun qātili kendi hırşidür. Bunuñ mażmūnı sebkat eyledi.

(قيمة المرء ما يحسنه) 142⁵

Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinün kıymeti şol şeydür ki anı güzel bile. Ya'ni kişi her neyi iyü bilürse kendi kıymeti ma'lūmı olan nesnenün kıymeti miqdāridur. Meşelā şanāyi' şerīfe erbābıyla şanāyi' ḥasīse aşhābınun miyānelerinde kifā'et olmaz. Ḥayyāt u sebbāt

⁵ Her ne kadar şāriḥ-i merḥūm kelām-ı nefis kerraranenün ma'nasını beyān itmiş ise de kelām-ı mezkūr-ı zāhirinden müttebadur ve belki 'ibāresinden zāhir olan kişinün qadr u kıymeti ihsān itdigi şeydür. Ya'ni neyi in'ām ve ihsān ider ise kendünün qadrı odur dimekdür. Ḥaṭṭā Ḥazret-i Mevlvünün (Kelāmından olur ma'lūm kişinün kendi miqdārı) buyurdukları daḥı işbu ma'nāyı mü'eyyeddür. Maqāblihi'l-fakīr Luṭf-i ḥaḳīr.

u mevtāb u kaşşāb-ı zer-düz u külhan-fürüz berāber degüldür. Bu taqdirce rūh-ı ‘ilme vāşıl olan ‘ulemā-yı ‘āmilīn maḥzā kıyl u kalle tefāhür idenlerden şad hezār mertebe birr u ter u a‘lādur ki anlar ma‘rifetu’llāha muvaffaq olub ma‘lūmuñ şerefiyyetinden iktisāb şeref itmişlerdür. Hüseyn-i Meybidī raḥimehu’llāh Divān-ı Hāzret-i ‘Alī şerhinde raḍiy’Allāhu ‘anh

(Beyt)

لا فضل الا لاهل العلم انهم

على الهدى لمن استهدى ادلاء

(171) Beyit-i şerīfını beyān-ı siyākındandır ki zümre-i ‘ulemā ki Hāzret-i Seyyidü’l-Eşfiyā ‘aleyh ez keş-şalavāt u a‘letteḥāyā anlar ḥaqqında verese-i enbiyā buyurmuşdur. Muḥaqqıķlar ve müctehidlerdür. Zīrā anlar ḥaḳāyıķ u deḳāyıķ-ı eşyāyı bilürler. Ğayrılara nisbet vāriş-i ma‘nevīleridür. Nitekim şadaķa ve zekāt-ı şūrye ferzendān-ı şūriye ḥarāmdur. Şadaķa ve zekāt-ı ma‘neviyye ki mesā’ilde ğayra taḳlīd u tetbi‘de ol Hāzretüñ ebnā-yı ma‘neviyyesine ḥarāmdur. Binā’en ‘ala hazā ‘ulemā ta ki maḳām-ı taḳḳiķe irişüb ‘uḳbā-i taḳlīdden geçmeyeler vāriş olamazlar. İntihā kelāme lakin bu ‘abd-ı faḳīrdır ki verāşet-i şūriyede noḳşān u kemāl oldığı gibi verāşet-i ma‘neviyyede dağı kemāl u noḳşān vardır. Pes imdi herkes ma‘lūmı miḳdārınca verāşetden maḥrūm olmaz. Hüseyn-i Meybidī’nüñ murādı vāriş-i kāmildür ve ‘ulemā ḥaqqında āyāt u aḥādışle şābit olan merātib-i ‘āliye rütbe-i kemāle göredür. Nitekim Hāzret-i Mūsā şalavātu’llāh ‘ala nebīyinā ve ‘aleyh Cenābına olinan ḥitāb-ı ‘izzet ki yā Mūsā ben ḥaste oldum. Sen benüm ‘ayādetim itmedüñ ve ben cāyi‘ ve ‘ārī oldum. Sen beni it‘ām u iksā itmedüñ. Dinlediñde İlāhī senüñ zāt-ı pāküñ ‘arūz-ı ḥavādiş ve ‘avārişdan muḳaddes u münezzehdür. Bu ḥitābatla cenāb-ı ‘izzetüñ ne irāde buyurular diyü su’āl itdikde cevābında filān u filān ḳullarum bu ḥāllere mübtelā oldılar. (172) Eger sen anlaruñ aḥvālleriyile taḳayyüd u tedārik itmiş olayduñ benüm rızā-yı şerīfüm anlar ile bile idi didi. fehmin min fehmin

Mışra‘

این شیوه عشق هر کسی را نبود

Nitekim Hāzret-i Mevlevī ḳüddise sırrıhü’l-‘aziz buyururlar

(Meşnevī)

کارپاکانرا قیاس از خود مکیر

143 (قرب الاشرار مضر)

Ma'nā-yı laṭīfī: Eṣrāre qarīb olmaḡ muzırrdur.

144 (قدر المرء ما يهمله)

Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinüñ ḡadr u menzīleti mühimmī olan şey-i miḡdārıdur.

(Rubā'ī)

کردر طلب لقمه نانی نانی
وردر هوس کوهر کانی کانی
فی الجملة حدیث مطلق از من بشنو
هر چیز که در جستن آنی آنی

Fī Ḥarfı'ı-Kāf

145 (کلام الله دواء القلوب)

Ma'nā-yı laṭīfī: Ḥazret-i Allāh'ın kelāmı ḡulūbuñ devāsıdır. Ya'ni tilāvet-i Ḥur'an-ı Kerīm emrāz-ı ḡulūbe ki aḡlāf-ı zemimedür. 'İlāc u devādur. Ma'lūm-ı 'izzet olsun ki tilāvet-i Ḥur'an'ın rūḡı ḡuzūr-ı ma' Allāh'dur. Ḥāl-i tilāvetde lakin (173) bu müşhidüñ müşāhidesi bir şeyḡ-i kāmilden inābete muḡtācdur. Ḥaṡṡa ḡın-i tilāvetde ḡalbi müteferriḡa olmaya. Ednā mertebe-i müşāhide oldur ki bu kelām-ı laṭīf kelām-ı Ḥaḡkdur. Mülāḡazası naşib-i 'ayn ola ve aḡkām-ı Ḥur'aniyye ile 'amele sâ'î ola. Bundan esbaḡ keşide-i silk beyān olunmuş idi ki infitāḡ-ı ḡalb için üç şey'e mülāzemet lâzımdur. Birisi tilāvet-i Ḥur'an'dur. İmdi feth-i ḡalb izāle-i emrāz-ı ḡalbiyyeden 'ibāretdür. (من اراد ان يتكلم مع الله فليقرأ القرآن) Ḥadış-i şerīfī fikr olunub hengām-ı tilāvetde müra'āt-ı edeb elzem u evcebdür.

Meşnevi

سرمن از ناله من دور نیست

لیک چشم و کوش را آن نور نیست

ان القلوب تصدئ كما يصدئ الحديد قالوا (Kāle'n-Nebī 'aleyh-iş-şalāt-ı ve's-selām (وما جلاؤها يا رسول الله فقال تلاوة القرآن وذكر الموت کیرلنüb paşlanmağ ma'nāsınadır. Qur'an-ı Kerimün zāhiri hürüfla tekellüm olunub kılubda hıfz olunur. Eger haqıqatı zāhir olaydı anuñ satevāt-ı nūrına semavāt u arazinde tākāt olmazdı. Anuñçün Haqq Ta'alā buyurur (لو انزلنا هذا القرآن على جبل لرأيته (خاشعا متصدعا من خشية الله Lakin cenāb-ı erhamü'r-Rāhimin ol haqıqatün envārını kılüb (174) ve elsine-i nās aña muṭabbağa olmağçün kisvet-i hürüfla setr eyledi. Bunuñ mişālī aña benzer ki bir kimse haqıqat-ı nārı nūn u elif ve ra zann itse aña cevāb virilür ki eger hāl bu minvāl üzere olaydı lafz-ı nār evrāk üzerine ketb olunduğda haqıqat-i nāra evrāk u hāme tākāt getürmeyüb sūzān olurdu. Pes imdi şüver-i hürüf beden ile rüha beñzer. Nitekim şeref-i rühladır. Kezālik şeref-i hürüf rüh-ı ma'anisi iledür. Kaçan sen 'azimet-i Qur'āni bilmek murād idersen 'azimet mütekellimī taşavvurla kalbünde ihzār kıl-i 'arş u kürsi vü āsumān u zemīn vemā-fihin ve mā beynehunne mevcūd olan maḥlūqatı ki melā'ike ve ins u cinn u hayvānāt ve bunların gayridür ve tezekkür it ki bu cümleñ hālķı vāhiddür ve bu mezkūrātün cümlesi anuñ kabza-i kudretindedür ki eger 'arş u ferş ve mā beynehümāyı helāk eylese mülkinden bir şey nāķıs olmayub salṭanatından mün'azil olmaz. Belki mülk ü meleküt anuñ istiğnāsına nisbet āfitābdan zerre ve deryādan kaṭredür. Belki daḥı kemterdür. İşte sen böyle bir zāt-ı 'azimü's-şānuñ kelāmını kırā'et murād idüb ve anuñla muḥātaba itmek ve kitābında olan cemāl-i 'ilm u ḥikmetini müṭāla' itmek istersen bu mülāḥazayı düstürü'l-'amel idesin.

(Beyt)

ناکسانرا در حریم عزقرآن بار نیست

(175) جزدل پاکان درین محرم اسرار نیست

(لايمسه الا المطهرون) fehvāsınca zāhir muşḥafa tehāretsiz vaz'-ı dest cā'iz olmadığı gibi haqıqat-ı ma'anisi daḥı bāṭın-ı kalbden maḥcūbdur. İllā mekr ki ḥabā'ış-i bāṭından

ṭāhir olub eşk-i dīde ile vuzū‘-ı ma‘nevī idenler zāhir ola. Yoḥsa ḳalb-i pür-ḳasvet u ḥaṭır-ı müşetted ile tilāvet idenlere

(Beyt)

کرتو قرآن برین نمط خوانی
ببری رونق مسلمانی

Mazmūniyla taḳrī‘ olunur. Zevḳ-i ma‘neviyyesine vāşıl olanlardan ba‘zı vücūd-ı mükerrerler buyurmuşlardır.

(Nazm)

Ḥaḳḳuñ āyātı hicābın ref‘ idüb çıkdı yüze
Līk her ālūde ṭıynet idemez te‘vīlini

Ehl-i faẓla ḳulluḳ it dāmān-ı ḥıdmet der-miyān
Terk idüb ehl-i vücūduñ cümle ḳāl u ḳılmı

(کفالك من عيوب الدنيا ان لاتبقى) 146

Ma‘nā-yı laṭīfi: Dünyānuñ ‘uyūbından saña ol ḳadar kāfīdür ki seni ibḳā itmez. Ya‘ni seni i‘dām u helāk eyler. Bu kelām-ı aḳşām-ı mecāzdan (انبت الربيع البقل) ḳabīlindendür. Fi‘l-ḥaḳīka bir ‘aybdur ki vāḥid-i kālifdür.

(Beyt)

یار ناپایدار دوست مدار
دوستی را نشاید این غدار

(کمال العلم فی الحلم) 147

(176) Ma‘nā-yı laṭīfi: ‘İlmüñ kemāli ḥilmdedür. Ḥükemā dimişler ki ḥvān-ı nefīs-i ‘ilmüñ nemegi ḥilmdür. Buña şāhid ḥilm-i ḳalb olunsa millḥ olur. Ḥilmüñ meḥāsini bundan iḳdam beyān olundu. Ḥilm-i ‘āmmeye lāzım u firḳā-i celīle-i ‘ulemāya elzemdür. Zīrā nāsdan muḥālif ṭavr ādāb u menāḳīz-ı aḥḳām-ı kitāb ba‘zı ḥarekāt

gördükce hemān fi'l-ḥāl-i 'unfle tefsīk u tazlīl itmeyüb rıfkla ve ḳavl-i leyyin ile belki ta'rīz u kināye ile söylemek gerekdür. Tā ki ol kimse müte'essir ola. Eger bu kevne ḥakīmane vaz'itmeyüb ḥilāfin iderse kār-ger olmaz. (فقولا له قولا لينا) bu da'vāya ḥüccet-i kāfiyedür.

(Şi'r)

لم ارمثل الرفق في يمنه
يستخرج العذراء من خدرها
من يستغن بالرفق في امره
يستخرج الحية من حجرها

(كفاك هما علمك بالموت) 148

Ma'nā-yı laṭīfī: Saña kifāyet ider hem ve ğam cihetinden mevte 'ilmūn fi'l-ḥaḳīḳa esbāb-ı dünyāya 'alāyık ile derūn māl-a-māl iken bağte mevt ile rıḥlet idüb bi'l-cümle raḥat ve baḥt u evlād u 'ayāl u ḥāne va'ḳār u emlāk u emvālını terk idüb teng u tār bir mekāne gidüb belki sincāb u semūrlar içinde ni'am-i mütenevi'a ile ten'im u terfihe mu'tād olmuş beden ḥaşerāt-ı bīşmāre meşelā mūr u māre tereddüd-ğāh olacağı şā'ibe-i murāduñ müberrā bir emr-i müberhendür. Bī-çāre insān raḳade-i ğafletde müstağrıḳ (177) olmağla bunları tezekkür itmediginden lezāyız-i nefسانیyye ile şād-mān-ı fevvāt murādāt-ı shehvāniyye ile maḥzūn u giryān olur. (الناس نيام اذا ما توا انتبهوا) ve illā hiç 'ārif-i agāh olana mevtden büyük ğam vehm olmaz.

(Beyt)

Köşe-i vaḥdet idi ḳabrūn 'azābı olmasa
Ḥoş temāşā-ğāh idi ḥaşruñ ḥisābı olmasa

(كمال الجود في الا عتذار معه) 149

Ma'nā-yı laṭīfī: Kemāl cūd u seḥā anıñla bile i'tizār itmekdedür. Bu meāl bālāde tafşıl olındı.

(کافر سخی ارجی الی الجنة من مسلم شحیح) 150

Ma'nā-yı laṭīfī: Kāfir-i saḥī duḥūl-i cennete ircādur. Müslim-i baḥl̄ u ḥarīsdan me'müldür ki kāfir-i saḥī seḥāsı sebebiyle İslāma gelüb āḥirete imānla teveccüh idüb cennete gire.

(Meşnevi)

هیچ کافرا بخواری منکریر

که مسلمان مردنش باشد امید

Amma Muḥbir-i Şadīḳ ḥaber virmişdür ki (البخیل لا یدخل الجنة) daḥı bunuñ gibi nice aḥbār-ı saḥiḥa ile baḥl̄lūñ 'adem-i duḥūlī şābit olmuş. Mademki buḥle mütteşifdür meger ki buḥli terk idüb tevbe ve rücū' eyleye.

(Beyt)

خوی بد در طبیعتی که نشست

نرود تا بوقت مرگ از دست

(178) Müfessirüñden ba'zıları dimişler ki Fir'avn'da seḥā şıfatı var idi. Ḥazret-i Allāh Ḳur'an'da anunçün ismiyle yād eyledi. Amma Nemrūd-ı 'aleyh mā yestehikku gāyet baḥl̄l oldığıçün nām-ı nā-pākī ile yād itmeyüb Ḳur'an'da (فیهت الذی کفر) dinmekle 'ala vechü'l-kināye zıkr olunmuşdur.⁶ Ma' hazā ikisi daḥı kāfir iken seḥā sebebiyle bir kāfirüñ kāfir-i āḥar üzerine rüchāni vardır. Pes imdi seḥā ehl-i İslām'da olduğu vaḳtde ne mertebe-i memdūḥ u buḥl ne pāyede mezmūm olur imiş feh̄m olunur.

(Beyt)

نتوان بکرم بنده خود کرد جهانرا

اینجاست که هرکس که بخیاست کریمست

⁶ Nuşuş Cevāhir-i Füşuş-ı Ḳur'āniyye'de Fir'avn-ı bī-'avnuñ ism-i şeḳāvet u semma taşrīḥ buyurılıb da Nemrūd-ı merdūduñ nām-ı denā'et-i itsāmı ism-i mevşül ile zıkr olunması ve 'Avn-ı la'inūñ ef'al u aḳvālinden zāhir olan 'aḳl u dirāyetinden ve Nemrūd-ı 'anūduñ Ḥazret-i İbrāhīm 'aleyh-is-selāma virdiği cevābdan bāhir olan belādet u ḥamākatinden olmaḳlığı üzerine ekşer müfessirīn 'azām-ı ittifaḳ eylemişlerdür. Fefhem yā būneyye'l-muḥterem lilfaḳīr Cemāleddīnū'l-muşaḥḥiḥ

(کفران النعمة مزيلها) 151

Ma'nā-yı laṭīfī: Küfrān-ı ni'met ni'metī izāle idicidür. Bu mazmūnda kelimāt muḳaddemā taḥrīr olundu.

(كفى بالموت واعظا) 152

Bi'l-mevt lafzında olan bā zā'idedür. Ma'nā-yı laṭīfī: Vā'iz olmaḳ cihetinden mevt-i kifāyet itdi. Herkes bir vech yaḳīn mevtüñ vuḳū'mı bilüb ḥ'āh u nā-ḥ'āh terk-i mā mülk idecegini taṣdīḳ itdikden ṣoñra muḳteza-yı 'aḳl oldur ki dā'im u ebedī olacaḳ. Āḫiret için āmāde olub zād-ı rāh-ı 'uḳbā olan a'māl-i ḥaseneye sa'y eyleye. Zīrā 'āḳile (179) sā'irlerüñ mevti vā'iz u nāṣıḥ olur. Bunuñ daḫı tafşilī sebḳat eyledi.

(كفى بالشيب ناعيا) 153

(الناعى هو الذى يأتى بخبرالموت) Kezāfi's-ṣıḥāḥ nā'ī ṣol kimseye dirler ki ḥaber-i mevt ile gele. Ma'nā-yı laṭīfī: Mevti iḥbār itmek cihetinden ḳocalıḳ kifāyet beyānında kāfīdür.

(Şi'r)

حدیث کودکی و خود پرستی
رها کن کان خماری بود و مستی
چو عمر از سی گذشت و بلکه اربیبست
نشاید کرد همچون غافلان زیست
نشاط عمر باشد تا چهل سال
چو با پنجه رسد زیرو پروبال
پس ازینجه نباشد تن درستی
بصر کندی پذیرد پای سستی
چو شصت آمد شکست آمد بدیدار

چوهفتاد آمد افتاد آلت از کار
به هشتاد ونود چون در رسیدی
بسا سختی که در کیتی
وز آنجا کر بصد منزل رسانی
بود مرکی بصورت زندگانی
(180) وکر صد سال مانی وریکی روز
بباید رفت این کاخ دلفروز
پس آن بهتر که خود را شاد داریم
درین شادی خدا را یاد داریم

(کفی للحسود حسده) 154

Mā'nā-yı lāṭīfī: Ḥasūde ḥasedī kifāyet itdi. Ya'ni ḥasūde ḥasedī muḵabelesinde tertib-i cezā lāzım degüldür. Ḥased bir 'azāb-ı elīmdür ki ḥasūd dā'ima anuñla mu'azzebdür.

(Şi'r)

Ḥ'āce-i ḥalḳ dimiş üç ḥaşlet
Bulamaz rāh-ı necāt andan eḫad

Sū-i zann daḫı taṭayyür ya'ni
Fāl-i bed itmek üçüncisi ḥased

ve ḥaberde vārid olmuş ki (دب اليکم داء الامم قبلکم الحسد والبغض) ya'ni sizden ol geçen ümem-i tevā'ifde olandır. Size de ḥareket-i nihāni sirāyet eyledi ki ol ḥased u buğzdur. Ḥased kısmet-i Ḳassām-ı Ezeli'ye i'tirāz dur ve maḥsūde zūlmdür. Nitekim ba'zı efaẓıl bu ma'nāda buyurmuşdur.

(Şi'r)

الا قل لمن كان لى حاسدا
اتدرى على من اسأت الادب
اسأت على الله فى فعله
لانك لم ترض لى ماوجب
فجازالى بان زا دنى
وسد عليك وجوه الطلب

Pes ğayret-i İlahî iktizâ ider ki bāzār-ı ḥasid kāsîd olub (181) umūrî edbār u belāda ve bāzār-ı maḥsūd pūr sūd-ı aḥvālũñde dā'ima iqbāl u ziyāde ola. Ḥazret-i pīr-i hidāt ḥı'āce 'Abdullāh Enşārî 'aleyh rahmetü'l-Bārî *Müsecca 'āf* ında buyurur ki (هر که دانست که)
قسام از لى در قسمت خطا و ظلم نکرد از حسد برست

(Beyt)

Çünkü zulm eyledi hükme Kāssām-ı każā

Yā niçün ḥāsed-i dūn virmeye ol hükme rıza

Ḥazret-i İmām Ğazālî ḳuddise sırrıhu buyurur ki ḥasedũñ esbāb-ı mūcibe ve 'ileli müstaḳilesi yedi nesnedür: Evvelki 'adāvet, ikinci ta'azzüz, üçüncü tekebbürdür. Dördüncü ta'accüb, beşinci ḥavf-ı fevt-i maḳāşid, altıncı ḥubb-ı riyāset, yedinci ḥabs-i nefis ve levmi-ı ḫabî'at amma 'adāvet bir şaḫş-ı āḫara 'adū olıcaḳ anuñ ni'meti zā'il u emr u 'āḳıbeti nekbete rāci' vü āil oldıĝın ister. Amma ta'azzüz-i maḥsūd olan kimse cāh u velāyet yā 'ilm u ḫikmet yā māl u servet şāḫibi ola. Ḥāsîd anuñ ta'azzüz u terfî' itmesini mülāḫaza ve te'emmül idüb 'adem-i taḫammülünden nāşî ni'metũñ zevālin ḫaleb eyler ki anuñ zevāli kendüye terfî' ve tekebbür ihtimālî ola. Amma tekebbür oldur ki ḥāsîd-i maḥsūde tekebbür u terfî' u maḥsūd aña tezellül u taḫaḫḫu' itmek ister. Maḥsūde vāşıl olan ni'met u şeref ḫāsedde tezellül virüb ve bunuñ aña tekebbürü bir taraf olıcaḳ nefsi bu şüretten müte'ellim olub (182) ni'met u şerefũñ zevālini ister. Ammā ta'accübũñ mişālî budur ki küffār-ı ḫāksār Cenāb-ı Risālet-penāhiyye ḫil'at-i nübüvvet ile teşrîf olındıĝından ta'accüb idüb (وانزل عليه الذكر من بيننا ابعث الله بشرا رسولا)
diyüb şeref-i nübüvvetün zevālin ve 'adem-i ḫuşūlin ḫaleb ve temennî iderlerdi. Fırḫa-i

ezkiyāya hafī degüldür ki haqīkatde bu kısım kısım-ı şāniyye rücū' ider. Amma hafv-i fevt-i müttālibüñ mādesi oldur ki iki şahs yāhūd eşhāş ber-murād-ı mu'ayyen u maṭlūb-ı maḥşūşī ṭaleb idüb her birine hāşıl ve cümle tūllāb aña vāşıl olmaḡ iḥtimālī olmayub tezāhüm huşūlī ḡulūbdan tezāhüm intifāsına mü'veddī ve teḡāsüd-i ḡudūşuna muḡḡı olur. Bu cinsdendür zevc-i vāḡidüñ ḡavātini ki aña żarrāt ıṭlāḡ olunur. Kemāl-i muḡabbet u terciḡ zevclerine mezāḡime idüb meḡāsıde iderler ve nüdemā'i muḡarribān müluk u selāṭin u telāmize-i üstādān-ı esāṭin ve bunlaruñ gibi kimseler arasında olan teḡāsüd bu kısmdandır. Amma altıncı ḡubb-i riyāsetdür. Anuñ müvāḡı'ı oldur ki bir kimse 'ilm u kemāl veyā cāḡ u celāl veyā şervet u mālde re'īs u 'adīmüñ-naḡır u yegāne-i rüzḡār olmaḡ ister. Ba'zı ebnā-yı rev'inde kendüye meşāreket ve ol teferrüd-i iddi'ā itdigi dā'irede müdāḡilet fehmi eylese anuñ ol zevāl-i ni'metin ve kendünüñ infirād u beḡāsın ister ve vüzerā 'ulemā (183) aralarında olan ḡased bu kısmdandır. Amma ḡabş-i nefsi u levmi tabi'atden ḡāşıl olan ḡasedüñ vuḡū'ı keşirdür. Zīrā ba'zı erāzil-i nās ba'zı i'ālī efāzıla lā'in-i şey'i buḡz u ḡased idüb mecālisde anı naḡş u zemm ile yād idüb zevāl-i ni'metinden feraḡ u şād olur. Bā an ki herḡiz aralarında 'adāvet yā ta'azzüz u tekebbür yā ṭaleb-i merātibde müşāreket iḥtimālī yoḡdur. Bel ki maḡsüd ile aşlā āşına ve müşāhedesiyle dīde-i kec nazarı ḡaṭ'an rüşenā olmamışdır. Maḡz-ı ḡabş-i nefsi le'iminden ve levmi u denā'et ṭab'-ı ḡabışındendür ve bu maḡüle nüfūs ḡāḡibī dā'ima mu'azzeb u mümteḡin vesā'ir kimseler 'aziz u refī' oldıḡca bu zelil u mümtehindür ve bu kısım ḡasedüñ 'ilācı 'asır ve bu maḡüle mizācuñ ḡāḡibī devā-peḡir degüldür. Zīrā sebebi zātīdür. Gāḡ olur ki bu esbāb-ı ḡasedüñ ekşeri belki cümlesi bir ḡāḡşda müctemi' ve bu maḡüle ḡasid ḡayet ḡavī veya mürtefi'dür. Ne'üzü-b-illāḡi min şürüri enfüsinā ve min-seyyiāti a'mālina

Fī ḡarfi'l-Lām

(لين الكلام قيد القلوب) 155

ḡayd buḡaḡıya dirler. Ma'nā-yı laṭīfi: Kelāmuñ yumşāklıḡı ve mülāyimetī ḡulūbuñ buḡaḡısıdır. Ya'ni luṭf-ı süḡen cezāb-ı ḡulūbdur. Huşūşān ki müdāḡineden ve kizbden 'arī ola. Bu ḡüne mütekellimüñ aḡbābı keşir olur. Zīrā bi'l-ḡāşşa kelām-ı (184) leyyine ḡulūb meyl idüb ḡāḡib-i kelāma 'alāḡa ider. Bir kimse ādāb-ı kelāmi ve ḡüsn ü

hıfıabı ve luřf-ı cevābı bilse her kimüñle şoşbet eylerse elbette řāmi'ıñ gōñli ol maķule mütekellim tarafına münceşib olur. Zıkr olunan üslüb ekřeryā ehālī-i İstānbül'da çok bulunur. Vesā'ir bilādda dağı bu güne ādem maşbübü'l-ķulüb olur.

(şi'r)

العلم زين والسكوت سلامة
فاذا شرعت فلاتكن مكشارا
ما ان ندمت على السكوت مرة
ولقد ندمت على الكلام مرارا

(ليس لسلطان العلم زوال) 156

Ma'nā-yı laşifı: Ğalebe-i 'ilm için zevāl yokdur. Ğazret-i Murtaza kerrem-Allāhu vechehu bu beytlerde dağı bu maźmünü beyān buyurmuşlardır

(Nazm)

رضينا قسمة الجبار فينا
لنا علم وللا عداء مال
فان المال يفنى عن قريب
فان العلم باق لا يزال

يموت اين آدم وينقطع عمله الا عن ثلث علم ينتفع به وصدقة جارية وولد صالح (يدعوله) hadiş-i şerifinde dağı 'ilmüñ beķası imā olunmuştur. İllā yevminā hazā biñ seneden mütecāvüzdür ki ba'zı 'ulemāda Ğazret-i İmām 'Alī kerrem-Allāhu vechehu cenāblarından mevrüse 'ulüm vardır. Meřelā cifr u 'ilm-i rüĥānī gibi

(şi'r)

ای مرتفع ز نسبت ذات تو شان علم
(185) كلك كهر فشان تو رطب اللسان علم
دست مجردات ستون ز نخ شود
آنجا كه فطرت تو زند سا بیان علم

Vesā'ir e'izze-i kirām u meşāyih-i 'izām u mü'ellifin zevi'l-ihtirāmdan bākī kalan mü'ellifāt ve āşār ki'ukūd-ı ta'dād ve şumārdan bīründür. Tā inkızā-yı devrān bākī ve fenā pezīr degüldür. Bu kelāmda 'ilm-den murād 'ulūm-ı nāfi'adur. Bundan esbak 'ilmüñ ve 'ulemānuñ aqsāmı ifāde olunmuş idi.

(Beyt)

علم دين فقہست و تفسیر و حدیث
هر که خواند غیر ازین کردد خبیث

(لویری العبد الاجل و مروره لایقص الامل و غروره) 157

Ecel müddet ve emel-i ricā ma'nālarınadır. Ma'nā-yı laṭīfi: Eger 'abd-ı mü'min ecelī ve ecelüñ geçmesini göreydi ricāyı ve ricāya gürürü hikāye itmezdi. Ya'ni müddet-i 'ömrüñ serī'ā mürürünü başar-ı başiret ile görüb mu'āyene taḥşīl ideydi tūl-i emelī ve aña gurrelenmegi lisāna getürüb naql itmezdi. Ḥāzret-i Resūl-i kā'ināt 'aleyh efdālū'ş-şalavāt (الدنيا ساعة فاجعلها طاعة) buyurdukları zamān hāle işāretdür. Meşelā zamān-ı māzīnūñ maḥall-i tedārik olmadığı zāhir u hüveydādur ve zamān-ı atī ki müstaḫbeldür. Mevhūmdur. Vücūdına ḥükm olunmaz. Pes imdi insānuñ ömrü hemān bulunduğı (186) ḥāldür. Ba'zı 'ulema ḥāl-i māzīnūñ āhirī ve müstaḫbelüñ cüz'i ölidür dimüşler. Bu şüretde ḥālüñ sür'at-i müruru 'adem-i istiḫrārı ma'lūm olur. İstīlā-yı sermestī ḡafletdendür ki insān-ı bī-çāre bunı ferāmüş idüb gūne-gūne tūl-i emeller için taḥmīn u tedbīr ider. (العبد يدبر والقضاء يضحك) Lakin bu nükte dağı ma'lūm-ı 'izzet ola ki ḡaflet dağı cümle-i ḥükm-i İlahiyye'dendür dimişler. Zīrā nev'i insānda ḡaflet olmasa bu 'ālem kevn u fesād ḥarāb olurdu.

(Meşnevī)

استن این عالم ای جان غفلتست
هوشیاری این جهانرا آفتست

(Şi'r)

عجزنا عن مواقع الشکر شکر
لممد فنا ینابد و امه

سید منعم علی العبد حتی
غفلة العبد عنه من انعامه

(لکل غم فرج ولکل داء دواء) 158

Ma'nā-yı laṭīfī: Her ğam için küşāyiş ve her derd için devā ve dermān vardır.

(Beyt)

ان مع العسرکه یسرش قفاست
شاد برانم که کلام خداست

Ṭarīḳ-i nūr-baḥşīde olan dervişlerüñ debdebe-i dā'imeleri derūnlarına ğam geldikde şād olmağdur. Anunçün ki ğam u sürūr birbirini te'ākub itmekdedür.⁷ Lā maḥalle ğamuñ neticesi sürürdur. (187) Mülāḥazasıyla ve elbette her derd için devā muḳarrerdür. Lakin tabīb-i ḥazıka muḥtācdur fe'fhem

(لیس الشهرة من الرعونة) 159

Ra'ūnet ḥumḳ u istirḫā ma'nāsınadır. Ma'nā-yı laṭīfī: Libās-ı şöhret kimüñ nefsi emmārenüñ ra'ūnetindendür. Lezzāt-ı dünyeviyye ve şehvāt-ı nefsāniyye ma' keşrethā üç nev'idür: Evvelkisi mü'ekkel ve meşāribdür ki et'imme-i nefise ve eşribe-i nefisedür. İkincisi münākiḥdür ki ḥüsn-i cāriyeler ve müsteşnā maḥbūbelerdür. Üçüncüsü mülābesedür ki zī kıymet-i aḳmişe-i mütenevi'a ve elbise-i mergūbelerdür. Egerçi fi'l-cümle tezyīn-i izhār ta'yīn için olmayub taḥdīs-i ni'met ve eş'ār-ı ğinā u şevret için olursa ki envā'ı şükrdendür. Bir emr-i maḳbūldür. Lakin zī şüleḫāda bulunub al renk cāmeler ve aḫmer u eşfar-i kerān-ı behā şāl ve ridālarıdır. Bir itmek ra'ūnetden ve beḳā-yı kibirdendür. Ḥattā ṭarīḳ-i şafīyede ḫırka giymek mevt-i aḫzar ile ta'bīr olunur.

(Beyt)

از خود آرا طمع سیرت شایسته مکن
که برونسازدرونسازنکردد هر کز

⁷ Lihazā inne ma'al 'usrı yūsra buyurulmuş inne ba'de'l-'usrı yusrā buyurulmamışdur. Cemāleddīn

(ليس للحسود راحة) 160

Ma'nā-yı laṭīfi: Ḥasūd için raḥāt yokdur. Taḫṣilī ātukan gūzār eyledi. (188)

(ليس الشيب من العمر) 161

Ma'nā-yı laṭīfi: Ḳocalıḳ 'ömrden ma'dūd degüldür. Zīrā evcā' ve iskāmdan 'ibāretdür.

(لين قومك تحبب ولين قولك تحبب) 162

Ma'nā-yı laṭīfi: Ḳavmiñe mülāyemet eyle ki maḥbūb olasin ve kelāmıñı mülāyim eyle ki maḥbūb olasin.

(لكل عداوة مصلحة الا عداوة للحسود) 163

Ma'nā-yı laṭīfi: Her 'adāvet için şulḥ vardur. İllā ḥasūduñ 'ādāveti için şulḥ yokdur.

(Beyt)

كل العداوة قد تر جى ازالتة

الا عداوة من عاداك من حسد

Zīrā ḥasūd-ı maḥsūduñ ni'metinüñ zevālünden ğayrle mütesellī olmaz. Mebḥaş-i ḥased müstevfī ifāde olındı. Amma 'ulemā-yı dīn siyemmā Ebū Ḥāmid Ġazālī rahimehu'llāh *İhyā-yı 'Ulūm*'da aḥlāḳ-ı zemīmenüñ yegān yegān 'ilācını beyān buyurmuş. El-'ıyāzū bi'llāh Ta'ālā bir kimse ḥasede mübtelā olsa anuñ izālesine 'ilāc-ı maḥsūdı olan ziyāde ta'zīm u terkīm itmekdür. Her bār ki ḥāsed-i maḥsūde ta'zīm u tevkīr eyleye. Miyānelerinde muḥabbet zuhūr ider. Bu şüretde muḥibb-i maḥbūbunuñ sū'i ḥālını istememek emr-i muḳarrerdür. Egerçi dimişlerdür

(Beyt)

**Ḥased-i kalb-i ‘adū luṭfla zā’il olmaz
Sengde muzmer olan âteşe âb itmez eşer**

(189) Amma luṭf u ikrām ḥāsīd tarafından olduğı vaḳtde ‘ilāc-peẓīr olmasında şübhe yokdur.

Fī Ḥarfı’l-Mīm

(ما ندم من سكت) 164

Ma’nā-yı laṭfī: Sükūt eyleyen kimse nādīm olmadı. Ḥazret-i Resūl-i Ekrem şall-Allāhu ‘aleyh-i ve sellem buyurmuşlar ki eger kelām sīm-i ḥām olsa sükūt zer-i ḥālīşdür.

(Beyt)

**Sözin dürr olsa daḫı var sükūt kıl sükūt
Nedür dürr iki gözüm la’ldür veya yākūt**

Ḥazret-i İmām Ġazālī rahimehu’llāh buyurmuşlar ki samt u sükūtuñ vüçüb u lüzümü bu delīl-i ‘aḳlīden ma’lüm olur ki kelām dört kışmdur: Kısm-ı evvel nāfi‘ maḥz, kısm-ı şānī muzır-ı maḥz, kısm-ı şālīş nef‘ u ḍarrī müştemil kısm-ı rābī‘ nef‘ u ḍardan ḥālīşdür. Muzırr-ı maḥzıñ tekellümi cā’iz degüldür. Bilā şübhe ve ḍarir u nef‘ müştemil olanuñ kezālik zararı nef‘ine degmez. Hüseyin-i tekellümde çekilen zaḫmet ziyāde olur. İkisinden ḥālī olan daḫı nā-mecūzdu ki zīrā ‘abeş-i maḥz u taẓyī‘-i zamān u vaḳtdür ki mücib-i ḥüsrān ve maḳtdur. Pes imdi hemān nāfi‘-i maḥz olan ḳāīdi ma’lüm oldu ki kelāmuñ üç rub‘unden sükūt vācib hemān rub‘-i vāḫidüñ nuṭḳı münāsib imiş ve nāfi‘ maḥz olanda daḫı āfāt-ı ḥafıyye olmaḳ riyā u taşannu‘ u ğıybet u tezkiye-i nefis gibi muḫtemeldür. Mānend-i zuhūr (190) āfitāb-ı ‘ālemtāb zāḫir oldu ki Cenāb-ı Risālet-penāhuñ şall-Allāhu ‘aleyh-i ve sellem (من صمت نجا) buyurduğı ‘ayn-ı şavāb u faşl-ı ḫitāb u cevāmi’ü’l-kelemdür ki (اوتيت جوامع الكم) muḳtezāsınca maḫşuş Ḥazret-i

Risālet me'abdür. Zübde-i erbāb yaḫīn Nüreddīn 'Abdurrahman Cāmi ḫuddise sırrıhu's-sāmī *Bahāristān*'da perverde itdigi ezhār-ı aşardandur ki

(Hikmet)

Bu çehār-kelime-i perah̄te gūyā bir tīrdür

Ki çehār-kemāñdan endāhtedür

Mülük-ı sālifeden Kisrā dimişdür ki hergiz söylemedigim şeyden peşimān olmadum ve nice kerre söyledigimden peşimān olub ḫāk-i ḫūnda galātān olmadum. Ḳayser dimüşdür ki benüm nā-gofteye ḫudretüm gofteden ziyādedür. Ya'ni ol nesneyi ki söyledüm. Söylemege ḫādirim ve ol söz ki anı söyledüm. Anı iḫfāya ḫudretüm yoḫdur. Ḥākān-ı Çīn dimişdür ki çok vāḫi' olur ki söylemek için olan perīşānlıḫ saht olur. Sükūt için olan perīşānlıḫdan mülk-i Hind bu ma'nāda irād itmişdür ki her kelime ki benüm zebānumdan cestedür. Benüm dest-i taşarrufum andan bestedür ve her nesne ki anı söylememişem. Aña mālīküm dilersem söylerüm. İstersem söylemem.

(Şi'r)

بخردی را رزافاش ونهان

مثلی نیک برزبان رفته

(191) کین چوتیراست مانده در قبضه

وآن چوتیراست ازکمان رفته

(مجلس العلم روضة الجنة) 165

Ma'nā-yı laṭīfi: Meclis-i 'ilm cennet bāḡcesidür. Bundan esbaḫ 'ilm-i şerīfūñ ve 'ālim-i 'āmiliñ aḫvālī tafşıl olunmuş idi. Bu maḫalde daḫı icmāle beyān-ı āḫer ile zıkr iḫtiḫa eyledi. *Faşū'l-ḫitāb*'da mestürdur ki 'ulemāyı zāhir üç tã'ifedür: Müftiyān u müzekkirān u ḫudāt. Amma müftiyān iki ḫısmdur: Ḳısm-ı evvel 'ālim-i dil u 'ālem-i zebānlardur ve anlarda 'ilm u 'amel ve ḫavf u ḫaşyet u taḫvā vardur ve taḫşıl u neşr 'ilmi lillāh itmişlerdür ve māh u cāh-ı dünyādan nazarların ḫat' itmişlerdür. (انما
بخشى الله من عباده العلماء) Bunlar ḫaḫḫındadır. Ḳısm-ı şāni 'ālim-i zebān u cāhil dillerdür. Anlaruñ gönliñde ḫavf u ḫaşyet-i İlähiyye yoḫdur ve ta'allüm u ta'līm-i

‘ilmden murādlları taḥşīl-i şevāb-ı āḥiret u ḳurb-ı Ḥaḳḳ degüldür. Bel ki tettebbu‘-ı ‘ilmi taḥşīl-i cāh u emvāl-i dünyā ve iḳbāl-i nās u menāşib u merātib için iderler. (اتقوا كل منافق عليم اللسان) ḥadīş-i şerīfi bunlar ḥaḳḳında vārid olmuşdur.

(Şi‘r)

آلوده شد بحرص درم جان عالمان
وین خواری از کذاف بدیشان نمیرسد
درد او حسرتا که به پایان رسید عمر
(192) وین حرص مرده ريك به پایان نمیرسد

Amma müzekkirān ki va‘izlerdür, üç ṭā’ifedür: Evvelkisi anlar ki birkaç maḥalde maşna‘-ı müsecca‘-ı kelām ḥıfz idüb ‘ilm-i dīnden ba‘zı şüver söyler. Ḳabül-i ḥalḳ maṭlabı ve umūr-ı dīne müte‘allıḳ kelimāt-ı meksebi ešnā-yı va‘zda vüzerā ve umerāya medḥ u şenā-kārı ve şudūr u ekābir u aḡniyā ve aşḥāb-ı menāşibuñ menāḳıbı ḥülāşa-i güftarı olub gāh gāh izḥār-ı ta‘aşşubla iḳāz-ı fiten idüb ‘avām-ı nāsı semt-ı ta‘aşşuba iḡra ve iḡvā ve gāh eḥadīş-i matū‘ne ve mevzū‘a naḳliyle celb-i münāfi‘ ve taḥşīl-i ḥiṭām-ı dünyā eyler. Ma‘āz-Allāh bunlar ‘ālim-i zebān u cāhil-dillerdür. Bunlaruñ meclisinden ihtirāz lāzimdür. İkinci ol ṭā’ife-i şuleḥādur ki kelāmları Allāh için ve şevāb-ı āḥiret için ola ve bid‘at u ḍalāletden dürlar ve tefsir u aḥbār u āşār-ı eslāf-ı kibār naḳl eylerler ve cādde-i sünnet-i seniyye ve siyer-i selef-i şāliḥin irād idüb ḥalḳı va‘z u naşīḥat u ḥikmet ile ṭaraf-ı Ḥaḳḳ’a ve şirāt-ı müstaḳıme sevk iderler ve zühd ü vera‘ ve taḳvāya da‘vet eylerler. (ادع الى سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة) Emrīne imtişāl itmişlerdür. Üçüncü ol ṭā’ife-i güzīn u meşāyiḥ-i dīndür ki ‘ināyet-i Ḥaḳḳ’ın cezebātiyle sülük-ı rāh-ı dīn ve seyr-i ‘ālem-i yaḳīn taḥşīl itmişlerdür ve mükāşefāt-ı elṭāf-ı İlähiyye’den ‘ulūmu ledünni bulmuşlardur ve pertev-i envār (193) şıfat-ı Ḥaḳḳ’da binā-yı ḥaḳāyık-ı ma‘ānī ve esrār olmuşlardur. Müddet-i ‘ömrlerinde kendi nefslerine vā‘iz olub (عظ نفسك ثم عظ الناس والاستح مني) kelāmiyle kāmil olmuşlardur. Bunlar ḥükmi-fermān-ı mürşid ile da‘vet-i ḥalḳa me‘mürlardur.

(Rubā‘î)

مردان رهش زنده بجان دکرانند
مرغان هواش زآشيان دکرانند

منكر تو بدین چشم بدیشان كایشان

بیرون زدوكون درجهان دكر انند

Pes, imdi bu güne vücūd-ı şerīflerüñ meclisī cennet-i ‘ācile oldığı beyne’z-zuhūrdur. Amma kuḏāt daḥı üç kısmdur. (قاضیان فی النار قاض فی الجنة) ḥadīs-i şerīfenden ‘ulemā şūrūḥ-ı eḥādīşde didikleri üzre her kısmuñ şıfatları ma‘lūm olur. Bu muḥtaşarda irādı mā-naḥnu fihimizden degildir.

166 (مصاحبة الا شرار ركوب البحر)

Ma‘nā-yı laṭīfi: Eşrārın müşāḥabetī deryāda keştiye süvār olmaḥ gibidür. Ḥazf-ı müzāf vardur. Taḫdīrī rekūb-ı sefīnetü’l-baḥrdur. Ya‘ni eşrāruñ şoḥbeti maḥal-i ḥaṭırdur. Keştiye binmek gibi eger selāmet bulursa daḥı bir kaç zamān tabī‘atinde eşer bākī ḳalır ve ‘an ‘Abdullah bin ‘Ömer raḍiy’Allāhu ‘anhümā inne ḳāle (194) ḳāl Resūl-Allāh şall-Allāhu ‘aleyh-i ve sellem (لايركب الجر مؤمن الا حاجا او معتمرا او) اراد بهذه الكلمة ve (غازيا في سبيل الله تعالى فان تحت البحر نار اوتحت النار بحرا تهويل امر البحر وخوف الهلاك منه كما يخاف من ملامسة النار كذا في شرح السنة evvelā muḥavvifūñ birisi temevvūc-i deryādur. Birisi daḥı keştiye yā semāvi yāḥūd yine içinden bir āfet irişmek ḥavfīdür. Birisi daḥı müvafıḳ rüzgār bulmayub devr-i dırāz sergerdān olmaḥ ve ba‘zı düşmanāne teşādūf eylemek ḥavfī vardur. Birisi daḥı ḥod-be-ḥod deryāya düşüb ḳazā-i garḳ olmaḥ ḥavfīdür. Bunlardan sālīm olub menzil-i maḳsūda varırsa ābuñ ki tabī‘ati bārid u raṭıbdur. Te’sīrinden taḡayyūr-i mizāc daḥı muḥtemeldür. Kezālik eşrāruñ müşāḥibeti daḥı ḥaṭır-nākdür. Güne güne ḥaṭırlardan sālīm olsa daḥı muḳārenet u şoḥbetüñ āḫiretde cezāsı muḳarrerdür. (الا خلاء يومئذ بعضهم لبعض عدو) (الا المتقين) Şoḥbet-i eşrārda olan muḥāvıvifūñ birisi te’sīr-i şoḥbet u inḳılāb-ı tabī‘ātdür. Birisi daḥı eḥıbbā-yı sū’i zanna ilḳādur. Birisi daḥı anuñ kelimāt-ı bātılasını istimā’dur. Birisi daḥı ‘ādet-i seyyi’esi olan ḡıybet u müzmine ittibā’dur. Birisi daḥı cā’iz ki sū’i şanı‘ından nāşī ṭaraf-ı Ḥaḳḳ’dan irişen ḳaymer-i şūrıde iştirākdür.

(Beyt)

(195) بی ادب تنهانه خود را داشت بد

بلکه آتش در همه آفاق زد

(من علت همه طالت همومه) 167

Ma'nā-yı laṭīfī: Şol kimsenüñ ki himmetleri 'āliye ola. Ğumūm u hümümü uzun olur. Herkesüñ ma'lūmidur ki ṭarīḳ-i ḥuşūl-i meṭalibde çekilen metā'ib-i maṭlabuñ 'izzetine göredür. Maṭlab ne ḳadar 'ālī olursa muḳāsāt u meşşāḳ çok olur. Meşelā faẓīlet taḥşīlinde iḳrāne sıbḳat bir nice müddet bezl-i ḳalb u ḳālibe muḥtācdur. Kezālik maṭlāb-ı a'lāya ki murād ma'rifet-i İlahiyye'dür. Ṭālib olan müddet-i 'ömründe faḳr u fāḳaya şābir u ihtiyār riyāzet u mücāhide u ḥıdmet mürşid-i kāmīl ile müfteḥir olub ve laḫza-i vaḫide hevā-yı nefse tevcīh negāh i'tibār itmek daḫı bunuñ emşālī nice nice şiddet u şu'ubetler ihtimālī lāzımdur ki kişi kāmyāb ola. (Şi'r)

اسرار حقیقت نشود حل بسؤال

نی نیز به دربا ختن حشمت و مال

تاخون نکی دیده ودل پنجه سال

هر کزند هند راهت از قال بحال

(من کثر کلامه کثر ملامه) 168

Ma'nā-yı laṭīfī: Şol kimsenüñ ki kelāmı çok ola melūm olması çok olur. Ya'ni çok melāmet olunur. (196)

(مشرب العذب مزدحم) 169

Ma'nā-yı laṭīfī: Ṭaṭlu çeşmede ḥalḳuñ izdiḥāmı olur. Aḫlāḳ-ı ḥamīdeden kināyedür. Ya'ni aḫlāḳ-ı sencīde şāḫibinüñ şöḫbetine nās raḡbet idüb meclis-i

müzdehim olur. Güyā ki merhūm Şeyh Sa'dī *Gūlistān*'ında bu mazmūnı bu kelām-ı dürer-i bārdan aḥz itmişdür.

(Beyt)

هرکجا چشمه بود شیرین
مردم مورومار کرد آیدند

Ḥuşūsān ki bu kevne vücūd mes'ūd-ı kibār 'ulemādan yāhūd ricāl-i devletden ola. Merhūm cennet-maḳām Şeyhü'l-İslām Yahyā Efendi cenābını gören pīrān kühen-i sāliden istimā' olunur ki 'azm-i şānī ve 'ulūvv-ı mekāret u mekānī müzdād olduḳca tevāzu' u meskeneti daḥı efzūn olurdu. Dergāhı melāz fuḳara ve aḡniyā ve eskefe-i bāb-ı mekārimi me'ba kehfü'l-emān zua'fā ve 'ulemā imiş. Bunuñ gibi leyyinü'l-'arike zāt-ı mükerrere cerārān bī-edeb maḳūlesi her 'aşrda şıḳletden ḥālī olmazlar. Naḳl olunur ki ḥalī'ü'l-'azārān naḳre çinān zümresinden bir ādem-i rūzmer meclislerine tereddüd idüb meşelā zaḥve-i şuḡrāda gelürse zālām-ı şāme dek ve kāhice şabāḥdan aḥşāma dek baş-ı ḥalispāre-i şıḳlet itmek cüz'i ḫabī'atı ve terkī nā-mecüz 'ādeti idi.

(Mışra')

Şıḳlet zātı keş[i]ş taḡı ile denk-a-denk

(197) Çīn-i cebīn Ḥudā-mend müteḡāfil u kināyāt u ta'rīzātuñ her birini maḥal-i āḫere şarf idüb elbette bir ḥüsn-i muḥammil bulurdu. Ne iḥsān fi'l-cümle ile mündefi' ve ne taşrada bir kimse sizi ister kelāmiyle mürtefi' olurdu. Yine bir gün kemā hüve'l-'āde 'ale's-şabāḥ gelüb meclis-i şerīflerinde cānib-i ḡarebe nāḫır olan pençerelerden bir rūzne önünde merba'-nişīn şıḳlet oldu. Merhūm müşārün-ileyh Ḥazretleri kel evveli āşināyı ve iltifāt-ı tām ile anuñ ḫāḫırını taḫyībden soñra ḫitāb idüb buyurdular ki ḥālā pīşgāhında oturduḡunuz pençereden ba'de'l-aşr pertev-i āfītāb düşüb sizi āzerde ider. Bu ḫarafa buyurun diyü muḫābilinde bir cāygāḫ ta'yīn eylediler.

(Şi'r)

مات الكرام ومروا وانقضوا ومضوا
ومات فى اثرهم تلك الكرامت
وخلفونى فى قوم ذوى سفه
لوا بصرى طيف ضيف فى الكرى ماتوا

Ma'nā-yı laṭīfī: Kerīmlerüñ meclisleri cins-i kelāmuñ süverleridür. Hışn Ʒal'a barūsına dirler. Hışün cem'īdür. Ya'ni şāhib kerem olanlarun meclislerinde vāķi' olan kelām-ı maḥfūzdur. Anda Ʒalur taşrada naql olunmaz. (صدورالاحرار قبور)
dağı bu mā'nāyı ifāde ider. (المستشار مؤتمن) ḥadīş-i şerīfī bu ümmet-i merḥūmeye tenbīhdür ki herkesi maḥrem-i esrār itmeyüb tekmīl-i nefis itmiş kimseler ile istişāre eyleye. Nitekim dimişlerdür

(Şi'r)

ان رمت تدبير امر ما يسرك
اذباشرته فاتخذ في رأيه رجلا
عريف قد غارك الا هوال تجربة
اسن مقدم في احواله بطلا
ان الامور اذا الاحداث دبرها
دون شيوخ ترى في اثرها خلل

Resül-i Ekrem şallallāhu 'aleyh-i ve sellem ba'zı gāzevāt-ı serāya tertibinde aşḥāb-ı kirāmdan bir Ʒaç zāt-ı şerīfle meşveret idüb vaĳt-i şürü'a dek 'āmmē-i şaḥābeye keşf-i rāz itmezlerdi. (من كتم سره ملك امره) Herkese ifşā-yı rāz eyleyen maṭlūbe nā'il olmaz.

(Şi'r)

درمشورت را چرا بسته
مکر مذهب عقل را جاحدى
نه ارياب حكمت چنين گفته اند
كه رايان خير من الواحد

(منقبة المرء تحت لسانه) 171

Menkabe meşlebenüñ zıddıdır. Hüner ma'nāsınadır. Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinüñ hünere lisānınuñ altındadır. Ya'ni bir ādem (اذا خلی وطبعه) inṭāk olunsa her ne gūne medḥa sezā meḥāsini (199) var ise aña dā'ir söyler. (كل حزب بمالديهم فرحون) feḥvāsınca hiçbir kimse kendi 'uyubından bahş itmeyüb mābe'l-iftihārī her ne ise ol semtden mükāleme idüb andan şafā-yāb olur. Meşelā ḥaddād ḥaṭṭāṭuñ san'atını söylemeden ve işitmeden maḥzūz olmaz ve bi'l-'akis

(Mısra')

وللناس فيما يعيشون مذاهب

Fī Ḥarfi'n-Nūn

(نيل المنى فى الغنى) 172

Ma'nā-yı laṭīfī: Arzūlara irişmek ğinādedür. Ya'ni meṭālib u dünyeviyyeye neyelān u dest-res ğinā ile olur. Faqr ile olmaz. Faqr ile mürādāt-ı uḥreviyye ḥaşilā olur. Lakin ğina ile meṭālib-i uḥreviyye ḥuşulī daḥı mümkündür. Eger şürūṭı mevcūd olursa meşelā māl-i ḥelāl ṭalebān li-merḥāti'llāh infāk oluna ve zekātı daḥı virilmiş ola ve men u izāden mu'arra ve müberra ola ve mu'ṭile maḥal ola. Eger bu şürūṭdan birisi mün'adim olursa şevābı olmaz. Anuñçündür ki bī-murād olanlar faqr ihtiyār iderler. Bu daḥı mümkündür ki ğinādan murād ğinā-yı ḳalb olub anda ve münāda olan elif u lām 'ahd için ve münādan murād maṭlab-ı a'la olan rızā'en-li'llāh irāde oluna.

(Beyt)

كف سؤال نمودار نعل وار ونست
وكر نه بر سر كنجست پای درویشی

(200)

(نور قبرك بالصلاة في الظلم) 173

Nevvir şığa-i emrdür. Zulum dāmm-ı zā'i mu'ceme ve feth-i lāmla zulmetüñ cem'idür. Ma'nā-yı laṭīfi: Ey mü'min u muvaḥḥid sen ḳabriñi tenvīr eyle. Leyālī-i muzlimesde namāz ile murād ecvāf-ı leyālīde ḳılınan nevāfildür. Sīyemmā şalāt-ı teheccüd ki enbiyā-yı kirāme şalavātu'llāh 'ālā nebīyinā ve 'aleyhim ecmā'in farz idi. Bu ümmet-i merḥūmeye nāfile oldu. Meşāyih-i sünnetden İbn-i Māce ve Tirmizī ve Ḥākim raḥimehu'llāh rivāyetleriyle şart-ı şeyḫayīn üzere teşḫih olunan aḥādīs-i şerīfedendür ki ḳāle'n-Nebī 'aleyh-iş-şalāt-ı ve's-selām (ايهاالناس افشوا السلام) ve Ṭaberānī bu ḥadīs-i şerīfī daḫı rivāyet ider. (شرف المؤمن قيام الليل وعزه استغناؤه عن الناس) şalāt-ı teheccüd ḫaḳḳında āşār çoḳdur ve kibār-ı meşāyih u 'āmmē-i şofiyye ve ḳātibe-i şuleḫa bu ki mülāzımlardur ve cümle-i ḫāşdandır ki müteheccid olan kimse neşit olub kesl u fütürdan dūr olur ve 'aded-i rek'ātī ekşerī on iki ve aḳalli ikidür. Ḥāş-ı 'acībesī vardur ki ḫāme-i düz-bān-ı beyāndan 'ācizdür. Ḥāzret-i Bāyezīd-i Bisṭāmī ḳuddise sırrıhu cenāblarını ba'de'l-irṭihāl e'izze-i kiramdan birisi rüyāda derece-i 'āliyyede mütene'im müşāhide idüb sebep-i vüşülden su'āl itdikde buyurdu ki 'ālem-i (201) dünyāda sa'y itdigim bu ḳadar 'ibādāt u riyāzāt ve bi'l-cümle 'ibārat u işārat aşla baña feryad-res olmadı. İllā mekr ki (دوکا نه نيم شبي) ya'ni ecvāf-ı leyālīde ḳā'im olduğım bir iki rek'at namāz maḳbül-ı dergāh-ı 'izzet olub bu 'alū derceye bā'ış neyelān oldu ve teheccüdüñ bir ḫāşşası daḫı ādeme münevverü'l-vech idüb maḫbübü'l ider. Bu şüretde bu kelām-ı laṭīfe bir ma'nā daḫı mümkündür ki ḳabrden murād cism ola ve zulmde olan elif u lām cins için olub zulmet-i zāhire ve bāṭına murād ola. Ya'ni sen cismiñi münevver ḳıl. Zulmet-i şebde ve zulmet-i beşeriyette şalātla dimek ola. Nevāfile müvāzıbetüñ ḳurbīyet-i Ḥāḳḳ'ı müntec olduğı ḫadīs-i ḳudsiyle şübüt-ı yāftedür. Bu cerīde-i muḫtasarada irādı itnāb u ishāye mü'eddī olduğından mā'ada maḫzā taḫrīr u teşḫīr ile vicdāniyyāt ifāde olunmaz. Binā'en'ala zālik Ḥāzret-i Mevlevī'nüñ bu ebyāt-ı şerīfesiyle iḳtişar olundu

(Meşnevî)

پنج وقت آمد نماز رهنمون
عاشقا نرافی صلاة دائمون
نه به پنج آرام کیرد آن خمار
راست کویم نه بصد نه صدهزار
نیست زر غبا وظیفه عاشقان
سخت مستغنیست جان صادقان
(202) با وجود انکه دریا در کشند
خشک لب باشند وهم در آتشد

(نورمشیبیک لا تظلمه بالمعصية) 174

Meşib maşdar mîmîdür. Kocalık ma'nāsına. Ma'nā-yı laṭîfi: Ey 'abd-ı mü'min pîrligün nûrını ma'şiyet sebebiyle qarañu eyleme. Ya'ni pîrligün vaqtinde günâhdan muhteriz ol ki me'âşî zulmetdür. Hâzret-i Allah Celle Celâle eşşib nûrı buyurmuş. Zamân-ı şeyhûhat şâf olacaq zamândur ve İslâm'da qocayanlara Hâzret-i Haqq'ın nice beşâretleri vardır ki aḥadîş-i şerîfe ile sâbitdür. İmdi ba'de'l-erbâ'in günâhdan ziyâde perhîz lâzımdur. Şeyh-i Kebîr Şadreddîn-i Konevî kuddise sırrihü'l-'azîz Hâzretleri *Keşfü'l-Esrâr* nâm kitâblarında (ثلاثة لا يكلمهم الله ولا ينظر اليهم يوم القيمة ولا يزكيهم) ḥadîş-i şerîfün şerhinde mezkûr olan üç tā'ifenün sebab-i 'azâbları zıkr eşnâsında şeyh-i zânînün huşûşunda buyururlar ki pîr-i zânînün 'illet-i 'azâbı mâddesinde muhtefî olan sırrı oldur ki taḥkîkâ civân-ı tâze zinâye tecâsür itdikde nev'an ma'zûriyyeti muqarrerdür. Zîrâ ḥadâset-i sinni ḥasebiyle ṭabî'ati aña münâza'a olub def'-i şehvetde mütekâziye olur ve bir tâze yigiden zinânuñ 'adem-i zuhûrı maḥalli 'acîbdür. (203) Anünçündür ki qâle şall-Allâhu 'aleyh-i ve sellem (يعجب ربكم من الشاب ليس له صبوة) amma pîr ki ḥadd-i ḥamsîni tecävüz ola. Anuñ şehveti ve quvvâsı münḥîṭâdur. Eger zina iderse andan ol fi'l-i qabîḥün zuhûrı bir sebab ile degüldür. İllâ fesâd-ı ṭabî'atdendür ve ol kimse fesâd üzerine mecbûldür.

Bu fesād aña maāz-Allāh vaşf-ı zātīdür. Netāyic-i rediyye-i (?) müstelzimdür. İntehā kelāmuh

(Beyt)

رسمیت که مالکان تحریر

ازاد کنند بنده پیر

ve bu dağı ma'lūm-ı 'izzet ola ki muṭlaqā envā'-ı 'ibādāt derūnī tathīr u zāhir sīmā-yı ādemī tenvīr ider ve eşnāf-ı me'aşī bāṭın-ı insānı seyf-i ḳasvet ile cerīḥ u beşere-i mü'mini zeşt u ḳabīḥ itmek bi'l-ḥaşşa muḳarrerdür. (سیماهم فی وجوههم من اثر) (يعرف المجرمون بسیماهم) ve dağı (السجود) ve dağı (يعرف المجرمون بسیماهم) kerīmeleri bu müdde'āya ḥüccet u vāzıḥadur.

(نارالفرقة احرم من نار جهنم) 175

Ma'nā-yı laṭīfi: Firḳat āteşi cehennem āteşinden ziyāde ḥarāretlūdür.

(Beyt)

Dūzaḥa girmez sitemüñden yanan

Ḳābil-i cennet degül ehl-i 'azāb

Bu mażmūna nāziredür.

(Beyt)

ففى فواد المحب نار هوى

احرنار الجحيم ابردها

Bu kelāmı tazmindür. Firḳat-i maḥbūb-ı mecāzīden ḳat'-ı naẓar (204) fi'l-ḥaḳīka tetḳīḳ olunsa (ومن كان فى هذه اعمى فهو فى الاخرة اعمى) āyetī mūcibince nār-ı firāḳ didār-ı İlāhiyye göre āteş sa'īr āb-ı gādirdür. Bu maḥalle münāsib kelimāta bu muḥtaşarda tāb-ı gencāyiş yoḳdur. Nitekim 'Ömer bin Fārız ḳuddise sırrıhu Ḥazretleri buyurular

(Şi'r)

فطو فان نوح عند نوحى كادمعى
وايقاد نيران الخليل كلوعتى
ولولا حجاب الكون قلت وانما
قيامى باحكام المظاهر مسكتى

176 (نورالمؤمن من قيام الليل)

Ma'nā-yı laṭīfī: Mü'minüñ nūr u vechī gice qā'im olmadandır. Qıyām-ı leyl şalāt-ı teheccüdden kināyedür. Anfān tafşilī mürür itdi.

177 (نسيان الموت صداء القلب)

Ma'nā-yı laṭīfī: Mevti ferāmüş eylemek qalbüñ pāsīdür. Ya'ni mücib-i şadā'iddür. Bunuñ daḡı beyāni ḡasebü'l-maḡdūr ifāde olundu.

178 (نعيبت الى نفسك حين شاب رأسك)

Nu'ite şıḡa-i mechöldür. Ma'nā-yı laṭīfī: Sen kuvvetle nefsüñe iḡbār olunduñ. Bāşuñ aḡardıḡı zamānda ya'ni başıñda olan müyun-ı sefid oldıḡı vaḡtde nefsüñe mevt ḡaberī geldi. Bu beyān daḡı sَابıḡdur.

179 (نضرة وجه المؤمن فى الصدق)

(205) Nazret dād-ı mu'ceme ile tazelik ma'nāsınadır. Ma'nā-yı laṭīfī: Mü'minüñ yüzinüñ tarāvet u tazeligi şıdḡdadur. Şadıḡü'l-ḡavl olan kelāmından ḡacil olmayub 'abüsü'l-vech olmaz. Nitekim ḡāzibler böyle olurlar.

(نم آمنة تكن فى امهد الفرش) 180

Nem şığa-i emrdür nevmdan. Ma'nā-yı laṭīfī: Ḥalāyıkdan emīn oldığın hālde nā'im ol ki döşeklerün ziyāde iyusunda yatmış olursun. Zer-beft u dibāden döşekler üzre ḥavfla yatanlar ḥār-ı muğeylanda yatmış gibi muṣṭarib olurlar. Amma bī-ḳaydan rüzgār ḥāktüde ve ḥasu ḥāre üstünde yatsalar şükr-i ḥ'āb iderler.

(نضرة وجه المؤمن فى التقى) 181

Ma'nā-yı laṭīfī: Mü'minün vechinün tazeligı taḳvādur. Ehl-i taḳvānuñ ḥüsn-i cemālī ve nezāret-i rūy-ı āyīne mişālī aşḥāb-ı bīşe ḥafī degüldür. Zīrā (ان اكرمكم عند الله اتقيكم) feḥvāsınca anlar 'ibādu'llāhuñ ekremlerīdür ve Ḥazret-i Ḥaḳḳ Celle ve 'alā anları sever. Ḥazret-i Ḥudā-yı 'allāmü'l-guyūbuñ maḥbūbları ḥalka daḥı maḥbūbü'l-ḳulūb olmaḳ ḥadīş-i şerīfle şābitdür. fe'fhem

Fī Ḥarfi'l-Vāv

(وضع الا حسان فى غير موضعه ظلم) 182

Ma'nā-yı laṭīfī: İḥsānı maḥallenün ğayriye vaż' itmek zūlmdür. (206) Nitekim Mütenebbī dimişdür

(Beyt)

ووضع الندى فى موضع السيف بالعلى

مضر كوضع السيف فى موضع الندى

وضع الشئ فى (وضع الشئ فى غير موضعه) ve 'adluñ ta'rīfī (

وضع) dür. Bu aşl-ı muḥsine ğalaṭ baḥş dirler. Bu maḳūle iḥsānuñ şevābı daḥı olmaz.

İḥsānuñ mevzu'ı fuḳarādur. Ağniyāyā iḥsān u kerem def'-i ihtiyāc u tesrīr-i ḳalbe mü'eddī oldığı vāzıhdür.

(Li münşi'ihî)

Metâ' kâsid olur mevķı' 'ademde vücüd

Maħal düşer ki tüvân-ger-i gedâ yerin tutmaz

Aħlâķ-ı Muħsinî nâm kitâbda meşûrdur ki ħüsrev pervîz-i ħükemâdan birine su'âl itdi ki tabekât-ı ħalâyıķda sezâ-vâr-ı iħsân u 'aġâ ve lâyıķ-ı vâzdera kimlerdür didi ki ħalâyıķ beş tabaķadur. Evvelkisi anlardur ki fî ħadd-i zatihin eyüler ve hoş-ħûlardur ve anlardan ħalka her zamân iyilik irişür. Anları taķviye idüb anlar ile şöĸbet itmek gerekdür. İkinci ol tã'ifedür ki kendi nefslerinde eyülerdir. Amma bir kimseye anlardan iyilik irişmez. Bu maķûleleri 'azîz tutub ħayra ħariş itmek gerekdür. Üçüncü ol fırķadur ki meyâre ħâl olub ne anlardan ġayre iyilik ve ne kemlik irişür. Anlara râh-ı ħayrı gösterüb şerden taġzîr itmek gerekdür. Dördüncü (207) ol ħavmdür ki kendi nefslerinde yaramazlardur. Amma şerleri ġayre sârî degüldür. Anları ħ^vor ve ħaķîr tutmaķ gerekdür ki yaramazlığı terk eyleyeler. Beşinci ol bed nefslerdür ki hem kendi nefslerinde yaramazlar ve hem şerleri âġara sirâyet eyleye. Böylelere siyâset itmek gerekdür. Evvelâ va'd u va'îd u şaniyâ tenbîh u tehdîd ile şalişâ ġarb u ħabs ile bunlar ile olmazsa saķîme-i vücüdün şaġife-i 'âlemden ħaķķ eyle.

(Beyt)

آتشی را که خلق از سوزند

جز بکشتن علاج نتوان کرد

(وزر صدقة المنان اکبر من اجره) 183

Ma'nâ-yı laġîfi: Mennânuñ şadaķasınıñ ġünâhı ecrinden büyükdür. Mennân mu'tî-i ileyhe taġammîl-i minnet iden kimsedür (لا تبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی) Nehyî ile müteneġi olmayan kimsenüñ şadaķası ibtâl olunur. Bu nehyün 'adem-i ictinâbı vizr-i 'azîmdür. Egerçi fi'l-cümle muħsin-i ileyhüñ ħalbine ħîn-i i'tâda sürür-ı mâilķâsı şevâbı daġı zâyi olmaz. Amma vizr-i imtinân ol şevâbdan a'zim u ġülândur. (فمن يعمل

منقال ذرة خيرا يره ومن يعمل منقال ذرة شرا يره

(وحدة المرء خير من الجليس السوء) 184

Ma'nā-yı laṭīfi: Kişinüñ yalnızlığı yaramaz muḳārinden ḫayrludur.

(Şi'r)

Olma nāḳışlarla hemdem kim hemişe hūş-mend
(208) İstemez kim kendüden ednā ile ola ḳarīn

Senden a'lā olana pek olma hem şıḳlet nümā
Ol daḫı kendinden ednā ile olmaz hemnişin

Celīs-i bedüñ muḳārenetinden olan mażarrāt 'ala vechi't-tafşīl şerh olunmuş idi. Tenha oturan kimse bir kaç āfātdan sālīm olur. Ez cümle ğıybet u mesāvī-i nāsdan ve riyādan ve āfāt-ı çeşm u gūşdan daḫı nice nice ma'āşiden ki ülfet-i ḫalḳdan mütevellid olur.

(Şi'r)

بابدان کم نشین که صحبت بد
کرچه پاکی ترا پلید کند
آفتابی بدین بلندی را
ذره ابر نا بدید کند

(ولاية الاحمق سريع الزوال) 185

Ma'nayı laṭīfi: Aḫmaḳuñ riyāseti seriü'l-zevāldür. Tiz nihāyet bulur. Sebebi oldur ki ḫamāḳat nīk u bed temyizine mā'ni'dür. Her 'amelüñ ricālini istiḫdām itmez ve nazar-ı 'avāḳıb-ı beynī mün'adim oldığıçün (اول الفكر آخر العمل) mażmūnından ğafil u şādıḳ u kāzib farkında 'āciz olmağla saḳimī müstāḳimden şādıḳī münāfiḳdan terciḫ idemez ve 'adl u zülmü taşḫih eylemez. Binā'en'ala zālik herkese menfūr olub müddet-i ḳalīlede mün'azil u maḫcūr olur. (الكيس من دان نفسه وعمل 209 لما بعدالموت) Vālī-i 'āḳıl nefsinī ifrād-ı re'āyādan farz idüb.

(Mısra')

Gedālar pādşāh-meşreb gerek şehler gedā-meşreb

Feḥvāsınca tekebbür u tecebbürü bi'l-küllīye ferāmuş u muḳtezā-yı şer‘ aṭher ile ‘amel idüb dā’ima ḥuddāmīnūñ aḥvāline çeşm u gūş olur.

(Meşnevi)

خوی شاهان در رعیت جا کند
چرخ اخضر خاکرا اخضر کند
شه چو حوضی دان حشم چون لولها
آب از لوله روان در لولها
چونکه آب جمله از حوضیست پاک
هر یکی حوض آبی دهد خوش ذوقناک
وردان آب شورست و یلید
هر یکی لوله همان آرد بدید

(والاك من لم يعادك واساك من تغافل عنك) 186

Vālāke müfā‘iledür ve esāke kezālik. Ma‘nā-yı laṭīfi: Saña dostluḳ itdi. Şol kimse ki saña düşmenlik itmedi ve saña mālī ile müzāhīret u imdād eyledi. Şol ādem ki senden teḡāfūl itdi. Ya‘ni aḥvālini tefāḥḥuş itmedi. Murād-ı şerīfleri ebnā-yı zamāne ta‘rīzdür. Zamānede şart dostuna murā‘āt olunmaz. Hemān dost aña iṭlāḳ olunur ki saña ‘adāvet (210) itmeye. Muḥabbet itmediği gibi ve māl u cānla uḥuvvet ider. Ādem nādirdür. Şol kimse ki senūñ ḥālını bilüb bilmezlere hemān ol birāderün mertebesinde saña mu‘āvenet u yāverlik itmiş olur.

(Şi‘r)

هست زیاری همه را نا کزیر
خاصه زیاری که بود دستگیر
این دوسه یاران که توداری نژند
خشک تراز حلقه در بردند

(ولی الطفل مرزوق) 187

Ma'nā-yı laṭīfi: Ṭıfluñ velīsī merzūḳdur. Ṭıfl-ı ma'sūmuñ rızḳı daḡı münzemm olduḡda behr-i ḡāl efzūn olur.

(ویل لمن وتر الا حرار) 188

Veyl şiddet u 'azāb ma'nāsınadır. (وترته توتیرا غلبته) Aḡrār ḡurrūn cem'idür. Raḡ anuñ zıddıdır. Ma'nā-yı laṭīfi: Şiddet-i 'azāb-ı āḡiret ol kimse içündür ki aḡrāra ḡalebe eyleye. Aḡrārdan murād raḡabelerī rabaḡa-i 'alāyıḳ-ı şitā-yı dūnyeviyyeden āzād olan merdān rāh-ı Ḥaḳḳ'dur ki anlaruñ Allāh'dan ḡayrı maṭlabları olmaya. Bi'l-küllıyye ḳuyūd-ı māsivādan muṭlaḡ olub beḡasebü'l zārüre maşlahat-ı kifāf-ı 'ayāl için ḡalkla mu'āmele eylerler. Ḳalbleri bir nefes Allāh'dan ḡafil olmaz. (رجال لاتلهیهم تجارة ولا) Böyle vüçüd-ı mükerremeler ḡaḳḳındadır. Ekşeryā 'ādāt-ı nāsa memāşat itmezler. Meger kim bir 'amel-i şāliḡ ola fi'l-cümle ḡalkuñ hevāsına muḡālif ḡareket itdikleri için ḡalk anlara ḡaḡāret nazarıyla nazār iderler. Ḳāle'n-Nebī 'aleyh-iş-şalāt-ı ve's-selām (حاكيا عن ربه وعزتي وجلالى لاينال رحمتي من لم يوال اوليائى) (ولم يعاد اعدائى) keẓā fī *Nevādirü'l-Uşūl* bu ḡadış-ı ḳudsīde Ḥaẓret-i Rabbü'l-'Alemin Celle şāne buyurur ki 'izzetim ve celālüm ḡaḳḳıçün benüm raḡmetime nā'il olmaz. Şol kimse ki benüm dostlarıma muḡabbet düşmenlerine 'adāvet eylemeye. Bu ḡaber-i şaḡiḡ *Nevādirü'l-Uşūl* nām kitābda böylece mezkürdür.

(Meşnevi)

تو مكو كه من كرىانم از نيست
بلكه آواز تو كرىانست بنىست
نعلهاى باز كونسى اى سليم
نفرى فرعون مى دان از كلیم
پس ز دفع ظاهر اهل كمال
جان فرعونان بماند در ضلال

ve dađı böyle vücūd-ı pür-südlaruñ inkisārlarından ve te'şir-i nefslerinden ziyāde ihtiraz lāzımdır. Hikāyet olunur ki Hāzret-i Molla Hūdāvendigār cenāblarınuñ vālid-i mācidlerī sultānū'l-'ulemā Bahā Veled quddise sırrıhu Hāzretleri maħmiye-i Konyā'ya ibtidā teşrīf itdikleri esnāda bir gün cāmi'-i şerīfde (212) zānū-nişin ta'abbūd iken bir dāniş-mend ferāce senūñ āsitinūñ giymeyüb 'azīz müşārün-'ileyh Hāzretlerinūñ yanlarına uğradıkda maħzā ta'līm-i edeb қаşdı ile Molla ferācenūñ yeñlerini gey zirā bu beyt-i Hūdā'da edeb lāzımdır didiklerinde ol dāniş-mend bed peyvend 'anifle kime nice ne lāzım gelür didi. Hāzret-i 'azīz dađı senūñ cān ħabbesūñ cesedūñden çıkmāq lāzım gelür didiler. Hemān ol sā'at ol kimseler zān olub naqd-i cānı ħazīne-i ervāħa teslim eyledi. Menākıb-ı Hāzret-i Mevlevīde böylece meşūrdur. Ba'zı 'ārifler miyāne-i nāsda evliyānuñ temyiz olunmalarında üç 'alāmet vardır. Eger bir kimsede ol üç 'alāmet bulunursa zāt-ı şerīf velāyetden ħisse-menddür dimişler.

(Şi'r)

سه نشان بود ولی راز نخست آن بمعنی
 که چوروی اوبه بینی دل تو باوکرآید
 دوم آنکه در مجالس چوسخن کند زمعنی
 همه راز هستی خود بحدیث می رباید
 سیم آن بود بمعنی ولی اخض عالم
 که زهیچ عضو او را حرکات بدنیا بد

(ویل لمن ساء خلقه وقبح خلقه) 189

Ma'nā-yı laṭīfī: Şiddet-i 'azāb ol kimse içündür ki ħūyı çirkin ve zāhir ħilḳatī dađı ḳabīh ola. Bu şuretd ehl-i (213) zāhir u bāṭın andan müteneffir olurlar. Dünyāda dađı böyle ādem mu'azzeb olur. Amma zāhir ħilḳati çendān-ı müstaḥsen olmayub aḫlāḳ-ı ḫamīdesi olan vücūd-ı 'inde'l-'uḳalā maħbūb u maħmūd olur. 'Aksi böyle degüldür.

(Şi'r)

از حسن نفیس نیست مردم
 از جوهر مردمی نفیس است

زيبا صنما كه هست بد خو
چون خوب خط غلط نويس است

(ويل للحسود من حسده) 190

Ma'nā-yı laṭīfī: Şiddet-i 'azāb vardur ḥasūd için ḥasedī cihetinden. Nitekim ba'zı bülleḡā dimişdür

(Şi'r)

اصبر على مضمض الحسود
فان صبرك قاتله
فالنار تأكل نفسها
ان لم تجد ماتأكله

Fī Harfi'l-Hā

(هموم المرء بقدر هممه) 191

Ma'nā-yı laṭīfī: Kişinüñ ġamları himmetleri miḡdārıdır. Bu maẓmūn 'ale't-taḡşāl ifāde olundu.

(هم السعيد آخرته وهم الشقى دنيا) 192

Ma'nā-yı laṭīfī: Sa'īd olan kişinüñ ġam ve hemmī āḡiretīdür ve şaḡī olan ādemüñ ġam ve hemmī dūnyāsıdır. Sa'īdden murād sa'ādet-i ezeliyeye maẓhar olan kimsedür. Şaḡī daḡı kezālik (214) ezelde şaḡī olandır. Sa'īd u şaḡīnüñ bu 'ālemde ba'zı 'alāyımī vardur. Maḡcūblara ġöre ve'l-ekmel-i evliyāya Ḥazret-i Allāh bu sırrı bildirmişdür. Lakin keşf itmezler. Cümle-i 'alāyimden birisi budur ki sa'īd olan faḡr u ġınāya i'tibār itmeyüb a'māl-i şaliḡāya dā'ima şıdḡ u ḡulūşla sa'y ider ve şaḡī bunuñ ḡilāfīdür. Faḡīr olsa daḡı faḡīrī müzdād olduḡca ısrārı ziyāde olur. (فامامن اعطى واتقى وصدق)

و اما من بخل واستغنى وكذب بالحسنى فسيسره (فسنيسره لليسى بالحسنى) kerimesini ba'zı müfessirîn sen'uayyinihu ve nuveffıkuhu li'l-yüsrâ ya'ni li'amel-i ehli'l-cennet (واما من بخل واستغنى وكذب بالحسنى فسيسره) (للعسى) ya'ni nuhziluhu felâ nuveffıkuhu li't-tâ'ati fesenuyessiruhu 'aleyhi tarîkı ehle'l-ma'shiyyeti diyü tefsîr itmişler. Hülâşa-i merâm a'mâl-i şâlihaya meyl u muhabbet 'alâmet-i sa'âdet-i ezeliyye ve fışk u fücürda ısrâr imâret-i şekâvet u nişân-ı maqt u bu'd-ı rahmet-i lem-yezeliye oldığı mazmûn âyet ile müstedildür. Meşâgil-i dünyeviyyeye şarf-ı himmet ve levâzım-ı âhîret tedârikinden bi'l-külliyeye ğaflet itmek 'amâ-yı kalbün ve za'f-ı imân u yaqînün şemeresidür.

(Şi'r)

سراحوال جهان پرسیدم از فرزانه
 گفت یا خوابست ویا باد است ویا افسانه
 کفتمش احوال عمر ما بگو تا چیست عمر
 گفت یا برقست ویا شمعت ویا پروانه
 (215) کفتم انکس را چه کوی کاندین دل می نهد
 گفت یا کوراست ویا مستست ویا دیوانه

(هربك من نفسك انفع من هربك من الاسد) 193

Hereb hānuñ ve rā-i mühimlenün fetihîyle firār ma'nāsınadur. Ma'nā-yı laţîfi: Senün nefsiñden firāruñ şîrden firārından enfa'dur. Şîrün helākî hayāt-ı şūriyeyi izāle ider. Amma nefsiñ hālîñi hayāt-ı ebediyeden maħrûm olur. Nefse tabi'yet-i ādemi (اولئك كالانعام بل هم اضل) māşdağı eyler.

(Beyt)

اقبل على النفس واستكمل فضائلها
 فانت بالنفس لا بالروح انسان

Mir'at-ı nefis-i jengār kedüretden muşayqala ve müncelī olduqda maḥall-i feyz-i İlāhī ve maḥzen-i esrār nā-mütenāhī olub beşeriyet melekīyete mütebeddil ve dahı (لا یسعی) mertebesi ḥāşıl olur.

(Beyt)

صائب زملائك مطلب رتبه انسان
آينه بی پست چه دیدار نماید

(اعدا عدوك نفسك التي بين جنبيك) nefis-i emmārenüñ mazarrātını bilmek murād iden *Mirşādü'l-İbād* nām kitāba müraca'at eylesün.

(هات ما عندك تعرف به) 194

(216) Tu'raf meçhül u meczūmdur. Ma'nā-yı laṭīfi: Getür 'indinde olan nesneyi ki anuñ sebebiyle bilinürsin ya'ni hünerüñ her ne ise beyān eyle ki ḳadr u ḳıymetüñ ol miḳdār olub ol ḳadar ma'rūf ve ol ḳadar mükerrrem olursın.

(Li-münşi'ih)

Hüner-mend olmayan mümtāz olur mı ehl-i 'ālemden
Çemende her giye hem ḳadr verd u yāsemİN olmaz

(همة المرء قيمته) 195

Ma'nā-yı laṭīfi: Kişinüñ himmetidür ḳıymeti

(Beyt)

'Aşıkuñ aḥvāline itme nazār
Himmetine ḳaşdına ibrāmİne

(هامة المرء همته) 196

Hāme depe tārik ma'nāsınadır. Ma'nā-yı laṭīfi: Kişinüñ depesi himmetidür. Bundan murād kişinüñ hāmesi cisminüñ ṭaraf-ı 'alūde nihāyetidür. Ya'ni her ādemüñ

nihāyet ‘ulūvv rütbesi himmetī miḳdārıdır. (علو الهمة من الايمان) Kişi himmetini ‘ālī itmek gerekdür. Mertebesine göre. Amma dest-res müstaḫıl olan mādeler de himmet fa’ide itmez.

(Beyt)

بخت بد و همت عالی بلاست
و آی بر انکس که بدین مبتلاست

(هلك الحريص وهو لا يعلم) 197

Ma’nā-yı laṭīfi: Ḥariş olan helāk oldu. Ḥālbūki helāk olduḡın bilmez. Helākden murād raḥmet-i Ḥaḳḳ’dan dūr olmaḳdur. (217) Zīrā dūnyā Allāh’uñ mabğudıdır. Ḥariş anı sevdi. Allāh’un düşmenine dost olmaḳ ādemi raḥmet-i Ḥaḳḳ’dan ba’id ider. Ma’āz-Allāh raḥmetden bu’d ise helāk-i ebedidür. Egerçi ḥariş şimdi bu ḥālī bilmez rüz-ı cezāda zāhir olur. Ol günde ise nedāmet fā’ide itmez.

(Beyt)

اذا ما اهان امرئ نفسه
فلا اكر الله من يكرمه

(هشم الثريد غير آكله) 198

Heşeme hā-yı hevvez ile ve şin-i mu’ceme ile itmegi şerid itmege derler. Ma’nā-yı laṭīfi: Nānı şerid eyledi. Ekl eyleyen kimsenüñ ġayrı ya’ni şerid eyleyen ekl itmek müyesser olmadı. Murād māli cem’ eyleyen temettu’ idemedi. Belki ġayrılar ya’ni vārişler sūd-mend oldu dimekdür.

(Mışra’)

مال ميراثي نباشد پايدار

Fehvāsınca nice hānmānlar vāriş-i vāḫide intikāl idüb zamān-ı ḳalilde nuḳūd u menḳulāt maḳūlesini itlāf u isrāf eyledikten soñra yārān taşannu’-pīşe şuret-i Ḥaḳḳ’dan görinüb ziyā’ ‘aḳār u emlāk-ı iṭlāḳ olanları daḡı fūrūḡat itdikce şülüş ḳıymetinde iştinā idüb bir ḳaç senede ol vāriş sefāhat mu’tād-ı dizdār ḳal’a-i iflās ābād olduḡı çok görülmüştür.

Sa'adet ol ğaniye ki mālinden hem kendi kām-yāb olub hem sufre-i seḡāsı küşāde ve
każā-yı ḡevāyic fuḡārāya ez cān u dil āmāde ola.

(Şi'r)

(218) کیست اهل کرم انکس که چوسائل بدرش
آورد آن قدر امید که دردل کنجد
بکشاید کف احسان و بیخشد چندان
که نه در حوصله همت سائل کنجد

(هیهات من نصیحة العدو) 199

Heyhāt isim fi'ıldür. Bu'd ma'nāsına. Naşīḡat-ı ğayre ḡayr irādesidür. Ma'nā-yı
laḡıfi: Düşmenüñ naşīḡatünden ḡayr ba'id oldı. Ya'ni düşmen dost şüretinde ğorinüb
şüret-i ḡaḡḡ'da naşīḡat iderse i'timād itme. Zırā düşmen ādeme ḡayr sevḡ itmez. Elbette
zımmında bir sū'i ḡaşdı vardır. ḡazm u iḡtiyāt-ı maḡallīdür.

(Li-münşi'ihı)

Nesīb rū-yı dil-i düşmene ğurūr itme
Mülāyimet daḡı gösterse ḡāre aldanma

(هلاك المرء فى العجب) 200

Ma'nā-yı laḡıfi: Kişinüñ helāki 'ucbdedür. Helākden murād helāk-i
ma'neviyyedür. Bunuñ tafşılı bālāde ğüzār eyledi.

Fı ḡarfi'l-Lāmelif

(لا ايمان لمن لا امانة له) 201

Ma'nā-yı laḡıfi: Kemāl-i imān yoḡdur. Şol kimse için ki anuñ emānı olmaya.
Ya'ni emīn olmaya ḡā'in ola.

(لادين لمن لا مروة له) 202

Ma'nā-yı laṭīfi: Kemāl-i dīn yoḡdur. Őol kimse içun ki anuñ (219) mürüvveti olmaya. Mürüvvet insāniyet ma'nāsınadır. *Şerh-i Hidāye*'de meşūrdur ki (المروة)
الا نسانية ويعبر بها بالفارسية مردمی کردن) یعنی بر موجب عقل رفتن ونقل عن
ابى القسم دين بى مروت دامست مروت بى دين كارخامست ودين بامروت
كارتمامست

(لاغنى لمن لا فضل له) 203

Ma'nā-yı laṭīfi: Ğinā yoḡdur. Őol kimse içun ki anuñ fazlī olmaya. Ya'ni insāniyetde noḡşānı ola. Zīrā seḡā ve kerem tetimme-i şıfāt-ı insāniyyedür. 'Ala ıarıki'l-kināye demek olur ki ġani olmaz. Saḡī ve kerīm olmayan kimse fi'l-ḡaḡiḡa baḡil ile faḡīrūñ farkı yoḡdur.

(لاراحة للملوك) 204

Ma'nā-yı laṭīfi: Pādşāhlar içun rāḡat yoḡdur. Behr-i ḡāl-i derūnunda ḡaşıyyet-i Rabbāniye ve ġayret-i insāniyye olan pādşāḡ (كلکم راع وکلکم مسؤل عن رعیتہ)
mażmūnını fikr eyleyüb zulum u bīdāddan ḡaşr-ı yed ider ve pādşāḡ 'ādil olunca vükelāsı taşaddī idemezler. Amma Aḡsā-yı memālikde bir zālīm zulum iderse āḡiretde ol zulmden pādşāḡ mes'ul olur. ḡaşıl-ı kelām efkār-ı gun-a-gun ile her sā'at mütelevvin olub maḡzūrāt-ı fikrden ḡālī olamaz. Ez cümle işlāḡ u ḡıdme ve taḡşıl ve ḡıfz-ı emvāl-i beytü'l -māl u endīşe-i a'dā'i (220) dīn u devlet ve tedārik-i ahvāl re'āyā ve berāyā endīşesi 'āḡil olan mülük-ı zī-şāndan bir laḡzā münfek olmaz. Nitekim Sultān Maḡmūd-ı Ğaznevī lisānundan bu beytleri naḡl iderler
(Şi'r)

كاچكى بودى جاه نه
خاشه روبى بودمى وشاه نه

خشك بادا پروبال آن همای
کومراد سایه خودداد جای

(لاکرامه للکاذب) 205

Ma'nā-yı laṭīfī: Yalancı için kerāmet yokdur. Kerāmet memdūhiyye ma'nāsınadır. Ya'ni kāzibūñ sā'ir huşūşda medhe sezā ef'āl u evsāfı daḥı olsa. Anuñçün memdūhiyyet yokdur. Kizbūñ şe'metī ve kāzibūñ le'āmeti bundan esbak izāh olunmuş idi. Eger kerāmet ḥāriḳ-i 'ādet ma'nāsına olursa kāzib-i fāsıḳ olduḡı i'tibār ile andan şādır olan ḥāriḳ-i 'ādete kerāmet denilmeyüb istidrāc ıtlāḳ olunur.

(لاغم للقانع ولا فقر للعاقل) 206

Ma'nā-yı laṭīfī: Şāhib-i ḳanā'at için ġam rızḳ yokdur ve şāhib-i 'aḳl için faḳr u ihtiyāc yokdur. Ḳāni' olan kimse rızḳ-ı maḳşūm-ı taḥallūf itmedigün bilüb mesrūr u ḥurrem olub ziyāde ṭaleb ile pūr ġam olmaz.

(Beyt)

آنکس که خدا یرا بشناسد بیقین

داند که بدست هیچکس کاری نیست

'Āḳil olan mu'tī-i ḥāḳīḳī Ḥāzret-i Ḥāḳḳ olduḡın yaḳīnān (221) bilüb cezm idüb ġayre 'arż-ı ihtiyāc itmez ve ġayre ihtiyācını bildirmeyen kimseye faḳīr-i ḥāḳīḳī denilür. Anuñ faḳrı faḳr-ı Muḥammedī olub faḳrını ġinā-yı Ḳārūn'a deġişmez.

(Beyt)

همیشه خازن شهادت از حلاوت عیش

کسی که خانه جوزنبور مختصر دارد

(لا حرمة للفاسق ولا فذف للفاحش) 207

Fuḥş ḡamm-ı fā ile yaramazlık ḡaddī tecāvüz itmege dirler. Ma'nā-yı laṡīfī: Fāsık için ḡürmet u ta'zīm yoḡdur ve yaramazlıkda ḡaddī tecāvüz eyleyen kimse için ḡazf-ı düşnām yoḡdur. Fāsık bi'l-ḡaşşa ḡulüb-ı nāsda mebgüz olub kimse aña ta'zīm u ḡürmet itmez. Biḡhasebü'l-iḡtizā ikrām iden daḡı derünī degül ca'lī ider ve fāḡiş olan kimseye düşnām iden ādeme ḡadd-i ḡazf lāzım gelmez.

(Meşnevi)

موجب لعنت بود در انتها
نقض میساقی وشکست توبها
پرده ای ستاراز ما برمکیر
باش اندر امتحان مارامجیر

(لاوفاء للمرأة ولا راحة للحسود) 208

Ma'nā-yı laṡīfī: 'Avrat için vefā yoḡdur ve ḡasūd için raḡat yoḡdur.

(Şi'r)

ثلثة ليس لها وفاء
والسيف وافر و النساء

Nisvān 'akl u dīnde ve mīrāşda ricālden nāḡısādur. Vefā 'āḡil u kāmīlūñ kāridür. Bī-vefā olan bī-ḡiredler daḡı hemān (222) nisvāna mülḡaḡdur. Bundan iḡdam bunlaruñ beyānı müstevfī ifāde olunmuş idi.

Fī ḡarfi'l-Yā

(يا تيك ما قدرلك) 209

ḡadr bāb-ı tef'ilden şıḡa-i mechöldür. Ma'nā-yı laṡīfī: Saña gelür senüñ için taḡdīr olunan nesne.

(Beyt)

Rızık için fi'l-ḥaḳıḳa ğam yeme kim

Zımn-ullāh rızık-ı küll-i aḫad

Ḥazret-i Mevlevī ḳuddise sırrihü'l-'aziz *Meşnevî*'i şeriflerinde buyururlar ki bir kimse nefsi ile mücâhede eşnâsında beyâbâne çıkub gidüb ve yemin eyledi ki mâdemki bir ğayrı kimse ağzına revğan ve 'asel dökmedikce kendi ihtiyârıyla bir şey'i tenâvül eylemeye. Beyâbân bî-emânda giryeveh rev-i hilâf olub câddeden ḫaylî dūr ve insân uğrayacak semtlerden mehcūr oldu. Bir kaç gün revân olduktan soñra refâre tâb u tüvân ḳalmayub mânende-i mürde-i bî-cân rîk-i sūzân üzre üftâde oldu. Bir muḳteżâ-yı İlah bir ḳāfile-i güm-kerde rāh ol mekâne teccessüs-i tariḳ iderek gelüb gördiler ki bir âdem yatur āya mürde midür zinde midür diyü yanına geldiklerinde henüz vücūdunda ḫayâtdan eşer müşâhede itmeleriyle ğālibâ bu derd-mendüñ za'fi ger senelükden olmaḳ gerekdür diyüb rāhlelerinde bulunan mā-ḫazırdan bir miḳdâr engebîn u revğan çıkarub azğını (223) biçağla açub gülüsına döktiler. 'Aḳlı başına geldikde mâcerâyı anlara naḳl eyledi. Pes imdi cenâb-ı Ḥaḳḳ'ıñ taḳdîri her ne ise lâ-maḫâlle zuhūr ider. Hemân bendeye sezâ-vâr olan şabūr olmaḳdur.

(Beyt)

نباشد دردل مرغ قفس جز فکر آزادی

كجا اندیشه آب و غم نانست دلهارا

(يسود المرء قومه بالا حسان) 210

Ma'nâ-yı laḳîfi: Kişi ḳavmine iḫsân ile büzürg olur. Bunuñ tecrübesi herkese ma'lûmdur. Bir ḳavmüñ re'isî her ne ḳadar nâ-ehl olursa da ol ḳavme iḫsân ile mahbûb olur. Maḫbûb olan isti'zâm olunub şāhib-i istiḫâl olanlara terciḫ olunur. (والله يحب المحسنين) Bu da'vāya burhândur.

(يزيد الصدقة في العمل) 211

Ma'nā-yı laṭīfī: Şadaqa 'ömri ziyāde ider. (ان الصدقة والصلة يعمران الديار)
 (ويزيدان فى الا عمار) Ḥadīş-i şerīfinüñ şerhinde Kemāl-pāşāzāde dir ki naẓar-ı daқиkūñ
 muқtezāsı oldur ki taḥқиkān 'ömre ṭavīl-i taқdīr olunur. Şol ḥayşiyyet ile ki ol 'ömre
 irişmek cā'iz ola. Taқdīr ol üzre ziyāde olur. Taқdīr-i şāni üzre noқşān olur. Ma'azālik
 taқdīrde tağayyür lāzım gelmez. Bunuñ beyānı böyledür ki taḥқиkān her şahşuñ
 muқadder olan 'ömri enfās-ı ma'dūdudur. (224) Amma maḥdūde degüldür. Ḥafī
 degüldür ki enfāsdan muқadder olan nesnede şıḥḥat u marāz ve ta'b ile ziyāde ve
 noқşān mümkündür. Bu sırr-ı 'acībī fehm itdünse ba'zı ṭavāifüñ ḥabs-i nefis ihtiyār
 itmeleri ma'lūm olub şadakanıñ vechī dahı müttezih olur. İntiha kelāme

(Beyt)

حفظ دولت در پریشان کردن سیم و زراست
دست احسان رسته شیرازه این دقتراست

(يسعد الرجل بمصاحبة السعيد) 212

Ma'nā-yı laṭīfī: Ādem-i sa'īd olan kimsenüñ muşāḥibeti ile sa'īd olurum. beyānuh

(يأمن الخائف اذا وصل ماخافه) 213

Ma'nā-yı laṭīfī: Fūrḳān kimse ḥavf itdigi nesneye vāşıl oldığı vaқtde emīn olur.
 (nükte) Ḥazret-i Allāh'a ḳurb-ı ma'nevī ile ḳarīb olanlar ḥavf u recā mertebesini güzār
 iderler. Zirā ḥavf u recā ḥavāş-ı vücūd-ı mevhumiyedendür. Fenā-yı külli zḥūrından
 soñra zā'il olur. fehime men fehime

(Beyt)

چون بدانستی که ظل کیستی
فارغی کرمردی و کرزیستی

(يصير امر الصبور الى مراده) 214

Sayrūret rücū‘ ma‘nāsınadur. Ma‘nā-yı laṭīfī: Ziyāde şābır olan kimsenüñ emrī ya‘ni kārı murādına rücū‘ (225) ider.

(Mışra‘)

صبر تلخست ولیکن برشرین دارد

Sūre-i ‘Aşr’da birbirine şabr ile tavşıye iden bendeleri Ḥazret-i Ḥaḫḫ medḥ eylemiş. Andan ma‘lūm olur ki bu şıfat ile mütteşif olan kimse vāşıl-ı merām-ı uḫrevī olur. Meḳāşid-ı dünyeviyeden ḥuşulī muḳadder olan daḫı şabr ile vücūd-pezīr olur.

(یأس القلب راحة النفس) 215

Ma‘nā-yı laṭīfī: Ḳalbūñ me‘yūs olması nefse raḫatdur.

(Beyt)

راح راحت نیست درجام غم انجام طمع
کاس یأس ازکف منه کالیأس احد الراحین

Bu daḫı müstevfī beyān olunmuşdur.

(يعمل النمام فى الساعة فتنة اشهر) 216

Nemām ḳovıcı eşher şehrūñ cem‘idür. Ma‘nā-yı laṭīfī: Nemmān olan kimse bir sâ‘atde bir ḳaç āyuñ fitnesini işler. Ya‘ni bir ḳaç ayda ancaḳ vücūd-pezīr olacaḳ fitneyī bir sâ‘atde ĩḳāz ider. Neüzü-b-illāḫ nemāmıḳ bir yaramaz şıfatdur. Rüz-ı ḫaşrda bunlar maymūn şıfatında ḫaşr olurlar diyü. Ḥadīş-i şerīfde Faḫrū’l-Enbiyā şall-Allāhu ‘aleyh-i ve sellem Ḥazretleri va‘id buyurmuşlar.

(Meşnevî)

هرخیالی کوکند دردل وطن
روزمحشر صورتی خواهد شدن

(226)

(يطلبك الرزق كما تطلبه) 217

Ma'nā-yı laṭīfi: Rızq seni taleb ider. Sen rızqı taleb itdigin gibi.

(Meşnevî)

رزآید پیش هرکه صبر جست
رنج کوششها زبی صبری تست
آنچنا نکه عاشقی بررزق وزار
هست عاشق رزق هم بررزق خوار

Zīrā kişinüñ rızqı sāyesi gibidür. Sāye insāndan münfek olmadıgı gibi rızq dağı münfek olmaz. Ḥarf-i bāde taḥrīr olunan tafşīl ile bu da'va müberhindür.

(يبلغ المرء بالصدق الى منازل الكبار) 218

Ma'nā-yı laṭīfi: Kişi şıdqla menāzil-i kibār-ı dīne irişür. Envā'ı aḥlāk-ı ḥamīdeden hiç birisinde şıdquñ ḥāsiyyetī yoğdur. Zīrā evşāf-ı Raḥmānī şıfat-ı Şeytāniden imdād şıdqla mütemeyyiz olur ve 'adet-i sīretten kuvvet şıdqla farq olunur ve kemāl-i şāhib-i dil ve noqşān-ı şāhib-i nefsi mīzān-ı şıdqdan gayrı ile fehm itmek olmaz ve şāyeste-i mak'ad-i şıdq şol merdān-ı rāh-ı yezdāndur ki (لهم قدم صدق عندربهم) anlaruñ şānında dinilmişdür. Sālik-i 'azīmetkāre lāzımdur ki şıdqlı rehber-i tarīk-ı müstaķim idüb ef'āl u eķvāl u ehvāle bu şıfat-ı mübārekeye ri'āyet eylese tā ki derece-i şadıķine (227) vāşıl ola.

(Meşnevî)

صدق بیداری هر حس میشود
حسها را ذوق و مونس میشود
هیچ غیر از راستی نر هاندت
او بسوی راستی میخواندت

دل مکر رنجور باشدکه زبان
واند اند چاشنی این و آن
چون شود ازرنج و علت دل سلیم
طعم صدق و کذب را گردد علیم

El-ḥamdü li'llāhi Rabbi'l-ālemin ve's-şalātü ve's-selāmu 'alā-ekmeli'n-nāsi ecmā'in ve
'alā ālihi ve eşhabihi ḥumātü'd-dīni'l-mübīn bu nüşha biñ yüz yigirmi üç Muḥarremü'l-
Ḥarāmınuñ yevm-i 'āşirında encām-ı resīde olub ḳalem-i cāmi'ü'l-ḥurūf bu güne baş-ı
i'zār eyler ki مزکش بافان دستکاه بلاغت و دقیقه دانان دادوستد کلریز عبارت
ḥ'ācegān destmāye-i bīneş u bāşiret cenāb-ı ma'āla nişāblarına ḥafī degüldür ki firāyed
tābdār vilāyetüñ silk u tanzīmī ya'ni ifāde-i ḥüküm u ma'ānīsī ḥalālinde

(Mışra')

حاجت مشاط نیست حسن خدا داد را

Veznince tınāne-i ta'birāt-ı münşiyāne ile taḥşin u tezyīne 'adem-i ihtiyācdan ḳaṭ'
naẓar-ı lügazeş pā-yı yürā'a-i berā'a kār ihtimālī (228) daḥı melhūz olub lā-sīyemmā
mālik-i nişāb-ı nuḳūd-ı me'ārif olmayan 'uşşāḳ āteş-i nefsanüñ su'übet-i istiḥrācından
nāşī mülānese-i inẓār kimyā āşārlarından bu mecelle-i muḥtaşara bī behre olması
ḥavfindan eşnā-yı ibāne ve izāḥda serd olunan kelimāt-ı Türkiyāne ta'bir ile taḥrīr
olunmaḳ şavābdīd-i ḥāṭır fātır olmuşdur. Minne'l-isti'zaru ve mine'l-kirāmi'l-'afvu ve
illa settār

(Li-Münşi'ihî)

Nesībā bu eşer bir yādkāruñ oldı yārāne

Du'ā-yı ḥayr olursa cā'ize a'lā ticāretdür

Hele ehl-i dil u dāniş du'ā iḥsān ider lābūd

Belī şāyeste ṭab' ehl-i 'irfāne seḥāvetdür

Bu evrāk üzre taḥrīr-i maḳālāt itmeden maḳşad

Cenāb-ı Ḥazret-i Şir-i İllāhī'den şefā'atdür

Esîr-i Sübhan-ı 'ıŝyānem bu nüşha 'arzuḫālimdür
Baḳārlar 'arziḫāl-i bendeye ŝāhāne 'ādetdür

Tārīḫ-i Te'lif

Oldı bu kitāb-ı pür-leṭā'if bir 'uḳde-i leāli-i serā'ir
Ḥatm oldı didüm anuñ Nesîbā tārīḫini *Rişte-i Cevāhir*

1220

(229) Yeminuhü ve minhu Te'āla* Pādŝāh-ı İslām-penāh* ve ŝehinŝāh-ı mu'taŝım biḫablillāh* Ŝāriḫ-i mütünü neŝafet ve inŝāf* ve ḳāmi' ḫuŝūni zulm ve i'tisāf* es-sultān ibnü's sultān es-sultān 'Abdülmecîd Ḥān* Dāme mecduhu ve sultānuhu ilā āhiri'd-devrān* Efendimiz Ḥazretlerinün sāye-i ŝevketvāye-i mülükānelerinde işbu kitāb füyüzān tenŝābuñ ṭab' ve temŝilî müfteḳır-ı luṭf-ı İlāhî* Taḳvīm-i Vaḳāyi' nezāretiyle Mebāhi's-Seyyid Meḫmed Na'il'üñ ma'rifet-i 'ācizānesiyle reside-i ḫitām olmuŝdur.

fi ḡurrati zî 1257

Sonuç

Tezimizde XVIII. asırda yaşamış Nesîb Yusuf Dede'nin hayatını ve eseri *Rişte-i Cevāhir*'i incelemeye çalıştık. Hz. Ali'nin *Nesrû'l-leâli* adı altında derlenmiş özdeyiŝlerinden 218 vecizeyi şerh eden Nesîb Dede, bizim edebiyatımızda XV. asırda gelişmeye başlamış şerh geleneğini sürdürmeye çalışmıştır.

Eserde dinî, ahlâkî, sosyal içerikli özdeyişleri şerh eden Nesîb Dede, bu sözleri oldukça geniş bir kültürden faydalanarak açıklamaya muvaffak olmuştur.

O dönem Arapça bilmeyen okuyucunun daha kolay anlaması için *Nesrû'l-leâli*'yi şerh ettiğini söyleyen Dede, söz konusu eseri oldukça ağır bir dil kullanarak meydana getirmiştir.

Ayrıca Nesîb Dede'nin renkli ve hareketli hayatını da bu vesileyle araştırma ve inceleme fırsatı da bulduk. Diğer araştırmacıların da yararlanacağını düşünüyoruz.

Sonuç olarak *Rişte-i Cevâhir*, şerh geleneğinin XVIII. asırdaki uzantısı olarak bize o dönem şerh etme metodu, geçerli ilimleri ve kültürü hakkında geniş bilgi veren önemli bir eserdir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Refik, *Nedîm Dîvânı*, (haz. Halil Nihad), İstanbul İkdâm Matbaası 1338-1340.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1333-1342.
- Ceyhan, Âdem, *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Ankara 2006.
- Derin, F. Çetin, “Osmanlı Devletinin Siyasi Tarihi” *Türk Dünyası El Kitabı Coğrafya Tarih*, Ankara 1992.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1997.
- Erdoğan, Mustafa, “Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Bir Bakış”, *Celâl Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 1997, S.1 s. 286-293
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şu‘ara-yı Mevleviyye*, (haz. İlhan Genç), Ankara 2000.
- Fuzûlî Dîvânı, (haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur), Ankara 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*, I-IV, Ankara 1967-1994.
- Güngör, Erol, *Tarihte Türkler*, İstanbul 1996.
- Hidayetoğlu, Ahmet Selahattin, *Nesîb Dede Hayâtı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1996, (Basılmamış Doktora Tezi).
- İhtifalci Mehmed Ziya Bey, *Yenikapı Mevlevihanesi*, (haz. Murat A. Karavelioğlu), İstanbul 2005.
- İpekten, Halûk-İsen, Mustafa, “XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı Üçüncü Cilt*, Ankara 1998.
- İpekten, Halûk, v. dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.
- İsmail Belig, *Nuhbetü’l Asâr Li-Zeyli Zübdeti’l-Eş‘ar*, (haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu)Ankara 1999.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn ‘an Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn*, (nşr. Kilisli Muallim Rifat- Şerefeddin Yaltkaya) I-II, İstanbul 1360-62/1941-43.
- Kortantamer, Tunca, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1994, S.VIII, s. 1-10

- Küçük, Sezai, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003.
- Mehmet Önder, *Mevlâna ve Mevlevilik*, İstanbul 2005.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul, Matbaa-i Âmire, I.c. 1308, II. 1311, III.c.1311, IV. c. ts.
- Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1997.
- _____, “Metin Şerhi ve Tenkidi Üzerine”, *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara 2000.
- Müstakimzâde Süleyman Sadedin, *Mecelletü'n-nisâb fi'n-niseb ve'l-kuna ve'l-elkâb*, Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi, nr. 628.
- Nedim Divanı*, (haz. Muhsin Macit), Ankara 1997.
- Nesîb Yusuf Dede, *Rişte-i Cevâhir*, Takvîm-i Vakâyi Matbaası, 1257.
- Özcan, Abdülkadir, “Lâle Devri”, *DİA*, 27. c., Ankara 2003.
- Pala, İskender, “Lâle Devri-Edebiyat”, *DİA*, 27. c., Ankara 2003.
- Safâyi, *Tezkire*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyüddin Efendi, nr. 2585.
- Sâlim, *Tezkire-i Sâlim*, Dersaâdet, 1315.
- Şeyh Galib Divanı*, (haz. Muhsin Kalkışım), Ankara 1994.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-fuzâla*, (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989.
- Şükun, Ziya, *Farsça-Türkçe Lügat Gencine-i Güftar* Ferhengi Ziya, İstanbul 1996.
- Tarlan, Ali Nihad, “Metinler Şerhine Dâir”, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul 1981.
- Tuman, İnehanzâde Mehmed Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri, I-II, 1949.
- Uludağ, Süleyman, “Dede”, *DİA* 9. c., İstanbul 1994
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 5. c., S.16, XIII. Dizi.
- Yağcı, Şerife, “Klasik Edebiyatımızda Nesir Geleneği”, *Eğitim Bilimleri Dergisi* Dokuz Eylül Üni. Buca Eğitim Fakültesi, Yıl:2, Sayı:3, Ocak 1993.
- Yeni Tarama Sözlüğü*, (haz. Cem Dilçin), Ankara 1983.
- Yeniterzi, Emine, “Metin Şerhiyle İlgili Görüşler”, İLESAM 1992.

İNDEKS

(*Rište-i Cevâhir*'de geçen özel isimler)

A

- ‘Abdullah bin ‘Ömer, 193
‘Abdullah Ensâri, 69, 181
‘Abdullah ibn-i Mes‘ud, 29
‘Abdullah Tüsteri, 105
‘Abdurrahman, 53
‘Abdurrahman bin ‘Avf, 53
‘Abdülmeçid Hân, 229
Acem, 4
Ahlāk-ı Muhsin, 206
‘Aîşe, 54
Aksa, 46
Aksâ-yı Memâlik, 219
‘Ali, 53, 92, 168, 169,
‘Ali bin Hüseyin Vakidî, 168
Allah, 4, 18, 22, 23, 26, 36, 39, 42, 69, 72, 78, 83, 104, 105, 110, 123, 129, 139, 149,
172, 192, 217
Arab, 4, 22
‘Avarifü’l-Ma‘ârif, 26, 86
‘Avn-ı Lâin, 178

B

- Bağdād, 79
Baha Veled, 211
Bahāristān, 190

Bāri, 13, 20, 149, 181
Basra, 153
Bāyezid-i Bistāmi, 109, 200
Beyhāki, 129
Buhāri, 98

C

Cālīnūs, 169
Cami'üs Sag̃r, 49, 54
Cebrāil, 50
Cemāleddinü'l-Musahhih, 178, 186
Cemşid, 4
Cenāb-ı Ahmed, 62
Cenāb-ı Habib-i Kibriya, 63
Cenāb-ı Hakk, 84, 96
Cenāb-ı Hazret-i Şir-i İlāhi, 228
Cenāb-ı Vehhāb, 127
Cevāhir-i Füsūs-ı Kur'aniyye, 178
Cibril-i Emin, 31

Ç

Çelebi, 38
Çin, 190

D

Dādār, 48
Dīvān-ı Hazret-i 'Ali, 170

E

- Ebu ‘Ali Dekkāk, 123
Ebu Dāvud, 40, 87, 95, 111
Ebu Eyyübü’l-Ensāri, 77
Ebū Hāmid Gazāli, 188
Ebu Hanīfe, 65, 66
Ebu Hureyre, 121
Ebu Muhammed Cerīri, 98
Ebu Mūsa, 54
Ebu Tālib-i Mekkī, 86
Ebu’l Hasaneyn, 43
Eflātun, 74, 90
Emine’ddīn, 41
Enes bin Mālik, 41, 49
Ervām, 23
Eyüb aleyh-is-selām, 166

F

- Fatiha, 26, 63
Fātümetü’z-Zehrā, 155
Fir‘avn, 178
Fir‘avn-ı bi-avn, 178
Furkân-ı Hakîm, 29
Fütūhu’l-Gayb, 136

G

- Gufrān, 127
Gufrān-ı Huda, 63
Gülistan, 196

H

- Haccāc, 163
Hafız Hasan Mahfuz bin Muhammed, 158
Hakīm, 59, 105, 111, 200
Hakk-ı Sübhān, 73
HālİK-ı Vehhāb, 52
Hālİd bin Velİd, 79
Hārūn, 73
Hārūnū`r- Reşİd, 73, 168
Hasaneyn, 4
Hāşİmi Sa`dİ, 158
Havva, 136
Hayy u Kayyūm, 91
Hıtā-i Şām, 79
Hızr, 89, 114, 146
Huda, 31, 33, 56, 58, 73, 80, 123, 140
Hudāvend, 23, 33, 36
Hüseneyn, 4
Hüseyn Mansur, 47
Hüseyn-i Meybİdİ, 170, 171
Hz. `Abdurrahman, 54
Hz. `Abdülkadir Geylānİ, 136
Hz. Ādem, 77, 136
Hz. Ahmed, 47, 62
Hz. `Aİşe, 53, 86, 122
Hz. `Ali, 98
Hz. `Ali bin el-Hüseyn, 92
Hz. Allah, 69, 78, 131, 172, 178, 202, 214, 224
Hz. Bārİ, 52, 54, 65, 67, 128, 165
Hz. Beyzāvİ, 55
Hz. Cenāb-ı Kİbriyā, 15

Hz. Cüneyd, 57, 124
Hz. Davud, 15, 33
Hz. Fārūk, 111
Hz. Fārūk ibnü'l Hattāb, 168
Hz. Gaffār, 60
Hz. Gaffār u Rahmān, 62
Hz. Gazālī, 86, 103, 181, 189
Hz. Hakīm, 168
Hz. Hakk, 41, 51, 65, 66, 72, 83, 89, 96, 98, 125, 136, 202, 205, 220, 225
Hz. Hālīk, 13
Hz. Hālid, 79
Hz. Hayy-ı Vedūd, 33
Hz. Hızır, 114
Hz. Huda, 30, 205
Hz. Hudāvend, 159
Hz. Hudā-yı Rahman, 55
Hz. Hüseyin Mansūr, 46
Hz. İbrāhīm, 178
Hz. İmām 'Ali, 147, 155, 184, 104
Hz. İmām Hüseyin, 155
Hz. İmām Keyse, 93
Hz. İmām-ı Şāfi', 44, 168
Hz. İmām-ı Şa'rāni, 14, 15
Hz. İsmāil, 102
Hz. Kāhhār, 61
Hz. Mansur, 47
Hz. Mevlānā, 3, 11, 30, 67, 68, 164, 165
Hz. Mevlevi, 39, 76, 86, 105, 109, 110, 136, 137, 141, 143, 170, 172, 201, 222
Hz. Molla Hüdāvendigār, 211
Hz. Murtaza, 184
Hz. Musa, 146, 171
Hz. Nizāmi, 179

Hız. 'Ömer, 59
Hız. 'Ömer bin el-Hitāb, 50, 129
Hız. Rabb-ı Gani, 137
Hız. Rabb-ı 'İzzet, 64
Hız. Rabb-ı Rahman, 2, 50
Hız. Rabb-ı Settār, 110
Hız. Rahmān, 127
Hız. Resūl, 138
Hız. Resūl-i Ekrem, 19, 25, 189
Hız. Rezzāk, 32
Hız. Ruhü'l Emīn, 50
Hız. Süheyb-i Rūmi, 147
Hız. Settār, 60
Hız. Seyyidü'l Asefiya, 171
Hız. Suhreverdi, 26, 85, 86
Hız. Süfyān-ı Servī, 51
Hız. Şāfi', 92
Hız. Şeyh 'Attār, 123, 124
Hız. Şeyh Samedāni, 139
Hız. Şeyh Şa'rāni, 41, 114
Hız. Ya'kūb, 103
Hız. Zebih-Allah, 101
Hız. Zünnūn, 9

İ

İblis, 77
İbn-i 'Abbās, 70
İbn-i Elsem Ebi bin Ka'b, 85
İbn-i Māce, 129, 200
İbn-i Mes'ud, 40
İbn-i Semmāk, 73

İbrahim Havas, 14
İhya, 86
İhyā-yı ‘Ulūm, 103, 188
İmām-ı ‘Ali, 40
İmām Beyhaki, 121
İmām Nāmedāni, 92
İmām-ı Şā‘fi‘, 66
İmām-ı Şa‘rāni, 139
İmām-ı Taberāni, 139
İslām, 93, 19
İstānbul, 184

K

Kahire, 21
Kāhire-i Kayser-i Rūm, 12
Kārūn, 221
Kayser, 190
Kassām-ı Ezeli, 180
Kemāl-pāşāzāde, 223
Kisrā, 190
Keşfü’l-Esrār, 202
Kitāb-ı ‘Aynü’l-Hayāt, 83
Konya, 211
Kur’an, 39, 44, 88, 172, 173, 174, 178
Kur’an-ı Kerim, 15, 25, 51, 78, 95, 101, 172
Kûtü’l-Kulüb, 86

L

Leyli, 75
Lisānü’l-Gayb, 122, 167

Lutfi, 170

M

Mālik, 144

Masādir, 7

Mecnūn, 75

Medine-i Münevvere, 53

Menāzilü's Sāir, 69

Mesnevi-i Şerif, 58, 68, 109, 222

Meşārikü'l Envārü'l Muhammediyye, 14, 92, 114, 139

Mevlānā, 58

Mezheb-i Ebu Hanife, 66

Mezheb-i Şāfi', 65

Mısr, 11, 21, 153

Mirsādü'l-İbād, 215

Molla Ferāca, 212

Mu'āz bin Cebel, 104

Muhammed Mustafa, 80, 93

Muhammed Sadruddin Çelebi Efendi, 5

Muhbir-i Sadīk, 177

Muhtar, 8

Muhtār-ı Şihāh, 70

Mülk-i Hind, 190

Münker, 66

Müntakim, 151

Müsecca'āt, 181

Müslim, 98

Mütenebbî, 206

N

Nasrānī, 169

Necm-i Dāye, 83

Nekîr, 66

Nemrud, 178

Nesā'i, 87

Nesib, 3, 91, 218, 228

Nesrū'l-Leāli, 4

Nevādirü'l Usûl, 105, 211

Nüreddin 'Abdurrahman Cāmī, 190

Nüşirevân-ı 'ādil, 119, 120

Ö

'Ömer bin Fārız, 204

P

Parsî, 78

Pîr-i Ken'ân, 135

R

Rabb-ı Kerîm, 35, 47

Rahmet-i Hakk, 58

Resûl-i Ekrem, 78, 132

Rişte-i Cevāhîr, 5, 228

Riyâz-ı Ahbâr-ı Sālîfe, 11

S

- Sadreddīn-i Konevi, 26, 202
Sirācū'l-Mülūk, 119
Seyyid Mehmed Na'il, 229
Sirācū'l-Münir, 122
Sultān Mahmūd-ı Gaznevī, 220
Sūre-i 'Asr, 225
Sūre-i Nās, 87
Sūbhān, 56
Sünen-i Ahmedī, 161
Süyûtī, 49

Ş

- Şehriyār-ı Sikender, 16
Şerh-i Adüdiyye, 27
Şerh-i Hidāye, 219
Şerh-i Harīrī, 49
Şerh-i Ta'arruf, 124
Şeyātin, 32
Şeyh 'Ali Basīr, 114
Şeyh 'Ali Havās, 41
Şeyh 'Attār, 132
Şeyh 'Ömer bin Fārız, 56
Şeyh Sa'dī, 196
Şeyh Şa'rāni, 92, 111
Şeyhü'l İslām Yahyā Efendi, 196
Şeytān, 10, 64, 226

T

Takvīm-i Vakāyi, 229

Taberani, 58, 200

Tekāsūr, 63

Tirmızı, 129, 105, 200

V

Vasāyā, 74

Y

Yemen, 92

Yusuf, 8, 153

Z

Zührī, 59

Zü'lcelāl, 52, 64